ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIII.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі півтретя аркуша.
Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. [для заграниці 6 руб., або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Одно число коштує 30 кр.

1892.
У Львові
1 (13) липня.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі". Твори узнані редакциєю непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин.

Ч. 13.

НА РОСПУТТЇ.

Повість В. Чайченка.

(Далї.)

І так що-дня. Днї все однакові, зовсїм однакові — що сьогоднї, те й завтра. Але воно — все це — таке гарне, що нї трохи не надокуча: і вчора, і сьогоднї, і завтра, і пісьля завтрього все хочеть ся того-ж таки одного, все хочеть ся такого легкого, рівного життя, осяяного сяєвом од гарного молодого щастя...

І спершу вони нїкуди не ходили, опріч того, що Ганна забігала часом до матері, як Гордія не було дома. Але поминув місяць, другий і їм схотїло ся бачити людий. Найсамперед вони пішли до Квітковського. У його по суботах зато́го завсїгди збирала ся молодіж, — і тепер Ганна та Гордій стрілили ся з декількома гостями — і знайомими, й незнайомими. Проміж ними вони помітили Давиденка та Пачинського. В хатї стояв гомін, дим од цигарок. Зібрання було зовсїм парубоцьке, як і завсїгди у Квітковського.

Як увійшли Раденки в хату, то побачили, що гості сидїли й стояли купою круг Квітковського. А він, трохи зачервонївшись од розмови, хоча в його часом і тїпались нервово губи, стояв біля столу, зіпершись на його рукою, і голосно, палко, балакав. Він побачив, що хтось увійшов і на його обличчю з-явило ся невдоволення, що його спинено. Але через мить він вже пізнав сестру та зятя і його (ли засьвітились радісно: він любив Ганну. Він підбіг до їх.

Степан Руданський.

— Ганю, люба! От несподїванка! Давно вже я вас дожидавсь! Ідїть сюди! сюди! сїдайте! Хочете чаю? Я зараз скажу.

— Нї, нї, не треба! — одмагалась Ганна, — ми пили. Ми прийшли послухати і самі побалакати.

— І то добре! — казав Квітковський, стискаючи їм руки та балакаючи швидко, нервово. — Добре! Ми зараз балакати мем... Я доводив усю неможливість сьогочасного становища речі. Я доводив — Квітковський знов удавсь до гостий — що жити так далї не можна. Подивіть ся ви, що робить ся, подивіть ся ви навкруги!... Та це ще-б нїчо́го — все це бувало й перш та й минало ся. А то робить ся дещо инше, дещо гірше: під впливом такого гнїту люди псують ся, — нїколи не було стільки перекїньчиків, зрадників, як тепер. І де-ж: здебільшого в пресї. Продажність, цілковита продажність усюди. Слова: правда, ідеал — зда-

ють ся тепер кумедними словами. Розумієте ви це? розумієте?

Квітковський зупинив ся. Він не міг далі казати од зрушення. Все обличчя у його нервово тіпалось. Він сів на канапі поруч з Ганною.

— Правда! — розітнувсь товстий Пачинського голос. — Ніколи ще не було так тяжко. Далі так жити не можна.

— Але що-ж ви будете робити? — спитавсь Давиденко.

— Оборонятись! — коротко одмовив Пачинський.

— Як?

— Проти терору — терор.

Всі на хвилину притихли.

— Я не думаю, щоб терор міг пособити, — сказав Давиденко. — Він досі не пособив нічому, — навпаки: погіршало.

— Погіршало тим, що терор не доведено до краю, — одмовив Пачинський.

— До краю? А якого-ж його краю шукати, коли те, що було, ще не край? Ні, панове, щоб обратувати Росию, — не терору треба. Треба чогось иншого... — сказав Давиденко.

— Вибачайте, — уступивсь до розмови Гордій, — от я все слухаю і тут усі балакають про те, як тяжко жити, і кажуть правду; але всі балакають, як Росияне. Іван Григорович так навіть і каже, що треба „обратувати Росию".

— А що-ж хіба? — спитавсь Давиденко.

— Як — що? Ми всі, що тут зібрали ся, українські патріоти, а балакаємо так, мов-би ми були патріотами всеросийськими — такими, як Аксаков, чи що.

— Всі? — перепинив Пачинський. — Не лічіть мене, бо я не поважаю націоналістичнього чаду.

— Ех, добродію! — одмовив Гордієви Давиденко, — не той тепер час! Коли вже вся Росия не може встояти проти цієї сістеми, то де вже встояти нам!

— То виходить, що нам треба зректи ся того, у віщо ми досі вірили і перед чим схиляли ся? — спитала ся несподівано Ганна і її голос задзвенів, як туго натягнена струна.

— Ні, я не кажу цього... Але-ж на віщо так відокремлювати себе від Росії? Чи так, чи інакше — ми частина її і живемо одним з нею життям...

— Еге, — одмовив Гордій, — відокремлюватись не треба уже через одно те, що цього й зробити не можна, але завсігди треба увіходити в не спільне росийське життя не Росиянами, а Українцями.

— Я тієї думки, — доводив своє Давиденко, — що нам на деякий час треба, поки сховати ся з своїм україножільством, бо таким побитом ми одпихаємо од себе часом ліберальні елєменти в Росії, а з їми ми повинні йти вкупі...

— Як що не помиляю ся, — перепинив знову Гордій, — то ви кажете, що мусимо йти вкупі з Москалями-ліберали, не вважаючи на те, чи друзі вони нам, чи вороги? Мусимо єднати ся з тими, хто каже, що ми не маємо права на національне життя?

— Еге-ж, — кажу, — нам треба на деякий час сховати ся, нам...

— Не ховати ся нам треба! — гостро розітнувсь Ганнин голос, — а навпаки: сьміливійше, гордійше підводити голову! [Під впливом того почування, що вихоплювало в неї ті слова, вона сама устала з канапи і очи ій заблищали]. Я не розумію, як можуть казати такі речі, як ви, Іване Григоровичу, казати тоді, як навпаки — треба піднімати в гору пониклий дух. Я не розумію, скажу щиро, як можна не бояти ся людині, що її назвуть перекіньчиком, коли вона каже, що треба переходити у ворожий табір!

Голос Ганнин дзвенів гучно серед тиші, що запанувала в хаті. Квітковський та Гордій дивили ся на Ганну; вони ніяк не сподівали ся од неї цього. Давиденко спалахнув і одмовив:

— Ви мене не зрозуміли, Ганно Михайлівно, — я казав про дочасню спілку, щоб потім, як ми придбаємо те, чого нам обом треба, ми, Вкраїнці, могли робити самостайно...

— Але як-же ви виступите потім самостайно, коли ви вже заздалегідь зречете ся своїх прав, ідучи до спілки? — спитавсь Гордій.

— Я не казав — зрекати ся. Я казав: перечасувати, а тоді розірвати спілку і виступити тим, чим ми єсть...

— Се-б то: ви хочете бути Конрадом Валєнродом, чи що? — спитавсь гостро один з гостий.

Давиденко ще дужче почервонів і повернувсь до його. Мала бути не зовсім люба сцена. Але Квітковський догадавсь про це і перепинив розмову, сказавши:

— Але-ж ми одбили ся од того, про що почали... Я хотів сказати, що поки істнує такий лад, нічого не можна робити, з якими-б там лібералами не єднати ся. Треба домогтись иншого.

— Легко сказати, та не легко зробити! — пробубонів Давиденко.

— Домогтись иншого можно тільки терором! — знов одрубав Пачинський.

— Ні, я проти терору, цілком проти терору! — сказав Квітковський. — Це не наше діло. Я народовець. Я розумію революцію ще, але не терор. Я думаю, що встановляти нові державні форми — се не наше право, а право усього народу.

— Старі казки! — пробубонів Пачинський. — Цікаво знати, як може народ скористувати ся з свого права.

— Аби схотів! — одмовив Квітковський.

— Та як-же ви зробите так, щоб він схотів, коли він стільки часу не хоче? — спитавсь хтось.

— Не хоче тим, що не розуміє, що й не знає, що в його є ті права. А треба йому вияснити.

— Підіть-же, спробуйте вияснити! — озвавсь зло Давиденко.

Повстала загальна спірка. Сперечались довго і кожен не покидав свого...

Була місяшна ніч, як Гордій вертав ся з Ганною до дому.

— Люба моя! — казав він, зазираючи їй у вічі, — яка ти була гарна сьогодні!

Ганна почервоніла.

— Ти дуже добре зробила, що сказала те, що сказала. З нас, чоловіків, не знаю, чи зважив ся-б хто це сказати. А сказати його було треба, бо треба-ж нарешті дивити ся правдиво на речі і перекіньчиків звати перекіньчиками.

— Я зовсім не думала балакати, — одмовила тихо Ганна, — але він мене обурив, і я не могла вдержатись. Але що робить ся з братом? Він страшенно одмінив ся: схуд, не балака, а якось рве слова... І погляди у його одмінили ся...

— Він тепер під впливом отого Пачинського, — одмовив Гордій.

— А що воно таке — сей Пачинський? — спитала ся Ганна. — Він зато́го не бував у нас при мині і я його не знаю.

— Я теж його мало знаю, але стрівати ся з їм доводилось. Ось ми дійдемо до дому, тоді побалакати мем.

— Це не зовсім безпешно було казати на вулиці, — сказав Гордій дома. — Пачинський, як то можна зрозуміти з того, що він робить й каже — революционер, ще до́ того й терорист.

— Але чого-ж він ходить до брата? Брат ніколи не був прихильний до революційних ідей і сам — це одно; а друге — Пачинський повинен знати, що „вкраїнофіли" дуже не охочі до нелєґальних форм у борні і ніколи їх не вживають.

— Бачиш, усюди є всякі люди. І й проміж „вкраїнофілами" часом такі гарячі молоді голови, що́ ще не стоять твердо на своєму вкраїнському ґрунтови. Їм докучає довге дожидання і вони кидають ся у революційний вир, зрікаючись найсправді української справи, хоча і кажуть часом, що мають прихильність до неї. На отакі одиниці і важуть Пачинські. Я думаю, що Пачинський вважає брата за багату людину — тим і приваблює його до своєї справи, щоб потім можна було скористувати ся з його гроший на революційну діяльність.

— Се може бути, — одказала Ганна задумана, — і я боюсь за брата.

— Еге, в його нема такої жінки, як у мене. Як-би в його була така Ганя, як у мене, то за його не треба було-б бояти ся.

І Гордій голосно й дзвінко поцілував її у обидві щоки, пригорнувши до себе.

— Тихше, пустуне! — На вулиці почують!

* * *

Гордій не помилив ся. Пачинський мав сáме такі надії на Квітковського. Хоча Квітковський найсправдї і не був багатий, але Пачинському здалось, що він має гроші, і се примусило його додати особливої працї, щоб повернути Квітковського у революционери. Він почав часто ходити до його, а його запрохував до себе. Вони багато балакали та багато читали нецензурованого, але на цьому поки все й кінчало ся. Правда, Квітковський дуже прихиляв ся до поглядів його Не тим він прихиляв ся, щоб цілком згожував ся з їми, щоб справдї певний був знайти таким шляхом одмову на свої пекучі питання — ні, навпаки: він боявсь, що й тут помилить ся. Але що більш боявсь, то більш сам себе впевняв, що не помилить ся, що так воно сáме й мусить бути. Таке становище давало Квітковському заспокоєння хоч на деякий час, і Квітковський обома руками міцно держав ся за його.

Але була одна річ така, що він з Пачинським на їй не годив ся. Пачинський, з роду Москаль, хоч і вкраїнізований, бо на Вкраїні родив ся й зріс, — був прихильний до суворих кривавих способів — він належав до так званої „фракциї“ терористів, щó затóго сама ще зостала ся в Росиї, бо всї инші „фракциї“ десь позникали; мягка-ж українська вдача Квітковського ніяк не могла погодити ся з тим.

Одного разу Пачинський покликав до себе Квітковського на той час, як у його зійшлись деякі товариші-революционери. Він хотів увести його у своє товариство, сподіваючись, що гуртом швидче можна буде подужати Квітковського. Квітковський прийшов і зустрів у знайомій уже йому невеличкій сьвітличцї кільки чоловіка, щó посеред тютюнового диму сидїли та пили чай.

— А! Квітковський! — промовив Пачинський. — Рекомендую, панове, — вдавсь він до товариства: мій добрий приятель.

Деякі з товариства простягли руки Квітковському. Він поздоровкавсь з їми і з усїма иншими. Тодї покликано й його до чаю. Він узяв стакан і почав мовчки прислухати ся. Він чув тільки московську розмову. Балакано про останню якусь революцийну книжечку, про якогось революционера, що втік з Сибіру і нарештї про закордонних, у Швайцариї, росийських революционерів, щó готують ся до доброго перед-узяття. Якийсь високий рудий чодовік оповідáв пóшипки:

— У їх, знаєте, тепер такі бомби — у кулак возьмеш усю, а сила більша, ніж коли досягали досї. Половини того набою, що кладуть у бомбу досить, щоб людину порвало на дрібненькі шматочки.

Останнї слова особливо вразили Квітковського. Балакано потім і про всякі инші речі, але цї слова не виходили в його з голови. І як він, пізним уже вечором, ішов до дому, то вони все в голові у його стояли.

— Половини того набою, що кладуть у бомбу, досить, щоб людину порвало на дрібненькі шматочки.

— І оце такими способами борня? — думав він. — І оце такими способами здобуваєть ся людське щастя і навіть знаходити муть ся одмови на ті питання, щó мучуть душу людську. Ні, се неможливо.

Він прийшов до дому і зараз лїг спати. Але заснути він не міг. Ледві він заплющував очи, як йому уявляла ся страшна картина: людина пошматована на дрібні шматочки лежить серед вулицї, заливаючи все навкруги кровю. Квітковський здрігавсь, силкувавсь одігнати од себе свої уяви, але не міг. Нервово роздратована натура його не заспокоювалась. Він почав курити і викуривши кільки циґарок, почув, що голова у його стуманїла. Потроху він заснув, але не на довго: на вулицї загуркотїв повіз, а йому приснило ся, що то вибух і що людина шматуєть ся... Він одразу прокинув ся, трусячись з холодного óстраху, і вже не міг заснути. Він почав думати.

„Плодъ же правды въ мирѣ сѣется“ — згадалось йому. Як що те, чого хочуть вони досягти — правда, мусить вона „въ мирѣ сѣятися“. А який-же це „миръ“? Я хочу бути щасливим і всї люди хочуть бути щасливими і щоб цього досягти, я піду і вбю одну людину або декількох, убю з великою задля їх мукою. Де-ж льоґіка, минаючи вже все инше? І йому згадав ся текст з Євангелії: „Всї, щó візьмуть ся за меч, од меча погинуть“. Це правда і інакше бути не може, бо „плодъ правды въ мирѣ сѣется“.

І як він, Квітковський, міг досї так помиляти ся, що думав знайти на цьому боцї одмову на свої питання? Хіба вбиваючи людий можна знайти одмову на питання навіщо людина живе на сьвітї? Яка нїсенїтниця! Нї, не тут, не тут ся одмова! А де? Де те слово, що втишає стомлену, наболїлу, безщасну людську душу?

І йому відразу згадало ся таке слово, згадала ся та книга, щó була вже здавна розвагою всїм нещасливим. Він давно її не розгортав — аж як у ґімназиї був, то на батюшчиних лєкциях... А потім не читав і не дививсь у неї, бо одкинувши віру, він одкинув і релиґійну книгу, Євангелію. Поки так багато про неї балакали і так по своєму її виясняли, що Квітковському здало ся, що й справдї попи та Євангелія одно. І Євангелія стала йому чужа...

Аж тепер тільки, якось одразу, він згадав про неї і зрозумів, що попи з своїми виясненнями інтересовими, а часто й забобонними це одно, а Христове слово — инше. Він зрозумів, що можна не слухати попів і слухати ся Євангелія.

Кажуть, у Дарвіна по стїнах висїли малюнки з Євангелії. Запевне Дарвін не вірив попам... А от і Толстой — він написав вияснення Євангелії. Цїкаво-б прочитати.

І Квітковському зараз схотїло ся розгорнути Євангелію і читати. Але в його її не було.

— Ну, нїчого, — подумав він, — хай иншим разом. Завтра-ж неодмінно здобуду Євангелію, а потім і вияснення Толстого.

І заспокоївшись на цьому, він заснув.

V.

Поки Квітковський мав клопіт з усїма своїми отими турботами, у Раденків було усе, як і перш, хоча була й одміна. Одміна ся прийшла зовсїм непомітно.

З того часу, як одружили ся Гордій та Ганна минуло вже чимало часу. Минула зима, весна, кінчало ся вже лїто — затóго рік. Перший запал з кохання простиг, прийшов тихійший час. Вони вже не нудили ся один без одного, так, як перш, їм схотїло ся бачити людий. Почали вони бувати в людий, а люди в їх — до їх почали заходити часом усї ті, щó сходились перш до Квітковського, бо він зробивсь тепер недбалий до українського товариства, тим і сходин у його не було. З його колишніх гостий не ходив до Раденків, звісно, Давиденко, та його і в місті не було, бо він поїхав до Петербурху. Про його довгий час не було нїякої чутки, аж поки в „Доглядачі“ з-явила ся з його підписом якась полїтико-економічна статя. „Доглядач“ був лїберальний, але цілком ворожий українській справі московський місячник. Це страшенно обурило багатьох людий, щó знали Давиденка за українського патриота. Дехто з досьвідченїйших хитав головою, кажучи:

— Погана річ! показано шлях!

Про цей випадок багато балакано в тому гурткови, де повертались Гордій з Ганною — балакано. аж поки надокучило. Взагалї в цьому гурткови було саме балакання про те, що треба почати дїло, що старі „українофіли“ зовсїм не так, як треба, його робили та що треба робити його інакше, але роботи не починав нїхто, опріч одного-двох людий, щó робили самотужки. Декому це балакання чимало вже надокучило, дехто й кинув гурток. Надокучило воно й Ганнї з Гордієм. Вони бажали-б уже бути од його трохи далї і вже не так часто ходили у гостину і в себе гостий приймали. А про те й дома не було особливих веселощів. Вони встигли вже і намилувати ся, і набалакати ся і тим день у їх минав звичайно так, що вранцї Ганна шила або читала, а як приходив Гордій, то по обідї він зараз брав ся за книгу до чаю, пісьля чаю-ж сїдав за свою офіцияльну роботу. Робота була не зовсїм весела. Гордієві мрії про те, щоб бути мужичим адвокатом не справджували ся: нїякі мужики до його не йшли, а йшли всякі пронозуваті добродії — здебільшого панки та купцї і з їми доводилось йому мати дїло. А се була праця не зовсїм люба і в їй не було нїчого такого, про яке Гордій колись марив. Була, правда, ще инша праця — своя праця задля української ідеї. Гордій з Ганною заходили ся вкупі коло

однієї літературньої роботи, але вона посувала ся погано. Втомлений з роботи офіціяльної, Гордій мало коли брався за неї. Він тільки писав часом вірші, кажучи, що надрукує їх, як набереть ся на чималу книжку.

Кінець вечора, що́ зоставався після усякої роботи, спершу йшов на розмови проміж себе. Але де далі ті розмови якось зникали — часом нема про що балакати, часом і є, та втомить ся Гордій, то не хочеть ся розмовляти; іноді посердять ся. Спершу вони не сердились одне на одне, але з деякого часу і це стало. Почало ся воно з одного зовсім нїкчемного випадку.

Одного разу Гордій приїшов з суду дуже сердитий. Йому трапив ся нелюбий випадок, довелось посварити ся з товаришом. Сварка трапилась добра і обіцяла не зовсім любі послїдки. Повернувшись до дому, Гордій не застав дома Ганни. Химка сказала, що вона пішла до матері. Сердито стрінувши плечем, Гордій скинув сурдута, одяг лекшу одежу, узяв книгу і лїг на ліжко читати. Але книга читала ся погано, бо раз те, що Гордій був сердитий, а друге — йому нїколи було сьогодні поснїдати і він був дуже голодний. Він почитавсь з чверть години і кинув книжку.

— І чого вона не йде? — подумав він про Ганну, — мов не знає, що час обідати!

Він устав і подивився у вікно, чи не йде Ганна, але її не було. Постоявши трохи коло вікна, він знову лїг на ліжко і взяв книгу. Читаючи через десяте-пяте та сердючись на Ганну, він прождав так ще з чверть години і аж тоді почув, що двері одчинили ся і Ганна прийшла. Вона вбігла у хату весела, трохи счервонїла од швидкої ходи з словами:

— А я засидїлась, забалакалась, а ти вже мабуть тут їсти хочеш.

Гордій нїчого не одмовив. Не помічаючи, що він сердить ся, Ганна роздягаючись у другій хатї балакала до його:

— Так хочеш їсти, га?

Гордій ледві одмовив.

— Та вже-ж! — не одриваючи очий од книги.

Ганна увійшла з тієї хати і підбігла його поцїлувати. Вона одвернула його голову од книги і нахилилась до обличчя.

— Ах, та дай-же мінї читати! — невдоволеним голосом промовив Гордій, зато́го не одмовляючи на поцїлунок і знову вдався до книги.

Тут тільки Ганна помітила, що він сердить ся, і відразу притихла. Вона глянула на Гордія ще раз трохи стурбованим поглядом, але нїчого не могла сказати, бо увійшла Химка, несучи обід [вони вже дома обідали]. Несподївана Гордієва холодність так вразила Ганну [досї нїчого такого не бувало], що вона не насьмілювалась сама балакати, і вони увесь обід висидїли мовчки. Але як Гордій після обід знову лїг мовчки читати, то вона обурилась. За що се так? Що вона зробила? Невже це таке велике злочинство, що вона на якої там пів години, чи більш спізнила ся? Адже як Гордій часом і на більше спізняєть ся, то вона-ж не сердить ся?

З такими думками Ганна сїла за свою працю. До вечірнього чаю вони не промовили й слова і тільки вже за чаєм трохи розбалакали ся, хоча й не щиро. Але того-ж вечора, після довгих докорів та обвинувачуваннїв з обох боків, вони дійшли таки до згоди.

Незабаром після цього набіг і другий випадок.

Одного разу вони вбирали ся йти в гості. Гордій зібрав ся і стояв одягнений, а Ганна все копалась у комоді.

— Та скоро ти? — спитавсь нетерпляче Гордій.

— Зараз, — одмовила вона, — ось хустку візьму.

Хустка все чомусь не знаходила ся, а Гордія брала нетерплячка.

— Та ну, вже ходім! Доки-ж воно буде? І так спізнили ся! — зато́го скрикнув він. Цей крикливий тон здавсь Ганнї якимсь таким зневажливим, що її мов у серце що вразило. Ковтаючи сльози мовчки вийшла вона за Гордієм і увесь той вечір вони зато́го не балакали. Потім вони звістно помирили ся, але такі випадки почали трапляти ся де далі частїйше. Зато́го завсїгди це починало ся однаково. Гордій сердив ся за яку дурницю. Її ображувало це, але вона, не показуючи того, силкувалась одмовити йому яко мога спокійнїйше. Цей спокійний, навіть холодний, як здавало ся Гордієви, тон зовсім не подобавсь йому і сердив його ще дужче. Він починав читати або й просто мовчати. Часом їм обом хотїло ся скінчити се, вийти з такого важкого становища, і хто небудь з їх намагав ся зробити це штучним способом і забала́кував до другого так, мов нїчо́го й не було. Але з цього не пособляло ся. Другий помічав нещирість і одмовляв теж нещиро, і те, чого хотїли збути ся, не то не зникало, а часом ще й більшало. Так тягло ся звичайно доти, поки думки повертали ся зовсім на другий бік, і все це забувало ся.

Чимало суперечок повставало з того, що Ганна нїяк не могла погодити ся з деякою Гордієвою завичкою поводити ся з нею. Гордій принціпіяльно був дуже лїберальною людиною в справі відносин проміждо жінкою та чоловіком і силкувавсь і в своєму сїмйовому життї робити відповідно своїм принціпам. Але-ж він не міг встерегти ся того, чого сам не помічав у собі. Стало ся-ж се таким робом.

Народив ся Гордій з давнього панського роду, що́ звик панувати над мужиком і так виробив у собі ню потребу панувати, що вона передавала ся спадщиною од батька до сина. І потім — осьвічений пан, живучи серед неуків-мужиків, звик вважати себе далеко вищим од тих, що́ були навкруги його, авторітетом тим, що́ були навколо його. І се почування власної вищости, авторітетности теж стало ся спадщиною.

Обидві сї спадщини Гордій одержав. Життя, що їм довело ся йому досї жити, було не таке, щоб їх знищити. Навпаки: Гордій міг тільки побільшити цю спадщину, хоч і зовсім собі непомітно, хоч і одкидаючи її в принціпи. Змалку йому довело ся запанувати над селянськими хлопцями. Се стало ся тим, що він був і розумнїйший і сьміливійший од їх. Ці дві властивости зробили те, що й потім, живучи вже серед інтелїґенції, Гордій завсїгди у своєму гуртї верховодив. Товариші ще в ґімназії дивувались тому, що він так багато читав і знає чимало такого, чого вони не читали і не знали; вони корились його розумови і зовсім схилялись перед його блискучою сьміливостю не в самих словах, та поглядах, але і у вчинках. Гордій завсїгди, ще змалку, уявляв себе героєм. На яке саме геройство істнїє він на сьвітї, він того не знав. Але певний був, що геройство це мусить бути, і ця думка не виходила у його з голови. Вона так запанувала над їм, що він навіть і з своєї постатї силкувавсь удавати постать геройську. Він наприклад прочитав у одному російському романї, що Наполєон І. мав завичку складати руки на гру́дях на́вхрест. З того часу ця поза зробилась йому найулюбленїйшою позою, і часто можна було бачити його, як він стояв у клясї коло вікна: круг його кричали й метушились товариші, а він задуманий, на́вхрест руки на грудях склавши, мов не помічаючи нїчого того [а справдї дуже бажаючи, щоб його помічено], що навкруги робило ся, стояв... як Наполєон... Далї Наполєонова постать повинна була оступити ся назад: Гордій зробивсь демократом, а Наполєона звав уже деспотом, навіть вірші про його [„Воздушный корабль“ Лермонтова — Зейдлиця пародіюючи] написав, де казав на при кінці про Наполєона:

І сльози пекучі у його,
Ті вовчії сльози течуть.

Та за те инші о́брази у його в душі запанували — таке саме величні, як і Наполєон, хоч і не такого колїру, і Гордій так саме позичав і у їх дещо...

Товариші може-б сьміяли ся з цього, [ба, деякі таки й сьміяли ся], як-би вкупі з тим Гордій не був гарний товариш. Се-б то не товариш, — бо він звичайно дививсь трохи згорда, але проводир. Як що треба було іти до начальства — прохати чого — або як що ґімназияти, вчинивши яку шкоду, мусїли з неї викручуватись, втїкаючи од кари, то в таких випадках ставав на чолї в клясї Гордій. Розумнїйший та сьміливійший од багатьох, ще до того гарний у́чень у вчителїв, він зато́го завсїгди досягав свого. Це придбало йому популярність у ґімназії. Ця популярність перейшла і до університету, і Гордій і там умів її вдержати. І він думав, що все тільки початок тому геройському шляхови, яким він мусить іти. Все це з-учало його поводитись з иншими людьми яко високому авторітетови, вищій натурі з простими людьми, вимагати од цих простих людий особливої уваги до себе, особливих послуг. Він-же сам, хоч і вважав себе за вищу натуру, але не

помічав, щоб він поводив ся з людьми, як вища натура. Він сам не міг помітити, що тон у його в розмовах був завсїгди гостро-авторітетний [за це він мав чимало ворогів] і що він так звик до цього тону, щоб балакав їм зато́го завсїгди і зо всїма́. Він не міг помітити, що бажаючи од инших вдячности за свої вчинки, сам часто бував невдячний, бо що йому роблено од людий гарного, приймав здебільшого яко належну йому данину. Він цього не помічав і навіть думав, що навпаки — понижає себе перед иншими людьми...

Оця нещаслива властивість Гордієва робила лихо в його відносинах до Ганни. Ганна розвивалась здебільшого самостайно. Мати її була цілком пасивною людиною, батькови за урядом та за иншим клопотом не було зовсім часу керувати доччиним розвитком. А Ганна розвивалась, читала й думала або у-двох з братом, або здебільшого сама. Вона була деякий час під братовим впливом, але це був вплив од товариша па товариша та й годї, і Ганна вже давно вийшла з під його і самотужки думала над тими питаннями, які перед нею вставали. Все це зробило з неї натуру, що́ не любила скоряти ся чужій владї.

Вона стріла ся з Гордієм і він одразу так її вразив, що вона цілком віддалась йому, забувши про все, навіть про Демида. Тодї вона не думала про те, хто верховодити ме у їх у дружинній спілцї, а як-би подумала, то запевне нїчого дивного не побачила-б в тому, щоб верховодив Гордій. Але зовсїм не однакові речі — перший запал з кохання і щоденщина. Вона кохала Гордія й тепер, але вона також хотїла жити по своєму. Одначе незабаром вона побачила, що задля Гордія мусїла зректи ся багатьох своїх завичок та симпатій. Але це ще було-б нїчого. Найголовнїйше-ж було, що Гордій, не вважаючи на те, що і кохав її, і поважав [вона це знала], — все-ж і до неї балакав тим авторітетним тоном. Спершу, як вони подружили ся, цього не було, але що більш Гордій звикав до нового життя, то авторітетнїйший ставав у його тон.

До того ще Гордій зробив ся за останнїй час дражливим. Причина цьому була загальна: його не вдовольняло життя, бо надії його якось не справджували ся. Він марив про любу працю, працю задля України, а довелось панькати ся з судовими паперами; хоч-би заробіток був з їх добрий, так і того не було; з Ганною був нелад часто, були ще всякі нелюбі випадки та пригоди. За останнїй час їх якось трапляло ся не трохи і деякі, на пр. суперечка з товаришом, чимало дошкуляли. Життя починало виявляти ся тим, чим воно справдї є: не ясним шляхом до величнього геройства, а щоденним, часом досить брудним, клопотом. Ясні Гордієві мрії про його поблїдли, палкі надії на щастя прохололи. А без щастя життя здавалось Гордієви зовсїм нерозумним, не мало мети. В мету тогосьвітню він не вірив і все частїйше й частїйше почала заходити йому до голови та необхідна думка, що не минає мабуть нї одну інтелїґентну людину: на що це все? Яка мета у всьому цьому життї? Мети він не знаходив і це його обурювало, це робило його дражливим, нетерплячим, палким на слова. Ось через віщо він, сам того не помічаючи, часто ображував Ганну. Одного разу трапив ся на пр. такий випадок. Це трапилось років через півтора пісьля того, як вони одружились. Гордій вернувсь натомлений до дому. Це було перед вечірним чаєм. Ганна давно не була дома і спитала ся Гордія, чи не пішли-б вони сьогоднї пісьля чаю до матері.

Нїч під Івана Купайла.

— А! нїколи мінї! — одмовив Гордій.

Він пішов у другу хату, а вийшовши через хвилину побачив, що Ганна лежить на вікнї головою й плаче.

— Ганю! чого ти? — кинувсь він до неї.

Вона плакала мовчки.

— Та скажи-ж бо, ну, що́ тобі? Чого ти плачеш?

Вона підвела голову, повернулась до його і дивлячись крізь сльози, зато́го скрикнула:

— Я не звикла, щоб на мене кричали!

Гордій страшенно здивував ся: він не розумів нїчого.

— Та що таке? Як — кричали?

— Ти кричиш на мене, мов я тобі наймичка!

— Та я зовсїм не кричав на тебе, — чого се ти?

— Ти сам не помічаєш, як кричиш, але ти кричав!

Справдї, одмовляючи Ганнї, Гордій сказав з пересердям, але він зовсїм не помітив, щоб се було криком. І він одмовив:

— Я цїлком нїчого не розумію, що це тобі здаєть ся...

— А, й не треба! — скрикнула Ганна, схопила ся з місця і побігла в другу хату.

Гордій зістав ся сам. Він і собі розсердив ся, вважаючи, що Ганна сама винна. Принесла Химка самовар, — Ганна не вийшла. Гордій сам запарив чай, сам напив ся — Ганна не виходила. Пісьля чаю він одягсь, узяв шапку і пішов. Уже виходячи він гукнув:

— Я іду в бібліотеку!

Як зачинили ся за їм двері, Ганна заплакала ще дужче. Вона все дожидала ся, що він увійде до неї. Але він не увійшов і вона почувала себе глибоко ображеною. Наплакавшись добре, вона встала з ліжка, вмилась, вийшла з своєї хати і засьвітила лямпу. Химка вже давно поприбирала чайний посуд. Ганна сїла була за роботу, але робота не робила ся. Вона взяла ся була за книжку, але й книжка не читала ся. Молодицю обхоплювала тяжка нудьга. Вона думала:

— Так он воно як! Невже я на те йшла заміж, щоб так жити? І невже це той Гордій так на неї сьогодні крикнув, що на його недавно ще вона за малим не молила ся? Еге, дуже одмінив ся їй Гордій. Ореол, що повивав його, поблїд. Ганнї він уявляв ся перш, яко борець геройський, що з їм поруч вона йти ме життьовим шляхом. Тепер вона бачила, що помилила ся, — принаймнї досї нїякої геройської борнї Гордій не починав. Навіть невеличка праця, що мала ідейний характер — літературна українська робота, і та зато́го не посувала ся. А тут ще цї непорозуміння, цї зовсїм несподївані суперечки. От хоч і сьогоднї! Він справдї на неї крикнув — за що? І за що потім розсердив ся і пішов навіть не попрощавшись — цього досї нїколи не було. Що́ вона йому зробила? Ще як-би горе в його яке було на серцї, тоді ще можна це простити. А то й горя нїякого нема. А про те... почому вона знає, що нема нїякого? Може йому було чого тяжко — часом буває так на душі дуже важко, а чого — й сам не знаєш. Може й Гордієви так було? Треба було йому простити, а вона зараз у плач. Вона добре знає, що Гордій плачу не любить і зараз кидає балакати, як що вона довго плаче. Так і тут було. Їй зовсїм не треба було плакати. Вдруге вона так не робити ме, а тепер поки ждати ме його.

Молодиця знову почала читати. Але читало ся погано. Примусивши себе перекинути десяток карток, вона глянула на годинника. В цей час бібліотека вже замкнена була. Але Гордія досї не було.

— Мабуть він пішов до кого з знайомих, — подумала Ганна і їй схотїло ся, щоб цього не було. Але вона прождала Гордія ще годину, а він не приходив. Химка давно вже спала, хропучи у своїй комірчинї. Хоча було ще тільки девять годин, але те хропіння таке вражіння робило, мов-би вже було дуже пізно. Ганнї схотїло ся хоч засьпівати, щоб прогнати нудьгу, але вона не засьпівала, щоб не збудити натомленої дівчини. Вона почала ходити по хатї.

Думки не давали їй спокою. Вона силкувалась не думати про те, що стало ся сьогодні, а про що инше, але за кожною думкою неодмінно ховала ся думка про се.

Годинник задзвонив. Ганна налїчила десять годин. Пісьля десяти годин вони звичайно лягали. А Гордія все нема. Знов нудьга обхопила її ще дужче. Боже мій! на що-ж так робити? — думала вона, — він-же зна, що я жду його мучачись, — чому-ж він не йде?

І вона то лягала на ліжко і лежала, закинувши руки за голову та прислухаючись до кожної ходи на вулиці, то знов уставала й ходила по хатї. Одного разу їй зовсїм здало ся, що хтось узявсь з вулиці за їх двері. Вона кинулась одчиняти, але нїкого не було. Трохи не плачучи, вернулась вона назад.

(Далї буде).

ТАРАСЕ!

Ти розніс Украйни славу
Далеко, широко,
І в Славян семї великій
Ставив нас високо.

Ти показав, що народ наш
Ще живе, здоровий,
Що язик наш так спосібний,
Як і инші мови.

Ти розкрив нам сонце ясне,
Ти нам дав прозріти,
Що ми правду розпізнали
„І чиї ми дїти“.

„Подивились на рай тихий,
На свою країну;
Полюбили щирим серцем
Велику руїну“.

„Полюбили мучеників,
Що́ за нас страждали“,
Що їх вороги за правду
На смерть „розпинали“.

Правда, є в нас свої „Нїмцї“,
Пхають нас в „Моголи“,
Та на всує, — ми за ними
Не підем нїко́ли.

Бо се Ти нам, показав те,
Що не там нам доля:
„В своїй хатї своя правда
І сила і воля!“

Ми завіт твій зрозуміли,
Знаємо вже, хто ми,
І „Посланє“ витвердили
З „титлами до коми“.

„Учимо ся“, як велїв Ти,
„Думаєм, читаєм“,
Та і „найменшого брата“
Разом просьвіщаєм.

І просьвіта вже несе ся
Від хати до хати;
Щира праця нам приносить
Вже полон богатий.

Вже й „найме́нші наші братя“
Нас і себе знають,
І на вічах права свого
Вже ся домагають.

Бо се бач, уже прозріли
Ті незрячі маси...
Усьміхни-ж ся з-за могили,
Усьміхни, Тарасе!*)

Остап Левіцький.

ЗАПОРОЗЬКА ПІСЬНЯ.

Панове братерство, лаштуйте ґаляри!
Нас бранцї з неволї зовуть...
Хай грізно гуляють сердиті ті хмари,
Хай хвилї у морі ревуть.
Ми будемо в Кафі поганим на горе,
Пощербимо шаблї на них,
Червоною кровю покрасимо море,
Віддячим за му́ки своїх;
Розібєм кайдани, що бідні носили,
Розвяжем їм руки й уста,
І щирому війську придбавши ще сили,
Прославимо ймя Христа...
Те військо давненько зазнали Татари,
Боять ся, як гибелї нас,
Від шабель козацьких самі яничари
Тїкали у сїчах нераз.
Панове братерство, лаштуйте-ж ґаляри!
Нас бранцї з неволї зовуть...
Хай грізно гуляють сердиті ті хмари,
Хай хвилї у морі ревуть.

О. Галка.

ДУМКА.

Прилетїла лїтня нічка, в небі зорі сяють,
Недалеко на хуторі дівчата сьпівають,
Повний місяць над вербою в воду заглядає,
Вітер віє тихесенько, гілячко хитає.
Стоїть хатка під стрїхою, з труби димок вєть ся.
Туди-ж моя думка летить і серденько рветь ся.

Одарка Романова.

*) Сей вірш виголосив шан. Автор яко другу частину промови, котрою витав гостий на урочистих вечерницях, що́ заходом „Стан. Руської Бесїди“ відбулись 4 н. ст. липня в Станїславові на память 31-их роковин Тарасової смерти. Тої днини відбулось перед тим в Станїславові численне окружне віче народне, про котре згадує ся в поезиї. — *Ред.*

ГОРОБЧИК.

[ДУМКА].

Дивлюсь собі на вулицю: малі дїти грають,
Привязали горобчика, летить — не пускають, —
Тоненькая мотузочка, та не перерветь ся...
Оттак з мене моя доля частенько сьмієть ся.
Грались дїти з горобчиком, а пóтім пустили.
Чом не летить бідна пташка? Вже немає сили.

Одарка Романова.

ЦУЦИК.

[БАЙКА].

Раз на вікиї, у панському будинку,
Патлатий Цуцик спочивав;
То ляже на бочок, то до гори на спинку,
Або на лапки морду клав.
Як раз проти вікна, звичайно під барканом,
Дворовий пес Бровко лежав
І думав: „Бач, яким він паном,
Ледачий Цуцик, став.
Здоров був, Цуцику! знечевя спочиваєш?“ —
Прийшовши під вікно, Бровко озвавсь.
— „Се ти, Бровко?... чого-бо так гукаєш!“ —
Промовив той: — „я аж злякавсь...
Ну, як-же ти там поживаєш?“
— „На що питать! Либонь не знаєш
Собачого життя мого?!“ —
Сказав Бровко: — „Далеко до твого...
Живу собі, бо треба жити;
Двір стережу і день і ніч;
Всього доводить ся терпіти,
Не так, як ти, панич;
Та ще к тому і їжа препогана,
Хлиснеш помий, коли дадуть,
А як не в лад загавкаєш на пана,
То ще й під бóки натовчуть“.
— „Жаль“, — каже Цуцик: — „що-ж робити,
Буває всяк, —
Обуха батогом не перебити;
А от мінї — хоч і до віку-б так...
Живу у горницях, на килимах качаюсь,
Жартуючи на сьміх;
Частенько з панночками граюсь
І лащу ся до них;
І мягко спать мінї, і ласо можна їсти,
І бігаю не в бурянах,
Сухенькі лапки, хвостик чистий,
Не так, як твій, у репяхах“...
— „Ет, репяхами дорікаєш!“ —
Сказав Бровко. — „А памятаєш,
Як у пекарнї був щеням?
Чи так жило ся там?
Замурзаний під лавою тиняв ся“...
Веселий Цуцик засьміяв ся
І каже: „То колись було,
Та загуло...
Дивись тепер, а не рівняй малого!“ —
І він списиво глянув на Бровка.
— „Як бачу, ти не робиш там нічóго.
Сказав Бровко. — „За що-ж се честь така?“
— „Дурний, Бровко! не розумієш, —
Звиняй, що так кажу, —
Я те роблю, чого ти не зумієш:
На задних лапках я по-вченому служу“.
— „Щоб ти сказився!“ — Бровко собі шепоче,
А вимовити не посьмів,
Бо Цуцик дуже запанів,
Скубне й Бровка, коли захоче.

* * *

Бровко мовчить і я мовчу,
Води не сколочу...
Вам сьміх, мінї гостинців вязка,
Чи гарна моя казка?

Леонїд Глїбів.

Як чоловік собі науку добував.

[Спогад].

(Конець).

Посїм ще краще свого добродія підмогоричив, так-сяк з ним і біля його й добив ся свого. Почав він менї давати й сьогочасних, чи то пак тогочасних. Став тоді я вже й справедливі новини впізнавати. І якось, читаючи, натранив річ про якусь науку, що́ зветь ся вона математикою. Ну й добре. Але чомусь сподобало ся менї дуже таке її те прізвище: відразу здало ся і чудним і гарним. Про теж, сказати, як слїд її я таки і не второпав: воно, бач, кажу-ж, математика, а я його матиматїнкою було став звати. Ой право! Ото й думаю собі: як-би менї довідати ся, і що воно за наука то така гарна, коли-ж — мати, та ще й матїнка? Й надумав ся: от що! Попитаю ся писаря, гляди він зна! А вже-ж зна, на те він і писар є. Та й до його і кажу йому:

— А чи не знаєте ви, що воно за наука така живе матиматїнка?

— Як кажеш? — перепитує він.

— Матиматїнка.

— Не чув щось, — каже.

— Та ось, кажу, — є й у часописї...

— А-ну, покажи!

Віднайшов я. — Ось! — показую йому.

— Агааа! Бач! Це математика! А ти як перевернув? Мати й матїнка!? А щоб тебе! Ха-ха-ха! Ну, та й перехрестив.

Зареготав ся він і вельми тим засмутив мене. Кинув ся я, аж і справдї здорово перевернув. Знов нїчого робити! Терни козак, знов вдруге вже вляпав ся. Ну, знов нехай вже! Інчим разом вже буду намагати ся не помиляти ся: треба буде бути сторожчійшим.

— Та це-ж арихметика! — знов він менї каже.

— Як кажете? — вже я його перепитав.

— Арихметика! — знов відповів він менї.

— А-р-и-х-м-е-т-и-к-а? — провів я тодї вже за ним й вимовив без помилки. — Угу! Так! Арихметика. А до чого вона, добродію, наприклад сказати, гожа? Га? Наприклад, чому з її навчити ся можливе?

— Лїчити добре все, що не попадеть ся й скільки не доведеть ся: землю, прикладом, лїс міряти то що. Як хату будувати, то скільки й дерева на неї треба заздалегідь навіть те можна вилїчити.

— Угу? — кажу йому. — Так кажете й землю і лїс міряти й хату. Тсс! Це добре!... Дуже добре. Еге! Наука підходяща. А де-ж її можна добути? Як що вам сьвідомо, навчіть, будьте ласкаві! — прошу-питаю.

— Та в городї. — каже, — книжкою продаєть ся. Попитаєш арихметику, то тобі й дадуть.

— Угу! Так! Так виходить, кажете, й книжка арихметикою зветь ся? Так, чи нї? Щоб була не було помилки!

— Еге-ж, каже, так.

— Ну, спасибі вам! — і потяг до дому.

Іду, та все: арихметика, арихметика, арихметика, разу-раз бач шипочу про себе, щоб часом як небудь не забути, а то знов до писаря доведеть ся вертати ся, бо й часопись у його залишив. Прийшов ото і мерщій запрягати коня у повозку. Жінка питає куди, а я їй тільки рукою махаю: мов відвяжи ся! Та знай все: арихметика, арихметика, арихметика бурмочу.

— Що ти там бурмочеш собі під ніс? Кажи голоснїйше, а то я щось не чую.

Мовчу я.

— Та куди-бо ти вбираєш ся?

Ще мовчу я.

— Та що, тобі язика не стало: відсох, чи відвалив ся? Чи що? — й так присїкала ся до мене, що аж я нарешті розсердив ся.

Розсердив ся й з серця не вдержав ся якось, то замість щоб крикнути на неї: — Чого причепила ся?! Не твого, мовляв, розуму дїло! — Як галасану їй що було сили:

— А-ри-хме-ти-ка!!

А вона:

— Ой лишечко! Що-ж це з тобою подїяло ся?! Оттаке! Ніколи було й худого слова досї, аж до сього часу не чула, а це не за що, не про віщо, та так-же... Та так-же погано лаєш ся! І що-бо я тобі такого зробила?! Й чим-же від тебе таке заробила?! Й за що ти мене так?! Схамени ся бо, чоловіче!

Бачучи-ж, що я на неї не звертаю уваги, все мовчу, та своє мовчки роблю, вона ще дужче, ще інак:

— Адже він не при собі! Адже не даром люди казали, що він з глузду зсунеть ся коли небудь! Боже-ж мій й що-ж менї тепер сиротинї робити?! Я-ж вже й сама давно трохи примічаю, що з їм щось непевне! Лелечко! Матїночко-ж...

І розголосила ся дурна на ввесь двір, аж сусїди почули і з хат повискакували, та нумо слухати. Такого бешкеду наробила. Менї-ж на те, хоч що хоч, а не можна їй а нїчого сказати, щоб її спинити, бо бою ся-ж ту арихметику забути. Одно що мусїв робити, це мерщій на воза, та швидче й з двору. Вискочив і їду. Їду, і так без краю до мене присїкало ся те слово, що навіть і на кобилу треба сказати: „но!“, — а я несамохіть, якось безвільно, приплету, додам й арихметику. Наприклад, оце: — Но, арихметика! А куди ти, клята арихметика?! Тпру, арихметика! І так інче. З боку, як-би хто почув, — добре, що нїкому було, — то здало ся-б такому мабуть напевне, що я кобилу свою зву арихметикою. Їду собі, поспішаю ся, а тут на лихо лихий здибав мене, з якимсь паном. Наробив він менї халепи, щоб йому! Біжить назустріч мене й бачу те я. Бачу й мерщій ще здалека звернув з дороги, щоб як слїд та швидче розминути ся. Коли він — тиць і спинив ся. Сам спинив ся і мене спинив. Спинив й нумо розпитувати ся:

— А чи далеко відсїля, де ми стоїмо, буде село Юрківка? А чи ця дорога буде туди? — питає.

А я йому замість: „туди“, — та:

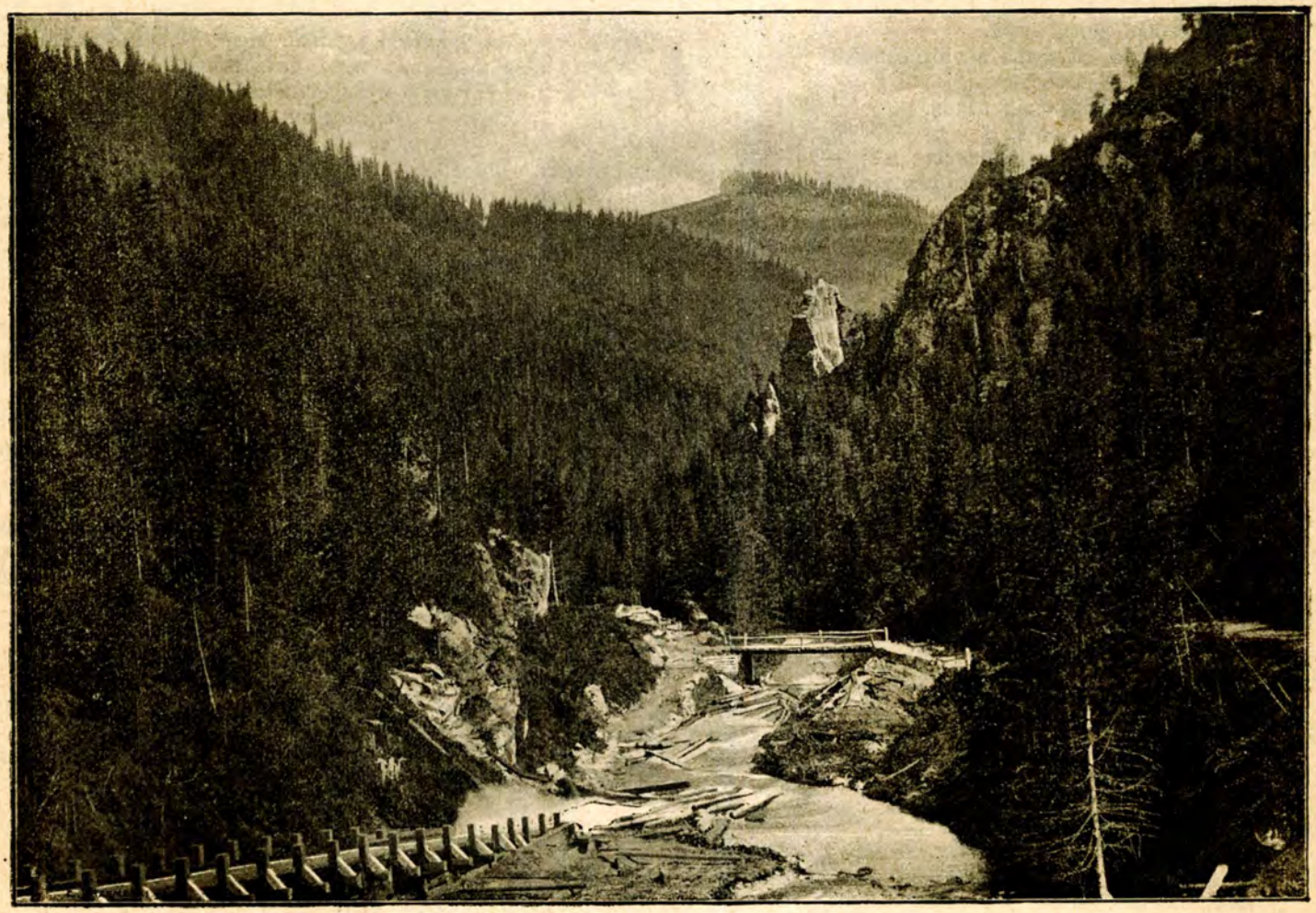
— Арихметика, — кажу, — Ваше благородіє!

— Що ти кажеш? — здивував ся він і витріщив ся на мене.

Схаменув ся та:

— Нїчого, нїчого, вибачайте, то я про себе... Оце сама дорога вона й є, все прямо прямуйте.

Давай він ще, нехай йому, й далї: а чи не знаю я, чи дома буде там тамошнїй пан то що, та й ще дечого багацько. Ледві від його відкараскав ся. Поїхав він. Сїв і я на по-

Сплавлюванє дерева на Білім Черемошу.

возку, то-б-то й собі їхати. Сїв й: — Но!... Туди-сюди забув як наука зветь ся. От так лихо! І де той пан в біса взяв ся?! Подумав я, аж вилаяв ся. Ну, що його тепер робити? Спинив ся я й стою. Стою й бідкаю ся. Стояв, стояв, думав, думав і нїчогісїнько-ж тобі, хоч плюнь. Як є, відбило, відібрало зовсїм память. Забув! Хоч що хоч, не згадаю. Мовляв хоч лобом об полудрабок бий ся. Еге, возьми хоч та й бий ся! Ігі-ігі-ігі-ігі ти Боже мій! Не інак гільки що вертати ся треба. Вертати ся! Легко сказати, вертати ся, бо половину-ж дороги було, верстів з 15 проїхав! От так горе! Справедливе горе. Але нїчого не поробиш! Треба. Вернув ся і прямо до писаря й до дому навіть не завертав. Сказав він, а я тодї вже розумнїйшим трохи собі став: взяв, та й записав на клаптикови паперцю та й в кишеню сховав. Оттак буде краще, — думаю, — надїйнїйше! І обминувши інчою вулицею свій двір, щоб бач жінка мене не вбачила і знов не наробила-б нового репету, коли ще й досї чи втихомирила ся

й знов таки поїхав. Прибув у Єлисавет. Відшукав на місті місце, де старі книжки продають ся, спитав арихметику, знайшов і купив. Книжечка така невеличка; та правда, чого я вам розказую про те, хіба наче ви й не знаєте буцім! Еге-ж купив. Той, що продавав менї її, крамар він, чи хто його зна й що, москаль якийсь, і питає мене:

— А задачника, каже, не купите?

— А що воно таке за задачник?

— До арихметики, каже, належить. Хто вчить арихметику, то тому і задачник повинно мати.

— Коли так, — кажу, — коли правда тому, то куплю; чому не куплю? Куплю і задачника.

Купив і його. Вправив ся і гайда до дому. Привіз ото те добро і заходив ся біля його воловодити ся! І що вже сказати, важко було по первині так, що аж ось як. Невимовно важко. Що далі-ж, то по троху, по трохи, помаленьку почало полегчувати ся; почав виразнійше розбирати, краще тямити і нарештї Господь споміг, спрагнув все до малости. Впізнав, що воно за річ і дроби і іменовані числа і до чого вони й як. Еге, було й те все вчу і задачі, які в задачникови, роблю, і до того було добиваю ся. Швидко, чи не швидко, а побачив ото і край у тій арихметиці й аж ось як жалко менї того стало. Саме найпуще розохотив ся тільки далі-б то, й далі-б ще вчити ся, а воно вже і нїчому. Все, бач, вивчив. Чому-б же менї ще теє? — гадаю собі. Гадаю і не знаю чому. Добуваю і читаю знов часописї, думка, бач, вичитав там-же про математику чи хоч арихметику ту, то ще чого небудь таким-же робом чи не надибаю; але дарма, як є, нїчого підходящого не знаходить ся. Хіба от що! Надумав я таки, чому-б пак не попитати ся знов у писаря-ж таки. Еге, попитаю ся у його: яка ще на сьвітї є наука? Добре! Так, то й так. Спитаємо ся. Й до його звичайно з могоричем. Коли-ж розбалакав ся, дізнав ся і „тю-тю-тю-фіть“ тільки сказав. Я-ж думав, я-ж гадав, що він он який над мене вже вчений, а він, коли хочете, навіть і арихметики, як слїд не зна. Як почав я про дроби, та завів розмову, як їх неправильні привести до одного знаменника, то він а нї нїчогісїнько-ж тобі не зна. Сидить, роззявив рота, вилупив очи на мене, а потім ще мерщій за чарку, та до рота її, вихилив й менї каже:

— Нїсенїтницю верзеш! На чортів вони нам здали ся ті знаменники! Покинь їх ік нечистому батькови! Покинь! Ось випити це так, це дїло добре, дїло сьвітове й ползительне. Нумо-ж!...

— Хай-же тобі, думаю, коли так, коли ти такий! Бог з тобою з твоїм таким покладом! Ми й без тебе обійдемо ся; інче десь розпитаємо ся ще. І тієї-ж митї мелькнула в голові гадка вдарити ся до попа, бо той, думаю, може звичайно мабуть чому небудь більшому вчив ся, нїж писар. Й таким робом насьмілив ся я й до його. Пішов, прихожу, так і так, все йому розказав і своє бажання йому виявив. Здивував ся піп, слухаючи мене. Довго все й про все розпитував. Завдачу навіть велїв зробити. Я не від того — зробив йому. Тодї він і каже й питає:

— Як-же це ти все сам, без нїчиєї запомоги, та так збагнув?

— А так, — кажу-відповідаю, паноче, як бачите. Господь допомагав.

— Так кажеж ще й далї хочеш вчити ся?

— А то-ж, кажу, хочу й бажаю, та не знаю, чого-б вчити ся.

— Що-ж ти всю математику може хочеш вивчити?

— Як, — питаю, — математику? Адже-ж я її вже всю вивчив.

— Е, каже, нї. Нї, вона довга. Далеко ще не всю ти її вивчив. Арихметика це тільки мала її частина, математика-ж — довга; вона складаєть ся з декількох різних назвищ таких частин, так саме, як прикладом, ну хоч-би віз, або що, складаєть ся з кількох: там тобі й вісь і колеса і вія й полудрабки, а все воно вкупі, то віз; оттак і та математика; арихметика-ж це, як у возї, в нїй буде, як вісь, або що. Втямив?

— Втямив, — кажу, — спасибі вам, що так докладно менї розказали, але будьте-ж ласкаві, коли вже арихметика вісь, як кажете, то як-же будуть звати ся підтоки в неї, то-б то яка частина буде далї скажіть менї? — питаю ся, а сам ось як не так зрадів, що виходить ще, та й ще буде чому вчити ся, бо поки-ж то, аж до ярма доберу ся. Далї, каже він, буде альґебра. Я собі взяв зараз і записав, та ще й запитав:

— Так і книжка буде звати ся альґеброю, так її й питати?

— Еге-ж, так і питай, — відповів він менї.

— Спасибі, — кажу, — зараз поїду добувати.

— Ну, нехай тобі Господь допомагає вчити її, — побажав він і поблагословив мене.

Поблагословив, але те благословення по первинї чомусь не цішло було менї в пожиток, бо альґебри тієї, я не так швидко вже добув, як ото ранійш ті дві: арихметику і задачник. Всїх крамарів, які а нї були на містї з старими книжками, обходив: й жидів, і Москалїв і своїх земляків, всїх, а нї у кого й не знайшов; нема, та й нема одна відповідь від усїх, як від одного, наче змовили ся, можна подумати. Всї, кажуть, повиходили. Послїдній-же, якого натрапив нарештї, сказавши теж, що нема, вийшла, взяв та й зробив менї пораду:

— Може, каже, ось купиш ґеометрию? Добра є ґеометрия. Купи! Книга така, що куди тобі й твоя альґебра! Не в приклад краща, ось покоштуєш, то й сам теє скажеш, ввіриш ся, що не збрехав я. Дякувати меш, та й дякувати меш, не, то ти, дїти твої дякувати муть.

— Іо?! — питаю його недовірливо.

— Та ось подиви ся!

Взяв я її до рук, прочитав: „Ґе-о-мет-ри-я! Ловке йменя! — думаю собі. Те гарне, то-б-то альґебра, а це ще якось мудрійше й правда, що немов-би краще. Відразу більше, бач, воно менї сподобало ся ніж альґебра. Далї розгорнув ту книжку, дивлю са, картинки якісь: наче-б то там і вія намальоване і оглоблї і обруч тут є і пів колеса й ще чогось різного багацько такого, що й не розбереш і не втямиш. Цїкава штука! Цїкава і окрім того здала ся менї й дуже підходящою, бо буцім то все до ґосподарства воно верне. Поклав: треба купити, куплю. Спитав скільки коштує, трохи, та й те аби-б, поторжив ся й по рукам вдарили, прибили. Такий радий я, такий радий був, що тільки приїхав до дому, мерщій до попа метнув ся, похвалити ся бач.

— От, — кажу, — паночте, купив, так купив: краща мабуть ніж та альґебра. Альґебри-ж не знайшов, опізнив ся, розійшла ся, як є вся вже.

Подивив ся піп, усьміхнув ся, та й каже:

— Та воно то так. Добра й це книжка, але все таки попереду треба-б було альґебру повчити, а потім вже тодї й пю-б. Еге, пісьля альґебри, то вже вона буде перша.

— Так де-ж її взяти тієї альґебри, коли-ж, — кажу, — вся вийшла. Кажу-ж, недостача, бач!

— А ось пострівай! Здаєть ся, як не помиляю ся, там десь вона у мене є. Ще мабуть залишила ся від того часу, коли я вчив ся.

— Так будьте вже ласкаві відшукайте! Пошукайте, а я вже вам за те, що схочете...

Згодив ся він, спасибі йому, а нї слова й пішов. Швидко перегодя й приносить:

— Є, каже, ось! Тільки знаєш що?

— Нї, не знаю.

— А що? — питаю ся.

— Та, бач, сам ввірив ся, що книжка ця рідка, до того ще й коштовна. Ото-ж за неї ти менї стіг сїна перевезеш, десятину землї виореш й десятину жита або й пшениці, це вже тобі, як знаєш, на призволяще, викосиш.

— Та добре, нехай й так, все вже зроблю; адже сказав „що схочете“, то від свого слова задки не полїзу. Спасибі вам, не знаю як і дякувати, що знайшли її.

Так тодї зрадів я її тій книжці, що скажи він десять десятин викоси, та я й то і тодї-б і не почухав ся, не то що. Мало що я того часу й міркував, як тільки про одну свою мету, вона-ж у мене була вся у тій науці, у тій книжці, у тій альґебрі. Віддав він менї. Ну, тепер є до чого вже, на який час, доходити! Ну й попомучив ся-ж поки до чого небудь і теє... і добив ся. Як почав, як почав, то аж знесилив ся: якісь букви, та ще до того головне й не наші є де подекуди.

Не знаю, не втямлю, як їх і назвати, як їх і прочитати було. Тепер то вже знаю, а тоді бач, а ні в зуб. Про теж, вдруге хоч і наші ті букви але чорти його батька зна й що з ними й робити. Наприклад: **a—a**, потім **b+b**. От тобі і розумій, як знаєш, як хочеш: вичитай **a** з **a**, а що воно буде, то мабуть і становий наш навряд чи знав, а урядник, то я вже добре знаю, ввірив ся, що й тепер не знає, дарма що у москалів, каже, аж пять літ пробув й навіть фельдфебелем років з два панував. Але воловодив ся, воловодив ся, а нарешті все таки добив ся свого. Кой як втямив початок, а далі вже само поплило краще ніж по масличку, хоч не швидко, а вивчив таки й альґебру; всю вивчив, як слід, нелукаво. Згодом, трохи відпочивши, й до ґеометриї присікав ся. Попотер і її. Попотер аж поки й їй край поклав. Було ще вже почав гадати про яку небудь науку, коли тут саме облизня й вніймав! Такого дурня сваргонив, як ніколи ще з роду. Такого, що сором і казати вам, коли хочете. Але що-ж робити, шила в мішку не втаїш. Про теж й зовсім вчені, такі що з голови до пять вчені і то іноді буває, чув, помиляють ся, ну, а мені вже, то й подавно Бог велів.

Бачите, попустив Господь на наш край велику пошесть: почали хворати й мерти люди одно за одним. І старі і малі, як мухи було гинуть. Ні діди, ні баби наші, а ні якої запомоги не вміли зробити. Вони й шепчуть було, вони й нанукають було чимсь, вони й все, а люди їх не слухають ся, та знай своє, все мруть. Часто було дивиш ся, та аж серце у тебе у грудях кривю обливаєть ся: як то люди без ніякого поратунку гинуть! Воно-б, сказати, й був той ратунок, але зовсім малий-же, зовсім нікчемний. То-б-то я натякаю про докторя. Він було і приїздить, нічого брехати, приїздив, але як? На хвилину. Приїде, метнеть ся похапцем сюди-туди по хатах, де є хворі, понаписує квіточків, та й далі гайда, по других селах за тим-же й також. Та нічого було його й винуватити, всяк розумний тямив, бо на його одного скільки волостий звалено, коли не три, то чотири, а скільки-ж сел? Сел, то і не перелічиш від разу. Треба хіба математику ще до помочі попрохати, щоб теє, то хіба тоді як небудь. Ото-ж то й є! Куди-ж йому було як слід і допомогу дати. Самі подумайте. Ну, ото, кажу, понаписує тих ліків, то хто їх добуде, як має до того змогу, й не собі, то дивись і видужає. Довго я думав, довго у мене з голови не вилазило, як наче силоміць застрягло там, як-би його людям, та пособити і надумав з дурного розуму. Надумав, що як-би мені, та зробити ся самому докторем! Як-би мені взнати всі ті ліки, якими й вони лікують? Кинув ся я до тих записок, бач прочитати там, та й тоць і тпру ряба! Розбирав, розбирав і нічогісінько не розібрав. Та писулька маненька стала мені мудріймою над ґеометрию і альґебру вкупі. Три дні сидів над одним квіточком й так і встав, як сів, нічого не довідавши ся. Раз, що написано погано-препогано, а вдруге і літери ще ті чорт його батька зна й яківські, особливе-ж в кінці кождої стрічки якісь закарлючки, що позавивали ся, позавивали ся, як маленькі гадючки; не в одній книжці не впадало досі таких бачити. Бачу я, що сам нічого не пороблю й кинув ся тоді вже до попа:

— Поможіть, паночте! — прошу його, а він слухає, та знай сьміеть ся, а потім й каже:

— Чудний ти чоловіче вдав ся! До всього-ж тобі діло доходить. Цей квіточок рецептом зветь ся і написано в йому по латинському; така мова є, через це то ти нічого й не розбереш.

— Он яка штука! — думаю собі. — Еге, це не інак, як тому не по нашому, але по латинському вони й пишуть, щоб сховати від людий ліки, щоб люди не навчили ся самі лікувати і лікувати ся і тим не відбили-б хліба від панів докторів! Еге, так воно й є. Так! Поклав собі, як чуєте... Так ні-ж! Матері вашій біс, от що! Не діждете ви того з вашими хитрощами! Не діждете! Не діждете, бо я-ж довідаю ся. Я не я буду, щоб я не навчив ся латинської мови! Тоді побачимо!... Й знов до Єлисавету. Купив собі латинську книжку, ґраматику Кінера й не більш, як у рік всю її проковтнув. Проковтнув і дурень дурнем, як бачите, залишив ся. Нічогісінько чого мені треба було звичайно і на краплину не впізнав. Тільки й того, що по даремному час прогайнував.

— А таки, кажете, всю вивчили? — перебив я його запитанням.

— А то-ж! Всю! Дарма, що років з десять тому вже минуло, як її вчив, а й досі, коли хочете, дечого багацько памятаю. От хоч наприклад перше склóненє, то буде: mensa, mensae, mensa і інче, та от ще й respublica, reipublicae, republica і інче. Теж і глаголи, навіть і неправильні: posco, poposci, possum sum, poscere, mordo, momordi, morsum sum, mordere, а то ще й предлоги: ante, apud, ad, adversus, circum, circa, citra, cis, а отут вже трохи й забув далі. Тоді то, то на памятку вивчив багацько деяких й байок, от хоч наприклад Leo et asinus, то й зараз прокажу.

Й проказав він нам Leo et asinus без ніякої навіть помилки, ще на вдивовижу й переклав її зовсім красно.

— Еге, так оттак, як чули, помилив ся. Оце-ж начитав недавно у „Новороссійскому Телеграфі“, що мені його ніп дає читати, буцім у Москві книгарнею якогось Ситина надрукована книжка „Народний лічебник“. Немов по тій книжці кожний, аби грамотний, має певну змогу у всяких болістях допамагати і собі і людям. Еге. Не знаю чи справді так воно? Так оце я продав бичка, на податки гроший було треба. Продав добре: й податки стане заплатити, та й ще і шість рублів зайвих у мене залишаєть ся. Саме в остачі стільки, скільки та книжка „Народний лічебник“ коштує. Поклав оце її виписати. За тим і приїхав. Зайшов-же до пана М. порадити ся, щоб була часом якої омани не було. Ех, коли-б то дав Господь, щоб ні, то тоді таки, хоч на старости, а свою давню думку справдив-би. Випишу, вивчу ту книжку і почну людям, коли Господь протягне років життя, допомагати.

— А ви, знаєте, — запитав мене ґосподар п. М., — як ми з їм познайомили ся? Довело ся мені торік в осени бути випадком в їхньому селі. Іду собі вулицею й бачу здалека, що чоловік молотить серед двору хліб. Махав, махав він ціпом, а потім покинув його і сів там-же на соломці. Сів й миттю замісць ціпа у його в руках опинило ся щось довге й біле; здалека, то й не розбереш. Нагнув ся він над тим і дивить ся чогось! Що він робить? — зацікавив ся я. Зацікавив ся і підійшов, наблизив ся й бачу часопись чита. Ще дужче цікавість мене обхопила. Поздоровкав ся я, розпитав ся дещо й де про віщо, але вони зовсім, як й самі бачите, вчений чоловік.

— Ну, от і ви вже глузуєте! Вчений! Який вже з мене хоч навіть і трохи й теє?! Яка та і вченість, та у мене! Дурень дурнем й більш нічого: хоч і латинської мови вчив ся, а нічого-ж не знаю.

Сказав він, навіть образив ся. Ще й додав перегодя, побачивши, що ми, слухаючи його, усьміхали ся.

— От бачите, й сьмієте ся таки й справді! Еге, сьмієте ся, а з вчених не сьміють ся, їх, кажуть, поважають. Ого-ж то й є! Краще-ж от скажіть мені, як його бути з тим лічебником? Яку мені ви раду даєте?

— Адже-ж я вам сказав, — відповів йому пан М. — Дам вам листочка до знайомого тут книгаря, то підете завтра до його, а він вам вже певне й скаже, чи варта ваша книга до чого, чи ні; а може замісць цієї ще й інчу яку порадить. Тепер-же вже й ви ось що нам скажіть: чи даєте ви книжки людям читати? Та й чи беруть, чи читають?

— Як-же-ж можна, щоб не давав?! Звичайно даю і не то що беруть, але просять і ось як читають. Так читають, що аж навіть не постача всім охочим.

— Які книжки? — спитав ся я.

— Та, бачите, у мене є десятків з вісім. Що таки сам купив, а найбільшу частину, то пан М. ось, спасибі їм, дали. Оті книжки я людям і даю на вживанє.

— Як-би їх хоч як небудь завести у палітурки, не розсипали ся-б тоді, — сказав п. М., додаючи: — А знаєте що? Привезіть їх всі сюди, до мене. Зберіть і привезіть, а я їх і віддам переплести.

— Та вони вже давно попереплітувані! — відповів той.

— Хтож попереплітав? — здивовано запитав ся п. М.

— Та я-ж; вже-ж ніхто більш!

— Хіба-ж ви вмієте?!

— Не вмів, та навчив ся.

— Де-ж і як?

— А нігде, сам собою. Одна була переплетена, то я її гарненько розібрав, роздивив ся як слід як вона сшита і все, побачив, що диковини мало, та й нумо й собі так, і нічого, втрапив, наче не дуже погано вийшло.

— А струмент-же у вас є? — спитав ся вже я.

— Який там струмент? Задля такої пустаковини, та ще й струмент! Бичовочки, ниточки, голка, шматок коси, а нарешті гніт, от і ввесь мій струмент.

Господи! Що як-би такому чоловікови, та було-б кому заздалегідь показати пряму стежку до науки, та ще й підпомогти-б йому завчасу, то щоб з його й було-б?!

1892 року.

Олександер Катренко.

Титарівна.

Драма в 5 діях і 6 відмінах Марка Кропивницького.

[Сюжет позичений у Тараса Шевченка].

ЛИЦЕДІЇ:

Трохим Рокота [по вуличному Тітар], старий сотник, дуже заможний.
Степанида, його жінка.
Настя [Титарівна], їх дочка.
Свирид Глоба, старий осаул.
Худомій, Деркач } старі козаки.
Худоміха.
Явдоким, бандурист.
Мусій, лірник.
Тетяна, подруга Настина.
Гаврик, Тимиш, Семен } юнаки.
Хома Рогач, борець-Січовик.
Янкель, жид орандар.
Гриць, хлопець.
Морозиха, баба знахарка.
Марта, покритка.
Микита, її син.
Оксюта, Мартина приймачка.
Лепестина, Тихон } челядниці Рокоти.

Запорожець, старий козак, молодиці, дівчата, чоловіки, козаки, музики, діти і народ.

ДІЯ І.

[Оранда. Деревяні столи, лави. Ванкир. На однім столі: глеки, сулії, чари і корці. На другім: дамки, глек і дві чари. У ванкирі: барила, сулії, кухви; оселедці, бублики, гинджир, медяники, горіхи і т. и.].

Ява 1.

Навкруги більшого столу сидять: Глоба, Худомій, Деркач і другі старі козаки і кружають мед; край столу Явдоким з бандурою, а поруч з ним лірник і торбанистий; за другим столом два старих діди грають у дамок.

Явдоким (співа):
Чи вмерти, чи жити —
Не варта тужити,
Доки лихо ще сьміють ся,
Доки в грудях серце бють ся.
Чи гаразд сумніти,
Будем краще пити.

Козаки.
Чого нам сумніти,
Будем краще пити!

Явдоким.
Молодята-юнаки,
Дідугани-козаки,
Не гайте й частини,
Случної години;
Лийте в чари вина,
Спорожняйте до дна!

Козаки.
Лиймо в чари вина,
Спорожняймо до дна!

Явдоким.
Вас мати повивала,
Повиваючи сьпівала:
„Не бійте ся, дїти, смерти,
На те й живем, щоб умерти!“
Чи варта-ж сумніти,
Будем краще пити!

Козаки.
Чого нам сумніти,
Як пити, то й пити!

Явдоким.
Козацькая ваша доля —
Могилонька в чистім полі,
Козацькая здобиченька —
У голівках травиченька;
На оченьках муривочка,
На личеньку китаєчка,
На рученьках нагаєчка,
Нагаєчка дротяночка...

Козаки.
Лиймо-ж в чари вина,
Спорожняймо до дна!

Явдоким.
Над козачим білим трупом
Чорний ворон краче,
У ніженьках, на припоні,
Ворон-коник плаче..
Чи варта-ж сумніти?
Будем краще пити!

Козаки.
Чого нам сумніти?
А вже-ж краще пити!...

Козаки. Оце пісьня, так пісьня!

Глоба (бє кулаком по столї). Аж ось коли дошкулив наскрізь до самісенького денця!

Явдоким (кланяєть ся). Вся моя послуга у тім, щоб роз-ятрювати рани, а ваша — гоїти їх.

Глоба. Гей жиде! Меду, ще око меду або й два!

Деркач (до Глоби). Друзяка ти козак, Свириде! Дай Господи, щоб тобі і на тім сьвітї легко гикало ся за оцю твою щиру промову.

Худомій. І гикати меть ся, побий мене сьвятий хрест, що разу гикати меть ся!

Глоба. Жиде, де ти псявіро? Повертай ся швидче, матері твоїй аби куди!

Деркач. І справді швидче випємо, а то нетерпляча розбира!

Худомій. Та хто його і втерпить?

Ява 2.

Ті-ж і Янкель.

Янкель (несе мед). Зараз, зараз! Осьдечки око меду та й вже! (Ставляє на стіл).

Глоба. Забув мою науку: роби, що звелю мовчки!

Янкель. Ну і годі — ша!

Глоба. Счезни, сатано! (Жид утїка).

Деркач. Не гримай на нього, Свириде; він жид гарний.

Худомій. І чесний. Вже років з десяток орандарює, а й досї нікого не обдурив.

Глоба. То обдурить на одинадцятім, будь певен! Панове товариство! Пили ми за міць і відвагу, пили за старшинство і поспільство, випємо-ж і за всїх тих, котрим рідний край милїщ ніж хлїба окрай, та щоб ніколи не переводились проміж нас такі, за котрих варто що разу промовити путяще слово!

Деркач. І що разу випити за їх здоровля!

Худомій. Побий мене сьвятий хрест, що так!

Явдоким. І нам слїпим неборакам, щоб не соромно було оповідати про них по всьому сьвіту!

Глоба. Скажи менї, старче божий, де ти вишкріб оцю пісьню, що зараз сьпівав.

Явдоким. Бог менї подав її з неба. „Господь слїпцїв умудряє“. Вітер голос нанесе, розум пошепчеть ся з серцем та й підсуне слова, а я вже висьпівую їх перед добрими людьми.

Козаки. Правдиво!

*

Глоба. Дмухни-ж з нами, козаками, рядової! (Підносить чарку).
Явдоким. Лови мою руку, а рота свого я й сам упіймаю.
Глоба. Хильни-ж одним кряком.
Явдоким Ти тільки хапай ся частувати, а я що-разу примовляти му: дай, Господи, пісьля цієї, та ще хоч і цієї.
Глоба. Ну й митець ти на відмову, кожне твоє слово, як бритва.
Явдоким. Сам те слово сталю, сам і гартую, та ще й не на торг, а задля хатньої знадоби.
Деркач. Отакого переговори!
Явдоким. А думкою то й не наважай ся випередити.
Худомій. Почали змагати ся, а час біжить.
Явдоким. Еге, як бачу, то іноді і на Худомія розум набіга. І справді. Час біжить, аж підплигує, а ми словами перекидаємо ся, як діти мячем.
Глоба. Жиде! Меду!
Деркач. Оце мудріща промова.
Худомій. І не хитра, а йде до самісенького серця.
Янкель. Ось я вже тут, пане, і мед тут. (Ставляє мед).
Глоба. Знов сїкаєть ся з розмовою!
Худомій. Дайте менї мотузок, я його зашморгну!
Янкель (хутко втїка). Я не хочу таких жартів!
Деркач. Звичайно, що повісити жида, спасене дїло, але тепер не до того.

Ява 3.

Ті-ж і Гриць.

Гриць (засапав ся). Чуєте, чуєте! До нас борець прибув із Сїчи!
Всї. Та невже?
Глоба. Оце до речі. Давай його сюди!
Козаки (заглядають у вікно). Ого-го! Либонь такого ще й не бувало! Мов ведмідь!... Вязи мов у вола.

Ява 4.

Ті-ж, Настя, Тетяна, Гаврик, Тимїш, Семен, Микита, хлопцї, дївчата.

Тетяна. Та й садить-же гайдука, аж вулиця стогне!
Семен. Ногами так дрібно чиберяє, що й очима не потрапиш.
Гаврик. Не дуже дрібно, я дрібнїщ вичиберяю.
Тимїш. На мою думку: тобі далеко до нього.
Гаврик. Або йому до мене!
Настя. Як що такий і дужий, як танцюристий, та завдасть нашим хлопцям на довго памяткового.
Тимїш. Або ми йому!
Гаврик. Куць виграв, Куць програв!

Ява 5.

Ті-ж і Рогач.

Рогач (танцює).

Ти-ж мене підманила,
Ти-ж мене підвела,
Ти-ж менї молодому
Вечеряти не дала.

А хоч дала вечеряти
Та не дала ложки,
Насипала в черепочок
Сироватки трошки!...

(За ним скрипник, бубонистий і дїти). Горілки, меду!... Хто отаман? Громадо, соцький! Препогане, мерзене, мерзле парубоцтво, ходїте битись чи боротись, бо я борець!... Як бачу, тут опріч сивовусих дїдуганів тільки...
Глоба. Умїє дошкулити, матері його хрін!
Деркач. Вража́ неначе аж пече!
Худомій. Губи як халява!
Козаки. Хоч молодий, а видко що бувалий!
Рогач. Кому кортить чмелїв послухати — виходь! А може хто цїкавий повчитись як лика деруть — з-явись! То ось які у вас юнаки! Геть капостні пуцьвірїньки у запічок кашу їсти! Орда-б вас полонила, Татарва-б вас подавила!
Глоба. Я вже почуваю, що котрийсь із наших утре хвалькови носа!
Козак. Ну-ж виходь, виходь!
Худомій. З-являй ся, а ми зараз за твоє здоровля почастуєм ся.
Рогач. Ну-ж, ну-гу! Котрий хоче, щоб я зігнув його в дугу?
Глоба. Ти що-ж се таке? Та начхайте краще менї на чуприну, нїж таке стидовисько!
Рогач. Дївчата! Женїть отих страхопудів від себе, що́-б тулили ся за плахти. Геть на горище під курячий поклад!
Деркач. Дивина!
Худомій. Новина!
Глоба Та чи це на вспряжки?! Що-ж це таке?
Козаки. Чудасїя!
Тимїш. Раз мати породила, не двічі й помирать. (Виходить). Простору!
Козаки. На силу!
Глоба. Знайшлась спасенна душа. Становлю за Тимїша око меду!
Янкель. Чую!
Глоба. Жиде, заткни писка!...
Деркач. І я око!
Худомій. Панове! Чи Тимїш борця, чи борець Тимоша, а ми по обичаю мусимо боржій почастуватись. Жиде, повертай ся!
Глоба. Тимоше, не поганого батька сину, захисти нашу лицарську славу!
Козаки. Видави з хвалька і хвуз і олїю!
Рогач. Ой зажене мене Тимїш на слизьке. (Регоче).
Тимїш. Не кепкуй заздалегідь!
Глоба. Жиде, неси за нами мед. На простор! (Виходять: Глоба, Деркач, Худомій, Рогач, Тимїш і старі козаки).
Янкель (несе мед). Побачим, хто кого: чи наші, чи наших? (Пішов).
Деякі юнаки. Ходїм і ми подивимось!
Микита. Тут затишнїщ.
Семен. На мою думку, Микита скрутив-би борця, як мокре курчя!
Микита. А може і нї; я ще не вмоцював ся.
Хлопцї. Та ходїм, Микито!
Микита. Може менї тут цїкавіщ.
Настя (до Гаврика). А чом-же ти не вийшов боротись? Завжди по́рскаєш, а проти борця осїв, як вівця! (Регоче).
Гаврик. Я ще не осилїв.
Настя. Таким ти й до віку зостанеш ся!
Гаврик. Говори! Братця, не будем гаяти часу, паруймо ся худчій до танцїв. Насте, підеш зо мною?
Настя. Потанцюй з инчою, а я спершу подивлю ся, чи варта ти того, щоб я нових сапянцїв не пошкодувала...
Гаврик. Як так, то й менї шкода закаблуків. (Відійшов).
Семен. Степанидо, гайда зо мною! (Бере дївчину).
Тимїш. Ой хто до кого, а я до Параски! (Підбіга до дівчини).
Семен. Танцювати мем по черзї, не всї заразом. Скидаймо-ж музикам на дохід! (Семен, Пилип і ще два юнаки складають грошї Явдокимови). Музики сїдайте на стіл, стане просторнїщ у хатї,
Явдоким. Чи за стіл, чи на стіл, аби не під стіл. (Сїв на столї з другими музиками). Куцої почнемо, чи довгої?
Дївчата. Довгої, довгої, та щоб була під ногу.
Явдоким (гра, юнаки і дївчата розступають ся. Танцюють тільки чотири пари).
Микита (спиняєть ся на лаву). Відцїля виднїщ буде!
Явдоким (сьпіва).

Як поїхав Саврадим
У поле орати,
Його жінка Саврадимка
До коршми гуляти.

Гуляла, гуляла,
Доки не спила ї,
Наварила борщу й каші
В поле потрясла ся.

Настя (глянула на Микиту). Ого-го Микита плечима аж стелю підпер!
Явдоким (сьпіва).

Ходила, блукала,
Милого шукала:
— Подиви ся, Саврадиме,
Яка-ж бо я стала!

Микита. Гарна мабуть, як віхтем змальована... (Настя зиркнула на Микиту).

Явдоким (сьпіва).

Подивив ся Саврадим —
Нїчого не каже.
Бере милу на налигач
Та до ясел вяже.

Микита (у бік). Нема дївчини супроти Титарівни. Вихор не дївка!

Настя (у бік). Чого це Микита так очима мене стрижé?

Явдоким (сьпіва).

Чи їла не їла,
Дає він їй пити,
Запрягає у борону
Та йде волочити.

Микита (у бік). І зросте-ж отака! Чиясь доля цьвіте!

Настя (у бік, усьміхаючись). Одже таки стріска мене Микита.

Явдоким (сьпіва).

Випрягає з борони,
Запрягає в віз.
Гей соб-цабе, моя мила,
Поїдем ще в лїс!

Настя (глянула на Микиту) Хоч і в сірій свитині, а з обличчя найкращий.

Явдоким (сьпіва).

Приїхав до лїса,
Привязав як біса,
— Тпру, стій, моя мила,
Щоб ти воза не побила!

Микита (у бік). Очи блискучі, та вабливі!... Краса!...

Явдоким (сьпіва).

Не барив ся в лїсї,
Тільки набрав лому,
Гей соб-цабе, моя мила,
Поїдем до дому.

Настя (скинула очима на Микиту). Невже така хороша, що й очий не відірвеш! Дивись, скільки влїзе!

Явдоким (сьпіва).

Як приїхав Саврадим
Із поля до дому,
Та й поставив свою милу
На яшну солому.

Отут і ми доки Саврадимиха посолонцює пструкнемо...

Дївчата. Оце вже й кінець? А ну-те инчу!

Настя. Та й ця добра. (Підбіга до Явдокима). Ще, дїдусю, цїєї.

Явдоким. Либонь Настя Титарівна.

Настя. Та я-ж. А ви вже нашу господу обминаєте, хоч-би провідали! Ач які добренькі. Я вже ждала-ждала вас. Чи я вам чим не догодила, чи ненька, чи татко? Приходьте сьогодня полуднувати.

Явдоким. Спасибі, може пришкандибаю.

Настя. Нї, не може, а неодмінно приходьте!

Тетяна. А до нас вечеряти, я вас медом напою.

Настя. А я вареною!

Явдоким. Спасибі Богови, що й на мою долю лишили ся ще добрі люди на Вкраїнї.

Ой ви дївчата,
Рожеві квітчата!
Ви погорда отця-неньки,
Краса України!..

Тетяна. Заграйте, дїдусю, такої, щоб я до схочу натанцювала ся.

Явдоким. Шкода; навряд чи вираю вже до схочу. Тепер дїдусь як та циганська шкапа: „день біжить, а три днї лежить“.

Гаврик. Ну, що-ж, Насте, надумала ся, підеш зо мною танцювати?

Настя. Піду вже. Певно другим до нас не кортить. (Глянула на Микиту).

Микита (у бік). Дратує мене, чи навспяжки?

Гаврик. Побачимо, Насте, чи й сьогодня тобі похвортунить, як у ту неділю, що всїх перетанцювала?

Настя. Не плети нїсенїтницї. Ох і кортить мене з кимсь другим потанцювати. (Глянула на Микиту).

Гаврик. З ким-же?

Настя Та й з роду-віку не дочухаєш ся!

Гаврик. Справдї? Ненавиджу, як хто почне загадками балакати...

Настя. А я до такої балачки дуже охоча!

Гаврик. А чи зугарна?

Настя. Як на чий розум. Та ти чи не наважаєш ся вхопити мене на зубок? Не вгризеш!

Гаврик. Я зуби насталю!

Настя. Не знайдеш такого коваля.

Гаврик. Ов!

Настя. А коли не віриш, пошукай!

Гаврик. Ти щось сьогодня дуже розпишала ся!

Настя. Не перед тобою, то й не облизуй ся.

Гаврик. А перед ким-же?

Настя. Хіба ти найкращий?

Гаврик. Тобі виднїщ.

Настя. Я-ж і дивлюсь. (Глянула на Микиту).

Тетяна. І почала цокотати зубами! Або танцюйте, або давайте другим місце.

Гаврик. А як я заплачу музикам за весь день?

Тетяна. Не хвали ся батьківщиною, доки свою не зажив.

Гаврик. Сьогодня мене, Насте, не перетанцюєш.

Настя. Не хвались згинаючись, а хвались випрамляючись.

Гаврик. Я гнучкий, як лозина.

Настя. А мене не зігнеш.

Явдоким. Та й козир-же ти дївчина. Насте! У тебе що слово, то кругліщ. Я вже слухав, слухав, думав: хоч раз спорсне! Аж бачу, нї!

Гаврик. Іду в заклад: на око горіхів, око ріжків і низку гинджиру.

Настя. Ой не закладай ся!

Гаврик. Сїм бід один одвіт.

Настя. Полапай ся-ж мерщій за кишеню, чи є грошї на заклад?

Гаврик. Не кинемось за позикою. (Кричить). Музики, тнїть на пропале!

Явдоким. На силу добили торгу. Котрої-ж грати?

Гаврик. Нехай Настя загадує.

Настя. Менї кожна під ногу. Грайте худчій, бо я така, що скоро скажу: не хочу!

Дївчата. Начувайсь, Гаврику!

Тетяна. Заграйте: „*Від Кїва до Лубен*“.

Семен. Та ще-ж і „Саврадима“ не скінчили!

Всї. „Саврадима“, „Саврадима“!...

Тетяна. Насте! Проведи його разів зо три навкруги вихиляcом, нехай вибє тропака; а потім в перебій дробушечки з вивихом.

Хлопцї. Годї, годї повчати!

Дївчата. Не стільки танців, скільки того заходу.

Гаврик. Простору! Розступітесь аби які, нехай погуляє он який!

Хлопцї. Простору, простору! Гляди-ж, Гаврику, не піддай ся!

Тетяна. Почни, Насте, хруїщиком з під закаблука.

Хлопцї. Та не в-їдай ся, Тетяно!

Тетяна. А ви на що підцьковуєте Гаврика?

Явдоким (сьпіва. Настя і Гаврик танцюють).

В Саврадима у дворі
Дощова калюжа,
Ой розсердила ся
Та жона на мужа.

Микита (у бік). Настя попливла, мов вутя, і не схибнеть ся!

Явдоким (сьпіва).

Як розсердила ся
Та й розгнївала ся,
Та поліза на піч
Розманїжила ся!

Микита (у бік). Боже, що то за краса!

Явдоким (сьпіва).

Ой устань, моя мила,
Принїс ґарнець меду,
— Цур тобі, Саврадиме,
Головки не зведу!

Ой устань, моя мила,
Принїс-же я пива,
— Цур тобі, Саврадиме,
Болять в мене спина!

Настя (зиркнула на Микиту). Горить, горить Микита!
Явдоким (сьпіва).

Ой устань, моя мила,
Попарив дубину
Не товстую, не тонкую,
До білої спини.

Схопила ся мила
Та як не лежала,
Та й обняла Саврадима
Та й поцїлувала.

Семен (регоче). Дубина кого до розуму не доводила?
Явдоким (сьпіва).

Ой дай тобі, Боже,
Спасенія з неба,
Що ти серце догадав ся,
Чого менї треба.

Гаврик. Дрібнїщ, дрібнїщ, музика! Ось як у нас! (Хотїв викинути якесь коліно і впав).
Дівчата (лихонули). Оце тобі, Гаврику, і запічок, засунь ся! (Регочуть).
Хлопцї. Щоб тебе, Гаврику, у кручу головою!
Гаврик. Кінь на чотирьох ногах, та й той спотикаєть ся... Нїчого, печіть музики далї. (Схопив ся).
Настя. Нї, я з попасом не звикла бігти. (Іде на бік).
Дівчата. Що, Гаврику, ухопив гарячого до слїз?
Семен (регоче). Гаряче, Студи, дураче!
Гаврик. То ти, Насте, ось яка, та ще й з вибриком?
Настя. А ти думав, що я вже нинчою стала? Визначив ся танцюристий, тільки хвалиш ся... Як ти менї спротивив ся! (Виходить від нього).
Гаврик. Отакої? (Засоромив ся). Що-ж, нехай на цей раз і твоє зверху. (Іде між хлопцїв).
Семен. Як-же це ти, Гаврику? (Хлопцї його обступають).
Гаврик. Неначе який біс навкрочив. Перш було по тричі під ряд зроблю це коліно! (Дівчата проміж себе хихикають).
Микита (хутко підійшов до музик). Грайте на останнього! (Вийняв гроші і підходить до Настї). Ходім зо мною у танець!
Настя. Що, з тобою у танець? Відчепи ся, пройдисьвіте! Хіба тобі наймичок не стало? (Зареготала).
Микита (звомпив). Ну, Насте! Згадаєш ти мене, Титарівно!... (Хутко пішов з оранди).
Тетяна (підбіга до Настї). Що тобі Микита сказав?
Настя. Що? Нїчого... Не памятаю!
Тетяна. Прожогом метнувсь з хати. З очий аж неначе іскри посипались.
Настя. Нехай собі...
Семен (тягне Тетяну за руку). Тетяно! А-ну, гайда зо мною!
Тетяна (Семенови). Витрушуй мерщій таляри та дукати.
Семен. Дриботїти меш і на шеляги. (До музик). Утнїть ще й задля поганчих!
Явдоким. Ось трохи підладнаємо, то й рушимо. (Вистроює бандуру).
Настя (у бік). Ач розгнївав ся... Дарма що злидень, а з пихою!... І коли надумав ся танцювати, як я розізлила ся на Гаврика.

Явa 6.

Тi-ж і Глоба.

Глоба. Бодай тебе, Тимошу, пятами до гори вивернуло!
Всї. Що, що таке?
Глоба. З одного маху опинив ся під борцем. Жиде, дай кориак вина залити пожежу. (Пє мед).
Семен. Ходім, подивим ся на Тимоша. (Хлопцї пішли).
Настя (у бік). Напяв сїру свиту та й пнеть ся у танець!

Явa 7.

Тi-ж, Деркач, Худомій і другі.

Деркач. Отакої славоньки зажили.
Худомій. Ще як сьвіт сонця, такої не зазнали! Хто-б мене мерщій почастував?
Глоба. Бога ради, начхай менї хто небудь на чуприну. (Пада на стіл і ридає, козаки обступають його).
Настя (у бік). Каже Тетяна з очий аж іскри посипались! (Іде з оранди).
Тетяна (перепиня ї). Куди це?
Настя. Як куди? Га? Туди... Не знаю... Пусти мене, не держи!
Тетяна. Зостань ся, потанцюємо ще!
Настя. Нї, годї вдовольнила ся!
Тетяна. Та зостань ся-бо!
Настя. Голова чогось морочить ся, за серце тисне! (Хутко пішла).
Тетяна. Неначе ґедз її вкусив!
Козаки. Годї-бо тобі, Свериде, хлипати. Ну й чого патьоки розпустив?!

Явa 8.

Тi-ж, Рокота, Семен і другі.

Рокота. А що тут за гармідер?
Глоба. Ой, пане сотнику, хилить ся до землї козача силонька.
Рокота. Не каркай, пане осауле, нїкчемницї.
Глоба. Скликай, пане Титарю, на панахиду та й сьпівай менї: „Нинї відпущаєши раба“. (Упав знов на стіл).

Явa 9.

Тi-ж і Рогач.

Рогач. Вистачайте ще борця, такого-ж як і Тиміш молодця, або й гіршого! (Глузує). Або-ж без супереки згожуйтесь на мою волю!
Рокота. Ага, он у чім річ! (Зглянув на Рогача). Ого, який бравий нетяга, не згірш Вергілієвого Дареса!
Деркач. Вчений ти, пане сотнику, то й кожне твоє слово зїло розумне!
Худомій. І не розберу, що бовкнув, а на серцеви, побий мене сьвятий хрест, вже й полекшало.
Рокота. То-б-то нема вже у нас між молодечою такого, щоб нагнав борцеви зашпарів?
Рогач. Мабуть був позаторік... (Налива собі корець меду і пє).
Деркач. Дивітесь, дивітесь, панове! Сїчовик нас зневажа: не наш мед і не каже доброго здоровлячка.
Худомій. Побий мене сьвятий хрест!
Глоба. Стійте: ще Бог нас не посиротив. Маю юнака.
Козаки. Не вже? Давай його мерщій!
Рокота. Вистановляй його, Свериде!
Глоба (до Рогача). Ну, чванливий гиндиче! Ображав ти нас в волю, заллємо-ж і ми тобі за шкуру сала. Кажу вам, панове: маю юнака! Сам бачив, як нїс він з плавень, на плечах вепря-одиниця.
Всї. Ого! Хто-ж він?
Глоба. Стійте! Спершу умова. Коли мій пахолок осилить борця, то утнемо Сїчовикови чуприну та й гайда за високий мур на чернечу харч. Он як менї дошкулило!
Козаки. Так, так! Туди йому хвалькови й шлях!
Рогач. Не дешевого викупу правиш, пане осауле! Що-ж, я волїю і на те! Нехай Бог розсудить, чиїй чуприні настала черга? Чи твоїй, чи моїй?
Глоба. Нехай!
Козаки. Згода!
Глоба. Пісьля боротьби гульня на всю нїч, а завтра хоч моя, хоч борцева чуприна спаде з буйної голови, як скошена квітка. Чуєте, панове?
Козаки. Чуємо, чуємо; виявляй твою невидимку!
Рокота. Цебер меду становлю за дужчого!
Рогач. Почуйте-ж і мою умову. Коли подужаю я, то муситe скинутись по пів таляра з чуба, на ставника до божого храму, ще й по пять гривень з димаря на мед задля сїчового товариства. Коня мого засипати зерном по колїна; а доки кінь роскошувати ме, мене годуйте і пійте до схочу. Оце-ж і моє слово твердо!
Козаки. Згода!
Глоба (гука). Де Микита сїра свита? Давай його сюди!
Козаки. І справдї Микита покаже хвалькови на той сьвіт стежку!
Деркач. І як це ми раніщ не догадались.
Рокота. Давайте-ж Микиту худчій!
Худомій. А я й думав про нього, щоб мене сьвятий...
Козаки. Гайда на простор! Де-ж Микита?
Гриць. Був тут: от я зараз збігаю по нього.
Козаки. Біжи-ж мерщій! (Гриць побіг).

Рокота. Як що Микита подужає, подарую йому зброю в серебрі-золотї!
Деркач. А я дві жменї червінців.
Худомій. І я подарував-би жупана кармазинового, так жінка-ж мабуть не дасть...
Глоба. А я на придачу коня як змія.
Рогач. Тим часом, жиде, дай менї лиш ківш меду.
Рокота. Стрівай, козаче! Хіба ми бисурмени. Заклад закладом, а звичай окроме. Ти до нас прибув, то підходь до гурту та й почастуєм ся. Та скажи нам спершу: як тебе звуть?
Рорач. Нехай хоч і Хомою буду.
Рокота (вдивляєть ся). Та чи ти часом не Чаплїенко?
Рогач. Батько був Чаплїя, а мене продражнили Рогачем.
Глоба. Та не вже-ж це Матвіїв син?
Рогач. Либонь він і є.
Глоба. Здоров-же, синашу! (Цїлують ся).
Явдоким. Матвій Чаплїя. Оце вже другий десяток минає, як під Керменом дав сторчака. Тодї і я ще був видющим. Та й козарлюга-ж був, царство йому небесне!
Деркач. Здорово й пив, ну й ворогів лущив, як горіхи. Здоров батьків сину! (Цїлують ся).
Худомій. Шкода, що я Матвія не знав. Але це не шкодить і менї поцїлувати ся з його синком. (Цїлують ся).

Явa 10.

Ті-ж і Гриць.

Гриць. Нема Микити!
Всї. О такої! Як то нема? Куди-ж він запропав?
Гриць. Кого не спитаю кажуть: мов у воду впав!
Глоба. Нехай завтра розшукаємо його, а доки за Матвієву душечку почнемо гульню. Жиде, ворушись!

Явa 11.

Ті-ж і Худомїха.

Худомїха. Бувайте здорові з неділею! (До Худомія): Це так пішов до кума Деркача за заступом?!
Худомій. Люди добрі, спитайте її, чого вона до мене чепляєть ся?
Деркач. Кумасю, ми тепер справляємо громадську покуту.
Худомїха. Яку там покуту?
Рокота. Не покуту, а панахиду, по щирій козачій душі.
Худомій. І вже хоч плач, хоч скази ся, а ний!
Худомїха. Добре вже й так насмоктав ся!
Худомій. Панове, щоб мене сьвятий хрест! Ну, на віщо я оженив ся?!
Глоба. Кумасю, Худомїхо! Сьогодня може я в останнє вже гуляю; а завтра утну собі чуприну по самісеньку рипицю.
Худомїха. Це ми вже не раз чули!
Рокота. А сьогодня може й справдї в останнє чуєш.
Глоба. Явдокиме, затинай голосної. Почнемо з моєї хати. Пане сотнику, веди перед!
Явдоким. А ось вам і пісьня про Матвія Чаплїю. (Гра й присьпівує. Глоба, Рокота, Деркач, Худомій, Рогач і старі козаки підсьпівують):

Поуз шлях Ромадан
Збирали ся на майдан,
Збирали ся соколята
На просторі погуляти.
Готуйте ся воріженьки,
Розминайте кости,
Їде до вас Чаплїенко
Непроханий в гості!...

ЗАВІСА.

(Дальї буде).

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[19. Левъ Василовичь (Левъ Сапогôвскій)].

(Дальше.)

Коли-жь однои темноі ночи громы грянули на село, — коли вода, прôрвавши стѣну, шумѣла потокомъ до хаты, де сидѣла Марійка, то она въ страху выбѣгла на двôръ и опинилась надъ краємъ яру, щó розширивъ ся ажь пôдъ саму хату, тому-що розмочена глина усунулась. Бѣдна сирота перестояла мокра пôдъ хатою до ранку.

Та отъ, за сиротою Богъ зъ калитою! Марійку взяли до двора за няньку. Хоча-жь она жила въ паньскихъ покояхъ, то все чогось тужила й плакала въ куточку, — плакала за дитинячими лѣтами, — за батькомъ, за матѣрю, — за старою хатою, щó торбкъ зсунулась цѣла въ яръ, — плакала надъ собою. Она побивала ся тяжкимъ смуткомъ, хоча въ дворѣ було ѣй добре, хоча панѣ була для неи ласкава, — не було нѣкого, хто бы єѣ пожалувавъ. Та отъ, трохи перегодя Марійка прихилилась серцемъ до молодого Гната, щó бувъ огородникомъ у дворѣ. Солодко минали ѣй вечеры на любôй розмовѣ зъ милымъ въ городѣ: часомъ и въ день выбѣжить зъ паньскою дитиною, веселенька, щебетлива, — спѣває зъ соловейкомъ на перегоны, квѣтчає свои чорнй косы. Тогдѣ стала она на прочудъ красна, — розцвилась мовь гарна рожа.

Авторъ, згадавши про щастє Марійки, щó полюбила Гната, пише вôдтакъ ось-що: „Такъ мало чоловѣкови до щастя треба, та й того позавидують люде, — выдруть, стратять, и самй не хôснують, и другому не дадуть... Отъ люде, люде! Коли-бъ васъ не було, бувъ бы на земли рай!“[1]) И тымъ-то чоловѣкомъ, щó занапастивъ рай Марійки, бувъ панъ, батько дитины, котру она бавила. Вôнъ сидѣвъ дома лишь деколи, якъ грошей не мавъ, якъ заслабъ, або якъ було въ него польованє. Зъ жôнкою видавъ ся рѣдко: посватавъ єѣ, бо треба було грошей на сплату довгôвъ, а подружившись и забувъ, що має жôнку. Отже той нахабный панъ, побачивши разъ Марійку, пристанувъ хвильку и вдививъ ся въ неѣ, мовь бы въ яке диво, вôдтакъ пôдôйшовъ близше та наполохавъ бѣдну дѣвчину. Панъ зупинивъ єѣ и давъ ѣй срѣбного лева. Марійка не знала, щó зъ дарункомъ робити? — не знала, чи кинути того лева на землю, чи сховати. Побоялась та поцѣлувала пана въ руку. Вôдъ того часу стереглась єго, якъ огню, — та не встерегла ся свого лиха. Выйшла разъ вечеромъ до городу та зайшла до альтаны, выжидати Гната. Коли-жь вôнъ не приходивъ, то Марійка зô скуки стала бавитись єго ремесломъ, щó стояло въ альтанѣ, — оглядала нôжь, пилку, — а все надслухувала, чи не зашелестить листє пôдъ Гнатовою ногою... Ажь ось почувши шелестъ, заховала ся въ найтемнѣйшій кутокъ альтаны та лагодилась налякати Гната. Хтось станувъ у входѣ до альтаны, — Марійка гукнула, та голосъ завмеръ ѣй на устахъ. Въ дверьохъ стоявъ панъ. Вôнъ приступивъ до Марійки близше й не пускавъ єѣ, коли хотѣла втѣкати. Але-жь она пручала ся въ розпуцѣ и выхопивши руку хватила нôжь Гнатôвъ, щó лежавъ на столѣ.

[1]) „Зоря“, 1881; стор. 51.

Саме-тогдѣ Гнатъ якъ-бы зъ землѣ вырбсъ. — „То ты, вороже!“ скрикнувъ вбнъ и замахнувъ ся рыскалемъ. Рыскаль зашумѣвъ, — голова пана розчерепилась на двоє. Гнатъ кинувъ ся до Марійки, щó мовь безъ духа впала на землю. Позбѣгались люде... Гната звязали, трупа взяли до покоѣвъ, а Марійку казала панѣ занести до своєи кбмнаты. Єѣ доглядала панѣ сама, та лѣкарь здавъ єѣ на Бога: „або поживе“, сказавъ вбнъ, „або вмре!“ — Таки того-жь дня заковали Гната въ кайданы й повели до суду. Не спиравъ ся сердега, — понуривъ лишь голову, заплакавъ, и, коли стара ненька вмлѣвала надъ нимъ зъ жалю, сказавъ сумовито: „Я згину за правду, але за-що она гине? — за-що гине Марійка?“ — „Та не такъ-то легко й згинути“, пише далѣ авторъ. Довго мучила ся Марійка. Сердечна панѣ вбивалась надъ нею, звозила всѣлякихъ докторбвъ, всѣлякихъ лѣкбвъ, та нѣщо не помагало. Житє вернулось, але память нѣ... Марійка збожеволѣла.

Се оповѣданє кбнчить авторъ отъ-сими словами: „Умеръ Василь, умерла Настя, гине Марійка, гине Гнатъ, гине єго стара ненька, гине панѣ, — а за-що? Деякій и пожалує, скаже: „Бѣдувавъ, горювавъ, — добре, що вмеръ!“ — Може оно й добре, але чи не було-бъ лучше, щобъ чоловѣкъ въ смерти не потребувавъ шукати спасеня? — чи не було-бъ красше, щобъ кождый живъ та тѣшивъ ся житємъ? — „Того не бувало, та й не може бути!“ скажуть добрй люде. — „Коли-жь не може бути, то най такъ буде, якъ бувало! Творѣть лихо, бийте ся, выдирайте одинъ другому душу, — най такъ буде, якъ бувало!“[1])

Сими словами натякнувъ Сапогбвскій на тее, що бѣдному чоловѣкови тяжко жити на свѣтѣ, — що въ сѣмъ житю немає єму щасливои долѣ, та що єго злиднѣ кбнчать ся хиба смертію. Тому-то каже авторъ на иншому мѣсци, що, хоча чоловѣкови мало треба до щастя, и того позавидують єму злй люде, щó на земли занапащують рай[2]).

Хоча-жь авторъ намагавъ въ сему писаню зъобразити житє реальне, то все-жь не мбгъ вбнъ ще позбутись вплыву давнѣйшои школы романтичнои, и вбдтакъ въ оповѣданю єго добачаємо деякй зразки справжнього романтизму. Такъ описуючи нбчну бурю, запримѣчає авторъ, що дерева гнулись до долу, якъ бы кланялись передъ могучимъ походомъ нбчныхъ духбвъ[3]). А дальше малює вбнъ ось-якъ ту страшну картину ночи: „Блискавицѣ не були звычайными огненными гадюками, — они вылѣтали зъ чорнои небеснои пропасти снопами, оббймаючими половину кругозору и заливали все своимъ червонымъ свѣтломъ. Въ тбмъ свѣтлѣ стояла Марійка якъ бы въ магичнбмъ освѣтленю, бо блискало безъ упину. Опершись руками на вбкно и прислонивши ними, мовь дашкомъ, очи, глядѣла она въ безкраій простбръ. Струнка, складна єи стать выгнулась якъ тростина по-надъ лавку, маленькй ручки пбдпирали бѣле чоло, надъ котрымъ вѣнець, увитый зъ чорного волося, свѣтивъ ся вбдъ блеску, якъ „gloria“ на головахъ святыхъ...“[4])

Въ загалѣ свѣтоглядъ Сапогбвского є сумовитый, неначе-бъ єго душу сповили чорнй хмары. Коли-жь иногдѣ тй хмары пронизує промѣнь соняшный, то авторъ намагає смѣятись крбзь сльозы, або повертає до зъображеня картинъ романтичныхъ. Отъ и въ сѣмъ оповѣданю розказавши про любовну стрѣчу Марійки зъ Гнатомъ, Сапогбвскій пише далѣ, що якъ она вернулась до хаты, не бравъ ся єи сонъ, бо ось блѣдый мѣсяць свѣтивъ єй прямо въ очи, пбднесивъ єи повѣки й усмѣхавъ ся до неи, моргаючи своими косыми очима, — та ба! и соловейко не дававъ спокою дѣвчинѣ, кликавъ та вабивъ єѣ солодко: „Марійко, Марійко! перепелочко моя!“[1])

Такъ отже въ литературнбй своѣй дѣяльности Сапогбвскій не зъумѣвъ выбратись на дорогу справжнього реализму, — вбнъ списувавъ залюбки такй повѣстки, въ котрыхъ намагавъ сполучити напрямъ романтичный зъ реалистичнымъ. Такими спбльными прикметами романтизму й реализму вызначує ся найпаче перша єго повѣстка „Старый палацъ“, щó єѣ надруковано по смерти автора[2]). Сапогбвскій хотѣвъ зъобразити ту сумну подѣю, що паньску палату воєводы збудовано колись-то на загарбанбй хлопскбй земли, зрошенбй потомъ и кровю нещасныхъ роббтникбвъ-мужикбвъ. Але зъ-перегодомъ зъявилась и Немезисъ такого злочину: палату запаливъ и зрабувавъ послѣдній потомокъ роду воєводы.

Ббльшь реальный напрямъ проявивъ авторъ въ оповѣданю „Безвинній“, щó вважає ся частиною автобіографіѣ. Авторъ розказує, що лежавъ недужимъ у Львбвскому шпитали[3]) саме тогдѣ, коли при нагодѣ побуту Цѣсаря у Львовѣ весь гбродъ палавъ ясною иллюминацією[4]). Недужій просивъ послугачѣвъ, щобъ занесли єго пбдъ вбкно, зъ-вбдки мбгъ дивитись на Высокій Замокъ, „перемѣненый въ вулканъ“. Сапогбвскій дививъ ся й задумавъ ся. Душа полетѣла на крылахъ думокъ далеко-далеко до яснои збрки, — до милои на Подблє. Ажь ось принесли въ салю недужого селянина за-для операціѣ, и вбдтакъ Сапогбвскій пробудивъ ся изъ свого думаня, почувши слова послугача: „Сей довго не потягне!“ Опбсля авторъ пригадавъ собѣ слова нѣмецкого поета Гайного, що, мовлявъ, лишь хорый чоловѣкъ є чоловѣкомъ, по-за-якъ недужій являє ся ббльшь чутливымъ, нѣжь здоровый. Тому-то й Сапогбвскій болѣвъ душею, коли вбдбувалась операція нещасливого мужика. Вбдтакъ довго не мбгъ вбнъ заснути тои ночи. Ажь десь надъ ранкомъ втихомирилась розбурхана єго кровь и вбнъ задрѣмавъ, та лишь на хвилю, бо ось збудивъ єго послугачь Стефанъ, „щобъ подивити ся на надпрограмову иллюминацію, яку тои ночи Львбвъ урядивъ“. То горѣвъ Піярбвскій шпиталь! Сапогбвскій злѣзъ до вбкна, постоявъ хвильку, та не бачивши нѣчого, крбмъ великои луны, поклавъ ся зновъ на постѣль та й плакавъ. Вбнъ плакавъ надъ собою, надъ своимъ сусѣдою-мужикомъ и надъ недужими, щó були въ Піярбвскбмъ шпитали... До сали ввбйшла сестра Владислава, подивилась до другихъ хорыхъ, а по черзѣ прийшла й до Сапогбвского! — „Вы не спите?“ поспытала. Вбнъ обтеръ сльозы, але она замѣтила ихъ слѣды. — „Чого вы такъ плакали? — чи вамъ такъ ббль

---

[1]) ibid., стор. 52.
[2]) ibid., стор. 51.
[3]) ibid., стор. 49.
[4]) ibid., стор. 50.

[1]) ibid., стор. 51.
[2]) По смерти Сапогбвского надруковано отъ-сй три єго оповѣданя: 1. Старый палацъ. 2. Брилянты. 3. Бозъ и соловейко. Вбдтакъ у „Школьнбй Часописи“ надруковано 1883. р. частину оповѣданя „Добра челядина“.
[3]) Сапогбвскій лежавъ недужимъ въ „Гофманьскбмъ шпитали“ при улици Личакбвскбй.
[4]) Се дѣялось 11. вересня 1880. р.

доскулює?“ — „Нѣ! плачу надъ тыми, що́ у Піярахъ“. — „Не плачте! — молѣть ся!“ сказала Владислава сумовито й вôдôйшла. — „Сердешна!“ каже авторъ про сю сестру милосердну. „Она на всьо ма́ла одинъ лѣкъ: молитву!“

О шестôй годинѣ рано звѣстивъ дзвôнокъ, що въ каплици почала ся Служба Божа. Деякѝ хорѝ, що́ могли ходити, пôйшли до каплицѣ, а всѣ иншѝ молили ся въ сали пôдъ проводомъ сестры Тересы. И отъ, що́ каже авторъ про молитву въ недузѣ· „Здоровый мудрує, що нема Бога, що всьо на свѣтѣ природа робить; але якъ стратить силу, якъ природа кине го на ложе, якъ лѣкарь скаже, що силы природы єму вже не поможуть, — тогдѣ не молить вже свѣта, не обожає єго, а вертаєсь до Того, котрый въ дитинячихъ лѣтахъ бувъ для него всемогущимъ, — вертає ся до Бога!“[1])

(Дальше буде).

ПРО НЕБІЩИКІВ.

(Пісьля людових вірованьь)

В Ч-ах 10. і 11. Зорі з 1890 р. подав я коротку розвідку про небіщиків, оброблену на основі народної віри нашого простолюдина; в послїднім слові сеї розвідки згадав я виразно, що всього оден чоловік, найпаче-ж я, що́ змушений сидїти в однім селї, між тими самими людьми, всїх повірок людових про небіщиків зібрати не в силї; однакожь наколи щось нового зобачу та підхоплю з того людового богацтва, не ззбуду тим поділити ся з другими. Ось і для чого я взяв за перо!

В Рудецькім, як в Бурчу, в Піску та других селах вірять, що душа покійника, по єго похоронах ночує останну ніч в хатї, де було зложене єго тїло. Душа ся в людовій вірі не єсть якимсь надвоздушним фантомом, або ідеальним тілько люцькою думкою виснутим образом; вона носить на собі наглядні признаки реального чоловіка, длятого на столї попри церковну горючу лямпу ставлять у мищинї воду, кладуть кусник хлїба та соли, думаючи, що голодна душа небіщика прийде до стола о півночи, щоби хлїбом посоленим троха поживити ся та попити сьвіжою водою.

Загально розповсюдненим звичаєм між нашим народом по селах і маломісточках єсть, що по похоронах першу ніч сидять сусїди, знакомі, крівні та приятелї покійника в хатї, в котрій він умер, сьпівають побожних пісень, сьвітять біле церковне сьвітло та старають ся не заснути. Звичай сей оснований тілько на тій вірі, будьто-би душа похованого небіщика особливо послїдню сю ніч ще не змогла вилетїти з хати, в котрій тяк довго лїт жила та тїшила ся разом з жиючими. Ба — що більше! Людова віра розказує нам, що небіщик може мстити ся на своїм противнику, наколи своєї кривди пімстити не міг за житя. В Ланах біля Щирця чув я ось яку повірку:

Оден батько мав трох синів. Двох старших любив; справляв їм красні свити, чоботи, шапки, давав гроші на гулятику, а наймолодшого ненавидїв. Бідний кілько він натерпів ся від рідного тата! Мусїв не тілько робити і найтяжшу роботу, та й ще обслугувати братів. Старших братів поженив якось отець, а молодшого нїгде з хати не пускає гірш наймита. Серед таких мук помер наймолодшій син; не багато жалували за ним; одна мати поплакала, що то своя кров материнська, але і вона борзо забула. Та не забув небіщик своєї кривди та тих докорів батьківських, що їх перетерпів за житя. Вечером прихо́див він довго-довго на житло́, ставав поза вуглами будинків, плакав та тяжко проклинав рідного тата і рідних братів. Деколи знов чіпав ся при криниці журавля, сїдав та гойдав ся заводячи жалісними ляментами на цїле село; а в ночи той плач гомонїв так лячно і страшно, що люди бояли ся перейти дорогою. Якось раз у пізну осінь коло півночи приїхав старий зі Львова; синів обох не було дома; оден пішов на варту а другий не вернув з хрестин від свого свата з другого села. Старий випріг коні, лишив віз на подвірю, а коні повів до криниці поїти. Бере присилює коновку до кулї від журавля, а єго щось пац по руцї... — Що за біда? — крикнув старий, роззів ся та зо сердом вхопив кулю з коновкою та пхає що моци до криниці. Та ба — щось не пускає! — Бодай-би тя ясний спалив! — сказав з огризом. Але ледви сї слова вимовив, як щось не скочить з журавля та на него. Старий кричить, але дарма, якась нетля вхопила єго за півперек та бебевх старого стрімголов до криниці, де застиг до рана“.

Подібне оповіданє чув я в Горбачах про немилосердну мачоху, котра страшно знущала ся над полишеною сиротою — хлопчиком, колишним любимцем та пестїєм покійної єго матери. Бідний хлопчина нераз серед страшної заверухи та метелицї, вигнаний лютою мачохою з хати, біг на мамину могилу на кладовище і жалуючись своїй мамі, розповідав їй про всї ті знущаня, про всї побої та проклони, якими частувала єго недобра мачоха. У зоряву лїтну ніч на першої Пречистої вернула люта мачоха троха підпила з празнику, кинулась під оборіг на пахуче сїно тай заснула. Десь коло півночи чує, а єї щось студеними наче лїд руками давить за горло так міцно, що ні крикнути ні обернутись не можна. Ледви-ледви якось отворила вона очи, липнула перед себе, а на нїй небіжка перша жінка чоловіка. Лиха мачоха почала з сльозами просити своєї суперниці, щоби дарувала єї житє, а вона за те нїколи вже не буде знущати ся над бідним сиротою. З тяжкою бідою випросила ся з кощавих рук небіжки; однакож від сего часу і сироті було уже лїпше в батьківській хатї.

В декотрих селах нашого краю запрімітив я віддавна, що наш простолюдин наймаючи в церкві богослуженє або справляючи поминальницї за померших, виносить на ті обряди церковні по найбільшій части недопечений, деколи навіть на пів сирий, хлїб. Я чув сам, як в одній церкві виступав супроти сего священик, однакож мимо довгого заходу, щоби сей звичай усунути, праця єго остала безхосенна. І аж недавно почув я між народом сїльським таке вірованє, що мов-то сей хлїб, котрий виносить ся до церкви на парастас або на поминальницї, їдять самі небіщики, а для них гріхом було-би випечи добре хлїб, бо вони найлїпше люблять на пів сире тїсто.

Пісьля сего, що я чув між народом в найновійших часах, рай або царство в своїй вірі, представляє собі люд довгою просторою левадою, покритою прехорошими різнобарвними цьвітами, корчами, деревами та травами. Сего лїта чув я в Деревачи на відпустї пісьню, в котрій старий слїпець висьпівуючи, такими самими красками описував се місце вічного блаженства, лише по тім раю ходила „Божая Мати“, а де вона ногою ступила, тамка і заясніла ясная зоря, а з відки цьвітку зірвала, тамка скотив ся цар-місячик, де-ж води напила ся, там засьвітило сьвятеє сонце. Подібно описує люд рай в коляді: „Ходить Адам по раю“.

З душ покійних, безвинних, маленьких дітий стають ся янголики; — і вони з Пречистою ходять по прекрасній райській левадї та збирають ягідки. Не тілько у нашім краю міжь руським [українсько-руським] населенєм, але на Мазурщинї зустрічав ся я з тим вірованєм, що жінцї, котрій маленькі дїти повмерали, не вільно їсти ягід до сьвята: Положенє Ризи Пр. Дїви, — Мазурі-ж назвали се свято: Matka Boska Jagodna, бо інакше дитина єї покійна не знайде ані одної ягідки, або хоч і знайде, то знов порозсипає їх по небі.

„Одній жінцї умерла маленька донька — так оповідали мені сего лїта в Горбачах. — Тота жінка була дуже лакома, і нїколи не видержала, щоби ягід не їсти до Пречистої, а яблок та грушок до Спаса. Якось в саме полудне у жнива заснула вона на поли твердо. Та снить ся єї, що прекрасною широкою долиною іде Матїнка Божа, а за нею біжить несчисленне множество маленьких дївчаток; біжать вони біжать та все дорогою схиляють ся і збирають до маленьких запасочок солодкі ягідки. На самім заду іде і єї маленька донечка, іде і плаче ряскими сльозами: — Чого ти плачеш? — обертаєсь

[1]) „Зоря“, 1882; стор. 166.

та питає ѣї Пречиста. — Бо ягоди гублю, — каже дівчинка. І справдї, що назбирає троха в свою запашину, то вони геть розкотять ся по широкій долинї, а дівчинка знов бігає за ними, знов розщибає ся та збирає. — Нехай твоя кати не буде така лакома, няй не їсть ягід до св. Ризи, — сказала Пречиста. І від того часу жінка тота була-би за нїщо в сьвітї не ззїла одної ягоди до св. Ризи".

Длятого-то маленьким помершим дівчаткам припинають невеличкі запасочки, віруючи, що в ті запасочки по райській левадї будуть вони збирати солодкі ягідки.

Я чув між населенем в Дрогобицькім повітї вірованѣ, що чоловікови щасливому може раз в ѣго житю отворити ся небо перед ѣго очима, і він може зобачити рай, ба що більше може тодї у Бога упросити собі або великого маѣтку, або довгого житя, або слави або раю.

Однакожь мимо тих кількох людових вірувань про житѣ праведних небіщиків в людовій вірі мало згадує ся, а все то що гомонить в устах нашого народу про сю річ основане по найбільшій части на засадах науки Христової так, що деколи тяжко навіть в деяких оповіданях розпізнати духа творчої людової фантазиї.

Горбачі 3 грудня 1890. **Данило Лепкий.**

Лист Осипа Федьковича до Данила Танячкевича

з 1863 року.*)

Братіку мій солоденький!

Ждали ви довго на мою відповідь, але мушу и я довго на вашь листъ чикати, тай хто знає, ци ся любого вашого слова и дочикаю, бо мині ся усе такъ здає, що ти ся на мене нагнівавъ, братіку мій препишний? — скажи: гніваѣшъ ся? — абихъ тебе відъ разу перепросивъ. — А маѣшъ за що ся и гнівати, знаю я дуже добре, але прости мене братчику мій: я певно шо хотівъ тобі борзо на твій листъ відповісти, колижъ бо ни було коли, віръ ми друже, бігме що ни було. —

Минула ся братіку лихая година; ни тілько, що мене німці домівъ пустили, але дали мині ще и пенсійку, теперъ лишъ би жити, але що съ того, коли здоровя нима. — И зо мною відай до знаку такъ буде, якъ съ тимъ чирвакомъ, що въ хріну свій вікъ збувъ, а влізъ у моркову та здохъ, якъ тото приповідають. — Груди мня дуже боля, здаѣтця, що гірське остре повітрє мині ни панить, а ни такъ тото повітрє, якъ тота гризота: Тутейші німці ни дають мині на світі прожити, интрідують, прозивають лайдакомъ та хто зна якъ, а то лишъ черезъ мій теплий руский сардакъ. —

Яжъ бо тебе ни звержу ся
Руский мій сардаче, —
Теперъ ажъ я заспіваю,
Теперъ ажъ заплачу,
Бо маю ся въ що утерти:
Широкіі поли. —
Ни скину тя мій сардаче
Ніколи, ніколи! —

И тогди ся го ни скину, якъ бихъ мавъ відси піти — Руский край великий; — а такъ братіку? —

А що зъ вечерницями**) ся подіяло, га? — Я вже хто знає відъ коли іхъ ни дістаю. — За що ви ся такъ дуже на мене загнівали братя мої кохані? — кращебъ було, якъ би ви мині безъ рукавицъ усю правду сказали, якъ таковъ німецковъ політиковъ коло мене ходити, то не є красно, ни є по козацьки. — Або може правда, що тутъ говоря, що вечерниці уже ни мутъ виходити? — А то хто мині казавъ: вуйко. — „Хтожъ бо", каже „видівъ, у вечерниці такі „простї" сторіі слати, якъ ти шлешъ. — Певно що черезъ тебе устали вечерниці виходити, ни черезъ кого иншого. — Такі речи я тутъ мушу вислухати, братіку мій любий, тай ще и сто раз гірші. — Така моя доля. — А що зъ Напередовцемъ нашимъ, братіку? — Онодга у Чирнівцехъ, бувъ я у редактора „Буковини". — Ни одно ся тамъ говорило, а на решті прийшло до того, ци би не могла на наші Буковині одна руска руска часопись, отъ на приміръ якъ вечерниці, виходити. Прохвесоръ Найбаверъ казавъ, що вінъ би мігъ заразъ концесію дістати, сли би я ся редакторомъ тої часописи обібравъ. — Я зновъ ѣму казавъ, що мушу ся впередъ съ тобовъ порадити. — Якжежъ ти мене порадишъ братю? — абихъ знавъ, що Найбаверови відписати. —

Що ся тичитъ моі музи, то мушу тобі ся по правді признати, що теперъ дуже мало пишу, и що зачну, то ни маю охоти навіть докінчити, бо та гордість, той укіръ, та знивага котровъ мня тутъ частуютъ, гризе якъ трута моѣ серце, — ни дай Христе Боже, аби се такъ остало! — волѣшъ ми дати смерть погану. — А ще до того — и мати мня зниважає; розумѣшъ ти братіку, що то значитъ? Мати тому собі мене жилала, бо гадала, що стане зза мене панею, ажъ то ни туда ся моѣ серце горне. — Отъ и причина моіхъ угризківъ. — Братю мій дорогий; хіба оденъ Богъ міні віритъ, а більше ніхто. — Я маю по сестрі кавальчикъ ґрунту. — Ниразъ занося мене такі гадки, аби тотъ ґрунтикъ продати та ити въ Ґаліцію мешканя глядіти а вітакъ зновъ зробитъ мені ся жаль за своіми горами, бо красні братіку, зновъ міркую я собі такъ: твого житя ни довго, чого ти маѣшъ ити на чужину погибати, коли лучше на своімъ цвинтарі, при своі сестрицці спочивати. — Мині ся братіку разъ снило, що мого житя ще лишъ три роки, а ворожка зновъ мині казала, що мня маютъ тутки строіти. —Ти зъ цего сміяти ся мешъ, але моѣ серце лишенько віщуѣ. — Боже милий, кобихъ тебе хоть побачивъ, але мині ся у одно видить, що ти чогось сердитий. Якъ ти маѣшъ на мене яке діло, то пиши мині відъ разу: ти отце та отце ни гарно зробивъ, або якъ тамъ уже нибудь, лишъ ни сердь ся, низавивай ся у папірчики. — Я разъ такій чоловікъ, що мині можна усе сказати, за правду то я ся ніколи не гніваю; а я би сегодне навіть яко поста багато вище стоявъ, коби було кому було, мині правду уповідати та усе на праву дорогу наводити. — Боже милий, Боже чиму теперъ такъ тяжко за правду постало!? —

Видівъ ѣмъ сегодне „страхопуда" тай и ѣго „концертъ рускій", тай ѣго бесіду читавъ. Мині ся видитъ, братіку любий, що руска справа у Галичині ни здойме ся д' горі; якже ще стоітъ руска словесність на Вкраіні? — Охъ охъ руский роде; видитъ ми ся, щось пропавъ на віки. Якъ тамъ ся маѣ діло съ тими моіми поезіями, що-ь іхъ хотівъ за границевъ друкувати? Я би гадавъ, абесь давъ ще покій до якогось часу, бо я, бачишъ ни багато уже маю кінчати „Зрадзіль" вітакъ „Циганку" а вітакъ пришлю тобі усі поезіі до друку. — Я іхъ усіхъ переробивъ, та видитъ ми ся, що тобі ся хоть теперъ уподобаютъ. Якъ за борзо я тобі манускрипть пішлю — ни знаю, бо серце моѣ нидіѣ, — Братіку, голубе мій сизий, я пропаду, на віки пропаду! ни знаѣшъ ти соколе хоть одного такого куточка на рускому світі, де би я отця матіръ найшовъ, де би зъ мене люде ся ни сміяли, де би я бувъ щастливий? Нима відай братчику. — А чогожъ я ще жию на сему світу? най мині хто скаже.

Я до тебе багато вже дечого писавъ та тебе питавъ, та ся радивъ, але ти мині ніколи на всі моі питаня ни відповідавъ, чому братю? — ни варта моя просьба хоть тілько у тебе, аби ти мині на усе відповівъ? — Але ви, Львівце, стали зо всімъ німенкими дипльоматами: коли ни хочите на яку річъ відповісти, то чините ся, що сте на ню забули, и словечкомъ згірнимъ ни згадаѣте. — Ни гнівай ся братіку за правду. —

Чувѣмъ, що Климковичъ діставъ службу при домі народнімъ. — Дай ѣму Боже щасливо. — А чиму вже ни видаѣ свого Напередовця? — Лишъ най уважає, аби такий передъ ни повівъ, якъ вечерниці, що вже и страхопудъ зъ нихъ ся кепкує. — Ни забудьжежъ братіку, нині відповісти, ци порадити, якъ ти гадаѣшъ о ті часописи, що я ій би мавъ у Чир-

*) Оріґінал переховує ся в архіві тов. „Просьвіта" у Львові. — *Ред.*

**) „Вечерницѣ" — письмо лїтературне, що́ виходило у Львові в рр. 1862 і 1863 зразу під редакцією Федора Заревича а відтакъ Володимира Шашкевича. Появляли ся дуже неправильно і в першій половині 1863-ого р. перестали виходити. В р. 1863-ім вийшло всього 16 чисел. — *Ред.*

нівцехъ видавати. — Якъ я гадаю, то ледви би съ того що було, бо у насъ на Буковині нима багато принумерантівъ, а ваша Галичина але що и казати, коли самъ здоровъ знаєшъ. —

Коби я мігъ на зиму найти собі який супокійний тепленький кутичокъ, абихъ бувъ далеко відъ дому и нічимъ ся ни журивъ, що ся тичитъ ґосподарства, то бихъ зачинавъ Добушя, бо дома, братіку, глядя що и въ руки взяти. — Лишъ що озьму перо въ руки, а мати вже и сваря: а це тутъ пропадаєшъ, а то тамъ, а ти нічо ни дбаєшъ, а ти нічимъ ни питаєшъ а ти ледащо. — Тай пиши, коли тобі ся хоче. —

Ще тобі маю одно діло уповісти, якъ мене онодга на ваші „Галичині“ хотіли бити. — Бувъ я ни давно у сестри у Ростокахъ (Буковиньскихъ, чи якъ у насъ кажутъ: волоскихъ). — Ростоки, знаєшъ, ни маютъ симъ часомъ свого попа, але ажъ съ Петрашівъ доходитъ, отжежъ одної неділі тутъ служба, а другої тамъ. — Кажежъ одної неділі сестра до мене: Сегодне ни буде, але збери ся, та иди на ляцкий (галицкий) бікъ до церкви. — Зібравъ ся тай пішовъ. — Люде тамъ стали ся мижи собовъ питати: а хто се, а хто се? — Та се урлёпникъ зъ волоского боку. — Ану бити его, гунцвота, що вінъ маєу нашімъ селі та у наші церькві робити? — Ґвалтъ! — Якъ би були ни панотецъ Костиновичь, то хто знає, що би тамъ було ся стало, бо я мавъ при собі пістолєта, та лишъ ємъ, аби котрий ся бувъ до мнє зближивъ, відъ разу бувъ бихъ єму срібного бобу давъ. — Такъ мене, братіку, ваша Галичина привитала. — Зо мновъ бувъ еще оденъ парубокъ, Микита Гуталюкъ. — Я и кажу до его: Ходімъ брате, — ліпше таки у нашімъ краю. — До насъ, якъ чужий чоловікъ загостить, то зустрічаютъ го хлібомъ сіллю, а тутки и до свої церькви ни даютъ приступити. —

Тілько, братіку мій любий, а за симъ словомъ бувай ми здоровъ, та ни забудь відписати.

12/6 **Федькович.**

СТЕПАН РУДАНСЬКИЙ.

[Гл. портрет на стор. 241].

Степан Руданський родив ся на Поділю з семї сьвященичої. Учив ся в духовній семінарії в Каменці Подільськім: в бурсу вступив мабуть около р. 1843, а в 1855 вийшов з семінарії. З каменецької духовної семінарії не хотів він іти в попи, але перейшов в Петербург в медично-хірургічну академію. Скінчивши там свою науку, покинув він столицю зовсім слабий і около 1861 р. став лікарем в Ялті в Криму. Там подружив ся з простою зовсім неосьвіченою дівчиною Явдохою, від котрої мав двоє дітий. — Се був чоловік вельми симпатичної вдачі, котрого любили особливо бідні люди. Він був високого росту, широкоплечий, на вид поважний, карі очи его сьвітились несказаною добротою, котра була найкрасшою признакою его душі. Жив і одягав ся завсїгди просто; не долюблював панів та прихиляв ся серцем до людий простих. По селах збирав він пісьні та заводив їх сам у ноти: сьпівав дуже гарно і любив українські сьпіви, особливо стародавні. Любовав ся в творах клясичної старовини, особливо-ж читав Гомера в оріґіналї; знав добре також мову єврейську. Умер в 1873 р. не доживши й сорокового року. Его поховали на кошт мійський. Сего року поставили земляки на его могилї гарний памятник, про котрий була обширнійша вістка в Ч-ї 11 „Зорі“.

До найгарнійших творів его музи належать безперечно „Сьпівомовки“, котрих переважна частина вже надрукована. [Наша часопись надруковала 55 сьпівомовок]. Вони мають по-найбільше прикмету поезиї епічної, малюючи живими барвами картини з побуту люду українського. Деякі з них суть так гарні, що мають висшу літературну стійність від приказок Гребінки. Відтак він написав історичні поеми: Мазепа, Іван Скоропада, Павло Полуботок, Павло Апостол і Мініх, з котрих перші 4 вже надруковані. З більших обємом творів належить згадати епічну поему „Віщий Олег“ і метричний переклад „Слова о полку Ігоревім“. Велику славу з-єднав собі Р-ий дуже добрим перекладом „Гомерової Ілїяди“. Він переложив дванайцять пісень, з котрих одначе досї надруковано [в „Правдї“] тількі сїм пїсень (I, III, V—IX). Цїла рукопись перекладу „Ілїяди“ переховує ся в Кіївї. Перекладав також Лєрмонтового „Демона“, але не викінчив его, із-за чого Михайло Старицький виправив сей переклад, і доповнив тее, що̀ подекуди не було ще переложено. З недрукованих досї творів Р-ого находить ся між иншими в рукописї у одного Українця в Кіївї шутлива поема „Війна жаб з мишами“, переложена з тексту грецького.

Тепер готовить ся на Україні нове, о кілько можна, повне видане творів Ст. Руданського, в котре увійде чимало досї малозвістних его поезий.

НАШІ ІЛЮСТРАЦИЇ.

Ніч під Івана Купайла. [Гл. ілюстр. на стор. 245]. До Іванової ночи навязує ся у нас багато леґенд і передань, котрих зачаґок сягає давної давнини. І так пісьля повіря народного в тоту ніч дїють ся на небі і на земли великі дива. Чисті як зеркало води в ріках і потоках переміняють ся в золото та серебро. В лїсї цвите тайноцьвітна папороть, що має силу появляти місця великих скарбів, але лиш на хвилину, бо цьвіт сей стережуть відьми, чорти та вовкулаки, котрі сейчас его зривають. В тоту ніч порушають ся дерева, переходять з одного місця на друге та ведуть між собою шумну нічну бесіду. Відьми та всякі нечисті духи збирають ся на „лисій горі“, де відправляють бакханалії. З води виходять русалки та роблять дівчатам ріжні пакости. Ще і тепер привязує наш нарід до сеї ночи велику вагу. Празднык сей давнійш Купайла а тепер Івана Хрестителя відбуває ся дуже торжественно, а головним обрядом є паленє кострів. В глубокій старинї брала участь в тім купальнім торжестві не лише молодіж але цїлий народ а навіть і князї з дружинами, при чім носило воно на собі загальний характер. Се все відбувало ся на місцях, де сходили ся всї разом на богомілє в посьвячених гаях. Запалюванє сьвятого огню належало до найстаршого з роду або володаря. Наоколо костра збирав ся нарід. Легінї і дівчата плели вінки, украшали ними голови і парами перескакували через огонь. Жінки переносили через сьвятий огонь свої дїти. Хорі палили в тім огни ріжного рода зїлля, котрі мали силу лїчити від всяких недуг та нечистих сил. Ба навіть останки головень з костра були в великім пошановаю. А всї ті обряди відбувались ще з тим більшим торжеством, коли згадаємо, що в поганських часах огонь мав велику силу очищаючу, і лишь перейти через него вистарчало, щоби очиститись. Не менчої ваги як огонь була в той празник і вода, що̀ мала якусь надзвичайну силу змивати всї недуги з тїла.

Із всїх тих обрядів заховалось лиш дещо у нас. Запалюванє костра в так торжественний спосіб, перейшло у нас на просте ігрище селянської молодіжи, без всяких почетних обрядів. Все-ж таки заховались деякі старинні знамена в повнім своїм виді: Як вперед так і тепер запалюють легінї кострі на улюбленім місци. Перед тим роблено се близь гаю або на вигонї, та й тепер на місцях представляючих збірне місце для „вулиці“ селянської молодіжи. Легінї та дівчата скачуть, як і в давнинї, парами через огонь. Скаканє се має якесь тайне значінє, і по удачнім або неудачнім скоку судять о вчаснім або пізнім замужю. Дівчата ще й тепер плетуть вінки, вбирають ся в них, а відтак пускають їх з запаленими сьвічками на воду. З їх плаваня ворожать щасливу або нещасливу любов.

Ой там дівочки
Пускали віночки.
Усї віночки поплили,
А мій потонув:
Мабуть мій миленький
Мене позабув.

Сьпіває одна пісьня о нещаснім вислїдї такого вороженя.

В деяких старинах України а іменно в Харківщинї остав ще слїдуючий обряд, що походить з дуже давних часів: На канунї Івана Купайла роблять дівчата з соломи або трави

куклу завбільшки дитини, надівають на ню сорочку, плахту, намисто і вінок з цьвітів. Дальше зрубують черноклен, вкритий на Івана ясним плодом, та прикрашають лентами, биндами, стяжками і т. п., чим ярче тим лучше. Деревце се зовесь Марена (Марена в старинї уважалась синонїмом смерти) а частійше Маринка. З тим ідуть на вигін, де запаляють костир. Через него скачуть парами з куклою в руках. В день-же самого Купайла привязують куклу до деревця Марени, а дівчата несуть єї вздовж села та сьпівають купальні пісьні як пр.:

Ішли дівочки по ягідочки,
Молодиці по полунвиці...
Довелось їм Дунай брести.
Усї дівочки перебрили,
А дівка Маринка утонула.
Дійшли слухи до мачухи...
Та не жаль менї дівки сирітки,
А жаль менї плахти чернїтки.
Говорить лиха мачиха.

Пізнійше несуть Марену над крутий берег ріки, зривають з неї прикраси, а єї з куклою кидають в воду прикидаючи камінєм, землею і. т. п. При тім сьпівають:

Ой ходили дівочки коло Мариночки,
Коло того вудола Купайла!
Коло води-моря Купайла!
Купав ся Іван,
Та у море упав!
Купала!

По скінченю сего обряду, затопивши Марену і купальну куклу дівчата купають ся, щоби цїлий рік голова не болїла.

Леґінї знов купають ся в іншім місци самі і плавлять коней, уважаючи таке купане для коней дуже пожиточним.

Роса в день Івана Купайла має силу цїлючу, а силу ту передає вона і травам, котрі мож ужити на лїки, єсли ся їх зірве, поки сонечко обиздрїє т. є. доки з них роса не спаде. Трави ті хоронять людий від ріжних гроз.

Хотяй нарід наш ще тепер запалює костирі та відправляє купальні обряди, но все-ж они дуже змінились під впливом христіянства, та давно затерлось первістне їх пониманє. Тепер мож уважати їх за лїтні розвеселеня, що зовсїм не заслугує на догану або доріканє.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Читанка для шкіл народних. Часть I. (Буквар). Уложив Омелян Попович. Відень. Накладом ц. к. дирекциї шкільних книжок. 1892. Печатано у Кароля Горішека в Відни. — Стор. 96 в 8°. Цїна з оправою 30 кр.

Хома Макогін. Убогий наймит. — Львів, 1892 р. Коштом ред. „Батьківщини“. 16 стор. 16°. Цїна 5 кр.

Зъ житя Якова Кука або що зможе сильна воля и трудъ постôйный? Розказавъ К. Селецкій. [Книж. тов. „Просьвіта“ Ч° 155, а 6-та за 1892 р.]. — Львів, 1892 р. 45 + 3 нен. мал. 8°. Цїна 10 кр.

Народный рускій молитвеникъ для дѣтей. Пяте выданє. Коштом тов. „Просьвіта“. Львів, 1892 р. 143 + 3 нен. стор. 16° (з 2 образками). Цїна [після оправи] 20, 25 і 35 кр.

Два оповѣданя для селянъ и мѣщанъ. I. „За сиротою Богъ зъ калитою“. II. Скарбъ пôдъ хрестомъ. [Автор першого оповѣданя: Народний учитель, другого — Гриць Двояк]. — [Видавництво народне у Львові. Рік XI. Книж. 6. Місяць: Червень]. — Львів, 1892 р. 52 стор. 16°. Цїна 10 кр.

Галицко-русская Библіографія XIX столѣтія дополненная русскими изданіями вышедшими въ Венгріи и Буковинѣ (1801—1886) составилъ Иванъ Ем. Левицкій. Выпускъ XXIV [1881—1882]. Томъ II. — Львів, 1892 р. 385 — 408 стор. 4°. Цїна 1 злр. (1 руб.).

Д. И. Эварницкій. **Исторія запорожскихъ козаковъ.** Томъ первый. Съ 22 рисунками. — Петербург, 1892 р. VII + 542 + 2 нен. стор. 8°. Цїна 4 руб.

Зміст: Границы вольностей запорожскихъ козаковъ. Гидрографія, топографія и климатъ запорожскаго края. Производительность земли; флора, фауна и времена года въ запорожскомъ краѣ. Исторія и топографія осьми запорожскихъ Сичей. Составъ, основаніе и число славнаго запорожскаго низового товариства. Войсковое и территоріальное дѣленіе Запорожья. Войсковыя, куренныя и паланочныя рады у запорожскихъ козаковъ. Административныя и судебныя власти въ запорожскомъ низовомъ войскѣ. Суды, наказанія и казни у запорожскихъ козаковъ. Одежда и вооруженіе у запорожскихъ козаковъ. Запорожскіе войсковые клейноды. Характеристика запорожскаго козака. Домашняя жизнь запорожскихъ козаковъ въ Сичи, на зимовникахъ и бурдюгахъ. Церковное устройство у запорожскихъ козаковъ. Самарскій Пустынно-Николаевскій монастырь. Охрана границъ вольностей запорожскихъ. Мусульманскіе сосѣды запорожскихъ козаковъ. Положеніе христіянъ въ мусульманской неволѣ. Христіянскіе сосѣды запорожскихъ козаковъ. Вооруженныя силы и боевыя средства запорожскихъ козаковъ. Сухопутные и морскіе походы запорожскихъ козаковъ. Хлѣбопашество, скотоводство, рыболовство, звѣроловство, огородничество и садоводство у козаковъ. Торговля, промыслы и ремесла у запорожскихъ козаковъ. Доходы войска запорожскаго низового. Грамотность, канцелярія и школа у запорожскихъ козаковъ. Почтовыя учрежденія у запорожскихъ козаковъ.

Воронежскій этнографическій сборникъ. М. Дикаревъ. Изданіе Воронеж. статистическаго комитета. — Воронїж, 1892 р. 314 стор. 8°. Цїна 1 руб. 50 коп.

Зміст: 1. Очеркъ воронежскаго мѣщанскаго говора сравнительно съ украйно-русскимъ нарѣчіемъ — М. Дикарева. 2. Пословицы, поговорки, примѣты и повѣря Воронежской губ.: а) Великорусскій сборникъ (7220 N.). б) Малорусскій сборникъ (493 N.). 3. Розказ про хахлацьку свальбу — Т. Луценка. 4. Пѣсни, записанныя въ слободѣ Щучьей Острогожскаго уѣзда (5 N.).

А. А. Лазаревскій. **Очерки, замѣтки и документы по исторіи Малороссіи.** I. Съ 2 портретами. — Кіїв, 1892 р. 129 стор. 8°.

б) періодичні видання.

Правда. [Том XIII. Випуск 40. За місяць червень 1892 р. 321—384 стор. 8°]. Зміст: Спроба (з записів про минулі пригоди) В. Чайченка. З подорожи по Украйні. Чуб-а. Що було, те мохом поросло, драма в 5 дїях Карпенка-Карого. Народна програма. Вісти: З Харкова. Дніпрові скарги, вірш Шкрличенка Українські гумористи та штукарі, етнографічна студия Івана Нечуя Левіцького. В честь і в память М. Шашкевича, вірш П. Думки. Шкільна правопись. Безвиглядність соціальної демократиї, стаття з нїмецького Дра Е. А. Шефле. Дїяльність руських товариств і інстітутів. Сучасна хронїка. Переписка редакциї і оповіщення на окладці.

Зеркало. [1892. Ч-а 1—11]. Вірші: Залуквича — На великий камінь (3), Плач Азбучників і Суд Саламона (4), Де сї?, Ось ми і Размати родила (5). Думка (6). Шальвіра — Доля (2). Доказ любови (5), Страховуд [з Гейне], Небо, чистилище, пекло і Найбіднїйший (8). Піскар (10) і Ніби-баляда (11). В. Чайченка — Сїмя (1), Чого кричиш? (3), Патриот (8), Кажан (9). Р. К. — До просьвіти (3). Л. С. — Пісьня (4), Гого (6). Явора — Як сонця весняного промінь (2). Мак.-Петефі — Елетія місяця (5) Мак. — З житя патриотів (6). Сергія Павленка — На вічну память Шевченкови (5). Т. Бондаришина — Нетямущим (7). В. Гр. — Один нам, братчики кохані... (10). С. Руданського — Запорожцї у сенатї (10) і Ляхова і московська натура (11). Проза: Теодор та Медор, жартовливе оповіданє Альберта де Лизаля, переклад з французського А. Ханька (7, 9 і 10).

Часопись правнича. [Рочник III. 1891. Ч-а 7—12 (стор. 1—87) вийшли в червнї 1892]. Зміст: О набутю недвижимости при екзекуційній продажи, написав др Кость Левіцький. Набутє власности дорогою вивласненя, дра Антона Горбачевського. Нова карна процедура для Босни і Герцеговини, дра Михайла Зобкова. В справі реформи поступования неспорового. Практика судова: Ореченя цівільно-судові. Ореченя карносудові, Антона Дольницького. Практика адмінїстрацийна: Ореченя трибуналу адмінїстрацийного. Ореченя трибуналу державного, дра К. Левіцького. Закони державні і краєві оголошені від 1 н. ст. липня до 31 н. ст. грудня 1891. Бібліографія. Відозва.

Кіевская Старина. [Іюнь. 1892. Том 37. Стор. IV + 323 — 478 + 225 — 240 + 49 — 64 в 8°]. Зміст: Ювилейный празднества на Волыни. (Впечатлѣнія очевидца). Въ двухъ пансіонахъ (Изъ дѣтскихъ воспоминаній моей матери), Над. М. Кибальчич. Современная малорусская этнографія, проф. М. Т. Сумцова. Изъ семейнаго архива. II. Записки Евстахія Петровича Рудыковскаго (1796—1874), В. Щербини. Судьба экзарха Никифора въ западной Россіи. (Историческій очеркъ), Т. Кудринського. Отрывки изъ записокъ Автонома Акимовича Солтановскаго. Протоіерей С. И. Опатовичъ (Некрологъ). Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Приложенія: 1) Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича. 2) Акты Бориспольскаго уряда 1612—1699. 3) Главный фасадъ розвалинъ Мстиславова храма.

Впорядчик части літературно-наукової **Василь Лукич.** За редакцію відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарні Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIII.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обємі півтретя аркуша.
Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. [для заграниці 6 руб., або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Одно число коштує 30 кр.

1892.
У Львові
15 (27) липня.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциєю непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин.

Ч. 14.

НА РОСПУТТЇ.

Повість В. Чайченка.

(Далї.)

А Гордій тим часом, посидівши в бібліотеці, пішов був до дому. Але до дому йти не хотїло ся. Він зайшов до знайомого і просидів там більш як три години. Хоч йому було там зовсім невесело, але він сьміявсь та голосно балакав. Було вже одинадцять годин, як він вийшов од знайомого. Ніч була місяшна. Гордій ішов вулицею і бачив над собою незмірно високе безкрає небо, все облите срібним сяєвом. Те небо його дражнило:

— Як просторо, як вільно, як гарно там! — думав він. — Чому тут не так!

І він згадав, що він посварив ся з жінкою і побачив, що був винний. Але йому не хотїло ся, щоб він був винний. Його дратувало це безкрає місяшне небо і йому не хотїло ся, щоб це саме через його, через Гордія, земля зробила ся йому така далека од усякого порівняння з цим небом. Він почав обвинувачувати Ганну: наче вона не могла звелїти, щоб самовар вчасно був — адже на те вона ґосподиня! І потім — балакаєш, а вона мовчить... Але тут-же зараз Гордій згадав, що й він мовчав, як вона балакала, а самовар... Гордій глянув знову на небо. Воно сяло. Господи! яка краса! А він про якийсь там самовар, про мовчання. Як йому не сором!

І він затóго побіг вулицею, поспішаючись до дому. В хатї сьвітить ся. Він постукав у двері. Через декільки хвилин Ганна на пів-роздягнена одчинила йому двері. Він глянув на неї, на її любе обличчя і ту-ж мить ухопив її на руки і почав цїлувати в губи, в очи, в лоб, у плечі. Він поніс її на ліжко і припав коло його навколїшках і знов цїлував її руки, її ноги.

Евгений Желехівський.

— Люба! кохана! серце!

Ганна пяніла з тих любощів та й сам Гордій спянів...

Такі випадки де далї трапляли ся все частїйше та частїйше. Вони завсїгди кінчали ся згодою і згодою такою гарною, що Ганна несамохіть згадувала Некрасова вірші, щó кінчали ся цими словами:

Послѣ ссоры такъ полно, такъ нѣжно
Возвращенье любви и участья.

Та як-би там не було пісьля суперечки, — але сама суперечка була річчю дуже важкою. А тут як на те надало ся ще одній речі трапитись. Річ була Ганнї радісна, але з неї чимало нерадісного повставало, бо Гордій з цьоло ще дужче супив ся. А річ була така, що Ганна мусїла зробити ся матїрю.

Уявляючи собі ще з дуже молодих лїт щастя з милою, палка натура Гордієва розуміла його не інакше, як невпинне гаряче кохання та життя у-двох. Про дїтий Гордій не думав, навіть óільше: він не бажав їх. Дитина — се пелюшки, крик,

пищання, купання, не зовсім гарні пахощі... Потім дитина се безсонні ночі Ганнині, змарніння Ганнине, одміна свіжих, молодих дівочих форм у тілі на инші, — а Гордій був Грек у своїх поглядах на жіночу вроду... Далі ще дитина — се надполовинене кохання, бо тоді вже Ганна не буде цілком самого його Ганною... Ось що була дитина в Гордієвій уяві. Поетичнього, такого, щоб відповідало тому колишньому блискучому малюнкови палкого щастя — не було нічого. Тим Гордій, дізнавшись, що Ганна має бути матірю, зараз-же трохи скривив ся. Ганна помітила це, і їй зробилось шкода і себе, і тієї дитини, що буде.

Звісно, Гордій розумів, що мусять-же бути у їх дїти, але хоч трохи згодом, не зараз хоч!... І він невдоволений помічав, як обличчя у Ганни худло, марніло. Він навіть сердив ся — не на Ганну, звісно, бо чи-ж вона могла бути винною, просто сердив ся на те, що так сталось; але його поганий гумор одбивав ся знов таки на його відносинах до жінки.

Чимало суперечок трапляло ся також з-за Квітковського. Він тепер уже зовсім одкинув ся од революціонерів, але за те вкинув ся „в толстовщину". Він не читав, а жер очима останні Льва Толстого твори і його хистка вразлива натура уже переймала ся тими поглядами, що в їх за останній час кохав ся великий росийський романіст. Він уже думав тепер не про те, щоб ламати на руїни державний лад, а навпаки — про так зване у толстовців „непротивленіе злу". Усю вагу людського щастя бачив тепер Квітковський у фізичній праці і, йдучи слідом за своїм учителем, захожував ся шити чоботи. В місті знайшло ся ще з пів десятка таких людий, як він і вони думали заснувати якесь товариство „на толстовських принціпах". Гордій сьміяв ся з цього, а Ганна обороняла любленого брата. — Одна з таких суперечок особливо була в тямку і Ганні і Гордієви.

Одного разу Ганна, вернувши ся од матері до дому, росказала Гордієви, що Петро Квітковський, укупі з своїми однодумцями, мають заснувати хліборобську спілку.

— Петро кидає незабаром своє учителювання і їде туди, — додала Ганна.

— А де-ж вони землї возьмуть? — спитав ся Гордій.

— Та в одного з їх трохи грошенят є, так він уже узяв у посесию клапоть землї.

— Чорт-зна — що таке! — сердито промовив Гордій, — у нас і так мало інтеліґентних українських дїячів, а тут ще й ті, що́ є, дуріють.

— Що-ж ти зробиш, коли його така праця не вдовольня?

— Не вдовольня? А химери ганяти — вдовольня? Ну, які вони хлібороби? Що з їх за пуття буде?

— Я й сама не думаю, щоб з цього яке пуття було і мині самій сумно, що він одкинувсь од национальної праці, але — по правді кажучи — не штука й одкинутись. Ті люди, що́ стоять за национальну працю, не можуть вдовольняти нервових людий, бо стоять вони за неї звичайно самими язиками, а роботи нема! Ну, хоч візьмемо й нас — багато ми робимо?

Вони й справді не багато робили, і Гордій це знав. Але тепер ця жінчина увага чомусь вразила його і він одмовив сердито:

— Скільки-б не робили, та робимо все-ж більш, ніж ті дурні, що думають латаючи чоботи вщасливити і себе, і людий.

— Нехай і так, але-ж на що лаять ся? — сказала Ганна.

Гордій глянув на неї і побачив, що в неї на очех сльози. Вона дуже любила брата й матір і вражалась, коли хто про їх що негарне казав. Гордій знав це, але тепер його опанувало таке пересердя, що він одвернув ся і сказав крізь зуби:

— Ну, невелике лихо, коли й сказав так — адже з того він не подурнійша. Ти взагалі ображуєш ся з кожного слова, яке я тобі кажу про його або про матір.

— Я не ображуюсь з кожного слова, — одмовила Ганна, — але не можу не сказати, що ти якось іронічно на їх дивиш ся і це мене обурює.

— Я не забороняю тобі дивити ся на мого дядька так, як ти хочеш.

— Я не розумію цього і не можу іронізувати з твого дядька.

Гордієви почала докучати ця розмова.

— Ну й добре, ну й гаразд! — сказав він, беручи голосом го́ру. — Взагалі я не розумію, яка потреба зводити балакання про ка зна що.

Ганна спалахнула.

— Сподіваюся, що ці слова твої не до брата мого належуть.

— Ат, облиш! — скрикнув Гордій. — Ти завсїгди чіпляєш ся до слів.

Ганна заплакала. Гордія це зовсім розсердило:

— Ну, от, — тепер сльози! А чого — хто його зна!

— Того, що ти сьогоднї неможливий! — одмовила плачучи молодиця.

— Я завсїгди однаковий.

— Ну, ти перш був не такий!

— Такий був і перш. Тепер-же я помічаю, що ти мене докоряєш, наче я одмінив ся до тебе.

— Я... я не докоряю тебе... Але... але... це правда, що ти одмінив ся... Я не знаю, через віщо це? Скажи мінї, що я зробила тобі, Гордію, що ти все на мене сердиш ся?

— Ти мінї нічого не зробила і краще буде, як що ми кинемо цю розмову.

— Але-ж я не можу далі так жити! Не можу! — скрикнула з усієї сили молодиця і голосно заридала.

— А я не можу жити, коли мене дошкуляють образливістю та плачами, — зимно одмовив Гордій і вийшов з хати. Він одягсь і пішов з дому.

Ганна зостала ся сама і могла наплакати ся до схочу. І вона довго плакала і довго потім думала, рівняючи свої колишні мрії про дружинне життя до сьогочасної дійсности. Дійсність не підходила до мрій...

А Гордій ходячи по мійському саду теж міг думати. І він думав багато. Він розумів, що в таких випадках, як був оце, винна не сама Ганна, а й він. Але поки та подія ще тягла ся, він не мав сили признати ся собі в тому, а потім було вже пізно. Він думав про своє сїмйове життя і в його з тяжкого горя болїло серце. Нї, не пощастило йому, не пощастило! Якось не ладнаєть ся в їх, якось не підходять вони одне до одного вдачами, і ось нелад, і ось горе. Але через віщо-ж це? Адже він її любить. Запевне, - хоча бувають такі хвилини, коли йому здаєть ся, що він її не любить, коли у його в душі прокидаєть ся мов-би щось вороже до неї. Йому здаєть ся тоді, що вона невдовольня його. Еге, в їй є чимало такого, що не вдовольняє його. Особливо за останній час через цю дитину вона стала така дражлива, недоторкана і дуже змарніла. Обличчя схудло, стан зовсім зопсувавсь, і Гордій не міг спокійно дивитись на неї. Він завсїгди уявляв собі дружину ясною та вродливою як сонце, — а сьогочасня Ганна була зовсім не така. Правда, се річ дочасна, але вкупі з тим се річ і періодична. І се останнє обурювало його.

Істнує на сьвітї врода, краса. Істнує на те, щоб давати щастя людинї. І ось пісьля кількох років такої „періодичности в цій справі" ця краса мусить змарніти, зівянути. З ясної вроди зробить ся стара баба!

Стара баба — еге! І так з кожною вродою. Властиво на сьвітї нема краси.

Das Schöne blüht nur im Gesang!

згадавсь йому вірш з нїмецького поета.

— Nur im Gesang? — думав він. — А в життї? В справжньому життї? Нема?

В такому разї, що-ж зостаєть ся од життя?

Freiheit ist nur in dem Reich der Träume
Uud das Schöne blüht nur im Gesang.

Правда, як то відомо, теж „стоїть у порога", а увесь сьвіт „кривда зажерла", добро і таке инше так саме мабуть тільки im Gesang або in dem Reich der Träume. Що-ж тоді зостаєть ся од життя? Життя! Хіба це життя, що в йому найвищі добра людські: краса, воля, правда живуть у самих мріях? Коли так, то нас тільки одурено, як у солодких пісеньках писано про всї ці гарні речі. Солодко сьпівано, але все це брехня і в життї цього нема. Так знов-же — на що тоді життя? Без усього т о г о, на чому одурено, життя просто

гидке вонюче болото або рівна, сонцем спалена безпотрібна пустиня.

І в Гордія з-явила ся злість, лютість проти цього життя. Еге, його одурено, він стріває в житті на те, чого сподівав ся. Він марив про довішню вроду, а йому кажуть, що вона в самих пісеньках. Він марив про геройські вчинки, а йому доводить ся думати про гербові марки, про апеляцию, про касацию, балакати з гладким купцем і обороняти може шахрайства його — і все це на те, щоб мати шматок хліба, а шматок хліба мати на те, щоб жити, а жити... Жити на те, щоб впивати ся красою, волею, правдою, добром — так думав він спершу, дурний! А тепер? Все це в самих пісеньках!!...

А на що-ж жити, коли так?

Він зупинивсь на цьому питанню. Він становив його собі уже не одного разу, але одмова здавалась тоді не мудрою і не довго її шукано. Тоді було все так просто: старі традиції — забобони; вірити треба тільки в нові ідеали: у правду, в добро, у красу, у волю, у братерство. А з цієї віри зараз виникала й одмова: жити треба на те, щоб користувати ся з правди, з добра, з краси, з волі, з братерства і за це самому треба було робити так, щоб і другі могли з цього користувати ся. І він вірив і жив щасливий.

Еге, він вірив! Мілїйони людий вірили в персонального Бога, але такі, як він, молоді, одкинули ту віру, яко забобони, і постановили намісць неї теж віру — в ідеали XIX сторочча. Замісць віри знов таки віра.

Але в тому-ж і сила, що він тепер не міг вірити. Коли перша віра впала, — чому не могла впасти й друга? Правда, добро, краса, воля, братерство, рівність — це все тільки частини, дрібненькі складові частини з одного великого, незмірно великого, що без його людина жити не може, що в йому людина мету своєму життю бачить. Се велике — щастя. Ось воно! Ось чого треба людині і ось чого вона не має. Яка-ж може бути віра в частини, коли не істнїє ціле?

Та й частини ті, хоч і кожну нарізно розібрати, — в їх так саме не можна вірити. Нї правда, нї добро, нї краса, нї воля, нї братерство, нї рівність не панують нїде на землї, нї серед якого народу, нї серед якої держави — нїде. Істнїють тільки порівання до їх та може урівково часом виявляють ся вони в приватних відносинах. І він має вірити в те, що́ відколи сьвіт стоїть істнїє тільки яко ідеал і нїколи не зіходило в життя? Чому-ж, коли так, не вірити в кайдани, в кров, у темряву, в неволю, в зло — вони більш панують на сьвітї, нїж усе те?

Щастя! щастя людині треба! Щастя вона не має! Він покладав колись щастя в правдї — і бачить, що що-дня ламає правду в життї, найбільше, що до Ганни; в добрі — і чує в себе в серцї саме́ зло; в красї — і бачить, як краса одцьвітає; в волї — і повинен бути невільником шматкови хліба! Це щастя?

Але-ж се може бути дочасним! — казав йому якийсь голос. Ви могли з Ганною не зрозуміти одне одного, але прийде час і ви погодитесь — і зло у тебе в серцї одмінить ся на добро. А неволя з-за шматка хліба, не люба праця — невже-ж це річ довішня, невже це річ така, що її не можна одмінити? Борись і досягнеш!

Борись! Еге, він може бороти ся і він бороти меть ся. Він виборе собі волю, працю любу, хоча мілїйони людий стогнати муть під невільною тяжкою працею. Нехай він погодить ся й з Ганною. Це все добре. Але що потім? Буде потім щастя? Запевне — нї! А коли й буде, то воно нїчого не варте, се щастя.

Яке це щастя, коли я напивши ся вранцї чаю, піду в суд балакати за шахрая-купця з паскудною виголеною пикою, і забуду застебнути пальто на верхнїй ґудзик і послїдком цього буде якесь там запалення в легенях, чи ще який кат, і я дам дуба!

Смерть — це та річ, що вона собою знищує всю вартість чого-б там не було на землї. Що може важити хоч-би й найвище щастя на землї, коли смерть відразу [і що хвилини!] може знищити все. І тоді темрява, нїщо...

Він згадав, як читав колись у часописях, скільки важив мозок у одного великого, що́ зажив собі европейської слави письменника. Він не памятає, скільки са́ме важив той мо́зок, але він памятає, що в тому таки часописови описане було й те, як великому письменникови роспиляно голову, винято мозок... Не знає він, чи поховано мозок потім у яку золоту у́рну, чи просто прийшов сторож, скипкою зскріб шматок мозку у черепок — укупі з попілом од тих циґарок, що їх анатоми курили — і притулив черепок до голови...

Він згадав це і його всього мов скрутнуло. Людина, найкраща людина, ідеал людини, жила і мала щастя — робити своєю працею добро мілїйонам — і ось тепер що? Брудні сторожеві пальці ́ихають мозок у черепок, нї, навіть не пальці, а скипка. А цей шматок, що до його сторож гидує доторкнути ся руками, цей шматок є те, що дало нам ті великі твори! І все це скипкою, скипкою!

Щастя! Ось він — прообраз того щастя! Він бороти меть ся — на що? Щоб умерти?

Добре тим, що́ вірять в життя инше, тогосьвітнє! Добре! О, як-би він тепер бажав вірити, та не може! Ця віра дає надію, дає мету в життї, дає розуміння, значіння життю. А без неї все кінчаєть ся чорною, безнадійною абсолютною смертю.

На який-же чорт ці зорі довішні, невмирущі, цей місяць, ця земля — все це нїме, мертве — і невмируще, а я — вмирущий, я — живий, тяму́щий? Ба, нї! „Наука“ [він іронічно осьміхнувсь] каже, що й вони вмруть, що й сонце вмре, що це все якась безодня поглине. А там? Він хоче знати, хоче розуміти, що́ там — може тоді він знайде й собі одмову. Але що там — він не знати ме і не зрозуміє — хоч не питайсь.

— Und ein Narr wartet auf Antwort... — згадалась йому його-ж одмова Демидови.

Запевне, дурень! Одмови бути не може. А коли так, то на що це все — життя, сонце, земля, щастя — все це, що є, що бачиш, що знаєш? Нї на що! Ну й геть усе к чортовому батькови!

Гордій плюнув і устав з того ослону, де сидїв. Він озирнувсь. Мійський садок був порожний і темний, бо сторож уже погасив у йому лїхтарі. Була вже нїч.

Гордій пішов до дому порожними вулицями. У його в душі не було нїчого, опріч того почування, що́ викликало його останню фразу: Ну й геть усе к чортовому батькови. І прийшовши до дому, він вперше, відколи одружив ся з Ганною, не скінчив суперечки згодою, навіть не промовив і слова до Ганни, а лїг спати в другій хаті на канапі.

Тяжкі днї почали ся з того часу і Гордієви й Ганнї. Гордій мучив ся своїми питаннями і зато́го не балакав з Ганною. Все, що він бачив перед себе, він зараз припинав до одного — до свого питання. Він бачив, що Ганна сумує і йому навіть хотїло ся її розважити, але думка: „На що? Більшменш суму — однаково черви у ямі зжідять...“ спиняла його од того. Ця думка отруювала йому все і він усюди, з-за всього декільки день бачив саму смерть.

Несподївано перепинила такий напрямок у думках одна річ. Зато́го через два роки пісьля одруженя Ганни знайшов ся син.

І як вперше узяв Гордій на руки шматок цього червоного мяса, то він зараз-же подумав:

— На що це? Адже...

Але ту-ж мить шматок червоного мяса заворушив ся, скрикнув. Гордія мов струсону́ло щось: Життя! живе життя!

І надзвичайна любов обхопила Гордія на деякий час до цього живого життя. Він колихав сина, він цїлував його, він упивавсь його рівним диханням. І потім, положивши дитину поруч з матїрю, він став навколїшки біля ліжка, припав головою матері до ніг і сльози закапали в його з очий. І тільки тоді скінчила ся ця, зато́го місяцьова суперечка.

Але все це пособило Гордієви перебути тільки гострий біль своєї душі, але не могло одвернути його од тих фатальних, необхідних питаннїв, не могло дати на їх одмову. Правда, Гордій повеселїйшав, життя з Ганною зробило ся рівнїйше, але те, що носив він у душі, не покидало його нїколи — воно його гризло, воно отруювало йому життя.

Несподївано надійшла ще одна зміна. Бездітний дядько Гордіїв умер і все, що мав, одказав Гордієви. Гордій несподївано робивсь багатирем.

*

Дядько вмер наглою смертю і Гордій потрапив тільки на йото похорон. Ганни він з собою не брав і їздив туди сам. Там він бачив ся й з Демидом. [Досі Демид прислав Гордієви три листи, але якісь невиразні, хоча й щирі]. Вернувшись Гордій до дому, росповідав Ганні, що Демид уже не йде в лїкарі, живе дома, ґосподарює... Гордій не міг до його придивити ся, бо бачив ся з їм на швидку, але помітив, що він якось одмінив ся. А про те й Ганна мала незабаром побачити його: Гордій кидав судову практику і їхав на свій новий хутір ґосподарювати. Він радів з цього, як дитина, він був такий веселий, такий щасливий, що й Ганну зробив щасливою та веселою, хоча її і не хотїло ся з-за деяких причин їхати на хутір...

VI.

Демид Гайденко справдї одмінив ся — він немов постаріймав, споважнів, а поміж бровами в його лягла глибока ри́ска...

Демид радий був їхати до дому. Як його батько, невисокий, але кремезний дїдок з сивими вусами без бороди, сидячи біля його у якомусь передпотовому хутірському повозови, штовхнув його в бік і сказав:

— Дивись, уже наші луки видко! — то замислений Демид стрепенув ся. Він почав глядїти на широкі, тепер пожовклі, луки, що по їх бігла, виблискуючи на сонцї вузенька річка, на гайок понад річкою і нарештї на рідну хату, що́ тільки верхом своїм визирала з буйного саду. Він дививсь на їх так, мов-би він не два-три місяцї, як покинув їх, а бачить їх знову пісьля довгої кількорічньої розлуки. Він дививсь на їх, і якесь давнє-давнє почування любе знов обхоплювало його, і все здавалось йому таким новим і таким гарним. Він знав, що колись давно, дуже давно почував се, але то було так давно, що він чує тепер, мов-би на його новим духом вїє...

— Що це? — подумав Демид. — Чого се мінї так покращало це все, таким рідшїйшим, любійшим зробило ся?

І він згадав, як він виїздив з міста і як місто здавалось таким надзвичайно похмурим, темним, гнїтючим...

— Демиде, голубчику! синочку! — скрикнула старенька сухорлява Демидова мати, вискочивши на рундук та обхопивши сина.

— Боже мій! Як-же ти змарнїв! — скрикнула вона знову, глянувши йому в обличчя.

— Нїчого, мамо, — ось ви мене одгодуєте, — усьміхнувсь Демид.

— Біжи, стара, вари зараз галушки, вареники, книші, пироги, пундики... — промовив Кирило Семенович.

— Бо зна що ти, старий, кажеш!.. Та й де-ж таки видано, щоб книші, пироги та пундики варили! — одмовила Марта Іванівна і повела сина в хату.

Демид увійшов у просту, добре йому знайому сьвітлицю, що́ звала ся в їх пишним імям — витальня, — тим, що тільки в їй можна було витати гостий, уздрів знайомі помазані білою глиною стїни, декільки стародавнїх стільців попід стїнами, ще стародавнїйші два крісла біля столу, канапу стару та малюнків декільки по стїнах — уздрів це все і почув себе так гарно, так спокійно. Він глянув на батька та на матїр: обличчя у їх сяли з щастя. Демид обняв матїр і поцїлував щиро, потім батька.

— Ну, ось я й дома! — побалакав він, — і їй Богу нема і не буде нїде так гарно, як дома.

— Йо? — перепитавсь, зрадївши батько. — Тільки тепер гляди, бережись, а то мати загодує тебе усякими своїми...

— Бо зна, що ти кажеш, старий!...

— А то й нї? А ти-б краще спитала ся, чого це Демид приїхав...

— А вже-ж чого: мабуть попращать ся та на свої лїкарі їхать! — і обличчя у Марти Іванівни засмутило ся.

— Отже й не вгадала, стара! Поганий ти угадько, поганїйший за тих трьох циганових синів, що́ знаєш...

— Та знаю вже!... Але що-ж там таке, коли не лїкарі? — питала ся Марта Іванівна.

— Лїкарів, мамо, ще поки нїяких і нема, ще коли там будуть, а я приїхав просто у гостї до вас, — сказав Демид.

— Оце гарно вигадав, синку, хоч я на тебе надивлю ся...

— Я що ми з їм не помремо з голоду! — перепинив Кирило Семенович.

— Ой лишко! — я-ж і забула за обід! — скрикнула мати і побігла до пекарнї.

— Ну, а я піду у „свою хату“, — промовив Демид, — трохи вмию ся, — і вийшов.

Його хата, та, що в їй він звичайно жив, як бував дома, була малюсенька сьвітличка з одним вікном, з ліжком з одного боку та з лавою, селянським килимом укритою, з другого — з столом та з стільцем. Як що додати сюди полички на книги, та два-три письменницькі портрети [найбільший Шевченків], то оце й усе, що було в їй. Демид умивсь, передягсь і пішов до гурту. Там гарячий борщ уже парував на столї. Зголоднїлі подорожні так залюбки заходились їсти, що нїколи було й балакати. Але як трохи під-їли, то Марта Іванівна, що́ не зводила з сина очий, запитала ся несьміливо, видомо боячись лихої одмови:

— І довго-ж це ти будеш у нас, синку?

— А поки проженете! — усьміхнувсь Демид.

— Нї, ти кажи!

— Та їй бо й сам не знаю... Хочеть ся дома побути — уже, як що дозволите, з місяць поживу.

— Йо? — скрикнула радісно Марта Іванівна, — вона нїяк не сподївала ся такої одмови.

— Боюсь тільки, що нароблю вам клопоту, — сказав Демид.

— Нїчого, сину, — мати любить клопіт: їй без клопоту, як салдатови без війни! — озвавсь Кирило Семенович.

— І що бо ти, кажеш, старий, — рівня до салдата! — промовила невдоволено Марта Іванівна. — Вона завсїгди воювала з своїм „старим“: він любив її лякати і трошки глузував з її невсипучої товкучости, а вона раз-у-раз ображувала ся з того, хоча, звісно, в її без краю доброму серцї ся образа держала ся тільки доти, поки вона добалакувала своє останнє слово про неї.

Пісьля цього розмова зробила ся зовсїм весела. Батько й мати переказували Демидови усякі хуторянські новини, а Демид слухав їх, забувши на який час те похмуре гнїтюче місто, що з його він приїхав.

Але лїгши того вечора вже пізно спати у своїй хатцї, в самотинї, Демид почув одразу, що згадка про те місто знов починає панувати над їм, знов стискає йому серце. Але се було не на довго. Лежачи на ліжкови йому видко було у вікно. Осінь була суха і небо зоряне. Демид бачив, як ледві блищала здалека тоненькою смужкою річка, як темнїв гай. Як він часто бігав у тії гаї, як часто купав ся у тій річцї... І знов старі дитячі згадки обхопили його і занесли з собою у той мрійний, напів сонний край, де завсїгди одпочиває серце людське од тих болюших ран, що́ завдає йому сувора немилостива дїйстність. І Демидове серце одпочивало, і він сам не помітив, як заснув добрим спокійним селянським сном.

Він прокинувсь другого дня вранцї. Сонце тільки зійшло. Демид швидко одягсь, умивсь і пішов з хати. Батько вже десь клопотавсь по ґосподарству; материн голос чуть було Демидови з пекарнї. Нїчого не стрівши, Демид вийшов у невеличкий садок і пішов по стежцї. Садок був уже по́жовтий; досить товстий шар зовсїм жовтого листя лежав долї. Нога мягко ступала по йому, шелестючи листом. Демид любив те шелестїння і пахощі од такого листя. І цї пахощі, і трохи холодне повітря і червоне ще сонце якось гарно впливали на Демида, робили його бадьорійшим, моторнїйшим. Він широко, вільно дихаючи, пройшов садком, переліз через тин, перейшов луки і вступив у невеличкий круглий гайок. І там було так саме, як і в садку: жовто і напів мертво; видко було, що за кільки часу і цього не буде, сьнїг укриє все і все буде мертве. Але-ж, не вважаючи на це, звідусїль вїяло сьвіжістю, бадьорістю, силою. Демид розумів — чому. Це м е р т в е віщувало незабаром ж и в е. Еге, це живе, що́ має прийти, що неодмінно мусить прийти, чуло ся у всьому: і в цьому сьвіжому повітрі, і в цьому невгасному сонцї і навіть у цьому жовтому ли́стї, що́ зогнивши мусїло дати пожиток новому буйному життю. Нї, нї, це була не смерть, а одпочинок — одпочинок здоровий, сьвіжий...

І під впливом того, що бачив Демид навкруги, ставало

гарно в його на душі. Він тяжко мучивсь досі. Вдарено його дуже, рана була глибока. Спершу йому здавало ся, що вона смертельна. І він думав, що все скінчило ся і нїчого не може почати ся. І це вбивало його.

Але тепер зробило ся з їм, під впливом од природи те, чого вимагала його жива, життя жадібна, натура. На його повіяло впокоєм, повіяло сьвідомістю, що далеко, далеко не все скінчило ся.

— Боже мій! — думав Демид. — Який я себелюбець. За власним персональним нещастям, що́ розбивало цїлком персональну частину мого життя, я забув про другу величезну частину його — ту, що обнїмає собою увесь сьвіт широкий, ясний та глибокий. Я марив про працю для народу, про поміч йому і про культурну роботу серед його, а скоро стрів ся з персональним нещастям, — зараз і забув про все!

Він вийшов з гайка. Перед їм прослало ся поле. Половина його була чорна, зворана. Там, де кінчало ся о́ране, чотири парі волів тягли плуга. За плугом йшов Трохим, батьків наймит. Він нахилившись над плугом і державсь руками за чепіги. Він так робив це, що, здавало ся, не воли, а він, попихаючи руками, різав плугом землю. Побіч волів йшов хлопець-погонич.

Вгрузаючи у рїллю, Демид перейшов аж до орачів.

— Боже поможи! — промовив він, підійшовши до Трохима та йдучи поруч з їм.

Трохим, не одриваючи нї рук, нї очий од плуга мовчки кивнув йому головою.

— На зяб? — спитавсь Демид.

Трохим знову кивнув головою, не покидаючи свого дїла. Воли тихо тягли плуга, Трохим з напруженими руками керував їм. Демид ішов поруч з Трохимом. Так вони дійшли борозни. Хлопець завернув воли. Трохим витяг плуг з землї, підняв його. Воли потягли градїль у бік, колїшня завернула ся. Трохим занїс плуга і поставив, як треба.

— Стій! — сказав він і випроставсь.

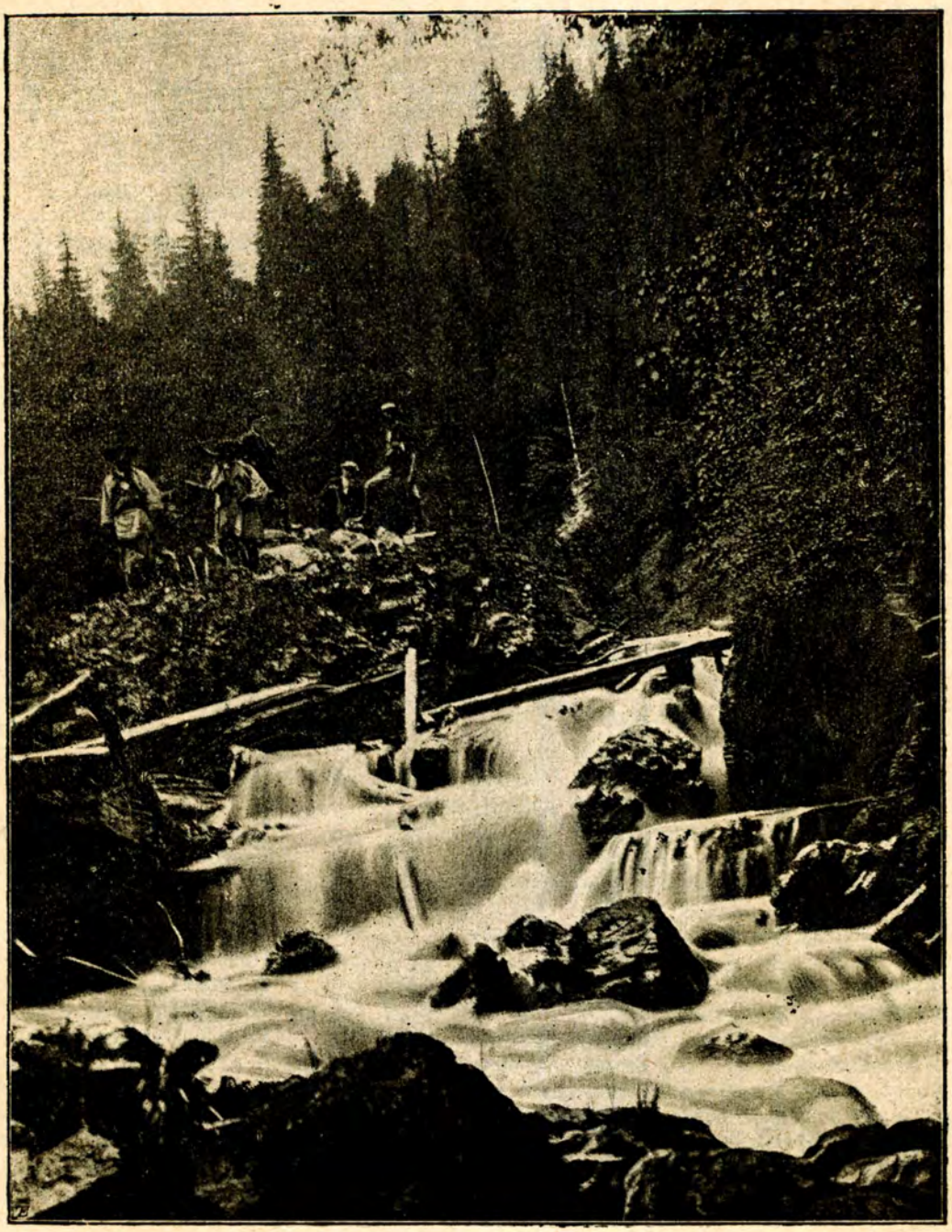
— Здорові були, Трохиме! — промовив Демид, подаючи йому руку.

— Та в мене руки умазані! — одмовив невисокий, але кремезний з невеликими чорними вусами, моторний Трохим, поглядаючи на свої руки, умазані в землю.

— От ще — вигадуйте! — сказав Демид, стискаючи йому руку.

— А дайте я за вас поорюсь!

— А не забули? — спитавсь Трохим.

Водопад в Маняві.

— Чому забув? — одмовив Демид і узяв за чепіги. — Ви покурїть, а я піду. А-ну!

Погонич ляснув батогом і плуг рушив. Хоч Демид і сказав, що не забув орати, але зараз-же почув, що трохи одвик. Він вивчив ся орати в кінці цього лїта, як орано на озиме — вивчивсь, звістно, не з якої там потреби, а більш задля ґімнастики, бо, яко лїкар, вважав фізичну працю за потрібну людському здоровю, хліборобська-ж праця на дворі сáме зручна була з цього погляду. Але тепер він чув, що руки його не так впевнено керували плугом, як тоді.

— Демиде Кириловичу! — гукнув Трохим, набиваючи люльку, - а то-ж на що огріх?

— Не буду! — одмовив Демид, але за малим зараз-же й другого огріха не зробив. Тодї він налїг з усієї сили на чепігу і поставив плуг, як треба. Земля здималась поперед плуга, репалась і одверталась чорними скибами набік.

— Глибше! — гукнув Трохим.

Демид ще налїг на плуг — скиби потовщали.

Дійшовши борозни та закинувши плуг і знов налїгши на чепігу Демид почув, що уже впевненїйше керує плугом. Хоча Трохим, накурившись добре, ходив за їм і казав, щоб він віддав йому плуга, але Демид не послухавсь і орав доти, аж поки прибігла наймичка кликати всїх їх снїдати. Демид довів борозни, витяг, струснув плуга і перекинув його набік. Погонич повиймав занози з ярем і налигані воли пішли пасти ся.

— Ну, ходїть! — промовив Трохим, — тепер і попоїсти можна.

— Чому нї? — одмовив Демид і почув, що в його трохи болить спина і страшенно хочеть ся їсти.

— А вам, тату, ще багато орати на зяб? — спитавсь за снїданням Демид.

— Та спізнили ся, сину. Один наймит не дожив, кинув, а Трохим хоч і гарний чоловік, так він-же сам — хіба-ж він усюди роспішить ся. Тим і спізнились. От і завтра його доведеть ся одірвати од оранки та послати в го́род. А другого наймита не хочеть ся наймати.

— Так ви, тату, вже візьміть Трохима куди вам треба, а я сам поорюсь, — сказав Демид.

— Ну, вигадав ще! — одмовив батько.

— Та чого-ж там вигадав?

— Та наче справдї нїкому робить!

— Адже самі кажете, що спізнились. Та мінї й хочеть ся трохи поробити ся — саме тїло просить фізичної працї.

— Так це-ж важко — увесь день орати! — впевняв Кирило Семенович.

— Коли й буде важко, то тільки спершу. Оре-ж Трохим.

— Ну, гляди!

— Бач, приїхав одпочивати, а сам он що! — невдоволено сказала Марта Іванівна.

— Та воно, стара, оце саме й одпочинок од книжок! — промовив Кирило Семенович.

А про те нї Кирила Семеновича, нї Марту Іванівну не здивувало Демидове бажання. Демид і завсїгди, ще змалечку, охоче брав ся за просту роботу. Пособляючи батькови та матері в ґосподарстві, Демид давно ще вивчивсь молотити і любив сю роботу. Та й самі старі Гайденки хоч і не зважали нї на які там наукові досліди про те, що треба людинї фізичної працї, а просто з неминучої потреби брались часом за граблї та вила, а Кирило Семенович і до плуга. Звісно, батькови й матери трохи було дивно спершу, що чоловік, скінчивши університета та мігши бути людиною великою [так вони думали про Демида], — йшов орати. Але Демид уже багато з їми балакав з цього поводу і це зробилось у їх річчю звичайною і коли тепер вони й умовляли Демида не робити сього, то просто думаючи, що се буде йому дуже важка робота.

Поснідавши Трохим пішов до иншого дїла, а Демид з погоничем у-двох до плуга. Демид орав увесь день і страшенно втомив ся: спина, руки і ноги дуже болїли, найбільш спина. Він заснув як мертвий, але встав другого дня до схід сонця вкупі з батьком — сьвіжий та дужий. Трохи здрігаючись з холоду побіг він до возівні, витяг плуга і запріг у-двох з погоничем воли. Їхати тепер треба було аж на другу ниву — далеко, тим на увесь день. Жаліслива Марта Іванівна ще з вечора бідкалась, що Демид не обідати ме дома і хотїла була к обіду прислати по його коня і прислала-б, як-би Демид зважливо не повстав проти цього. За те вже обід вона йому добрий прислала.

За цей день Демид втомивсь далеко менш, нїж учора. Аж до недїлї орав він щиро і встиг доорати все вчасно і тим не трохи здивував скептичного свого Трохима, що́ думав спершу, що се тільки так — пустує панич.

(Далї буде).

ДО ОСТАПА ЛЕВІЦЬКОГО.

I.

Приятелю старий!
Не знаю як Тобі живеть,
А я... я вік свій молодий
Забуть не можу і здаєсь
Менї все за одно, що я
Молод козак, хотяй моя
Головочка уже сивіти
Почала. Тихо-би сидїти
І не мішатись до нїчого —
Та видить ся, що нич із того.
Редакция „Зорі“ бажає,
Щоб я до друку їй послав
Поезию яку, що маю;
Або, щоби я написав
Для неї щось цїкавого,
Нового та розумного.

Не штука-ж, друже, написати;
Потреба лиш якоїсь мови
Гаразд навчити ся та й знати
Як мисли убирати в слово.
Що-же, коли ми Галичани —
Як кажуть — пишемо погано.
Нема між нами нї одного,
Що́-б мав дар писаня від Бога... —
Ну вибач, вирвало ся... годї...
Про Бога згадувать не в модї... —
Конець кінцем: замість писати,
Нам-би учити ся читати
І не сидїти попелю́хом,
А йти в слід за сучасним духом.
Прогрес, культура і наука,
Раціоналїзм і „ad hoc“
Еманципация жінок,
Нашой будущини порука —
А ми... та що ми? Ретрогради,
Псалтирники, Русь від паради,
Хоробрі тільки на словах...
Тому менї й писати страх.

Та і про що-ж мéнї писати?
Всьо коло нас ту так змінилось
Що нам вже й сьвіта не спізнати,
Як від коли нас просьвітили.

Бувало сонце, місяць, зо́рі,
Струмочок, гай та рідні гори
До мене гу́торять, сьміють ся,
З людьми і тїшать ся й журю́ть ся,
Сему віщують, того кають,
І диводивним любим чаром
Мене усюди окружають.
І пісьня ллє ся чудним жаром
Як цьвіт весела і красненька,
Як небо синєє тихенька
І як дитина невинненька.
Де голосок єї заграє
Там райську роскіш розливає,
Любо́ю й добротою дише,

Душу в сни ангельські колише
І супокоєм наповає.
По ній хоть-би якії му́ки
Приймали тя в тяжкій болі́тві
Хоть-би серед якой розпуки —
Встаєш, неначе по молитві,
Умо́м відсьвіжений, спокоєн,
До борб нових життя узбро́єн.

А нині пісьня? Ну, пиши!...
Минули райських пісень дни
І роскіш ангельська минула —
Сьвіт мов поста́рів ся, як ми;
Як-би на него сьнігом дуло.
Мертве́, мов гвоздиком прибите,
Не рушає ся сонце в небі,
Місяць не хоче говорити,
А зо́рі лю́дям у потребі
Ні зле, ні добре не ворожать.
І знаєм, що не сьмієсь рожа
Та що дуброва не сумує
А про чар дивний майською но́чи
Ніхто вже й слухати не хоче.
Днесь етер там, де було небо,
І Бога в ньому вже немає —
Натомість Богом са́мо-з-се́бе
Є всьо що є, що віддихає.
Десь потекла ся і душа́
Що її не можна відшукати —
Про серце годі теж писати —
Бо що-ж з кровяного мішка́,
Коли він без душі, мій брате.
Ба ми вже й тво́рцями такими
Яким і Бог сьвятий не був
Із Херувимами своїми;
Бо чоловік давно смекну́в,
Що сьвіт потребує направи,
І плекає, без сонця, тра́ви
І їздить, славно, без коня
І вже без пташих крил лі́тає
Та й через тисяч миль, що-дня
Сварить ся, грає, розмовляє...
Водою топить у печи́,
Огонь у шори запрягає
І паперовими грішми́
Робучий люд ущасливляє.
А жіночки́, коби здорові,
Теж не лишають ся по за́ду
Вони охочі до любови,
Однак мами́ з них про параду
Лише́; бо мало мають крови.
Тож ви́находять вже й машину,
Щоб за них ро́дила дитину.

Отсе поезия, мій друже!
А про тамту людем, байдуже.
Тамта невіжество наївне
Лепетанє пещених сліз...
Признай! собі ми оба рівні.
Нам видко розум здитиннів,
Що ми ті пісьні так любили,
Для них теряли вік і сили.
Не маєм ми ту що робити,
Днесь добре з-їсти, добре спи́ти,
Забавитись на кошт чужий,
Когось іздерти, роздоптати,
Або, у воздух, богачів
Цікаво повисаджувати...
Ото поезия — йді́м спати —
Нам вже такої не писати.

Вижниця 16 червня 1892.

Корнило Устиянович.

ТЕКИНКА.

[ПРАВДИВЕ ОПОВІДАННЯ].

I.

Пустиня, степ на всї край;
Похмурий Каспій чуть маніє...
Передо мною червоніє
Старе жерло Аму́-Дар-ї[1]);
Подалї трохи — Мулла-Ка́ра[2]);
На захід піднялась скала
Під саме небо, — чорна хмара
Її вершину облягла;
Текинцї звуть — „сьвята гора“.
Від ранку на її креміння
Ласкаво сипеть ся проміння,
Ссяйням гору облива;
А зайде сонце і з півночі
Повіє вітерець бува, —
До неї лащить ся трава,
Підгіря обійма, лоскоче,
Немов, жартуючи, внуча
Сїрому сивого квіча.
Внизу, під самою горою,
Криниця прісної води;
З усїх усюд спішать сюди
Текини іншою порою;
Мулла Алла́ха виклика,
Бо чоловік не одшука
В оцих степах води такої
Ніде аж до Казан-Чука́, —
Загине від жаги гіркої.
В оцій безводяній землї
Текинцї вештались, блукали,
Криницю якось одшукали,
Сьвятою гору нарекли
І коло неї почали
Уперше будувать аули;
А по колючім саксоу́лї[3])
Верблюди пасти ся пішли.

II.

Текинцї швидко розійшлись
По Закаспієвій країні;
То тут, то там — де не взялись —
Аули мріють по пустині.
Текинець сіє по долині
Пшеницю, садить кавуни,
Ганяє в гори табуни,
На паші літує із ними;
Текинка коштовні килими
Сріблом та шовком вишива,
Причепуря свою кибитку,
Худобу верне до прибитку,
Город копає, полива,
Жне юрунжу́[4]) — як поспіва.
Через аули каравани
Ходити стали, бо Авґани,
Бухарцї, Сарти, Персюки —
У Красново́дське[5]) навпрошки
Давай усячину збувати, —
Із пуху, клоччя, шовку, вати;
Возили сир, медяники,
Ізюм, оріхи та ріжки;
Крамарювати став у ятцї
Персюк... Загризлись Азиятцї;
Живив ся кожен грабіжем,
Ішов на другого з ножем,
За петельки хапав слятою,
Та тїшив пельку барантою.

[1]) Вода у старому жерелї Аму́-Дар-ї червона від ґрунту.
[2]) Мулла-Ка́ра і Казан-Чук — се оази в Закаспієвій пустині.
[3]) і [4]) Саксоу́л і юрунжа́ = трави.
[5]) Містечко на березі Каспія.

Без жалю кров людську лили
І марно відбивались хани,
Аж доки їх не розвели,
З Москви прийшовши, християни.
Тоді тут мури поросли;
На всі краї попід горами,
Поміж текинськими шатрами,
Зацвів за садом пишний сад. —
Смачний, роскішний виноград.

III.

Заворушили ся аули...
Текинці дивлють ся, аж ось —
З Росиї військо піднялось,
Гармати навело на мури.
Скажено завищали кулї,
Блеснули шаблї та штики;

Таки у смак лихої долї,
Живим у руки не дававсь...
Різнь лютїла на просторі;
За муром мир хилив ся долі,
В дрібне кремінння розсипавсь.

IV.

Немало тїшив ся Омелько,
Завзятий на-лихо козак.
— „Гей, хлопцї, швидче; гей, оттак!“ —
Гукає що хапало пельки,
Збирає юрму харцизяк,
Гарцює з ними по долинї...
І скрізь хилили ся Текини,
Белькочучи з корана стих,
Куди-б Омелько ни настиг.
Кругом розсипались аули,

Руїни замку в Бучачи.

Списи маніли... Козаки
На конях жваво басували,
Кінжали з піхов доставали,
Кляли ся сїкти на шматки...
Лила́ ся кров серед пустині.
Аўли кидали Текини
І геть тїкали у степи;
На раду деякі збирались,
Країну захищати брались,
Котились наче ті снопи;
То тим, то сим, то іншим ладом,
Чолом до ханів стали бить,
Гуртом щоб ворога відбить...
А кулї сипали ся градом;
Козак кибитки смаглював,
Палив аули із завзяття,
І супротивників на шмаття
Трощив без жалю, лупцював.
І наш москаль покоштував

На сонцї ріли і тонули
В зелений, пишний виноград;
Вершин кремневих сяє ряд;
Під ними зеленїють ниви;
На паші коні довгогриві,
Біду зачувши, сумно ржуть...
Текинцї їх не стережуть...
Країна добра для поживи, —
Руба Омелько... Як вода
Кров полилась; аул палає;
А він на другий нападa,
Дорогу трупом устилає.

V.

— „Трівайте, шкода!“ — він спитавсь,
З обличчя трохи помінився,
Заткнув кінжал; темнїйше ночі
Зробив ся погляд; він гада:
Пред ним блеснули карі очі,

Пред ним — Текинка молода...
Вона з любовю пострада
За волю рідної країни, —
В руках кінжал... Омелько мліВ...
Де дітись від очий та брів?...
Згадав він милу на Вкраїні,
Що там за другого пішла,
І рідну неньку, що́ лила
По йому сльози, дрібні сльози,
І так молилась, щоб в дорозі
Дитину доля зберегла...
І він спинив ся... — „Годі, годі!
Не руште, хлопці!“ — Згляд горів;
Душа бажала швидче згоди...
Козак з аула похилив.

VI.

Минали роки; для пустині
Година інша началась;
Різня потроху уляглась,
Свари утихли, — і Текини,
Немало випивши крові,
Чолом ударили Москві.
Тихенько, любо сівши рядом,
Текинець з Москалем бува,
Почастувавшись гостроглядом,
Лихе минуле забува,
Шука на чарку у гаманці...
Як і останні мусульманці,
Текини перше не пили, —
До глузду наші навели:
Гуля Текин; тріщать духани...
Від мурів, де збирались хани,
Кремління широко лежить;
Де брама перш було дріжить,
Стогнали люди і гармати
Під небо мусїли грімати, —
Цьвіте у затишку аул...
Скубуть верблюди саксоул,
Пасуть ся кози та ягнята,
Блукають босі Текинята...
Чавунку навіть Москалї
Через пустиню провели.

VII.

Рушати почали в аулї;
Веселе сонечко зійшло
І промінь ранній полило
По осьвіжілім саксоулї;
На небосхилу, мов ставок,
Білїє широко пісок,
Дріжить неначе ходять хвилї;
Ґранітні скали заблестїли,
Горять веселкою в огні...
Текин на доброму коні
Гаса навзаводи по полю,
Летить, гука по кружені,
Вдихає серцем повну волю.
Трава, неначе океан,
Колишеть ся та зеленіє;
Із неї вирнувши, маніє
Верблюдів пишний караван.

VIII.

В такий-то ранок серед саду,
Поза кущами винограду,
Текинка жала юрунжу, —
Стомилась, сїла на межу,
Неначе знишку прислухалась,
Дивилась боязно кругом;
Щось шелестить, — вона бігом
Жахнулась, як нераз жахалась,
Когось-то палко обняла,
І так обіймами пекла,
І так дивилась чарівливо,
І так здавала ся щаслива,
Щаслива на віки була.

IX.

То був Омелько. На розмову
Нераз приходив він сюди.
Його гарячу, щиру мову
Текинка слухала; біди
Не чуло серденько дівоче;
Почуття не туманить очи...
Чи до почуття-ж їй — скажіть?
Вона пала, вона дріжить,
Вся замирає від кохання, —
Любовю серце розцьвіло;
Якесь безглуздяне жахання,
У серцї зрушенім жило.
Вона забула всї обіти,
Коран лякати перестав;
Таланом, долею на сьвітї
Один Омелько тільки став;
Вона йому вся віддала ся;
Жила у серцї тільки їм,
Коханим, суженим своїм,
І тут нераз уже кляла ся,
Що за любов його одну
Вона з ним піде в чужину;
Клялась Аллахом — скільки сили,
Кохать, як душу, до могили...
Здрігнув козак від слів її...
— „Навіщо поклятьби твої?
Ти — нехрещена; на Вкраїні
Всї мають віру у Христа;
Загинеш ти в чужій країні,
Мов та нещасна сирота“. —

X.

Немов огневі зіроньки,
Блеснули у Текинки очи;
Вона схопила ся і хоче
Відмовить на слова такі.
Спинивсь козак. Текинка палко
Своєю мовою мовля:
— „Покинуть степ менї не жалко, —
Менї не мила ця земля;
Мене не тягне до країни,
Що́ кровю добува шматка;
Візьми мене до України,
У тиш вишневого садка;
Не ізляка мене чужина;
Я буду щира вік дружина...
Жіноча доля тут гірка;
У вас — мовляв ти — не така;
У вас добрійші, кращі люди;
Не жалкувати му — візьми, —
Аллах з аулами цими;
Твоя рідня моєю буде.
Нехай охрестить твій мулла, —
Я стану справдї Українка...“
Перехрестила ся Текинка,
І знов Омелька обняла.

XI.

— „Аллах, Аллах!...“ — Де ни взялась,
Із-за кущів сестра Текинки;
Вона спинилась, затряслась,
Вона упала наколїнки,
До неба руки підняла
І мов відступницю кляла,
Бо щось таке пробубоніла.
В її руках блеснув кінжал.
— „Невже мара не оманила?

О, ні... Аллах... не жаль, не жаль!...“ —
Вона скривилась, застогнала,
Тягучу думку відігнала;
Котились сльози мов кришталь.
Вона змахнула... „Сестро мила!“ —
І прямо в серце устромила
Своїй сестрі холодну сталь.
Заграла швидко кров гаряча;
Квіток підкошений неначе,
Текинка впала нежива,
І кругом неї, молодої,
Без жалю вбитої сестрою,
Зачервоніла ся трава.
А промінь з неба чарівливо
Ласкав обличчя чорнобриве,
У мертві губи цілував,
І тихим блескітом несьміло,
За те так пестівно, так мило,
Роскішні коси обливав.
І довго-довго тут, над нею,
Над чарівницею своєю,
Стояв Омелько без річий;
І дрібні слізоньки козачі
На теплий труп, живий неначе,
Лили ся із його очий.

ЕПІЛЬОҐ.

В Сибір на каторгу пішла
Текинки вбитої сестра;
Вернувсь Омелько в Україну,
В садок вишневий над ставком,
І повязав ся рушником:
Про завойовану країну,
Про те, яка була війна,
Козак і досі спомина;
Згадає про Тикинку дивну,
Про смерть дівочу несподівну, —
І сумувати починa.

Г. А. Панько.

ДО ВКРАЇНИ.

Вкраїно, вітчино моя!
Хто Тебе втеряє,
Той тільки дізнає,
Яка Ти дорога!
В далекім я краю
Красу споминаю
Твою, не чужую, —
Бо тяжко сумую...
Ой Мати Пречиста,
Ти Божая Мати!
До Тебе впадаю:
Знеси, я благаю,
В степи ті широкі,
У балки глибокі
Над Дніпром просторим,
Щó ген, як те море...
На луги, на села,
На ниви веселі,
Щó житом укриті,
Квітками повиті...
Знеси, Ти Пречиста,
Мене в Україну!
Знеси, я благаю,
Бо скоро й загину...
Хоч раз перед смертю
На Дніпро дай злинуть,
На Батька й могилу, —
А там і загинуть...

Йосиф Журба.

Титарівна.

Драма в 5 дїях і 6 відмінах Марка Кропивницького.

[Сюжет позичений у Тараса Шевченка].

(Далї.)

ДЇЯ II.

[Вигін. В глибинї будівля Титарева: хороми, стани, будинки, комори, тік, клуня, сад і потім лїс. Над воротьми башта. Смеркає].

Ява 1.

Настя (з-являєть ся з саду і сьпіва):

По садочку похожаю,
Сама себе розважаю,
Куди гляну подивлю ся,
Слїзоньками обіллю ся.

Ой хто-ж мене розговоре
У тяжкому моїм горі?
Не розважать чужі люди,
Хто-б розважив — не прибуде!

Не прибуде! Нема його... Ходила, виглядала, не вздріла, не побачила! (Помовчала). Не можу собі нї ради дати, нї поради; не можу думок своїх вгомонити, розбурхались вони мов хвилї на морі: клекочуть, стогнуть, лютїють і мутять розум. Нїколи менї так не трапляло ся, як оце раптом спобігло, немов обвіяло мене, немов зачарувало?... Як нестерпуча! Пожаль ся, Боженьку, на мій вік молоденький. Бє мою душу його докірлива промова: „Згадаєш мене, Титарівно“. Немов пропасниця мене трясе, ножем тне моє серце та промова!... А які глибокі його очи, які чарівні!... Коли-б перш, нїж промовив так — не вимовили-б уста зневажливої образи. О, чом не задуб менї язик у той мент? Тепер стоїть той погляд передо мною, нїби впиваєть ся в мене, нїби вдавлює менї очи!... Не сила моя нї відорвати його від себе, нї самій відвернутись! Я чую його голос, він так докучливо бренчить у вухах, слїдкує за мною... Ой лишенько тяжке! Мара та й годї!

Ява 2.

Настя і Морозиха.

Морозиха. Аж ось де ти?

Настя (полохливо). Хто се?

Морозиха. Чого так жахнула ся, Господь з тобою!

Настя. Ой бабусенько, голубочко, лихо мене спіткало.

Морозиха. Коли-б воно не по людях ходило, то й не спіткало-б. Дай, гляну я тобі в очиці. (Дивить ся). Пристріт! Він, він! Де краса, там і зазїх; а зазїх від заздрости. Хто-ж це тебе зазїхнув?

Настя. Не знаю.

Морозиха. Де була сьогодня, кого бачила, з ким розмовляла, з ким жартувала? Признавай ся, бо треба знати від чого і як шептати...

Настя. Була в орандї на музиках. Розмовляла з усїма, хто до мене промовляв, сама-ж нї до кого не оберталась перша...

Морозиха. Дивно! І нїкого не образила, нї з кого не глузувала?

Настя. Ох глузувала, та либонь і образила...

Морозиха. А який у нього волос: чи русявий, чи білявий?

Настя. Русявий, аж нїби чорний!

Морозиха. Хї, зачепила-ж ти собі клопоту немалого! Від білявого легко відшептати, від русявого ще сяк-так, а що вже від чорнявого!...

Настя. І сама бачу, бабусю!

Морозиха. Що-ж, тебе до плачу тягне, чи до скрухи? А може плакала-б?

Настя. Нїби плакала-б і плакала-б без упину, без лїку; а слїз нема!...

Морозиха. Бо забрав всї сльози, чорний волос всї сльози забере в себе. Пристріт, та ще й безплаксивець. Як-би поплакала, то нїби легче-б стало, — чи правда?

Настя. Здаєть ся.

Морозиха. Тото-ж бо й є! Шкода, ще й те, що місяць тепер на ущербї; був-би молодик, а хоч на підновї, ше-

потіння зразу пішло-б на здоровля; а тепер попошепчи. І біля серця нудить?

Настя. Нудить і ссе.

Морозиха. Он на які очи наскочила!

Настя. Морозить мене!...

Морозиха. Та й завидющі-ж очи!

Настя. Ох поворожіть-же менї швидч, бабусенько.

Морозиха. Сама вже ти собі наворожила, а менї припада відшептувати.

Настя. Що хочте робіть, тільки ратуйте мене! Ондечки його очи дивлять ся на мене, вдивляють ся! Ондечки він стоїть, із очий іскри. (Дрижить і щулить ся).

Морозиха. Це вже тобі й привижаєть ся!

Настя. Чуєте, він щось промовля! Розбираєте його промову? „Згадаєш мене!“ Он його очи горять, іскри з очий... (Затуляєть ся за Морезиху).

Морозиха. Треба ще скоріщ хоч сьвяченою водою скропити, ходїм. Це зазїхнуло тебе не ябн як! (Шепче, ведучи Настю). *„Зазїх, зазїх! ідн на всїх, та й розмай ся на сьмїх! Тут тобі не ходити, червоної крови не пити, жовтої кости не сушити...“* (Повела її в хату).

Ява 3.

Глоба, Рокота, Рогач, Деркач, Худомій, Явдоким, Козаки і музики сьпіваючи йдуть до будинку.

Розлили ся круті бережечки,
Гей-гей по роздолї
Пожурились славнї козаченьки
Гей-гей у неволї!...

Гей ви хлопцї, ви добрі молодцї,
Гей-гей не журіте ся!
Посїдлайте конї воронії,
Гей-гей садовіте ся!

Та поїдем ми в чистеє поле,
Гей-гей у Варшаву,
Та наберем червоної китайки,
Гей-гей та й на славу!...

Глоба. Тихо! Отут на роздоріжжі почастуємо ся та й до почесного Титаря на подвірє. Сьогодня може в останнє гуляє козак Глоба!

Рокота. Та ще й не аби який козак!

Деркач. Хоч до лука, хоч до друка!

Глоба. І посчезне про того козака слава й чутка. Гей, гей козаки браття, товариші сивочубі! На цїм місцеви зійшли ся три шляхи до купи.

Рокота. Хто їх не зна!

Глоба. Багато нас цїми шляхами пішло, та не густо до дому вернуло ся.

Рокота. Нехай помершим душечкам на тім сьвітї легенько гикнеть ся!

Худомій. І гикнеть ся, побий мене сьвятий хрест!... Може вже й гикаєть ся?...

Глоба. На цїм місцеви не одного козака виряжала мила в Сїч, в останнє вдивлялась в карі очи милого, до стремена припадала, умлївала та благала, щоб вернув ся ще хоч на деньочок, щоб забавив ся ще хоч на часочок; а козак стискав в серцеви болячку, ковтав сльози, ледве промавляючи: „Не вернусь: не благай, не вернусь, доки не здобуду козачої слави!“ На цїм місцеви і я в останнє бачив мою любу Ганнусю. Що то було за серце, що то було за щире! Таких карих очий, таких ласкавих нема на всїм широкім сьвітї, такої довгої, такої русої коси, таких уст рожевих, такого погляду... — „Вернись!“ — ледви промовила. — „Вернись, бо помру на цьвіту!“ — І впала крижем на роздоріжжа. — „Не вернусь!“ — відмовив я і на увесь степ:

Ой тепер-же менї та милії браття,
Аж три доріженьки вкупі:
Одна на Дін, а друга в Крим по сіль,
А третя — на те Запоріжжа!...

І як вихор звив ся по чистому полю, на вороному коню... Ганнуся не зрадила, — померла; а я одружив ся на вольній волї, на козачій долї... А завтра може я розвінчаюсь і з останньою дружиною: з шаблею гострою, та козачою чуприною. Ой, налийте-ж менї корець меду, бо я вже плачу! Кобзарю, шкреби чеберячки, з примовою, та коли-б ще з скоромною! Затинай мерщій, щоб зрадливий вітер не вчув, як козак плаче, та не розніс неславу по широкому сьвіту!

Рокота. Танцюй, доки ноги носять!

(Явдоким гра і сьпіва, Глоба скажено танцює).

Явдоким. Ой гоп та помалу,
Та пошила штани з валу,
Як пошила та й надїла,
Кажуть люди, що до дїла.
Ой гоп навприсядки,
Потоптала всї висадки,
Ой гоп та по троху!
Дотопчемось до гороху!... (Пішли в будинок).

Ява 4.

Тимїш і Микита сходять ся.

Микита (приоружений). Хто на шляху?

Тимїш. Микита?

Микита. Тимоше, куди?

Тимїш. Туди, де відвага мед пє!

Микита. Та й я тим шляхом. По волї, чи по неволї?

Тимїш. Хіба не чув?

Микита. Що?

Тимїш. Сором і розказувати!

Микита. Не кажи, не цїкавий я!... Та як-же це ти з голими руками?

Тимїш. Десь здобуду. А ти-ж з якої це причини?

Микита. Не будь і ти цїкавим. Ось візьми, доки здобудеш. (Дає йому одного пістоля і ножа).

Тимїш (засовує пістоля за пояса). За це спасибі! Чим-же тобі віддячити? Давай руку! Хочеш бути побратимом?

Микита. Менї тепер його й треба.

Тимїш. На віки?

Микита. До загину!

Тимїш (здїймa шапку). Нехай-же той, котрий з нас перший зречеть ся слова, перший і головою накладе!

Микита (здїймa шапку). Нехай! (Міняють ся хрестами).

Тимїш. Пішний козак — горе! Але стрівай, пане-брате, будемо кінними. На шпилю батьків табун пасеть ся, миттю наарканю двох скакунів: я хочу летїти по полю стрілою, щоб і вітер не догнав; хочу попеститись по широкому, щоб і орел позавидував. Не забарюсь! (Хутко пішов).

Микита (сам). Прости мене моя матусенько безталанная, моя страдниче невтїшная, що я не поблагословив ся у тебе, і крадькома, мов хижий звір, мов злодій, тїкаю від тебе! За все, що ти дала менї, я все тобі покидаю, тільки серце занесу з собою... Візьму часточку рідної землї, чи не полекша ображеному серцеви!... (Бере грудку землї).

Ява 5.

Оксюта і Микита.

Оксюта. На силу тебе догнала!

Микита. Оксюта?

Оксюта. Бач, ненька догадала ся, куди ти вирядив ся. Вернись мерщій до дому, бо матуся голосять, аж до земл припадають!

Микита. Не вернусь.

Оксюта. Як-же не вернеш ся? Та матуся до завтрього сконає...

Микита. Хай Бог її приймає!

Оксюта. Таке страшне говориш?!

Микита. Оксюто! Доглядай ту матїр по божій волї, що і тобі ненькою стала. Перекажи нашій матїнцї, що я уклоняюсь їй до сирої землицї і прошу благословення; перекажи, що один шлях зостав ся менї — на Запоріжжа і з того шляху вже не зверну я, доки не здобуду слави, скарбів, роскошів: хоч верну ся в золотї та єдвабі, або-ж поляжу головою!

Оксюта. Ой, що-ж оце ти забрав собі в толову?

Микита. Бачиш он той будинок, чий він?

Оксюта. Чий-же як не Титарів?

Микита. Багатий Титар? Багато у нього срібра-золота і всякої здобичі...

Оксюта. Цур йому тому сріблу-злату!
Микита. Не цурай! На дні золота закопане людське щастя.
Оксюта. У першу чую від тебе такі речі.
Микита. Там воно там!... Горда Настя Титарівна, всіма гордує? От-же і я нею погордую!
Оксюта. Схамени ся, братіку!
Микита. Не спати ме ненька цілісеньку ніч, квилити ме, до білої зорі край віконця, дожидати ме мене очий не заплющуючи, не діждеть ся!...
Оксюта. Ой не дратуй такими речами!
Микита. Не дратуй, кажу навспражки. Скоріщ нагнеш до долу верхівя столітнього дуба, ніж звернеш мене з мого шляху; скоріщ загасиш ясний сьвіт отієї зірки вечірньої, ніж задмухнеш ще слово про матір і серце моє розірветь ся!... (Ухопив себе за голову). Іди, іди мерщій!
Оксюта (у бік). Що це з ним починило ся? Побіжу швидче по матір. (Побігла).
Микита. Коли-б скоріщ відціля в степи безкраї! (Сьпіва):

Степ широкий, степ привольний,
Ти краю мій рідний!
Всі багаті, всі щасливі,
А я тільки бідний!

Ой порадь-же мене рідний
Ти краю широкий,
Ой як-же я скаратаю
Вік свій одинокий?...

Ой піду я сьвіт за очи
В сторону чужую,
Чи не вздріну, не спогляну
Долю свою злую?...

Прощай Титарів будинку великий та просторий! Ач, як раптом блиснув усіма вікнами, мов стоокий змій... Бенькетує Титар, гостий медом-вином напуває... Бенькетуй, пишай ся, байдуже мені!... Реве музика, вимовляє, як голосно кобзар словами додає... Надто весело! Байдуже. Ох та не байдуже мені, що там у будинку горда Титарівна пишаєть ся своєю красою, а про того з котрого насьміяла ся, котрому від одного її погляду душу цілком пожежою поняло, їй ані споминки?! Насьміяла ся привселюдно, зневажила за віщо? Чи я тебе коли образив, чи незвичайне слово промовив, чи поглядом зневажив?... Не дивила ся ти на мене і байдуже мені було до тебе. На віщо-ж почала вабити очима, на віщо запалила серце коханням, а потім насьміяла ся за віщо-ж?... Що я в сірій свитї, що я убогий!... Ні, не за те! Знаю за віщо: що я байстрюк?! Не подарую тобі, Насте, цього до суду, до віку, не подарую!... До останнього подиху носити му помсту у серцеви!... Ач регіт та весілля в хоромах аж лунає. Над ким тепер ти, Насте, насьміхаєш ся, кого вабиш своїм облесливим гадючим поглядом?... Чи довгого заходу треба, щоб отой скажений регіт обернув ся у ґвалт, щоб ота роскішна будівля, з хоромами і стайнями, обернулась у попіл. Одна нікчемна іскра і все ґосподарство з роскошами і достатками як вихром знесе!... Тілько я того не зроблю... Геть нікчемний замір! Що то за пімста, на котру зугарен кожен злодій, кожен дурень?! Не такої пімсти жада душа моя. Хотів-би я запалити душу Титарівни, як вона запалила мою. На то треба мені срібла-злата, скарбів!... Насте, горда красо, отруто моя люта! Нема кращої від тебе на всім широкім сьвітї, нема й лютіщої!... Бодай-же ти, Титарівно!...

Ява 6.

Тиміш і Микита.

Тиміш (хутко виходить). Побратиме, пора! Двоє коний на припоні копитами землю збивають, нас чекаючи.
Микита. Вже?! Насте! Гайда! (Хутко пішли).

Ява 7.

Лепестина (виходить з будинку). От ще бісяка надав. Тут музики та сьпіви, а ти біжи по зілля — весело! Та ще й кажуть: „Біжи прудчіщ“. Панночка заслабла, а челядонька відбувай! Правду-ж кажуть, що „пани скуть ся, а у челядї чуби болять!“ Тільки що почала таньцювати з Тихоном у сінях горлиці, аж це баба Морозиха і загукала: „Лепестино, а йди сюди!“ Коли-то у друге прийдеть ся потаньцювати? (Побігла). А бодай вам трясця!

Ява 8.

Настя і Степанида виходять з хати.

Настя. Душно в ліжку, душно в хоромах!... Та не треба мені ніяких ліків!...
Степанида. Доню моа єдиная, Настусе, моя квіточко, та що-ж це з тобою подіялось?
Настя. Повчали ви мене, мамо, гордувати нерівнею, пишати ся... Отже і догордувала ся і допишала ся!...
Степанида. Що таке? Дурочко, я тобі завжди казала: гордуй, доню, з розумом, пишай ся з увагою.
Настя. Була-б я не шляхтянкою, а простою та ще й убогою — щасливою-б була... На що дорогі шати, просторі палати, коли нема серця з серцем розмовляти?...

Ява 9.

Ті-ж і Тетяна.

Тетяна (присьпівуючи):

Ой була я, ненечко,
На торгу, на торгу,
Та й купила ненечко,
Запасоньку дорогу.

Кругом себе озирну ся,
Запасчина ряснїє,
Куди оком подивлю ся —
Парубоцтво аж мліє!

Ой була я ненечко,
На торгу, на торгу,
Та й купила, ненечко,
Собі стрічку дорогу...
Добри-вечір!...

Степанида. Весела ти, Тетяно, спасибі, що забігла.
Тетяна. Що це з тобою, Насте? Млява якась, змарніла!
Настя. Як ото стисло за серце, та й досі!
Тетяна. З якої болячки?
Степанида. Розваж її, Тетяно, доки баба Морозиха зілля зварить: а мені треба ще біля гостий поніклувати ся. Ще ці гості, як той Татарин не в пору. (Пішла).
Тетяна. Настусе, та невже-ж я дигадуюсь?
Настя (хутко). Об чім?
Тетяна. Тебе Микита зневажив.
Настя. Га? Микита мене? Цьому неправда! Він нічого мені не сказав. Хіба-б він посьмів? Хто це наплів? Не він зневажив... неправда!... Я занедужала... так собі... пройде, минеть ся... (Сїда на призьбі). І що вигадують?!
Тетяна. А я вже подумала. (Помовчала). У нас на селї прямо дивина коїть ся. Наробив борець переполоху! Мало не всї хлопці біжать на Запоріжжа!... Нашого Іванця татко мусїли у льоху заперти. Де-ж, йому ще тільки пятнадцятий рік пішов, а воно блазня і собі белькоче: „Піду у Сїч“. А Гнат Рябошийка засїдлав найкращого коня у батьковій стайні та й махнув не оглядаючись. Василь Шкоруп теж завіяв ся, Тихон Заболотний. Тільки Гаврик либонь один і зостав ся. (Регоче). Чи не за ним це ти?
Настя. Цур йому, осоружний він менї.
Тетяна. Цур-ай не цур-ай, а він за тобою нудить сьвітом.
Настя. Ти веселїщого нічого не вмієш сказати?
Тетяна. Чула ти, що борець зборов Тимоша. Потім Тиміш хотів вивернутись, дак борець набив йому у ніздрі табаки. Тут Глоба, як розгнівав ся, як розлютував ся, як загука: „Давайте сюди Микиту!“
Настя (стрепенулась). Микиту? Ну, а далї?
Тетяна Кого ти так сполохалась?
Настя. Я? Ондечки! стій... бачиш? Мовчи! Чуєш, щось на шляху розмовля, сюди йде...
Тетяна (вдивляєть ся). Справдї, щось наближаєть ся. Це певно ще гості до вас!
Настя. Ходїм відціля, хай собі йдуть. Бог з ними. Не цікаві менї гості. (Пішли).

Ява 10.

Марта і Оксюта.

Марта. Де-ж він?

Оксюта. Тут був, а тепер нема.

Марта. Коли нема, то вже й не буде, не верне ся, знаю його натуру. Сину мій, сину єдиний! Чи на те-ж я тебе повивала та доглядала, щоб так рано втеряти? Чи на те-ж я тебе пестила, щоб так рано оплакати? А хто-ж відкликати меть ся тепер на мій поклик? Хто порадує материне серце любою розмовою, веселим щебетанням, голосною піснею? А хто-ж збудує менї домовину, хто посадить в головках калину?

Оксюта. Ходімо до дому, там в волю нажурите ся.

Марта. Ох дай-же менї у останнє припасти до його слїдочку, скропити його дрібними слїзоньками, щоб почув ся він моїм жалем... (Припада до землї). Не клену тебе, мій одиначку, і не нарікаю: коли забажало ся здобути козачої слави — здобував, як і твій батько здобував, та й голівоньку свою там склав, а мене зоставив на посьміх, та на глум — неповінчаную! Полїтай, мій синочку, по чистому полю до-схочу, та й відвідай твою ненечку безталанну. А я-ж тебе ждати му — дожидати му... у причільне віконечко виглядати му! Прислухати мусь до буйного вітру, чи не нажене твого голосочку; питати му у орла, у соколенька, чи не бачили тебе у чистім полї хоч в ватазї, хоч в обозї? (Простяга вперед руки, нїби благословляє). Нехай тебе захистить Господь і Його Пречиста Мати! (Зарідала).

Ява 11.

Ті-ж, Тетяна і Настя.

Настя. Слухай, прислухай ся, хтось голосить! Чуєш?

Тетяна (прислуховує ся). Либонь Марта, Микитина мати.

Настя. Вона? Чого-ж вона голосить?

Тетяна. Певно вже й Микита майнув на Запоріжжа.

Настя. На чию-ж голову вона голосить?

Тетяна. Нї на чию. Звісно мати то й голосить.

Настя. А я знаю на чию голову! (Порива ся). Як сумно голосить, серце вивертає! Марто, Марто, не накликай-же на мою голову лиха!

Тетяна. Що таке? Настусе, та Господь з тобою!

Настя. На мою, на мою голову вона квилить! (Рвучи біжить в хату).

Тетяна. Що це з нею подїялось, чи не причинна вона часом? І справдї вона якась чудна стала!

ЗАВІСА.

(Дальї буде).

Історія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[19. Левъ Василовичь (Левъ Сапогôвскій)].

(Дальше.)

Опôсля мучили Сапогôвского тяжкї думки про невзгодины въ житю суспільнôмъ. „Паукъ“ — думавъ вôнъ собѣ — „ловить мухи и пє зъ них кровь; — все-жь то людянѣйше, нѣжь ловити людей и зъ нихъ кровь пити“... Авторъ радъ бувъ спекатись тыхъ думокъ, та годѣ було, бо ось пôдъ вечеръ вôдвѣдала того мужика єго жôнка. Она глянула на свого нещасливого чоловѣка, щó лежавъ неначе мертвий, й не могла вздержатись вôдъ плачу: вхопила ся рукою за серце й впала мовь мертва на землю коло постелѣ недужого. И прочунявъ бѣдолаха: очи єго отворили ся, мутно глянули до-вкола себе и зновъ замкнули ся. А жôнка єго все ще лежала коло лôжка въ памороцѣ. Сестра Тереса кинулась до омлѣлои, и не-въ-довзѣ стямилась селянка та стала голосити-плакати: „Господарю мôй! забили тебе посѣпаки за твою кервавицю-батькôвщину, осиротили мене нещасливу зъ дрôбненькими дѣточками... Пропадемъ мы бѣдний, — вôдберуть намъ и послѣдну грядку, ще й зъ хатины выженуть! — прийде ся намъ у чужихъ людей хлѣба просити, — згину де пôдъ плотомъ зъ маленькими соколиками, та не буде кому поратувати, — не найду я права, такъ якъ и ты мôй ґосподарю не найшовъ!“ — Не помогло нѣчого, що Сапогівскій потѣшавъ нещасливу жôнку, — она кляла-проклинала ворогôвъ, щó вôили єи чоловѣка за те, що боронивъ своєи батькôвщины. Ажь ось влетѣвъ изъ канцелярiє лѣкарь и скрикнувъ грôзно на жôнку, щобъ геть вôдсѣль забиралась. Але-жь сестра Тереса вступилась за нещасною мужичкою, зъ-за чого докторъ позволивъ, полишити єѣ коло постелѣ калѣки. Вôдъ того часу та бѣдна жôнка сидѣла смирненько-тихенько, якъ зновъ прийшла, вôдвѣдати недужого чоловѣка. Та не довго се тревало: третього дня она вже не застала свого мужа, — вôдправили єѣ вôдъ брамы до трупарнѣ.

Той-то нещасливий мужик звавъ ся Петро Стойкôвъ. Колись вôнъ бувъ ґосподарь тямущій, щó зъ жôнкою и зъ дѣточками живъ у своѣй хатѣ мовь у тихому раю. Ажь ось разъ запримѣтила жôнка, що лице єго насѣла тяжка задума. Та й було чого журити ся, бо панъ вôдобравъ єму кусень сѣножати й велѣвъ скосити сѣно. Въ тяжкôй журбѣ Петро ставъ ходити до корчмы и вôдтакъ въ єго хатѣ завелось погане житє.

Прийшовъ часъ косити другій разъ, а справа Петра не скінчила ся въ судѣ. Ще до свѣта выйшли зъ косами побережники на сѣножать Петра; — необавци выѣхавъ до них на кони й окомонъ, а за нимъ прийшовъ польовый зô здоровымъ боклагомъ горѣлки. — „Ну, хлопцѣ! спѣшѣть ся зъ кôсьбою, то дôстанете дарунки вôдъ пана! Косѣть! щобъ, закимъ сонце зôйде, можь спрятати,“ — казавъ окономъ до трьохъ побережникôвъ и велѣвъ имъ выпити на заохоту. Побережники стали косити, — ще одинъ покôсъ лишивъ ся вздовжь хлопскихъ сѣножатей, коли ось гурма мужикôвъ швидко наближилась и станула лавою передъ побережниками. — „Пане! що вы робите? — чомъ не чекаѣте суду?“ промовивъ до окономa Петро. — „Мы самй собѣ судъ!“ кричавъ окономъ. „Хлопцѣ, косѣть!“... Побережники справили ся зъ косами; мужики вôдступились, тôлько одинъ Петро оставъ и кладучись на землю сказавъ: „Отже-жь не скосите, хиба й мене порѣжете!“ Побережники вôдступились и хотѣли омынути Петра, але вôнъ все пôдкочувавъ ся имъ пôдъ косу. — „А шарпнѣть єго косою, най не пхає ся!“ скрикнувъ розлюченый окономъ. И отъ побережникъ Юзефъ замахнувъ косою, — Петро лежавъ въ крови й стогнавъ тяжко... Въ першôй хвили всѣ здеревѣли. Окономъ чимъскорше навернувъ коня и почвалавъ лѣсомъ. Вôдтакъ мужики ревнули однымъ голосомъ „розбôйникъ!“ — кинулись до побережника й звязали єго. Петра завезли до Львôвского шпиталю, де й умеръ бѣдолаха.

Коли-жь въ оповѣданю „Безвинній“ Сапогôвскій змалювавъ досыть вдатно реальну картину з побуту суспільного, то въ давнѣйшôй своѣй новели „Смерть зъ любови“ не зъумѣвъ вôнъ зладити годящои студiє психольоґичнои тому, що до такого писаня крôмъ природно-

го талану й дару обсерваціѣ треба ще мати чи-мало вѣдомостей, придбаныхъ довшою систематичною наукою. Изъ сеи новели довѣдуємо ся, що Ярко, провизоричный учитель школы народнои, полюбивъ панну Зуню, Русинку „зъ роду“, зъ котрою бажавъ оженити ся якійсь панъ Монтаґъ. Зуня прихилялась серцемъ до сентиментального Ярка та й мати єи не противилась подружю молодятъ. Та отъ, Ярко проявивъ героизмъ дивовижный, по-за-якъ покинувъ свою милу и рѣшивъ ся, працею добивати ся лучшого становища. И яка-жь то дивна дрóбниця спонукала єго до того героизму! Єму снилось разъ, що стоявъ надъ Днѣстромъ, мѣжь-тымъ коли по другóмъ боцѣ рѣки стояла Зуня зъ родичами й махала до него хусткою. Вóдтакъ Ярко пустивъ ся въ-плавъ черезъ Днѣстеръ, але вода рвала й несла єго долóвъ. Наразъ побачивъ вóнъ коло Зунѣ Монтаґа, котрый хотѣвъ взяти єѣ зъ собою, одначе она вырывала ся зъ єго рукъ и прикликувала Ярка въ помóчь. Сей добувъ останныхъ силъ, щобы до неи приплисти, але годѣ було! — щось немовь камѣнь тягло єго на дно. Вода зачала заливати єго и вóнъ закликавъ Зуню. Ажь ось вóнъ бачить, що она скаче въ воду, — ще разъ намагаєвóнъ выплынути на верхъ, але вода покриваєго. Саме-тогдѣ хтось ухвативъ єго за рамя и вытягъ на верхъ, — се бувъ учитель Северинъ, приятель Ярка, що сидѣвъ въ лодцѣ біля Зунѣ.

Якъ Ярко розказавъ свóй сонъ Северинови, то вóнъ озвавъ ся: „Не журись! се добрий сонъ, — лишь ты не гай ся, а пóди ще нынѣ до Зунѣ, освѣдчи ся, и въ празнины зробимо весѣля!“ — „Га! не можу!“ вóдповѣвъ Ярко сумовито. „Я ще не знаю, щó зó мною буде!“ — Трохи-перегодя пóславъ вóнъ до Северина ось-яке письмо: „Друже! памятай на сонъ, и старай ся выратувати єѣ! Я гину для другихъ!“[1])

И отъ, яка дивовижа скоилась! Ярко тынявъ ся въ ночи неразъ надъ берегами Днѣстровыми й думавъ тяжку думку. Вóнъ бачивъ, що для Зунѣ було-бъ тяжке житє въ хатѣ провизоричного учителя. Знавъ вóнъ такожь, що й малá рóзница въ поглядахъ и переконаняхъ могла-бъ огóрчити не тóлько одну годину, але й цѣле житє. Отже уложивъ вóнъ собѣ такій плянъ дѣланя: Выстаравшись о вóдпустку на одинъ рóкъ, вóнъ задумавъ вóдъѣхати до Львова тайкомъ. Однои темнои ночи пóшовъ надъ рѣку, де стояли сплавы, щó ихъ замовивъ для себе по-переду, — вóдтакъ сѣвъ на сплавы, выкинувъ свóй капелюхъ на берегъ и поплывъ кóлька миль. Потóмъ выйшовъ на берегъ и повандрувавъ до Львова. Сейчасъ розбíйшлась чутка, що Ярко втопивъ ся. Мати єго й Северинъ довѣдали ся ажь въ два тыжнѣ, що вóнъ жиє; — але й тогдѣ просивъ ихъ Ярко, щобъ сю притичину задержали въ тайнѣ. Опóсля вóнъ працювавъ у Львовѣ надъ собою а Северинови поручивъ працю надъ Зунею“[2]).

Минувъ рóкъ, а Ярко вернувъ ся й оженивъ ся зó своєю любкою. На тóмъ весѣлю авторъ новелѣ бувъ дружбою вразъ изъ Северинóмъ. Вóдтакъ Ярко хотѣвъ Зуню забрати зъ собою до мѣста. Але она бажала йти зъ нимъ на село, щобъ помагати єму въ праци надъ освѣтою темного рускогó люду, — она полюбила сей людъ, хочь була „Русинкою зъ роду“.

Въ сѣй новели бачимо неимовѣрну характеристику Ярка, котрый, бажаючи статись гóднымъ подружя зъ Зунею, подавъ причину до поголоски, мабуть-то вóнъ утопивъ ся. Вóнъ бувъ байдужнымъ супроти того, що єго мати черезъ два тыжнѣ могла думати, мабуть-то вóнъ справдѣ пóрнувъ у филѣ Днѣстровй, — що єго суджена сумувала за-для такои катастрофы. Ярко ѣде собѣ спокóйно до Львова, щобъ приготовити ся до екзамену, и просить молодого приятеля, Северина, щобъ тымъ часомъ схотѣвъ нахилити гарну Зуню до здорового погляду на просвѣтно-народнй наший справы. Хиба-жь мóгъ таке выдумати чоловѣкъ, котрого серце палало горячою любвою до своєи судженои? — хиба-жь мóгъ вóнъ бути певнымъ, що молодый менторъ Зунѣ буде байдужнымъ супроти єи красы и сповнить вѣрно мíссію старшого педаґоґа? Очевидячки заподѣявъ тутъ авторъ похибку въ зъображеню вдачѣ Ярка, дармá, що пишучи сю новелю мавъ вóнъ тенденцію патріотичну.

Сапогóвскій намагавъ писати такожь деякй гумористески, якъ „Троитель“, „Придыбашки зъ дороги“, але въ сихъ творахъ не мóгъ проявити природного гумору сей письменникъ, що вдачею своєю нахилявъ ся до сумовитого свѣтогляду. Хоча-жь вóнъ зладивъ по-найбóльше самостóйнй литературнй творы, то все-жь добачавъ вóнъ подекуды свóй взоровзóръ въ повѣстяхъ Федьковича. Найпаче-жь оповѣданє зъ вояцкого житя „Кавярня пóдъ Трефовою Дамою“ зъявляє манєру повѣстей буковиньского поета. Се-жь оповѣданє вкладаєвъ уста свого вуйка, щó служивъ у вóйску и стоявъ ретиментомъ въ Угорщинѣ.

У Сапогóвского бувъ чи-малый талантъ, малювати картки зъ суспóльного побуту. Въ такихъ картинкахъ бачимо хистъ художника, щó нахиляв ся до реализму. Крóмъ згаданои повѣсти „Безвинній“ вызначує ся прикметами реализму такожь оповѣданє зъ житя учителя „Добра челядина“. Зъображаючи злиденну долю учителя Петра С* авторъ списавъ частину автобіоґрафіѣ, коли-то не мóгъ добитись пристановища въ невзгодинахъ сѣльского учителя. Шкода тілько, що въ редакціи „Школьнои Часописи“ не надруковано цѣлого оповѣданя.

Крóмъ повѣстей писавъ Сапогóвскій такожь деякй статьѣ критичнй. Сюды належать от-сй розвѣдки: 1. „Сахеръ-Масохъ а Русины“. Критична оцѣнка („Зоря“, 1880; стор. 300—302). — 2. Розбóръ траґедіѣ Корнила Устіяновича п. з. „Ярополкъ I., великій князь Киѣвскій“ („Зоря“, 1882; стор. 334—336). — 3. „Рускій театръ народный вó Львовѣ“ (ibid., стор. 303—304; 336).

(Дальше буде).

Дві мало знані поезиї Т. Шевченка.

[Дещо про вірші „До сестри“ і „Хустина“].

Вірші: „До сестри“ і „Хустина“ належать до тих поезий Шевченкових, котрі мабуть чи не найменше знані нашим землякам. Не ввійшли вони доси до жадного виданя Тарасових творів*); а видавництва, в котрих вони появились, не приступні для ширшої громади. „Кіевская Старина“, де у-перве надруковано вірш „До сестри“, знаходить ся у нас в Галичині

[1]) „Зоря“, 1880; стор. 219.

[2]) ibid., стор. 233.

*) Шан. Автор мабуть не мав під рукою „Кобзаря“, виданого в Петербурзі 1884-ого р., і відтак в Кіиві 1890-ого р., в котрих то виданях надруковані вже обидві поезиї: „До сестри“ і „Хустина“. — *Ред.*

лишень в публичних бібліотеках, та ще у 2 - 3-х приватних людий. Те саме мож сказати про альманах „Луна“ де появив-ся вірш „Хустина“; галицький же „Сьвіт“, де у-перве поміщено „Хустину“, належить нині у нас до бібліоґрафічних рідкостий. От тому годить ся пригадати читачам „Зорі“ сесі вірші незабутного нашого Кобзаря.

До Сестри.

Не питай ти моїх пісень,
Сестро моя мила!
Цур їм: вони сумні, смутні
Мов тая могила.
На що слухать як на крестї
Пугач завиває,
Коли в саду соловейко
Весело сьпіває...
Нам з тобою, моя сестро,
Не ходити в парі:
Твоє сонце сьвітить ясно,
Моє-ж давно в хмарі.
Нехай твої квіти квітять
На твоїй дорозї;
Нехай твою минуть весну
Вітри та морози.
Нехай доля, що́ з малечку
Мене не злюбила,
Тебе щиро привітає,
Сестро моя мила!... *Тарас Шевченко.*

Хустина.

У неділю не гуляла —
На шовк заробляла,
Та хустину вишивала,
Вишиваючи сьпівала:
„Хустиночко мережаная
Вишиваная!...
Вигаптую, — подарую,
А він мене поцїлує...
Хустино моя
Мальованая!
А я косу розплїтаю,
З дружиною похожаю...
Доленько моя,
Матїнко моя!
Здивують ся в ранцї люде,
Що в сироти хустка буде
Мережаная,
Мальованая!“
Оттак вона вишивала
У віконце поглядала,
Чи не ревуть круторогі,
Чи не йде чумак з дороги?

Іде чумак з-за Лиману
З чужим добром безталанний,
Чужі воли поганяє,
Поганяючи сьпіває:
„Доле моя, доле!
Чом ти не такая,
Як доля чужая?
Чи я пю-гуляю,
Чи сили не маю,
Чи до тебе доріженьки
У степу не знаю?
Чи до тебе свої дари
Я не посилаю?
Є у мене дари:
Очи мої карі;
Молодую мою силу
Богатї купили...
Може й дївчину без мене
З їншим одружили...
Навчи-ж мене, доле,
Гуляти навчи!“...
Та й заплакав сїромаха,
Степом ідучи...
Ой заплакав сивий пугач
В степу на могилї —
Зажурились чумаченьки
Тяжко зажурились:
„Благослови, отамане,
Коло села стати,
Та поведем товариша
В село причащати!“
Сповідали, причащали,
Й ворожки питали;
Не помогло! З несцїленим
В дорогу рушали:
Чи то нудьга невсипуща
Його з ніг звалила?
Чи то люди наробили
Йому молодому,
Що привезли його з Дону
На возї до дому?
Благав Бога, щоб дївчину
Хоч свою побачить,
Не доблагав!... Поховали!
Нїхто й не заплаче...
Поставили громадою
Хрест над сиротою,
Та й розійшлись... Як билина,
Як лист за водою
Пішов козак з сего сьвіту, —
Все забрав з собою!

А де-ж тая мальована —
Шитая хустина?
А де-ж тая веселая
Дївчина-дитина?
На новому хрестї хустку
Вітер розвіває,
А дївчина у черницях
Косу розплїтає...
Тарас Шевченко.

Не від річи буде додати кілька слів про се, де і хто їх відшукав, коли вони написані Шевченком, а також трохи близше приглянутись їх змістови.

І. „До Сестри“. У одного поміщика лубенського уїзду, Т. І. Дейкуна-Мочаненка найшов Т. Камінський зшиток з українськими віршами. В ньому рядом з „Хустиною“ Шевченка надрукованою в галицькому „Сьвітї“ та українській „Лунї“ подибав він також незнаний ще вірш Шевченка „До сестри“ *).

Вірш сей, а також поезия „Хустина“ відписані Дейкуном р. 1855—1856 із рукописї В. В. Т-ского, де вони находились разом з другими творами Шевченка, котрі не знати чому не ввійшли до збірника його творів. Під обома віршами нема дати; але коли їх Дейкун переписував, Шевченко давно уже над Аралом лїчив в неволї дні і ночі і лїк забував, значить ся, що Шевченко не міг їх написати пізнїйше як до першої половини р. 1847 то є до часу його арештованя і заслання. Близше зможемо означити час написаня сеї поезиї, коли ідучи слїдом Камінського застановимо ся над сим, до якої то „сестри“ звернений згаданий вірш Шевченка.

Які-ж були у Шевченка сестри? Дві рідні: Катря, о котрій рідко поет згадував, і Ярина, котру називав „многострадальною і сьвятою“. Але була у нього і названа сестра княжна Репнїна. Не до рідної сестри відносять ся очевидно слова:

Нам з тобою моя сестро
Не ходити в парі.

Сестрі Яринї посьвячено зовсїм інший вірш, в котрому брат старає ся промінем надії додати сестрі відваги, щоби перейшла „колючу ниву“:

Моли ся сестро! Будем живі
То Бог поможе перейти.

Єсли тепер нагадаєм собі те, що нам відомо про житье молодого [29-лїтного] знаного вже тодї (1843 р.) артиста-поета, коли він пробував в Яготинї, то не лишень упевнимо ся,

*) Ціла сеся замітка про вірш „До Сестри“ написана по статї Т. Камінського поміщеній в часоп. „Кіевская старина“ 1885. XI. Стор. 521 і д.

що вірш „До Сестри“ звернений до княжни Варвари Н. Репніної, але вірш сей кине нам чимало сьвітла на сесї відносини нашого поета до княжни Репніної. Між нею а Шевченком завязала ся сердечна приязнь, котру вони обоє старали ся близше собі пояснити; означили вони її та назвали стосунком „брата і сестри“. Але в стосунку сьому зачало проколюватись щось такого, чому не зовсім відповідали слова „брат і сестра“. По виїзді Шевченка з Яготина додала княжна до одного свого письма призначеного для нашого поета довгу розправу про се, як треба розуміти понятя: „сестра“ і „мила“. В тій розвідці старає ся вона делїкатно ухилитись від імени „мила“ переносячи всї найкращі прикмети сього понятя на понятє і назву „сестра“, котрої вона не цураєсь. Видно з сього, що в стосунку єї до Шевченка напрошувалось слово „мила“, — що між ними справдї істнувала любов. Розділені суспільним становиском, не осьмілювались вони сього чувства назвати прямим іменем. Княжна розуміла, що пряма назва сього чувства була-би для обоїх причиною великого терпіня. Холоднїйшим словом старалась вона придавити і в собі і в поетї се чувство, та охолодити сей безвихідний стосунок. Шевченко відчував тим більше своє положенє, свою гірку долю, що́ поклала — поміж ним а княжною непрохідну пропасть; отвертий його характер подиктував йому відповідь щиру і ясну:

Нам з тобою моя сестро
Не ходити в парі:
Твоє сонце сьвітить ясно,
Моє-ж давно в хмарі.
На що слухать як на хрестї
Пугач завиває,
Коли в саду соловейко
Весело сьпіває.

Закраска іронії, яка пробиваєсь в сїй другій строфці, се послїдній, мимовільний стогін серця, з котрого Тарас не міг без болю вирвати глибокого чувства. Але поет видимо переміг себе, і вирвав се чувство з корінєм. Доказом на те сеся резиґнация, сеся сердечність і щира прихильність, якою дише послїдня стрóфа поезиї „До сестри“:

Нехай доля, що́ з малечку
Мене не злюбила!
Тебе щиро привітає,
Сестро моя мила!..

„Я, я сестра ваша, вашъ искренній другъ, ваша обвинительница“ — пише між іншими річами княжна в червнї р. 1844. Позаяк на се письмо і на друге, писане в сїчнї того-ж року не отримала вона відповіди, і переписка між ними на довго перервалась, то насуваєсь здогад, чи вірш „До сестри“ не був поетичною відповідию на сесї листи. В такому разї можна-б яко імовірну дату написаня сеї поезиї поставити початок р. 1844.

II. „Хустина“. Поезия „Хустина“ дістала ся від харківського адвоката Шиманова Др-ови Пулюєви, котрий читав єї П. Кулїшеви. По їх думцї нїчого сумнївати ся, що сеся поезия зложена Шевченком, котрого чимало рукописїв ходило довго з рук до рук, поки р. 1886 не зроблено в Празї видання „Кобзаря“ *). За доказ, що сеся поезия написана Шевченком, може послужити також річева звязь, яка лучить „Хустину“ з другими віршами Тарасовими, як ми се небавом покажемо.

Коли возьме ся на увагу, що „Хустина“ була в збірцї Дейкуна, про котру ми згадували, поміщена разом із віршом „До сестри“, то можемо припустити, що написав єї Шевченко менше-більше в томо самому часї, що згаданий вірш т. є. коло р. 1844. І социяльна закраска першої части „Хустини“ вказує на сей час, коли Шевченко зачав звертати глибшу увагу на хиби суспільного ладу, що́ дїлить людий на мимовільних нераз кривдників і покривджених, на панів і богачів і наймитів-„голоту“.

„Хустина“, се один із тих Шевченкових віршів, котрі на-скрізь проняті духом людової української поезиї, та основані на єї мотивах. Пригляньмо ся їй в сьому зглядї трохи близше.

Сам сюжет, взятий з житя чумаків, містить ся в отсїй народній пісьнї:

Сидить чумак між возами
Тай на віз похилив ся,
Ой правою рученькою
За серденько ухопив ся:
„Ой чумаченьки, ой ви молоденькі,
Зробіть мою волю,
Приведіте попа, приведіте,
Поговорить зо мною.
Ви чумаченьки, ви молоденькі,
Ви гожі й пригожі,
Зробіть свату чумаченькови
Домовину з рогожі.
Ви чумаченькі, ви молоденьки,
Учиніть тую славу,
Викопайте свому чумакови
Та глибокую яму.
Воли мої сиві половії,
А тонкі у вас роги
Сходили ви з чумаченьком
Усї кримські дороги.

[*Чубинський*: „Труды“ і т. д. V. 1031. Ч. 151]

Деякі місця сьлїдуючого варияньту сеї пісьнї, особливо-ж згадка про чумакову дївчину, більше зближені до Шевченкової поезиї:

Котило ся ясне сонце понад горою
Понад тою чумацькою тай дорогою.
Стали вози чумацькії стали приставати
Стали його товариші стали покидати.
Не кидайте, товариші, в далекому краю
В далекому краю в чужій сторонї
Що я отцю ненцї поклону не оддав,
Що я своїй дївчинонцї ще й не приказав,
Щоб вона та без мене заміж не йшла,
Щоб моя худібка марне не пішла.

[*Чубинський*: „Труды“. V. 1042. Ч. 166.].

Не лишень сюжет, але і поодинокі уступи поезиї „Хустина“ основані на українських народних пісьнях:

У неділю не гуляла,
На шовк заробляла,
Та хустину вишивала
Вишиваючи сьпівала:

Уступ сей, цїла пісенька „Хустиночко мережаная“ живо нагадує отсю людову „Петрівку“:

Да малая нічка петрівочка:
Да не виспала ся наша дївочка,
Да й усю ніченьку не спала
Да усе хусточки вишивала;
Да шила шовком шила й білю
Свому милому про неділю.

[*А. Метлинський*: „Народныя южнор. пѣсни“ Київ 1859., стор. 313.].

Ще виразнїйше видно завязок початку Шевченкової „Хустини“, але до строфи „Іде козак з-за Лиману“ в отсїй людовій пісьнї:

Купи минї моя мати
За три коні голку,
За чотири золотиї
Червоного шовку.
Ой вишию вигаптую
Чумаку сорочку.
Шовком шила, шовком шила,
Золотом рубила,
Все для того чумаченька,
Що вірно любила.
Вози риплять, ярма брязчать
Воли ремизають,
За ними йде дївчинонька
Все плаче-ридає.
„Не плач, не плач дївчинонько,
Така твоя доля,
Полюбила чумаченька
По місяцю стоя“.

[*Чубинський*: „Труды“ V. 1036. Ч. 158. вар. Б. (5—22.) Порядок строф я змінив.]

(Конець буде).

Олександер Колесса.

*) Порівн. приписку до „Хустини“ в „Сьвітї“ львівськ. час. полїт. лїт. наук. 1881 р. Ч° 6 на стор. 110.

ЄВГЕНИЙ ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ.

[Гл. портрет на стор. 261].

Покійний професор фільольоґії клясичної і мови руської в Станіславові був сином приватного офіцияліста і родив ся 24. грудня 1844 р. в Хишевицях. Ґімназию покінчив в Бережанах, а фільольоґічний факультет на університеті львівськім в р. 1869, почім обняв місце заступника учителя в Перемишлі, а опісля і професора в Станїславові. Яко студент університету був членом основателем тов. „Просьвіта“ у Львові. Учителюючи в Станїславові засновав філію „Просьвіти“, котрої взірцевим головою був до самої смерти; при тій філії заложив гарну бібліотеку. Не було українсько-руського товариства, котрого-б не був основателем, дійсним або хоч спомагаючим членом, не було часописи і якого небудь видавництва з українсько-руською тенденциєю, котрі-б не числили єго між своїми постійними передплатниками. Горячий патріотизм, правість характеру, тверда віра в красшу будуччину нашого народу, незвичайно витревала праця з посьвяченєм личних взглядів і вигід знаменували кожде єго дїло. Справою українсько-руською він жив і дихав, справі тій посьвячував він всї свої сили, а навіть і утле здоровлє. Ні одно літературне або і політичне видавництво, почавши від „Правди“ в 70-тих роках не лишилось без єго помочи і цїнної ради. Жадоба познакомитись основно і широко з українсько-руською устною словесностию заставила єго молодого збирати і списувати пісьні і перекази народні і була, здає ся, головним товчком до дуже цїнної праці „Малорусько-нїмецький словар“ *), котрою він займав ся вже від кількананйцяти літ і при котрій перед покінченєм заскочила єго смерть в наслїдок тяжкої хороби рака в лици. Сей „Словар“ видав автор правописию фонетичною, ним самим зреформованою, котру наукова анкета на засїданю 25 н. ст. мая с. р. у Львові [гл. „Зоря“ Ч° 11 стор. 215] запропонувала ц. к. міністерству просьвіти завести в галицьких школах людових і середних. В цїлій Станїславівщинї мав він велике поважанє у всїх, що єго знали: люд любив єго мов рідного батька. Не було днини, в котрій-би селяни не відвідували свого найщиршого приятеля, що приймав їх з отвертими руками, запомагаючи їх цїнними радами, книжками, та заохочуючи їх закладати читальнї, брацтва тверезости, шпихлїрі, крамницї і т. п. Але не тілько селяни єго відвідували: він також враз з иншими вибирав ся в гості до них, уряджуючи по селах або також і в Станїславові дуже займаючі виклади, в котрих дотичні науки, прибрані в приманюючу і легку форму, лишались на довго в памяти цїкавих слухачів; згадані виклади стягали сотки охочих науки, а покійник несучи сьвітло науки між менших незрячих братів чув ся найщасливійший. Станїславівська філія „Просьвіти“ під єго сьвітлим проводом розбудила і осьвітила селяньство, з поміж котрого вийшов звістний посол Йосиф Гурик, котрим Русини справдї гордять ся і вважають єго найзнаменитшим репрезентантом галицького осьвіченого мужицтва. Та не лише між селянами мав Євг. Ж—кий так велике значінє і повагу: вся інтелїґентна верства нашої суспільности вважала єго своїм провідником, на котре то почестне місце завела єго незвичайна приступність для кождого, невимушена щирість і сердечність, ангельська доброта серця, правий характер і взірцевий та мов кришталь чистий патріотизм. З відти походить, що він був радним міста Станїславова, членом ради повітової станїславівської, надзорцем філії „Народної Торговлї“, і т. п. В останних місяцях свого житя брав ще дїяльну участь в заснованю „Читальнї“ [теперішної „Руської Бесїди“] і „Товариства руських женщин“, сих огнищ национального житя в Станїславові. На жаль одначе не довелось єму бачити успіху своєї праці в тих товариствах. Умер 19 лютого 1885 р.

Григориєвич.

*) „Малорусько-нїмецкий словар уложив Євгений Желеховский ц. к. професор ґімназиї в Станїславі“. Том I. (А—О). Львів 1886. VIII+1—589+11 нен. стор. вел. 8°. Том II. Львів 1886 р. 593—1117+6 нен. стор. вел. 8°.

С. ОПАТОВИЧ і М. САВИЧ.

[Посмертна згадка].

Дві нових могилки виросли в сім році на нашому цвинтарі: 12 квітня, пісьля тяжкої недуги, помер в Петербурзї сьвященик Степан Опатович, а незабаром пісьля його 28 травня в Одесї дожив свого довгого віку Микола Савич. Обидва вони у свій час цїлою душею належали до тієї невеличкої громадки української інтелїґенциї, що, як мовляв Кулїш, „не схотїла розійтись різно від того, хто не мав де притулитись“, що бажаючи добра своєму народови, дбала про волю і осьвіту своїх темних братів, стоячи при тому на щиро українському ґрунтї. Імена обох їх тїсно сполучені з іменами найкращих наших писателїв: Шевченка, Костомарова, Кулїша і др., а злучала їх не одна приязнь, а й спільна думка і праця в самі видатнїйші часи українського руху. Тим-то обидва вони мають право на згадку в нашій поминальній граматцї.

М. Савич був син заможного полтавського пана. Родив ся в гадяцькому повітї в 1808 році, вчив ся в харківському університеті, а добувши курсу в 1827 р., він, як водилось тоді між панами, подав ся на службу в військо, був навіть в походах на Турків, але незабаром пісьля війни 1829 р. виступив з служби і осїв ся на селї на своїй батьківщинї. Тут він знайшов дуже велику бібліотеку, котра складала ся переважно з творів французьких енцикльопедистів. З запалом кинув ся він до читання і так переняв ся духом вольтеровських думок, що його прозвали „вольтериянцем“. В тридцятих роках виїхав він в Париж, де слухав лекциї в „College de France“, і там ще дужче загартовав ся в вільних европейських думках. Вернувшись звідти, довго жив на селї, але частенько виїздив в Харків, Полтаву, Київ. В одну з таких поїздок в Київ зустрів ся він з Костомаровим, з котрим він був добре знайомий ще в Харкові, мабуть ще тоді, коли Костомарів працював там над дисертациєю, готуючись на магістра, принаймнї Костомарів в своїй автобіоґрафії згадує про Савича, як про свого давнього знайомого. Через його вже він познайомив ся з Шевченком, Кулїшем, Гулаком та иншими братчиками славного „Кирило-Методиївського“ брацтва. Молоді ентузияти саме тоді заходили ся до практичного обміркування своїх ідеалів, і Савич цїлою душею пристав до товариства. Та лиха доля, що сціткала братчиків, не минула й Савича, хоч на його долю випала найменша кара. Пів року висидів він під арестом, а потім вислано його під догляд полїциї в батьківське село, де він пробув без виїзду два роки і вже на третій рік дано йому волю їхати куди хоче. В 1849 році переїхав він в Одесу і оселив ся тут на віки, тільки інколи в ряди-годи виїздив на Волинь, де мав свій маєток, куплений замість батьківського. В Одесї він пристав до лїберальної ґазети „Одесскій Вѣстникъ“, де чимало у свій час писав по економічним і громадським справам, не минаючи й української; так напр. відома його статья „Малорусская литература“, надрукована в „Одесс. Вѣст.“ 1861 N° 11. В Одесї-ж він був вибраний мировим судьею, але прослуживши три роки, віддалив ся від усякого дїла і з того часу жив зовсім самітно.

Зовсім інакше склало ся життя другого небіщика сьвященика С. Опатовича. Син бідного сьвященика, він змалку витерпів чимало нужди та горя, мусїв миритись з долею, жити з молодих літ на чужинї, відірваний від рідного краю, саме становище його призначало до сумирного життя, в котрому громадська дїяльність замикала ся в тїсне коло службових обовязків, а про те бачимо в нім щирого патріота народовця, в котрого ідея народнього добра була невгасимим сьвіточем в цїлому життї. С. Опатович родив ся в 1831 р. в м. Гориградї на Волинї, вчив ся спершу в духовній школї в Клевані, потім в кременецькій семінарії, а добувши курсу, подав ся в Духовну Академію і для сього мусїв їхати в Петербург, бо його брат був там сьвящеником, то йому лекше було там прожити при батькови. З Академії його послано професором семінарії в Петрозаводське, олонецької ґуб., а через рік переведено в Петербург і настановлено сьвящеником церкви на так званому Смоленському кладовищи. Тут він прослужив 34 роки аж до самої смерти, заслуживши собі любов і велику шанобу від усїх, хто мав до його дїло, як до сьвященика. Був він чоловік надзвичайно добрий, прихильний до чужого лиха,

привітний до всякого і зовсім не користливий. Доказом сього єсть те, що займаючи дуже дохідне місце і бувши до того бездітним, він, як сьвідчить В. Б., автор некрольога в „Кіев. Старинѣ“, зовсім не лишив пісьля себе ніякого спадку. За те частенько і довго проживали у його на його кошті бідні родичі і навіть земляки або просто знайомі, найбільше з молодих людий, що вчили ся в Петербурзі, а декільки родичів він таки цілком на свій кошт виховував. Молодіж він дуже любив і вона завжди горнула ся до його, бо знаходила у його і щире повитання, і добру пораду і матеріяльну запомогу. З молодіжі, що мала у Опатовича притулок, визначав ся далекий свояк його Василь Гуглинський, котрий належав до петербурської української громади і був сотрудником „Основи“, де друкував свої статті під псевд. М. Чайка і В. Г-гл-ського („І наука іноді не в науку“, „Семен Вийт“ і др. „Основа“ 1862 — 2, 5 і 8). Він-же написав „Життя св. Георгія (Юрія) Побідоносця“, „Життя св. великомученицї Варвари“ і „Життя св. Марії Єгипетської“, котрі в 1863 році були надруковані, звичайно, з цензурного дозволу, але потім були заборонені і не випущені з друкарнї. От через його то Опатович зійшов ся з Костомаровом, Кулїшем, Мордовцем і всїми иншими, причетними до „Основи“, та й сам пристав до петербурської громади. Коли Костомарів заходив ся коло видання українських наукових книжок для народа, Опатович один з перших щиро відгукнув ся на се дїло і зладив „Оповідання з Сьвятого Письма“ *), що перший випуск їх був надрукований в Петербурзі в 1863 році. Але незабаром, в наслїдок інсінуацій, що спочатку вийшли з жидівської ґазети „Сіон“, а були підхоплені Катковим, повстала заборона і таким побитом останні випуски сїєї, вельми талановитої, працї Опатовича зостали ся ненадруковані. Взагалї Опатович не цурав ся ніякого громадського дїла, хоч-би воно здавало ся часом і небезпешним. Мінї розказував старий петербурський громадянин Недоборовський, що якось громадяни задумали вшанувати память сьв. Кирила і Методія і удали ся до свого панотця Опатовича. Він з охотою згодив ся на се і 12 травня 1862 р. пісьля служби божої відправив молебень. В церкві були тодї трохи чи не всї громадяни, а було се саме підчас польського повстання, і от якийсь пройдисьвіт зробив донос, що ніби-то Українцї правили молебень за польську справу. Звичайно, се наробило багато переполоху — тягали всїх, бувших там, найбільше Опатовича, чимало прийшлось їм пережити турбацій, але на молебнї були і Великоруси, були навіть і дуже значні пани і таким побитом можна було вияснити дїло, як воно справдї було, і довести клевету. Як чоловік з живою душею, відгукував ся він на всяке живе дїло на користь народови. Тож коли в Петербурзі впорядковані були „Народні читання“, Опатович пристав до сього дїла і чимало послужив йому, виявивши талант простого і разом цїкавого оповідача. Писав він дещо і по історії, але сам він найбільшу вагу давав своїм оповіданням. І справдї „Оповідання Опатовича“, — каже В. Б., — єсть знаменита праця: автор майстерно орудує народною мовою, просто але разом цїкаво і артистично росказує про найголовнїйші події старого завіту, терміни і образи скрізь у його дуже вдалі, через що оповіданя цїлком доступні зрозумінню дїтий і простого люду, а знання побиту і розуміння українського люду, при високому моральному ідеалї автора, надають сїй працї особливу вагу. Книжка ся була видана в числї 10.000 примірників і незабаром розійшлась, а коли в 1875 році знову з-явила ся на короткий час змога видання наукових книжок для народа, „Оповідання Опатовича“ видані були вдруге вже в Київі і можна тільки жалкувати, що видавцї не удались до Опатовича, щоб разом надруковати і останнї випуски його цїкавої і поучаючої працї. Пісьля смерти Опатовича, як сьвідчить В. Б., зостали ся рукописї і чимала переписка. Цїлком пристаєм до висказаного ним бажання, щоб усе цїкаве з того літературного спадку було надруковане, а особливе, скажемо від себе, бажалось-би бачити всї його „Оповідання“.

М. К.

*) „Оповідання зъ святого письма. Церковъ Божа въ семьї“. Петербург 1863 р. Ціна 10 коп. Друк. в 10.000 прим.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Памятник Тараса Шевченка у Львові. Щоби призбирати фонди на памятник Т. Шевченка (гл. „Зоря“ 1892 Ч° 12 стор. 199) обіцяли досї прислати свої роботи пп.: 1) Олена Вакулинська з Теребовлї; 2) Ольга Шухевичівна з Тишковець; 3) Євгенія Шухевичівна з Красова; 4) Йосифа Федаківна зі Львова; 5) Леонтина Вахнянинівна зі Львова; 6) Ольга Коблянська з Розтік; 7) Ольга Левіцька з Боднарова; 8) Олена Кулачковська з Кракова; 9) Ганна Пеньковська з Янова; 10) Ольга Барвінська зі Львова; 11) Дарія Шухевичівна зі Львова; 12) Ірина Шухевичівна зі Львова; дальше члени „Львівського Бояна“: 13) Амалія Кунцевичівна; 14) Софія Кунцевичівна; 15) Олена Петровська; 16) Ганна Збіржховська; 17) Йосифа Наконечна; 18) Мария Билинська; 19) Михайлина Галиковська; 20) Климентина Струмінська; 21) Ганна Прокоповичівна; 22) Г. Бичаївна; 23) Леонтина Чепілївна; 24) Теофіля Чепілївна; 25) Михайлина Рощинська; 26) Емілія Огоновська; 27) Теофіля М. Огоновська; 28) Меланія Дїдицька; 29) Софія Калитовська; 30) Ольга Калинська; 31) Ганна Кернична; далї: 32) Мария Січинська з Угриня; 33) Софія Грушкевичівна зі Львова; 34) Антонїна Маритчак з Яворова; 35) Мария Калимонівна з Лівчи; 36) Ірина Омелянська з Пристанї; 37) Ірма Чачковська з Товстого; 38) Мария Пачовська з Богородчан; 39) Євгенія Пачовська з Богородчан; 40) Володимира Яворська з Богородчан; 41) Наталія Юркевичівна, 42) Евстахія Тишинська, 43) Мария Лукіянівна, 44) Мария Фитівна, 45) Олена Таньчуківна, 46) Олена Прокешівна, 47) Катарина Мшанецька, 48) Ганна Чайківська, 49) Ольга Стеткевичівна, 50) Наталя Ікаловичівна, 51) Стефанія Левінська — всї зі Львова; 52) Стефанія Радикевичівна з Шоломиї; 53) Емілія Струминська з Скваряви; 54) Клявдія Озерська з Полонич; 55) Зеновія Насальська з Будинина; 56) Нюся Рожанковська з Золочева. 57) Валєрия Івановська з Сянока прислала вишиваний настільник прегарної роботи. Дальші зголошеня приймає: *Ірина Герасимовичівна* в Янові під Львовом [Галичина, почта в місци]. На сю ціль шан. ініціяторка виготовила дуже гарну теку, на передній окладинці котрої намальовала дуже вдатно портрет Т. Шевченка. Сю теку при помочі проф. В. Шухевича пущено два рази на льотерию, котра принесла доходу на памятник 89 злр. 20 кр. Щоби скорше збільшити фонди, виправив енергічний голова „Львівського Бояна“ проф. В. Шухевич дві артистичні експедиції [одну західну під проводом Йосифа Партицького при участи Остапа Нижанковського, а другу всхідну під проводом Миколи Герасимовича при участи В. Нижанковського] до більших міст і місточок Галичини. Всюди відбудуть ся на сю ціль концерти, і всюди місцева інтелїґенция позавязувала вже комітети, щоби на памятник придбати як найбільше доходу.

В. Н.

Трийцять перші роковини смерти Т. Шевченка сьвятковали в Галичинї дальше [гл. „Зоря“ 1892 р. Ч° 6 на стор. 120 і Ч° 11 на стор. 219] Станїславівські Русини урочистими вечерницями 4 нов. ст. липня в новій салї театральній тов. ім. Монюшка. Програма була дуже добірна. Проф. Остап Левіцький привитав зібраних глубоко обдуманим і з великою повагою виголошеним словом. Хор мужеський і мішаний „Львівського Бояна“ сьпівав чудово нові твори Лисенка, Вахнянина, Матюка, Топольницького, Січинського і инш. наших композиторів. Проф. Ів. Кокорудз мав гарний відчит про „Думки Шевченка, їх ґенезу і мотиви“, котрий надруковало „Дїло“ в Ч-ах 149 і 150. Деклямувала із зрозумінєм і ефектом п-а Рубчаківна Шевченкову „Розриту могилу“ і „Калину“. Опісьля відбув ся великий комерс, на котрім держались патріотичні промови, розпродувались льоси на памятник Шевченка, збирались складки на памятник Вол. Барвінського і сьпівались патріотичні пісьні. Вечерниці і комерс зробили на присутних, котрих було дуже багато, велике вражінє.

В. Л.

Перенїс тлїнних останків і памятник Маркіяна Шашкевича. Відозва. Дорогі кождому Русинови тлїнні останки незабутого нашого поета Маркіяна Шашкевича почивають до сеї пори в чужім гробі бувшого властителя Новосїлок лїських, повіта каменецького, де покійний поет був сьвященником і помер. В слїдуючім 1893-ім р. припадають 50-ті роковини

смерти Маркіяна. Щоби віддати хоч в части заслужену честь заслугам нашого поета, що́ то перший в 30-их роках нашого століття відозвав ся забутим чистим руським народним словом та й видобув з під сїльської стріхи гармонійні звуки чудно мельодійної руської пісьні, постановили перші загальні збори фїлії тов. „Просьвіта“ в Каменцї струмиловій, — в 50-лїтний ювілей смерти Маркіяна вимуровати на кладовищи в Новосїлках лїських гріб ему, перенести з можливо найбільшою урочистостию тлїнні останки его і поставити на могилї памятник, та тим показати, що в нас не загибла вдячна память про того, що́ збудив Русинів-Галичан до праці на рідній руській ниві. Загальні збори поручили виділови фїлії тов. „Просьвіта“ перевести се діло в житє і зложили на ту ціль 26 злр. 50 кр. Відзиваємо ся до всїх Русинів і просимо: поспішайте з жертвами на ту ціль! В міру вливаючих жертв буде можна подумати о величавійшім або скромнійшім памятнику. Тож складаймо і скидаймо кождий, чи найбільшу чи й найдрібнійшу жертву. А особливо ми, Русини повіта каменецького, серед котрих спочивають дорогі останки Маркіяна, не даймо ся завстидати. Здвигнїм Маркіянови памятник гідний его заслуги. Най побачать люди, що Русь уміє шанувати заслужених синів своїх! Складки просимо надсилати або просто до виділу фїлії тов. „Просьвіта“ в Каменцї струмиловій, або до Редакций наших часописей, котрі просимо приймати жертви на сю ціль. [З найбільшою охотою. *Ред. „Зорі“*]. Виділ фїлії тов. „Просьвіта“ в Каменцї струмиловій, дня 19 н. ст. липня 1892. *М. Цегельський*, голова. *П. Стецьків.*

Памятник на могилї о. Стефана Качали. Дня 14 н. ст. липня с. р. відбулось посьвяченє памятника при участи родини покійного, десяти сьвящеників і селян з Шельпак. Памятник, виконаний львівським різьбарем Марковським, виглядає дуже гарно. Він уставлений на малім кургані, на котрім вмуровані два ступені, а на них взносять ся три тесані камені, кождий висоти одного метра. На верху стоїть прегарно різьблений хрест. Під хрестом вирізане в камені лице покійного, а пониже напись на мармурі з днем смерти. На другім ступені уставлена дівчина природної величини в українськім костюмі з прегарним лицем а очима звернена до покійного. В правій руці держить вона вінець і підносить его в гору. Памятник враз з спровадженєм і уставленєм коштує звиж 1000 злр. Ціла різьба з каменя, виглядає дуже артистично. З—н.

Жіночий Альманах. Відозва до Русинок Галичини і Буковини! Загально звістно шановним панам, що дня 1 вересня м. р. на жіночім вічу в Стрию ухвалено між инчими справами видавати другий жіночий Альманах. Що однак перший жіночий Альманах вийшов був коштом поодиноких осіб, а то Олени Пчілки і Наталії Кобринської, котрі понесли через то значні страти, ухвалено, щоби на другий призбирати фонди дорогою складок, і вибрано навіть задля того окремий комітет, котрий мав заняти ся збиранєм складок способом т. зв. Schneeballen, пісьля котрого кожда з комітетових пань мала вибрати собі пять других, а тоті знов инчих пять і т. д., і всї вони мали-би обовязок збирати хоть-би найменчі датки навіть по кілька кр. Але сей проєкт не міг увійти в житє, позаяк рознеслась була широко вість про видавництво жіночої ґазети, котра в короткім часї по вічу мала зачати виходити. Коли однак до тепер ґазета не появилась, уважаємо нашим обовязком приступити до виконаня ухвал віча. Взиваємо проте і просимо вибраних до того вічем комітетових пань, як усїх других прихильниць справи жіночої, щоби згаданим способом старались приспорити потрібних на видавництво фондів. Від зібраної суми буде залежати розмір видавництва, хоть не зашкодить і тепер запримітити, що місто одної великої книги, як був перший Альманах, могли-би виходити менчі, але частійше, книжочки не більші над 50 кр., котрі при відповіднім числї набуваючих могли-би в певнім означенім часї появляти ся, як також, що ми не обмежились-би так, як в першім Альманасї, лиш на творах жіночих, а рівно були-би пожадані твори мужчин, що відносять ся до справи жіночої Залежати все буде проте від волї і енергії наших жінок. Початок уже зроблений, позаяк одна з вічевих пань призбирала вже невеличку сумку. Також віднеслись-би ми до участниць прогулки до Праги, аби полишених від денти кільканайцять зр., котрі однак не вистарчали на Альбум для Чешок, схотіли обернути на задумане видавництво. Тож згадаємо, що кожда жінка, котрої вимоги духа виходять поза обєм щоденних домашних занять, не відмовить нам своєї помочи. Справа жіноча з кождим днем набирає більше сили і значіня у всїх майже краях Европи, то коли тота іскра і у нас затліла, не даймо їй загаснути, не убиваймо єї нашою байдужностию і часто нїчим неоправданою нехітию. У нас нема загальних фондів, нема меценатів, як у инших народів, най-же на видавництво жіноче зложать ся жінки цїлого краю і дадуть тим доказ, що суть здібні до ширшої орґанізациї і солїдарности. — Грошеві датки Галичанки зволять присилати на руки Наталії Кобринської [п. Болехів], а Буковинки на руки Євгенії Ярошинської [Брідок, п. Окна, Буковина]. Справозданє з надісланих датків буде в відповіднім часї подане до публичної відомости, — єсли-б однак жадною мірою зібрана сума гроший не могла покрити видатків видавництва, то обернесь вона на памятник Шевченка. — Референтки жіночого віча в Стрию: *Наталія Кобринська* і *Євгенія Ярошинська.*

ЛЇТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Товариство імени Шевченка почало вже друковати перший том своїх „Записок“, в склад котрого входять оріґінально написані наукові статї. — „Дїло“ скінчивши друк II-ого тому повісти з ірляндського житя „Замок Делї“ розпочало друковати в своїй „Бібліотецї найзнаменитших повістий“ [Том 43] сучасну повість Марії Радзевичівни „Девайтіс“ в перекладї з польського оріґіналу. — Редакция „Правди“ заповіла друк траґедиї пок. Осипа Барвінського „Павло Полуботок, наказний гетьман України“; ся траґедия зачне друковатись у випуску за липень с. р. — Орґан руського товариства педаґоґічного „Учитель“ почав з Ч-ом 13 видаватись правописию фонетичною. Також редакция „Дзвінка“ почала від кількох остатних чисел містити велику частину статій правописию фонетичною. — Учений проф. Омелян Партицький надруковав в „Дїлї“ історично-наукову студию „Ґерманські впливи на наш нарід в III і IV віцї по Христї“. **Василь Лукич.**

ТЕАТР.

Рух наших театрів. Львівський руський народний театр під управою *Ів. Біберовича* виїхавши з Товмача, давав відтак вистави в Бучачи, Манастирисках і в Богородчанах, а тепер гостить в Надвірній. В репертуарі на жаль бачимо повний застій — з нових або в Галичині досї незвістних творів не виставлено зовсїм нїчого. На те звертаємо увагу Львівської „Руської Бесїди“ і просимо о рішучу інтервенцию. Театр не на те бере підмогу, щоби виставляти одні і ті самі твори. — Товариство під орудою *М. Кропивницького* гостить в Мінську, відтак у Полтаві, а тепер дає вистави в Харкові в лїтнім театрі „Тяволї“. — *Трупа А. Саксаганського* грала в Миколаєві, відтак в Новочеркаску, а тепер гостить в Маріюполї; відтак переїде до Теодозиї. — Товариство під управою *М. Садовського* дає тепер вистави в Катеринославі. — Трупа *В. Грицая* [давнїйше М. Старицького] гостила в Мелїтополї, відтак у Симферополї, а тепер дає вистави в Одесї. — Товариство під орудою *Деркача* давало вистави в Харкові. — Трупа *Мирова-Бедюха* грала в Казанї, а *Пономаренка* в Лубнах; відтак переїхала до Прилук, а опісьля давати ме вистави у Ромнах. **Василь Лукич.**

Нові твори. М. Старицький викінчив нову драму з народного житя „Без сьвіта“. — Карпенко-Карий подав в драматичну цензуру нову свою драму „Гріх і кара“. — Трупи Деркача і Пономаренка виставили в Харкові і в Лубнах нову

драму Райського „Добились до краю“: на оповістках було написано, що ся драма у 1890 році одержала на конкурсі в Галичині першу премію. Можемо запевнити, що се неправда, бо такої драми в Галичині на конкурсі не було, а тим самим вона ніякої премії, не то першої, не одержала. — В Бордо виставлено по раз перший нову оперу п-ї Гранвіль „Мазепа“ з добрим успіхом. **Василь Лукич.**

Вістки. В Київі відіграло „Драматическое Общество“ при участи М. Заньковецької і М. Садовського в цьвітні пєсу М. Старицького „Не так склало ся, як жадало ся“, „Чорноморців“ і „Кума Мірошника“. В зимі-ж 1891/2 р. виступали в Петербурзі М. Заньковецька і М. Садовський в двох творах московських, одначе без успіху. Рецензенти петербурзьких дневників привитали їх виступи вельми неприхильно. **Сич.**

Товариство Деркача й Манька в Харкові. 20 (1) травня заїхала до Харкова трупа під зарядом Деркача й Манька з участию Боярської. Як відомо, трупа ся, тільки без Манька й Боярської, мандрувала досі на північній Московщині, навіть по Сибіру, а на Вкраїну здаєть ся вперше приїхала отсе до Харкова. Ранійше, чим розповідати про стан сієї трупи, мушу нагадати, що вона своїм з-явищем збільшує рядок сумних фактів, що́ дають змогу пересьвідчитись в недостачі орґанізації у нашого театру. Колишній великий театр Старицького під зарядом Кропивницького, де всі головні ролі були виконувані найкращими силами, що́ тепер розкидані по одному або по двох на кожну трупу, — коли то спільною й завзятою працею сих артистів піднїс ся він до найбільшої принадливости, викликав незвичайний сердечний ентузиязм навіть серед самих непересьвідчених, глухих сердець, — коли, кажу, причиняв ся, хоч і без сьвідомої волї самих дїячів, до поступового руху України, — сей театр став метою сам по собі власнолюбних змаганнів, згубив зовсім колишне чарівне обличчя. З останніх фактів дезорґанізації трупи, згадаємо два, а то: віддїленнє Грицая з Віриною від трупи Старицького і віддїленнє Манька з Боярською від тієї ж трупи і сполученнє з трупою Деркача. Що з сього виходить, відомо всім Українцям, що́ бачили на власні очи збудуванне, а далї руйнуванне дорогої всім справи. Безперечно, що з виїмкою двох або трьох чоловіків всьому загалу артистів байдужна ідея театру, яко фактора, спасаючого нас від загибелї, підносячого духа, зворушаючого думки в справах свого народу; всї сї дїячі мимоволї, кажу, причинялись до відродження України і зробили несамохіть чимало в сьому напрямку, аж поки божок самолюбства не вбрав ся в міць, поки розгорнений талан не заволодів всїєю істотою, не забажав вищої слави, ширшої нїбито сфери і т. і. Коли хто запитає, чом-же вони не пішли до пануючого московського театру, бо там-же вони дістали-б і слави вищої і сфери ширшої..., то на се я відповім, що вкраїнський театр, яко новина, має більше принади, а вдруге, що наші артисти безперечно, яко Українці з роду кращі-б були на сцені свого, ніж чужого театру.

Найкращими артистами з усієї трупи суть Манько й Боярська. Манько деякі комічні ролї виконує, безперечно, добре хоч і одноманїтно скрізь; але, коли йому доводить ся з недостачі відповідних сил, а може і з власної охоти, братись за ролї над його талан, тоді ми бачимо неприємне для очий пєсуванне штуки, бо специфічна одна на завжди Манькова нота комічна ту-ж мить нївечить вражінне. Для прикладу досить згадати його в ролї Івана Непокритого [„Дай серцю волю“] і порівняти з виконанням Кропивницького, — або в ролї Гната [„Назар Стодоля„]. Опріч Манька і Боярської решта трупи нїкуди не здатна, що й охоти нема дивитись на їх. Що найбільш вражає, так се — нехтуванне мови української, пєсуванне народних характерів поганою грою, а також невідповідаюче дійсности убраннє українських селян. Разом чуєть ся, що нема тут чепурної руки, щоб вміла дати кожній речі, кожній події відповідну їй форму, показати на очі глядачів справжню етноґрафічну виставу, починаючи від убрання, мови, пісьні й до виконання самих ріль. Натомість чуєш щось напів московське, напів українське. Але до всього лиха причиняєть ся ще вистава нїкчемних творів, яких ще нїколи не бачила сцена українського театру. З їх найгірший, — се „Кара Божа“ драма в 5 дїях Боярської, про котру згадуємо на иншому місци.

Вважав потрібним оголосити свої думки про український театр і його сучасний стан. Справи, що́ причиняють ся до поступового руху України, найдорожчі над усе кожному Українцеви, котрому сї слова не суть беззмістові гуки; одже бачити пєсуванне сих справ для власної охоти, або через нїкчемні сварки, бачити й мовчати — неможливо! Український театр, яко найперший фактор культурного життя, перша, мовляв, щабля поступової драбини, — мусить мати на собі відбиток місиї народньої, мусить сполучити, зміцнити синів України, що́ й без того лїчуть себе не дуже великим гуртом.

Микола Чорноморець.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Замокъ Делі повѣсть зъ ирландского житя Ганны Кірі. Томъ другій. [Бібліотека найзнаменитших повістий „Дїла“. Том 42]. — Львів 1892 р. 327 стор. мал. 8°.

Шість сот років швейцарскої спілки (1291—1891) написав Михайло Драгоманов. Видала Редакція „Народа“. — Львів 1892 р. З друкарні народної В. Манецького. 33 стор. 16°. Ціна 15 кр.

На що хлопови придасть ся наука? Повѣстка для молодежи и старшихъ. Написавъ М. Повина управитель школы народной. [Видавництво народне у Львовѣ. Рік XI. Книжочка 7. Місиць: Липень]. — Львів 1892 р. 36 стор. 16°. Ціна 8 кр.

Alois Riegl. **Die Kilim-Teppichweberei in Galizien und die Webereischule in Okno.** — Відень 1892 р. 7 стор. 8°.

Alois Siegl. **Ruthenische Teppiche.** Wiener Mittheilungen des k. k. österr. Museums für Kunst und Industrie в зошиті 77 з р. 1892. Стор. 85—94.

б) періодичні видання.

Ілюстрована бібліотека для молодѣжи, мѣщанъ и селянъ. [1892. Річник VIII. Книжочки 1—6]. Поезиї: Павла Маланича — До праці! (1). В. Чайченка — Грак (1), Сонце та місиць (5) і Прийде (6). Л. Глібова — Орачі і Муха (2). Ом. Поповича — Хора сирітка (3). Михайла Коцюбинського — Вечір (4). Трохима Зіньківського — Драбина, байка (6). Оповідання сьміховинки: Олени Пчілки — В яслах (1 і 2). Петра Голоти — Біла а чорна конина (1). Панаса Мирного — Казка про правду та кривду (3—6). В. Сухоноса — Як Юрко рахує (3). Розвідки: О. П. — Струсь (1), Жовна (2) і Полїн (6) В. Сухоноса — Шануймо зуби! (4). Івана Спілки — Колись і тепер (3—6). Олександер Барвінський (5). Ів. Верхратського — Мотилї-шкідники (6).

ПОСМЕРТНІ ОПОВІСТКИ.

Яків Гудик, парох в Трибухівцях коло Гусятина, містодекан гусятинський, член гусятинської ради повітової, шкільної окружної і т. и. вмер 31 н. ст. мая. Похорони відбулись 2 н. ст. червня при великій участи інтеліґентної верстви і простолюдя в Трибухівцях. В покійнім втратила Галицька Русь одного з найліпших і осьвічених патріотів-сьвящеників. Покійний уродив ся в р. 1839, одже помер в 53-ім році житя. З початку учителював в ґімназиях тернопільській і бережанській [тоді і писав наукові студиї під псевдонїмом „Яків Чорний“], відтак покинув службу учительську і був завідателем парохій в Богатківцях, Товстенькім і Озерянах, а в р. 1882 одержав парохію Трибухівці. На хід справ народних в гусятинськім повіті мав рішаючий вплив і в раді повітовій дуже цїнено єго гадки і погляди. Як звичайно у нас Русинів, так і тут в повіті зложено весь тягар народних справ на плечі покійного — він, хоч недомагаючи, сьміло можна сказати, з пожертвованєм свого здоровля двигав, доки міг, аж до останку. Повага єго між Русинами гусятинського повіту була рішаюча, хоч покійний не хотів нїколи фіґурувати і далеко від жадоби за признанями і похвалами. З настрою по троха ідеалїст і, хоч рідкий талан у відгадуваню людий і їх думок, все таки брав других за так словних і щирих, яким сам був, і тут багато зазнавав заводів. Мимо богатого досьвіду, був покійний надмірно дразливий супроти всякої неправости і сьміло кидав у очи авторам неправди. В ширшім кругї Русинів о. Яків Гудик був замітною особою, творцем „Громад руських“ з 1860-их років. Рішучий Русин-Українець — звертав всю свою дїяльність на піддвигненє свого народу. Пером покійникови земля і вічна єму память! **М. Т.**

Впорядчик части літературно-наукової **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарні Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Р. XIII.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обємі півтретя аркуша.
Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. [для заграниці 6 руб., або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Одно число коштує 30 кр.

1892.
У Львові
1 (13) серпня.

Редакция, адмінїстрація і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі". Твори узнані редакциєю непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин.

Ч. 15.

НА РОСПУТТЇ.

Повість В. Чайченка.

(Далї)

Але панич не пустував. Навпаки, Трохим міг бачити, що він де далї все щирійше та щирійше береть ся до простого діла. Дооравши, Демид заходивсь коло саду і, найнявши собі хлопця на поміч, почав копати та перекопувати та садити. В один час з усїма робочими людьми на селї уставав він уранцї і йшов до роботи. Здорове осїннє повітря пойимало його спершу холодом і примушувало щиро брати ся до лопати. За чверть години йому було вже душно, а к снїданню у його з лоба крапав піт. І так сливав у роботї увесь день і Демид почував себе здоровим і спокійним. Він думав тепер мало про останнї полїтичні новини, або й зовсїм про їх не думав; за те його дуже зацїкавлювало, що в його не ставало соломи, щоб захистити на зиму од морозів молоді деревця та виноградові кущі. Читав він трохи увечері та сьвятами та неділями — більш не мав часу.

Таке життя подобало ся Демидови. Се-б то — власне він не думав про те, чи воно йому подобаєть ся, чи нї, а просто йому було так спокійнїйше жити і він жив так. Спокійнїйше тим, що за фізичною працею та за щоденним клопотом од його якось одходили ті важкі згадки, що́ завсїгди, як з-являли ся, несли з собою муку...

А тут незабаром ще робота набігла. Одного разу, шпортаючись у саду, Демид побачив, що до його йшла мати, а з нею якась селянська жінка.

— А кинь на хвилинку, синку, та йди сюди! — гукнула мати, не хотячи лїзти між покопані ямки.

Демид кинув лопату і підійшов.

— А що, мамо?

— Та ось молодиця прийшла — чоловік ногу врубав — так чи нема в тебе такого, щоб кров зупинити?

У Демида були деякі лїки і деякі лїкарські струменти.

— Дуже врубав? — спитавсь він у жінки.

— Та там так, що не доведи Мати Божа, — так кров і цебенить! Уже ми й стару Хониху кликали, щоб замовила кров — замовляла-замовляла — нї, нїчого! Будьте вже ласкаві, поклопочіть ся.

Жінка вклонилась Демидови.

— Зараз! — одмовив той. Він побіг у хату, узяв, що треба було, і вернувсь до матері та до жінки.

— Ходїть! Ви далеко живете?

— Та нї: сема хата од краю на нижнїй перії! Хіба-ж ви не знаєте, — ми — Карпенкй.

Вони пішли. Невеличка слобідка починалась трохи оступившись од Гайденкового двору. Демид ішов швидко поруч з Карпенчихою, що́ не кидаючи охкати та нарікати на свою долю, росповідала йому, що її чоловік Грицько робив на віз люшню та і врубав ся; що вони вбогі, що дітий у їх нема, сама дочка Оришка, та й з тієї не яка там ще поміч — усього 15 років їй та й здоровя мало... Вона може ще й більше росповідала-б Демидови, та вони тим часом дійшли вже куди треба.

Низенькими дверима увійшов Демид за Карпенчихою в сїни, а відтїль у звичайну невеличку селянську хату. Демид зараз-же побачив Грицька Карпенка. Він лежав на полу блїдий, затого непритомний, бо з його дуже багато витекло крови. Його лїва нога нижче колїна була гола і вся закрівавлена. Кров витїкала на пїл і навіть капала до долу.

Демид позасукував рукава і мовчки почав розглядати ногу. Мабуть чоловік стоячи рубав щось проміж ніг і одбатував собі добрий шмат од литки. Демид заходив ся спиняти кров і за кільки часу досяг цього. Він обмив ногу, пересунув з крівавого місця хворого і почав завязувати рану.

— А дайте мінї голки! — сказав Демид і підвів голову.

Він несподївано вздрів перед себе дївчину невеличку на зріст з надзвичайно тонкими, „панськими" рисами в обличчю — це відразу взяло на себе Демидові очи. Але ще більшу увагу звернули на себе дївчинині очи — великі та карі, що́ широко росплющившись з якимсь несамовитим о́трахом дивились на крівaву рану Грицькову; обличчя було блїде, худі руки сцїплені і міцно притулені до грудий.

— Орисю! — де ти голку дїла! — озвалась Карпенчиха до дочки.

Але Орися мов не чула і все стояла на одному місци, біля лежанки, не зводячи очий з батькової рани.

— Орисю, чи чуєш?... Та ось вона! — сказала Карпенчиха і сама подала Демидови голку.

— Чого ти тут стала на дорозі? — вдалась вона до дочки і торкнула її за плече.

Дівчина мов прочумалась і тихо одійшла далі од печі, спустивши очи й руки.

— Ну, ось і край! — промовив нарешті Демид, добре завивши ногу у полотно. — Як-би ви, тітко, дали мині руки помити!

— Орисю, біжи в сіни, набери швидче води!

— Та на що-ж набирати сюди води? — Я піду на двір та там і помию. Ходім, Орисю!

Дівчина глянула на Демида своїми великими очима, узяла кухля і пішла з їм з хати. Помивши руки, Демид знову вернувсь до хати і почав казати Карпенчисї, як треба поводити ся з хворим і сказав, що що-дня навідувати меть ся до його. Карпенчиха вислухала все, перепиталась кільки разів, знову побідкалась і нарешті дякуючи випровадила Демида з хати.

— Бувайте здорові, тітко! Бувай і ти здорова, Орисю! — ласкаво сказав Демид. — Йому було жаль дівчини, що́ так налякала ся з батькового нещастя, і він додав: — Не журись: ми батька вигоїмо!

Орися, що досі ще ні слова не сказала, тільки почервоніла.

Демид пішов до дому, але з того часу вранці і ввечері навідував ся до хворого. Рана гоїлась не дуже швидко і за той час, що Демид ходив до Грицька, він добре взнав усю його сїмю.

Сїмя була проста селянська сїмя, не зовсім убога, але й не заможня. Жила день по дню з власної праці. Грицько і зроду був не дуже говіркий, а тепер за хворобою зато́го й зовсім не бажав балакати; за те надолужала Гриціха і незабаром Демид знав добре не саму цю сїмю з трьох душ, але і всіх її родичів, сватів, кумів та сусід — знав, з ким Гриціха ладнає, з ким лається ся, з ким позиваєть ся, і чий годований кабан порив їй увесь горо́д. Але Орися мабуть вдала ся зовсім не в матір, а в батька — вона все мовчала. Вона була зовсім не така мала́, як тоді, вперше, йому здало ся — вона була навіть трохи старша на погляд од своїх літ. Чепурна вона була дуже і чепурна якоюсь не простою, не мужичою вродою. Найбільше вражали її очи — великі, великі. Дівчина завсігди ховала їх під довгими віями, але як вона часом підводила вії, то з під їх мов щось бли́скало. З Демидом вона не то що не балакала спершу [хоча вже, як удруге прийшов він, почала здоровкатись і прощатись], але й не дивила ся на його. А про те Демид впевнив ся, що вона не дивить ся на його тільки тоді, як він на неї дивить ся, бо одного разу він, зненацька озирнувшись, побачив такий запитливий та цікавий погляд з тих великих очий, на його втуплений, що аж здивував ся. Дівчина-ж почервоніла густо, і на очех у неї аж сльози з-явили ся, і прудко, як сайгак, стрибнула вона з хати. Демид кільки разів починав був з нею забалакувати, але вона завсігди силкувалась викрутить ся такими одмовами, як „еге“ або „ні“.

— Та вона в нас дика! — зацокотіла одного разу Гриціха, побачивши Демидові за́ходи. — Чужого чоловіка сахаєть ся. І чого, дурна? — вдала ся вона до дочки.

Але дочка почервоніла і, як звичайно, втекла з хати. Бачивши те Демид, дуже зацікавившись цим гарненьким дівчам, прибрав инший ярміс і став поводитись так, мов зовсім її не поміча. Се пособило, бо трохи згодом він побачив, що Орися вже не тіка, скоро він увійде у хату, не кидає своєї роботи, а робить, що й робила. Одного разу вона навіть щось сама хотіла сказати Демидови, але зачервоніласъ і втекла. Але-ж днів через два вона вже забалакала з Демидом, а на при кінці Демидового ходіння до їх, вже й зовсім балакала — хоча обоє вони ще „політикували ся“.

Грицькова рана гоїла ся погано і тільки через два тиждні міг Демид не ходити що-дня та й Грицькови дозволив уставати. Тим часом йому доводилось мати діло уже не з самим Грицьком — чимало вже селян приходило до Демида з усякими хворобами та по всякі ліки. Це було й перш. що літа, з того часу, як Демид став учити ся в університеті — тим селяни з Костівки [так звала ся та слобода, де Гайденки жили] знали Демида яко лікаря, а він їх. Тепер він залюбки ходив часто по всяких хатах до хворих. В инших давано йому навіть плату — грішми або ще чим, але він ніколи не брав. Опріч цього до його [так бувало звичайно, як він приїхав] почали бігати і чоловіки й жінки з справами писарськими — тому листа прочитати, а тій написати, а тому „прошення“ до судді, чи ще куди скласти. Всї ці речі робив Демид дуже охоче і що-дня бачив, як затягало його не хуторянське життя; фізична робота, лікарська чи писарська поміч селянам [хоча останньої було й не багато] забирали у його увесь час і робили його життя повним, бо вдовольняли Демидову потребу — мати живу, людям користну діяльність. Ось він її мав тепер...

Еге, він її мав і в його потроху виявляла ся та й зовсім нарешті виявила ся думка: а чого-ж йому ще? Куди йому ще йти? Чи не краще йому зостати ся тут, де всї його знають і люблять і він усіх знає і любить і працювати на користь цьому рідному куточкови, аніж їхати серед инших незнайомих людий? Він хотів бути лікарем од земства — на селї. Але-ж лікарем він може бути й тут, хоч і не од земства. Правда, там у його була-б плата, а тут доводить ся па батьковій шиї сидїти...

Серед цієї неугавної праці одержав він листа од Гордія — той кликав його на весілля. Демид дозволив собі збрехати, що хворий, бо нічим иншим не міг-би вияснити своєму другови, через віщо він не їде до його. А їхати він не міг — це було-б йому [та мабуть і Ганнї трохи] через лад великою мукою. Він і тут тяжко мучив ся кільки день, бо все те, що мов затихло, приспало ся, тепер відразу прокинулось і загомоніло у Демидовому серці письля Гордієвого листа. І Демидови ще дужче схотіло ся зостати ся тут, у цьому тихому рідному закуточкови. Але він не хотів заважати батькови. Правда, землї в батька було стільки, що можна було прожити й більшій сїмї, ніж три душі — прожити, звісно, по простому, але-ж Демид був-би все-ж зайвим ротом. Та тут сам батько пособив йому. Це було взимку, перед Різдвом. Мати давно вже випрохала в Демида, щоб він зостав ся в їх до Різдва. А тепер батько почав намагатись, щоб Демид зостав ся у їх ще хоч на рік, на два і тоді вже, коли схоче, їхав на свої лікарі.

— Ти й мині, старому, пособиш у ґосподарстві, а то я вже підтоптав ся, — казав батько. — Остань ся, сину.

— Але-ж, тату, я буду у вас тільки зайвим ротом.

— Ну, що ти вигадуєш? Хіба все, що ми маємо, не твоє? Та й кажу-ж — я вже старий став — пособиш мині.

Ще більш намагала ся мати. Їй так не хотїло ся, щоб її любий син їхав од неї — вона-ж на його й не надивила ся: то все вчивсь та вчивсь, а тепер їхати хоче. Послїдком усього цього мусїло бути те, що Демид остав ся дома на більш-менш довгий час. Він не нудьгував дома цієї зими, хоча й мало мав ґосподарської роботи. За те він читав, писав, хворих лічив. До міста він не їздив ні разу — його туди не тягло. Так проминула зима, прийшла весна, літо Демид увесь уліз у ґосподарювання. Старий батько справдї вже підтоптавсь і радий був, що син стане замість його. А Демид знаходив у цьому щоденному клопоті, в цій здоровій праці якесь заспокоєння од усього того, що його мучило. Він чув, як ся праця зміцняла не саме його тїло, а й дух, і був радий...

Демид за роботою й не побачив, як проминуло літо, як прийшла осінь. Дорід цього року був дуже добрий і доводило ся працювати багато. За те один цей надзвичайний дорід відразу підняв у гору ґосподарство у Кирила Семеновича, і він шуткуючи казав, що це через Демида: як почав той ґосподарювати, так і покращало. З цього батько виводив, що Демид і далї мусить тут ґосподарювати. Але і без батькових доводів Демида не тягло нікуди звідси, а навпаки: не хотїло ся покидати рідного гнїзда. До того ще нова, цікава праця нагодила ся йому.

VII.

Слобода Костівка складала ся з 25 хат, тим Демид знав усіх Костівців, а вони його. Але скільки він разів не ходив по хатах, ні разу не бачив, щоб хто держав у руці книжку.

Се робило ся просто тим, що на всю слободу був тільки один письменний — кривий Охрім. Він вивчивсь читати якимсь дивним способом, наймитуючи ще замолоду в дяка [у Радівці, де Раденко жив, бо там була і церква і волость], а писати й зовсім не вмів. Це останнє одначе не перешкаджало йому бути досить значною особою на слободі — особливо тоді, як салдати присилали до своїх родичів листи з „сахарнымы поцылуямы“ та з „прозьбою: прешліте 15 руб. денїг“ і треба було ті листи читати. І тільки в Охріма і була одним одна книга на всю слободу — якась стара російська граматика, видрукована ще за царя Митрохи, як людий було трохи. Вона завсїгди лежала в його на полиці, але часом у сьвято він стягав її звідти, струсював пил і клав перед себе на столі.

— Хороша книжечка, — казав він, — треба почитать ся.

І послинивши чорний палець, він силкувавсь перегортати картки. Але пальці, задубілі в повсякчасній роботі, не слухались Охріма, не гнулись і карток не перегортали, а тільки мяли та мазали їх. Пісьля довгих труднащий картка нарештї перегортала ся, і Охрім починав читати:

„Грамматика есть руководство къ правильному словъ употребленію въ разговорѣ и письмѣ. Грамматика раздѣляется на 4 отдѣленія, кои суть сіи: первое: словопроизведеніе, изъясняющее, коимъ образомъ слова составляются въ рѣчи. Второе: словосочиненіе, изъясняющее, коимъ образомъ слова совокупляются...“

Охрімова жінка [дїтий у їх не було] тихенько сїдала трохи далї од чоловіка на лаві і, підперши щоку рукою та журливо похитуючи головою, слухала чоловікове читання.

— Хороша книжечка! — казав Охрім, дочитавши перший бік і починаючи перегортати картку на другий. — Тут наука! Як-би її головою постиг [дякове слово], то розуму на се треба повну голову.

Але „постигнути“ книжечку Охрімови так таки й не доводилось, бо далї другої картки він нїколи не читав:

— Хороша книжечка! тільки у очех щось мружить — хай удруге колись дочитаю.

І він згортав „хорошу книжечку“ і клав її на полицю, щоб знов зняти місяців через два і знов прочитати першу картку. За те Охрімова жінка, сївши того дня на призпі під хатою вкупі з сусїдками, зненацька, серед загальної розмови, казала таким тоном, мов-би це їй було байдуже і зовсім невдивовижу:

— А мій старий сьогодні все книжку читав — 'Спо-о-дї, мудра: і до віку не розбереш. А він її так і чита, так і чита!

І вона скоса поглядала на сусїдок, досліджуючи, яке саме вражіння зроблять її слова на їх. А сусїдки думали самі собі, а потім, уже без Охрімихи, і казали одна одній:

— А вже й несеть ся Охрімиха з своїм читанням! Як він ученний і всяку мудру книжку зна, так уже й казати що разу!

На цьому й зупиняла ся просьвіта в Костівці, і всї люди, що́ жили в їй, мали такий погляд на книжку та на письменність, мов-би то річ зовсім не цьогосьвітня. Тим дуже здивував ся Грицько з Грициxою, як одного разу Демид сказав їм:

— А давайте я вивчу Орисю читати та писати!

З дива вони спершу нїчого не могли сказати, та невідомо, щоб вони й сказали — бо Орися [вона була в хатї] зараз-же скрикнула:

— Не хочу! не хочу! — і вибігла налякана з хати.

Демид знав, що коли сама Орися не схоче, то не поможуть нї батько, нї мати, — тим і не балакав з їми далї. Але се не спинило його. Одного разу був він в гостинї у Петренка. Петренко був заможний ґосподар, мав трьох дорослих і двох малих, поки зато́го не потрібних йому у ґосподарстві синів — та ще й одного онука.

— Чому ви не вчите своїх дїтий? — спитавсь Демид у його.

— А де-ж-би я їх учив? — одмовив той питанням.

— Де? А ось давайте я вам навчу!

— Ви? — Петренко здивувавсь і більш нїчого не сказав.

— Чого ви так здивували ся? Хіба думаєте, що в мене не стече розуму навчити?

Ґосподар одказав:

— Нї, не те... А бачите, — як-же таки ви такі вчені, будете дїтий вчити?

Петренко за увесь свій вік бачив тільки одного вчителя. То був радівський старий салдат. Петренко бачив його тодї, як він пяний лежав коло шинку і старшина звелїв „укинути його в темну“. І всякий учитель уявлявсь йому са́ме в такій по́статї — тим його й здивувало так, що Демид береть ся вчити дїтий. І Демидови довелось покласти чимало працї й заходу на те, щоб хоч так-сяк вияснити Петренкови своє бажання. Демид нахиляв більш на релїґійний бік і казав, що кожному християнинови треба знати євангелию, а як-же її знати меш, коли нїхто її не чита, і що ось він, Демид, і хоче пособити в цій справі.

Це Петренко зрозумів і це йому сподобало ся. Але все-ж дїло було дивне і він спитавсь:

— А яка-ж буде плата?

— Та про плату побалакаємо ще!

Обережний Петренко побачив у цьому якусь за́чінку.

— Чи не думає він стягти з мене грошики? — промайнуло у його в голові. І він сказав:

— Нї, ви кажіть!

Демид досї не думав про сю річ докладно. Тим він одмовив:

— Про плату я вам ось що скажу: я ще не знаю, яка вона буде: як що школярів буде менш, то плата буде більша, а як що школярів буде більш, то плата буде менша.

Демид одмовив се навмання, але рівночасно подумав:

— А справді: дурно я вчити му, чи за плату? Чи не здаєть ся їм дуже дивним те, що я нї сїло, нї впало, берусь учити дїтий дурно? Та чи не треба, щоб і їм, батькам та матерям, чогось коштувала наука — тодї вона здавати меть ся їм дорожчою.

Він багато потім думав про се і через кільки день міг сказати Петренкови:

— Ось що я вам скажу про плату. Собі я плати не візьму, бо я з того не забагатїю, а воно мінї буде за забавку вивчити скільки там хлопців читати та писати — ще веселїйш з їми буде — однак зимою нема роботи. А от на книжки та на папер довідеть ся вам дати гроший.

Петренко спитавсь:

— А багато?

— Та нї. Од кожного школяра ви дасте на папер, на чорнило та на ґрихвелі по двадцять пять коп., на ґрихвельну дошку [вона вам-же й зостаєть ся] дасте пятнадцять коп. — ото сорок коп. Та ще тридцять пять на книжки...

— А книжки-ж нам будуть? — спитавсь Петренко.

— Нї.

— Вам?

— І не мінї. Книжки будуть школьні. Я на ті грошї, що од кожного школяра по тридцять пять коп., куплю книжок і давати му їх читати хлопцям і тодї, як у школї вчити муть ся, і тодї, як і не ходити муть у школу.

— Се-б то виходить по сїмдесять коп. од школяра в зиму? — сказав Петренко.

— Еге!

— Це не дорого.

— Добре, коли не дорого.

— Тільки як-би ж ще хто... А то самому якось нїяково...

— Чому нїяково? До доброго дїла й самому можно, а до поганого й ґуртом не треба.

— Та се так.

— Та й не самі ви будете. Онисько Шапувал оддасть свого.

— Хіба казав?

— Еге. Та я ще й другим казати му про це, може хто й схоче. Хлопцї та дївчата є на слободї!

— Хіба й дївчат набирати мете?

— А чому — нї?

— Та на що воно здало ся дївчинї?

— На те, на що й хлопцеви.

— Та хлопцеви-ж хоч що записать, євангелию почитать.

— А дївчинї або жінцї того не треба? Хіба їй не довелось-би чого записать?

— Та нї, сказати, буває таке, що й вони забувають, а як-би записали, то може й не забули-б.

— Ото-ж то!... А хіба євангелию та молитви не треба

жінці знати? Он у вас матїрки вчать дїти молити ся та й навчили ся: „Да воскресний Бог расточаєть ся“ або: „распятого різони!“ А воно-ж гріх так молитви калїчити!

— Та воно то так...

— А яка буде мати християнка, коли вона євангелиї не знати ме? Як вона вчити ме своїх дїтий християнської віри?

— Бач!... — промовив Петренко і замисливсь, а трохи згодом додав: — А воно, коли хочете, то може й так...

— А вже-ж так! Ото-ж ви і людям так кажіть і про школу давайте в-двох казати, то може воно що й вийде. А то слобода в нас зовсїм темна.

Демид ще довго балакав про це з Петренком. Петренко слухав його, сперечавсь із їм іноді, але видко було, що Демидові впевнення переважують: де далї він усе дужче та дужче починав розуміти Демида та вірити йому. Демид був уже сьому радий. Придбати собі за прихильника такого поважного чоловіка та заможного ґосподаря, як Петренко, було річчю не малої ваги. А що Петренко був справжнїм його прихильником, то в цьому Демид незабаром впевнив ся, почувши, що він клопочеть ся на слободї за школу. Демид, звісно, й собі не покидав дїла і послїдком цього було те, що через місяць пісьля Покрови Демид уже мав на бачности вісьмох певних школярів: семох хлопців і — що найважнїйше — одну дївчину.

Одного разу, як Демид оповідав батькови про свою школу, той спитавсь:

— А що, сину, його не заборонено?

— Що сáме: вчити дїтий?

— Еге!

— Нї, — тільки під попівським доглядом.

— То ти-б з-їздив до нашого батюшки.

Демид подумав і сказав:

— Еге, так буде краще... Поїдемте, тату, у недїлю в-двох до церкви та й до його заїдемо.

У недїлю Демид з батьком справдї поїхав у Радівку до церкви, а відтїль до попа. Піп був з старих і нїчого не знав, опріч звичайної служби церковної, бо що знав, усе позабував. Він мав чималу сїмю, і вся його дїяльність ішла на те, щоб набрати можливо більше „хабарів“, як казали мужики. Про все-ж инше він зовсїм не дбав і про ново-вигадані церковно-парахвіяльні школи казав, що їх вигадано тільки на те, щоб архіреям лупити нові хабарі з батюшок за те, що шкіл не заводять, — а хто-ж їх заводити ме? Як сказав йому Демид про те, що хоче вчити дїти, то він спершу не зрозумів його і навіть злякав ся, думаючи, що той балака про церковну школу в Радівцї, але роспитавши ся махнув рукою:

— Та вчіть, скільки хочете! Хіба мінї що? Адже, кажете, є такий закон, що можна вчити?

— Є, — одмовив Демид і показав закон.

— Ну й добре, вчіть! — одмовив батюшка і, покинувши цю обридливу йому тему, заходивсь балакати про те, як тепер стало скрутно на сьвітї жити та який мужик зробивсь неслухняний і батюшцї зовсїм мало дає.

— Страху нема на його, — шавкаючи беззубим ротом та трусячи білою головою з вилїзлою кіскою, казав батюшка. — Страху нема! Тодї страх був, як поміщики були. Тодї був! Тодї мужик духу бояв ся! А тепер що?...

Демид поспішивсь швидче попрощати ся з батюшкою.

Другого листопаду десятеро хлопців і двоє дївчат прийшли до Демида. У дворі в його була порожня хата, що в їй нїхто не жив. Її вимазано, натоплено, поставляно там столи і таким побитом з неї стала ся школа. Демид вже давно купив українських книжок до вчитя, паперу та иншого потрібного школярам. Чотири рублї двадцять коп. оддїлив він з тих гроший, що́ платили школярі на бібліотеку; він доложив трохи своїх і на шість рублїв купив українських книжок. Поки вони лежали дурно, бо їх нїкому було читати і Демид потроху вечорами заводив їх у палїтурки.

І радїючи, і страхаючись почав Демид вчитя. Боявсь він, що не вміти ме їх навчити так, як бажав-би. Але вже на при кінцї першого дня його страх зато́го зник. Його школярі були такі слухняні, такі уважні, так кожне його слово вухами ловили, що Демид відразу почув себе не одиноким несьвідомим дїла дїлєтантом, а своєю людиною посеред цих маненьких людий. Як-же поминув тиждень, то і дїти, і вчитель зовсїм уже породичались. Школярі — все дїти 10—13 років — звикли до „дядька“ — так вони звали Демида, — а дядько до їх і тільки ще дївчата трохи о́сторонь держали ся. Вчитя йшло хоч і не дуже швидко, бо всїх хитрощів його Демид ще не знав, але у всякому разї весело і розумно, і школярі цїкавили ся їм. За те у Демида з-явив ся зовсїм несподіваний ворог — кривий Охрім. Одного разу, як Демид вчив, зненацька одчинили ся двері, і той кривий Охрім вступив до школи. У його в постатї було щось особливе, голова гордо задирала ся вгору.

— Здорові були! З вівторком! — промовив він.

— Здорові! Просимо!

— От, прийшол посмотріть на вашу школу, — забалакав Охрім, і Демид здивував ся, — з якої раціи він почав ламати язика. — Подозвольте посмотріть!

— Просимо! Просимо! Дуже радий! — промовив Демид ввічливо і посадовивши Охріма, почав знову вчити. Охрім посидів, згорда підвівши голову з годину, а далї нїчого не кажучи встав, попрощавсь і пішов. Через кільки день Петренко росказав Демидови, що Охрім обурює людий проти школи.

— Хіба то школа? — каже. — От як я вчив ся, — зараз азбучку, тодї склади, тодї молитви, а це що? Окають та ґа́кають та й годї!

— Це він на вас сердить ся! — додав Петренко.

— За що? — здивувавсь Демид.

— А за те мабуть, що ви не пішли до його порадити ся, — сказав сьміючи ся Петренко.

Хоч Петренко й сьміявсь, але цьому була правда. Охрім, вважаючи себе немов-би за мінїстра народньої осьвіти у Костівцї, образив ся, що його обминули в справі народньої просьвіти-ж. Тепер він з усїєї сили змагавсь так чи інак здискредитувати школу. Мабуть через те двоє батьків тільки пообіцяли ся прислати своїх хлопців у школу, а не прислали. Навіть більше. Школярі вивчили вже половину лїтер, як один багатий чоловік Семененко зненацька взяв свого сина з школи. Демид ходив питати ся, чого се так, умовляв, але почув одно:

— Мінї його дома по хазяйству треба.

— Це брехня! — сказав потім Демидови Петренко. — Це його Охрім направив. Він ще й инших підбурює. Дехто з батьків ремствує, що місяць дїти вчать ся, а й азбуки не вивчили.

— Та-же вчать!

— Так у вас якось не так... Охрім каже, що зараз треба всю азбуку вряд вивчити: аз, буки, віди... Охрім каже, щоб брали дїтий з школи, — ну, так кажуть: вже заплатили.

— Ну, а ви як? не ремствуєте на мене? — спитавсь Демид у Петренка.

— Та все-ж підождемо кінця, а тодї й будемо казати, — хитро одмовив той.

Демидови трошки гірко було чути се, а ще гірш було почути од своїх школярів, що деяких з їх не пускають з дому батьки і вони то виблагають, то одурять батьків, а таки втечуть у школу.

Проміж цим клопотом мав Демид радість — витати в себе гостий. Одного разу Демид почув у себе в дворі дзвоник поштарський і пара коний під-їхала до школи. Двоє якихсь добродіїв устало з поштарської чортопхайки і увійшло у школу. Попереду увійшов високий кремезний чоловік з великою лисиною і з довгою бородою. За їм невеличка людинка з сїрим потомленим обличчям та з рудою борідкою. Перший був у гарній селянській чумарцї, а другий у якомусь татарському „халатї“ чи в пальто. У першого на мідяному ланцюжку висїла на шиї так звана по селах „мендаль“ — це був старшина. Гордо задерши свою велику голову, він увійшов у школу, мовчки озирнув усїх начальницким поглядом і, голосно одкахикнувшись, промовив:

— Здрастуйте!

Школярі поздоровкались. Демид підійшов до гостя.

— Радовской старшина! — промовий той, подаючи Демидови руку. — А се мій писар! — і він кивнув на заднього.

— Дозвольтє рикиминдувать ся, — забалакав той, трохи образившись такою неповагою до своєї особи, — валастно́й

Виходці чорногорські. [Образ Ярослава Чермака з вистави празької].

писар, секретар-би то Радовской волості — Іван Іванович Папов.

— Ось що... Гм!... — голосно одкахикнув ся старшина і важко сів на Демидів стілець, хоч Демид ще його й не прохав сідати; писар зараз-же захопив і другий стілець, що́ випадком трапивсь тут. Старшина задер голову ще вище і взяв ся у боки лівою рукою. Тоді знов голосно одкахикнув ся і почав:

— Гм... Як старшина, то єсть начальник у волості, прослїшал: школа. Конешно, просьвіщеніє юношества і наставленіє на серце.. Як отець волості жалаю посмотріть, какім сложеніем у вас дїло ідьот.

І пан старшина знову велично позирнув по всїй школї. Демид хотїв був йому одмовити, але йому не дав другий пан — пан писар. Цей розлїг ся на стільцї, закинувши одну ногу на другу і, дивлячись у стелю, почав:

— Конешно, многожілатїлнєє було-б єжелї-би ви сдєлалї снервоначала іспошеніє с канцелярією Радовской волості, которая завєдуєть усїми етїмі дєламі. Не у всяком случаї уповательно, сказав-би, обревізовать просьвіщеніє юношества...

— Дуже радий! дуже радий! — промовив Демид і швидко скінчивши лекцию писання, почав перепитувати молитви. Але він добре знав, з ким має дїло, — тим він і не довго вчивсь, а випустив школярів на відпочинок, а сам любенько забалакав до гостий.

— От поки школярі там бігають, а ми підемо та закусимо. Я, знаєте, сам у цей час снїдаю та й вам треба з дороги підживити ся. А там знов у школу.

— Гм... А вже-ж... Закусить усїґда ползително... е... е... як вас... гого... імя-отчество? — спитавсь старшина. — Я не знаю.

Демид сказав і додав:

— А я ось так ваше знаю!

— Нїчого удивітельного нема! — одмовив старшина, трохи прищулюючи очи, — то-ж я — один на всю волость!

Демид поспішивсь повести „одного на всю волость“ з його „секретарем“ до себе. Тільки вже вони більш не вернули ся в школу. Демид знав, як поводити ся з такими добродіями і відав, що вони можуть йому нашкодити гірш, ніж хто инший і зовсїм навіть зупинити його дїло. Він зважився вдовольнити їх. Гості випили півтори кварти горілки, дві пляшки пива, пляшку вина і поїхали од Демида зато́го непритомні і цїлком вдоволені. Тепер Демид знав, що з цього боку він поки забезпечений.

Але Охрім тим часом робив своє дїло. Демид бачив, що й цей може йому пошкодити, і він наважився припинити його відразу. К Різдву всї школярі вже вміли так-сяк читати й писати. І ото Демид запрохав усїх батьків і навіть Охріма до себе в школу в один день. Як всї посходили ся і посїдали на стільцях, він сказав:

— Я беру ваші гроші, то й повинен робити дїло. От я й попрохав вас прийти, щоб ви подивились, чи справдї є з нас пуття. Посидьте в нас, послухайте, що ми знаємо, та й попитайте ся, коли хочете.

Охрім іронїчно всьміхав ся. Демид почав питати ся школярів. Він кожного питавсь спершу молитви, тодї казав йому читати, нарештї писати на клясовій таблицї слова та цифри. Усї школярі знали, що треба. Батьки страшенно здивували ся: вони нїяк не сподївали ся такого. Вони чули, що в старих школах, де вчили салдати, першу зїму вчили ся читати, другу писати і хіба на третю аж починали писати „номері“ — се-б то: цифри. А тут це все за півтора місяця! Вони голосно почали хвалити школярів та дякувати Демидови. Охріма мов що ущипнуло. Він зблїд, потім почервонїв і нервово тремтячою рукою поліз у пазуху і витяг відтїля якусь книжку.

— Читають! — промовив він іронїчно. — Вивчили те, то й читають. Нї, нехай вони оце прочитають!

І він кинув книжку на стіл. Це була славетна „Грамматика“. Демид дав її читати школярам. Перший прочитав, за їм другий, третїй, четвертий...

— А що, Охріме, — спитавсь глузливо Петренко, — мабуть школярі вже більш за тебе знають?

Охрім сердито вихопив книжку з рук у пятого школяра і засунув її за кожух. Тодї промовивши: „А все-ж не по правилу!...“ він повернувсь і вийшов з школи.

Люди засьміяли ся йому у слїд. З цього часу Костівцї стали вважати Демида за надзвичайного гарного вчителя, а послїдком цього було те, що до його другого-ж дня приведено трьох нових школярів.

Таким побитом Демид мав тепер досить дїла. Зранку — він уставав удосьвіта — він вештавсь по ґосподарству аж до снїдання; поснїдавши йшов у школу і вчив у їй годин до чотирьох з перепиною на обід. Як школярі розбігали ся, Демид знову робив що по хазяйству або столярував; він за останнїй час почав учити ся столярувати. Часом його кликано до якого хворого і він звичайно йшов усюди. Тепер у його вже була чимала аптека — лїки з неї він продавав, а за те, що сам ходив звичайно не брав нїчого, хоча, як вже казано було, Костівцї дякували йому часто не самим словом, а й якою куркою чи шматком сала. Спершу Демид навіть обурювавсь проти цього, але потім побачив, що селяни ображують ся тим, що він не бере, і почув, вважають це за гордощі, за гребування їми. Роздумавши ся добре, побачив Демид, що люди праві, а він ні. Він ішов пособляти хворому, і хворий не гордував приймати од його дурно ту поміч; через віщо-ж він, Демид, не хоче взяти шматок сала, що іноді вдячний хворий приносить йому з своєї ласки та прихильности до Демида. Поміркувавши, він згодив ся з тим, що роблячи так, як він досї робив, він становить себе вищим од мужиків, такою людиною, що може давати дурно мужикови, але брати од його дурно — не може, — се-б то паном. І Демид почав брати те, що йому приношено, опріч гроший. Це довело до ще тїснїйших звязків у його з селянами. Спершу Демида вважано за простого і дуже доброго пана, але-ж трохи... дурненького мабуть, бо де-ж таки: кинув панство та взявсь за мужицтво [так про його казано]. Але кільки розмов на сю тему з Петренком та з иншими селянами, потім те добре, що він людям робив і нарештї одміна в поглядах на „подяки“ значно похитнули такий погляд. Його часто кликано в гостину до селян і він звичайно не цурав ся. Пособило йому звязати звязки з селянами й те, що його батько й мати жили досї з їми у великій злагодї.

Одного разу зайшов до його Петренко. Він був ще й спершу прихильником до школи, а тепер, пісьля передріздвяного екзамену, зробивсь ще прихильнїйшим до неї та до Демида. Він часом заходив до Демида у неділю чи в сьвято побалакати про всячину: про те, що́ в ґазетах пишуть, про те, що́ воно таке „телеґрам“, про те, чи правда тому, що скоро „ревізия“ буде і таке инше. Він був чоловік розумний, і Демид іноді залюбки балакав з їм, хоча й помічав, що Петренко йме йому вірн, як він оповідає про те, що „по ґазетах чути“, але зовсїм поки не хоче няти вірн, щоб сила в „телеґрамі“ і в хмарі була одна. Зайшовши й тепер, Петренко своїм звичаєм не зараз почав балакати про те, чого прийшов, а спершу балакав то про се, то про те, а вже далї сказав:

— А вам новий школяр находить ся.

— Хто?

— Та родич мій один... Ви його таки не знаєте...

— А як-же його прозивають?

— Та він не тутешнїй, він з Радівки — Андрій Кодоленко прозиваєть ся. Так він мінї рідний племінник. Мою сестру та узято заміж у Радівку за Кодоленка. Дітий у неї було тільки оце парубок та дівчина підстарша. Та тільки він боїть ся, що дуже великий: йому вже девятнадцятий год.

— То нїчого, — ще швидче навчить ся.

— Та мабуть швидкий до вчиття буде. Там памяткий такий, що аж дивно! Усю службу в церкві зна, а читати не вміє. Ми стоїмо у церкві — де вже нам замічати — і не розуміємо нїчого, а він усе зна. Так хочеть ся ще й читати навчить ся. Оце випрохав ся в батька, щоб у школу ходити.

— Ну, от і добре. Ви скажіть йому, щоб приходив.

— Та він прийде — аби я сказав. Я, каже, не пожалїю й десяти рублїв аби вивчили.

— Ну, мінї десяти рублїв не треба, плата буде з його така, як і з иншних. Хай приходить!

Через кільки день Андрій справдї прийшов до Демида. Це був високий ставний, трохи схудлий парубок, не поганий на обличчя, чорнявий, з розумними ласкавими очима, але такий несьміливий, що Демид ледві міг з їм балакати: за кожною одмовою він страшенно червонїв. Демид зараз-же поса-

див його до трьох нових школярів і почав учити вкупі з їми. Але другого дня страшенно червоніючи та соромлючись, Андрій сказав:

— Я це знаю.

— Що знаєте?

— Азбучку...

Він знав по ряду усї літери, але по старому: бе, ве, ге... Демид почав йому виясняти, через віщо його знання не здатне. Андрій сумно похнюпив голову. Але в Демида ту-ж мить сяйнула в голові одна думка. Він ухопив три рухомі літери і поставив їх до читання.

— А гляньте сюди, Андрію, які це букви?

— Ес, о, ен, — одмовив Андрій.

— Ось слухайте-ж сюди: це вони тільки так звуть ся — ес, о, ен, а як читати, то вимовляти їх треба так: *ес* треба вимовляти *С*, це *О*, а *ен* треба вимовляти *Н*. Розібрали?

Андрій мовчав: він не розібрав.

— Ось глядіть: це що?

— *Ес*.

— Це правда: мене звуть Демидом, вас Андрієм, а оцю букву есом — це в неї таке імя.

— Це-б то: в кожної букви є своє імя? — блиснувши очима спитавсь Андрій.

— Еге-ж, еге! — одказав Демид. — Але як читати, то імя не треба казати, а треба вимовляти так: *С*, а оце *О*, а оце *Н*.

— А що-ж тодї буде?

— А ось вимовте так!

— Сс...оо...ин...

— Ну?

— Сс...оо.. н... Ссс...он... Сон... Сон?

— Еге, сон.

— Той, що снить ся?

— Хоч і той.

— То це я й прочитав?

— А вже-ж!

— Оце й усе?

— Усе!

— І кожну книжку читати му, як що знати му, як букви вимовляти?

— Кожну читати мете.

— І не треба буде вчити ні складів, ні граматки, ні часловця?

— Ні.

— Кажіть-же швидче, як вимовляти!

Демид почав казати, а Андрій з блискучими очима, увесь випроставшись проказував за їм.

— Ще, ще прокажіть! — попрохав він, як Демид скінчив уперше.

Демид проказав.

— А ну-те, тепер складіть що.

Демид склав слово *сах*. Андрій подумав і потім відразу прочитав.

— Ще!

Слово *сало*. Подумав і прочитав.

— Ще! Довге слово! — у Андрія горіли очи, спинялось ся в горлї дихання.

Демид склав: *сорочка*.

Андрій подумав і сказав:

— Сорочка! сорочка! сорочка! — він трохи не танцював. — І оце все?

— Все!

Важко дихаючи Андрій сїв на своє місце:

— А я-ж думав!...

За три днї Андрій одвик од *бе*, *ве* і хоч не швидко, ледві тягнучи, а читав. За те далеко важче було йому писання. Він неодмінно хотїв навчити ся писати, а його зашкарублі на важкій працї руки не слухались очий та голови і зовсїм не туди, куди треба, вели писало. Воно стрибало у Андрія туди й сюди по таблицї. Але-ж у парубка був не самий розум, а й терпіння. Він упрохався у Демида ночувати в школї і увесь час до вчиття і пісьля вчиття він сидїв над писанням. Послїдком цього було те, що на весну він писав уже хоч по школярському, але путяще чорнилом. Але-ж хоч він і клав на писання багато працї, все-ж читання приваблювало його дужче. Він читав з запалом і перечитав не саму маленьку школьну бібліотеку, а багато й Демидових українських книжок. Найбільш вражали його такі книжки, як „Дещо про сьвіт Божий“. Він не зрозумів її, прочитавши сам і сказав про се Демидови. Демид прочитав її з їм усю, потроху що-дня додаючи свого та виясняючи все незрозуміле. Андрій розібрав усе, і сьвітовий лад відразу мов устав у його перед очима.

— Он воно що! — скрикнув він і все обличчя в його засяло. — Як-же воно і мудро, і... просто...

Але зненацька якась думка зупинила його.

— А це не гріх? — спитавсь він одразу.

— Що?

— Оце все взнавати.

— А як ви думаєте?

— Я не знаю.

— От ви зараз сказали, що мудро сьвіт збудовано.

— Ой мудро!...

— Мабуть велику силу мав Той, Хто його збудував?

— Велику.

— А коли вам Бог більший, мудрійший здававсь, — чи тодї, як ви не знали, який сьвіт, чи тепер?

— Тепер! Тепер я бачу! Я тодї нїчого не розумів!...

— А хіба-ж це гріх — прославляти божу мудрість та силу, знати її?

— Нї, — одмовив Андрій і замисливсь.

Видко було, що якась нова думка з-явила ся у його в голові.

— То виходить, — почав він не скоро, — що наукою догожаєш Богови, бо взнаєш його та прославляєш.

— Еге.

— А чого-ж наш писар казав, наче батюшка говóрить що вчені люди безбожники.

— А ви всьому вірите, що батюшка каже.

— А вже-ж!

— А як батюшка торік замість десяти копійок за сповідну сьвічку велїв вам платити по пятнадцять і казав, що так і треба, то ви повірили йому і заплатили?

Андрій засьміяв ся.

— Нї, ще й полаялись люди з батюшкою.

— От-же бачите, що й батюшка може помиляти ся. Людина без помилки не живе. А ви самі бачите дїло: чи зробило вас безбожником те, що ви дізнали ся який сьвіт?

— Нї! куди!... То я нїчого про Бога не тямив, а тепер мінї Бог такий!... такий!...

Андрій схопивсь з місця, очи в його зайняли ся, але він не міг висловити свого почування. Він зітхнув і знов сїв.

— Нї, я не вмію сказати цього, — промовив він стиха. — Тільки Бог такий мінї тепер в е л и к и й!

Він знову замислив ся.

— Так он воно що! — промовив згодом. — Наука ба яка! Нї, я тепер нїкому не пойму віри, як хто мінї брехати ме на науку.

Демид балакав з їм і в його в самого радїло серце: він бачив нáвіч себе нову могутню народню силу, що росплющила очи і побачила сьвіт і зрозуміла, що то́ — сьвіт.

(Далї буде).

ЦЯЦЬКОВАНИЙ ОСЕЛ.

[БАЙКА].

Додумав ся Осел, що він якаясь мина,
Зневагу від усїх доводить ся терпіть,
Що надокучила така лиха година,
Що треба і йому хоч трохи краще жить.
Він чув, що там, над морем широченним,
Стоїть гора одна,
На тій горі, під дубом височенним,
Сидить всесьвітнїй старшина;
По-вченому Юпітером він зветь ся,
По-прóстому-ж — Нечипор Громовик,

Як гримне, аж земля трясеть ся,
Жахаєть ся і звір і чоловік.
„Піду, — сказав Осел, — хоч що вже буде!
Побачимо, чи правду кажуть люди,
Що ніби-то відвага сльози лле,
А в добрий час меди і вина пе“.
Прийшов, на гору зліз, низенько поклонив ся,
А Громовик до його обізвавсь:
„Чого се ти тут опинив ся?
І як се ти сюди пропхавсь?“
— „Приволокла лиха година!
Сьмієть ся з мене всякий біс, —
Жаліеть ся Осел: — усякая скотина
Дере передо мною ніс.
От хоч і коні.. збруя, бляшки,
Коваль підкови їм кує,
Прикраси їм усякі є
Побрязкачі, блескучі цьвяшки...
Толочить і ламає,
На вигоні телят перелякав;
Ускочив у село — всяк очи витріщає,
А він брикає, хвіст задрав,
Аж куряву підняв,
Собаки гавкають і дітвора тікає...
Цяцькований Осел придбав нову біду,
Де не повернеть ся — усе не до ладу,
Чи шкоду втне — не подарують,
Почують, що звенить — палюгою частують.

* * *

Осел прислів'є нагадав,
А я до байки приладнав:
Нехай не забувають люди,
Що дурень всюди дурнем буде.

Леонід Глібів.

Поворот гуцулів з Чорногори.

А я... оттак, як бач,
Хвіст теліпаєть ся та й годі,
Нема порадоньки, хоч і плач...
Владико! змилуй ся в пригоді!“
Владика засьміявсь, аж ліс застугонів;
Покликав він Фортуниху Домаху:
„А-ну лиш, — каже їй, — порадуй бідолаху,
Щоб між людьми і він бринів:
Ти начепи йому на шию срібний дзвоник;
Нехай, радіючи, хвостом вертить,
Як у болоті ополоник
І дзвоником брязчить“.
Зрадів Осел, у ноги повалив ся,
Фортуниху у рученьку лизнув
І так з гори чимчиковать пустив ся,
Що трохи шиї не звернув.
Побіг він навпростець, нічого не минає,
Чи нива, чи баштан — не розбирає,

МАЛЮНКИ ЖИТТЯ.

I.

Сонечко сходить, пташки сьпівають,
Річка в тумані блищить,
Верби злегенька віти гойдають,
В поле з голубкою голуб летить.
Чайка плеснула в воду крилами,
Удуд зпросонку гукнув,
Сьпів жайворонка чуть за гаями,
Вітер деревя хитнув.
Дука в перинах мнягких осьміхаєть ся,
Душно зробилось, розкрився,
Любо на ліжку своїм потягаєть ся,
Дума про сон, що приснився.
Десь за вікном залящав соловейко, —
Тьохнула пісьня — летить —

Бєть ся у грудях дукарське серденько:
Хороше в сьвітї, весело жить!...

II.

Сонце сховалось, хуґа на дворі
Снїгом слїди заміта,
Місяць сховав ся, щезли і зорі,
Холодно, темно, ще не сьвіта́.
Встали убогії, трусять ся з холоду,
Нїчим бо хати нагріть, —
Гнївний хазяїн з холоду, голоду
Схмуривши брови стоїть...
Дїтки прокинулись, снїдать їм хочеть ся,
Істочки стали прохать;
В матері сльози буйнії котять ся,
Батько свитину став одягать,
Він уже звірився де запомога:
Лихо в горілку пішов затопить,
Мати-ж здіймає руки до Бога:
— Боже мій! — Дїточки! — горенько жить!...

М. Школиченко.

В ЯЛТЇ.

Розіс лав ся город Ялта
У пів денній сторонї
І цьвіте, неначе квітка,
У сад очку на весні.
Хвилї моря вічно бють ся
Об камінні береги,
Кипариси, лаври, мирти,
Сині гори навкруги.
Виноград по скелях вєть ся,
Скрізь маґнолії пьвітуть,
По садках ґірлянди пишно
Цїл ий божий рік ростуть.

Як-же гарно!... Що й казати...
Та не рідний це мій край!...
Серце рветь ся на Вкраїну,
Де степи, де темний гай;
Де в садку поміж кущами
Соловеєчко сьпіва,
Де із степу на тополї
Вітер тихо повіва,
Де дївчина чорнобрива
Жде козаченька свого...
Хіба краще є що в сьвітї
Краю рідного мого?

* * *

Надївши віночок собі з конвалії
Під вечір по стежцї йшла лїсом вона
Білійша від квітки річної лелії,
Хороша мов тая чудова весна.
Цїлуючись сонце прощалось з землею,
Ховалось за стїну хмар рівних, густих,
І ніч чарівниця красою своєю
Вкривала, мов полосом чорним, усїх.
Йшла лїсом вона і чудово сьпівала...
І сьпів той, мов янгола сьпівом здавав ся,
І в лїсї зозуля на дубі кувала,
І голуб з голубкою десь цїлувавсь.
Як квітка вона!... Невідомі їй сльози,
Цьвіте вона вільна, як воля сама,
А потім побють ї люті морози,
І квітку закидає снїгом зима.

Я. Жарко.

НАД ДНЇПРОМ.

О й Днїпре мій синьоокий, глянь мінї ти в очі,
Та засьпівай мінї пісню тепер серед ночі, —
Докучливі людські речі мінї надоїли,
Отрутою мою душу вони напоїли.
Сьпівай мінї тихесенько, заспокій серденько,
Я мов мала́ дитинонька, ти-ж — як рідна ненька.
Тож не вітер буйнесенький хвилю наганяє,
Ой тож Днїпро мінї пісню, здаєть ся, сьпіває.
Заслухав ся ясний місяць, зорі задивились,
А високії тополї наче зажурились.
Сижу сама на бе́резї, на душі легенько,
Гіркі думки мов заснули, заснуло й серденько.
Місяць ясний ще яснійше, пливе серед неба...
Мінї гарно, мінї любо! Нїчого не треба!

Одарка Романова.

Титарівна.

Драма в 5 дїях і 6 відмінах Марка Кропивницького.

[Сюжет позичений у Тараса Шевченка].

(Дал ї.)

дїя III.

[Титареві хороми. Велика кімната вбрана килимами і зброєю; на полицях і в шафах: дорогі кубки, сулії, баклаги і т. и. Стіл покритий дорогим коцом, дзиглики, канапки, верцадло. По стїнах малюнки і парсуни гетьманів, баталії і т. и. На дверях козак Мамай].

Ява I.

Тихон і Лепестина.

Лепестина (сидячи проти верцадла, начіплює на себе сережки, намисто і т. и. Тихон спить на канапцї). Оцї сережки я пристала-б хоч і що-дня носити. Як уберу ся у каратчану Настусину плахту, та як піду до оранди — всї хлопцї тільки до мене і лицяти муть ся. Може вже Настуся померла у Київі? Як що померла, то царство їй небесне, вічний покій! Певно ґосподиня подарують менї всю Настусину одежу? А вже-ж нїкому инчому як менї. Як має сердешна Настуся мучитись, та по капелиночцї вмирати, то краще нехай швидч помре і їй лекше буде... (Сьпіва):

Чом ти мене, моя мамо,
Рано не збудила,
Ой як тая козачина
З села виходила.

Зовсїм її немощну повезли у Київ, ледве у ридвана посадовили. (Сьпіва):

Тим я тебе, моя доню,
Рано не збудила,
Пішов милий попереду,
Щоб ти не тужила.

Як уберу ся у Настусину одежу, то навдаку, чи й знайдеть ся у нас на селї дївка бадьорнїща від мене?

Ти думаєш, моя мати,
Що я й не журю ся?

Як вдивила ся в себе гарненько, то аж ось коли звірила ся, через що хлопцї що разу моргають на мене. На кого ж другого їм і моргати? Піди, пошукай кращої! (Сьпіва):

Ой як вийду за ворота
Від вітру валю ся...

Яке блескуче намисто! І не дешеве-ж мабуть? Баба Морозиха бачила такий сон, що каже: „Не животїти вже Настусї!...“ Що-ж, нехай собі помира... Хіба я винна? (Сьпіва):

Купи менї, моя мати,
За три копи голку...

(Ненароком глянула у вікно). Ой лелечко! От тобі й зібрала ся до оранди, от тобі й потанцювала!... Це-ж наш ридван котить ся з гори, а вже-ж що наш! (Ховає одежу і убрання в шафу) От тобі і погуляла і подивила ся на танець!... (Біжить до вікна і зачепляєть ся за ноги Тихонові). Чиї це ще ноги? Та це Тихон тут уклав ся!... (Шарпа його). Чи ти ще мало боки повідлежував? Вставай мерщій, минула ся твоя роскіш-воля! Чуєш ти Тихоне! Чуєш-бо, лобуряко! Прочумай ся-бо: бевз, супісе, сатано!... вставай-бо мерщій, ґосподарі приїхали!

Тихон. Геть к бісу!

Лепестина. Та чи не сказив ся? Кажу тобі, що приїхали, вже в двір заїздять.

Тихон. О, тай морсну я тебе по тварюцї, так морсну, аж сїм тисяч сьвічок блеснуть тобі в пороках! (Голос Рокоти: „Нехай з ридвана позносять все в комору!“)

Лепестина. Чи ти пізнаєш голос?
Тихон (схопив ся). Тю! Чого-ж ти анахтема не кажеш навспряжки?
Рокота (за дверима). А корогву і ставника нехай Омелько зараз віднесе у церкву та віддасть сьвічареви.
Тихон (протира очи). Вже чортяка його притисла.

Ява 2.

Ті-ж і Рокота.

Рокота. Чого це ви в хороми позабирали ся?
Тихон (цілує його в руку). Та тут треба було цьвяшка знайти... там поламало ся...
Рокота. Чи не поламало ся у тебе яке ребро від перелогів? Хто ото валяв ся на канапці?
Тихон. Вже й валяв ся!...
Лепестина (поправля килима на канапці). Та то килим сам зсунув ся...
Рокота. Насовати-б тобі під здухвини, щоб швидче прочумав ся. Геть з очий! (Тихон і Лепестина хутко пішли). Не вспієш відмолити старих гріхів, як вже набереш ся нових до самісенького коміра. (Роздягаєть ся).

Ява 3.

Тихон (вносить пакунок і ящик). Куди це постановити?
Рокота. Це з восковими сьвічками та з олівою?... Постанови до завтрього отуди в куток. Ач, мордяка розбрякла від баглаїв!
Тихон. Розбрякла! Було коли спочити? У мене може печінки попухли від роботи... (Пішов).

Ява 4.

Степанида і Лепестина ведуть під пахви Настю і сажають на канапці.

Рокота. От, донечко, дяковать Господу і до дому приїхали.
Настя. Приїхали... Слава Богу!
Степанида. Піти роздягтись. (Пішла у другу кімнату).
Рокота. Чого-ж, голубко, так журно поводиш очицями? Всю дорогу тільки й промовляла, коли-б до дому швидче.
Настя. Не хотїло ся вас що разу турбовати, хотїла заспокоїти... Хіба менї не боляче дивити ся, як ви зо мною панькаєте ся?
Рокота. Очуняєш, тодї не будем панькатись... Може Бог поможе! Я, донечко, вповаю на милосердіє боже.
Настя. Щоб-то було за життя, коли-б у людини не було надії на Бога. І мої всї надії у Господеви... тільки надія і розбуркує і живить душу...

Ява 5.

Ті-ж і Тетяна.

Тетяна (вбіга). Приїхала живісенька? (Цілує Настю). А тут такого наплели!...
Настя. Поховали вже мене, правда?
Тетяна. Не то що, а... (До Рокоти): Вибачайте, я вас і не привитала. (Кланяєть ся).
Рокота. Спасибі, Тетяно! Як-же тут, чи всї ви живі, здорові?
Тетяна. Поживаєм — не тужим, сподіваємось на краще.
Рокота. Розмовляйте собі, а я піду хоч спогляну на хозяйство. (Пішов).
Настя. Я ще живу, Таню, ще дихаю... Що-ж у вас тут?
Тетяна. Що-ж у нас цїкавого? Як було позавчора і вчора, то так буде і сьогодня; стоїмо на однім місцеви, як вода в ставку, скоро вже і пліснївіти почнемо. Твоя новина буде цїкавіща. Розкажи, що там бачила у Кіївї?
Настя. Скрізь бачила тільки свою недолю. Дивлячись на щасливих, почувала себе ще більш нещаслівою, завидувала людям... Замісць супокою — очий від слїз не висушувала...
Тетяна. Бач, ховала ся від усїх з своєю болячкою от і... А питала тебе скілька разів, прохала подїлитись своїм горем, а ти або гнївалась, або-ж сціплювала уста і мов нїміла.
Настя. Що-ж, Таню, таку я собі завдала покуту. Сама я провинила, сама й мушу спокутовати свою провину.
Тетяна. Знов гнїваєш ся? Ну, годї, більш вже не питати му про це. (Помовчала). Виховуй ся, тобі краще знати, чи лекше від того... Що-ж хороше у Кіївї?
Настя. Як там була, то здавало ся, що дома менї краще буде; а тепер бачу, що там лекше-б було... Я хотїла зостатись у Фролівськім і вже сказала ігуменї про свій замір; але татко як почали благати, а ненька почали голосити!... Ну і на віщо я їм здала ся немощна? А чернече життя мене дуже манило, у нїм є щось таке, котре заразом і притягує до себе і полоха... Це нїби зачарований закуток, відорваний від людий і відкинутий далеко від мирської суєти... Там себе почуваєш нїби ближчого до Бога. Я таки мабуть піду у черницї, тягне мене у той тихий закуток.
Тетяна. Хотїла-б і я побувати у Кіївї, Господи, як хотїла-б! Стрівай, я й забула, що у нас є таки новина. На тім тижневи прийшла чутка, що десь поблизу проявив ся борець і в яку слободу чи село не прибуде, всїх передужа; дївчат з ума позводить, хлопцям задасть жалю дївчатьми, громаду зневажить, оганьбить та й далї простує... На тім тижневи прибув до нас. Як з-явив ся, то так і заковерзував миром, дївчатам зовсїм замакітри в сьвіт. Тепер все село поїть його і кормить і нїяк не вдовольнять.

Ява 6.

Ті-ж і Гаврик.

Гаврик. Здорова будь, Настусе! Як тебе Господь милує?
Настя. Як бачиш... Не знаю, чиїми молитвами волочу ще життя...
Гаврик. Мабуть є такі, що́ молились за тебе. А тут без тебе якось аж...
Настя. Не кажи, Гаврику, сам бачиш, що я ледве дихаю... Не до того менї тепер, не цїкаво...
Гаврик (помовчав). Як почув, що ти приїхала, то й думаю-провідаю...
Настя. Я дуже тобі вдячна. Тільки сьогодня ми не розбалакаємось: недужа я, втомила ся в довгій дорозї... Трудно менї.
Гаврик. Коли-б ти знала, як тяжко менї дивити ся і бачити тебе такою...
Настя. Пошкодуй-же мене, Гаврику! Спасибі тобі ще раз, що провідав, тільки я зараз краще приляжу, може полекша менї... Не кажу тобі: Сїдай. Завтра, коли хочеш, приходь... Може завтра і розбалакаємось.
Гаврик. Я забіг на хвилиночку... Бувай здорова, очу́нюй швидче. Очуняєш, тодї знов потанцюєш, тепер вже не впаду.
Настя. Не нагадуй про танцї, не хочу чути... Спротивилась і згадка про них.
Гаврик. Я другим разом. Прощавайте! (Пішов).
Тетяна. Бачила, як його очи сповнились слїзми, як глянув на тебе? Боже, як він тебе коха!
Настя. Може... Байдуже менї... не до того.
Тетяна. Він так за тобою сьвітом нудить, що й Господи!
Настя. Правдиво сьпіваєть ся у якійсь пісьнї:

„Той мене пече, ріже,
Що не люблю, в вічи лїзе!“

Я й забула про нього, чи є він на сьвітї... (Помовчала). Не дав тобі доказати про борця.
Тетяна. Здивуєш ся, як скажу тобі, хто той борець.
Настя. Хто-ж він?
Тетяна. Микита, Ма́ртин син.
Настя. Микита? Вернув ся? Казали: вбито його!... (Скочила на ноги). Живий? Він живий? Ходім.. (Хотїла йти і знесилена впала).
Тетяна. Що це з тобою, Насте? (У бік). Та ось воно що? (До неї). Голубко моя!...
Настя. Не здужаю... підійми... Таню, я либонь збожеволїла?... Немов що ударило мене по голові...
Тетяна. Боже, як-же ти знесилилась!...

Ява 7.

Ті-ж і Степанида.

Степанида. Що це з нею?
Тетяна. Хотїла піти, схопила ся і впала. (Підіймають).
Настя (ледве промовля). Поможіть до ліжка... Голова!... Тетяно, не вір... Я марію... хвора я...

Ява 8.

Ті-ж і Лепестина.

Степанида (веде Настю; тихо до Лепестини). Біжи зараз по бабу Морозиху.

Лепестина (сама). От тобі і вигоїли Настю! Недужою повезли, ще гіршою привезли. Треба буде понюхати, чи вже від неї тхне землею? Баба Морозиха казала: як тільки почне від людини землею тхнути, то це прикмета, що хутко помре. Не знаю, чи покласти Настусині сережки у пуделко, чи у себе зоставити, доки помре? (Вийма з кишені сережки). Та й гарні-ж!

Ява 9.

Худомій, Худомїха і Деркач.

Худомїха (трошки під чаркою. Співа):

Ой піду я до корчомки
Ой так-так,
Та випю я горілочки
На пятак:
Сїм з перцем, сїм без перцю
А сїм так,
А щоб знала
Який в горілочцї смак!...

Худомій. Люблю я тебе, жінко, як ти отака весела!

Худомїха (до Лепестини). А де ваші ґосподарі, чи живі повернулись?

Лепестина. У нас лихо.

Худомїха. Яке?

Лепестина. Настуся мабуть оце туж-туж помре. (Побігла).

Худомій і Деркач. От тобі й пропала справа!

Худомїха. Треба піти та сказати, що як помирати ме, то щоб сьвічку дали їй в руки, та гривнями очи накрили, а то й не догадають ся! (Хутко пішла).

Деркач. Он воно як: була жива, а через хвилю мертва.

Худомій. Так і ми колись: жити мем, жити мем, та й помрем...

Деркач. І всї люди так.

Худомій. Дивно якось нїби аж страшно, як подумаєш: живе, живе людина, а потім візьме та й помре!

Деркач. А перед страшним судом всї оживем, всї як один!...

Худомій. Отодї буде людий сила!

Деркач. Всї нагóло оживем і всї стояти мем поруч: Татарва, Ляхи, наш братик, Жидова, всї хрещені і нехрещені!...

Худомій. То-б то стояти мем без сварки, без суперeки?

Деркач. Так спокійно та тихо, мов дїти, або вівцї.

Худомій. Чудасїя!...

Деркач. Бо тодї у наших жилах не буде крови і нїщо в них не бунтувати ме.

Худомій. Це-б то кров бунтує в людинї?

Деркач. А кров! Вона людину на все підцьковує.

Худомій. От як розжували ви менї, то тепер я можу зрозумiти все: від чого, що, як і куди воно, і до чого! Премудрость!

Деркач (помовчав). Куме?

Худомій. А що?

Деркач. Не кажіть нїколи вніймав, доки доганяєте.

Худомій. То-б то як?

Деркач. А хто з нас цвенькав, що Титар почастує кїївською старкою?

Худомій. Бо він-же завжди привозив з Кїїва баклажку старки.

Деркач. Привозив колись, а цей раз може йому сердешному і не до старки було?

Худомій. Може й так!

Деркач. Може бідкав ся там бідолашний, просьвітлої години не бачучи.

Худомій (зітха). Справдї, чи не вгадали ви? Тільки-ж менї здаєть ся, що проїжаючи через Броварн, поуз винницї, треба бути зовсїм без носа, щоб не почути, чим там пахне!...

Деркач. Старкою-б то?

Худомій. Еге-ж, на пів милї! Який-би не був нежить, а почуєш; мов шпичками тебе у ніс штрика!... То на мою думку так припада: що яке-б лихо не спобігло людину, а винницї він не обмине; і чим більше лихо, тим паче не мусить він винницї обминути!...

Деркач. Так-би то пахтить?

Худомій. Не то що пахтить, а цїлком тягне до себе немов за груди веде!

Деркач. А що ото за пакунок у кутку, ви там ближче понюхайте!

Худомій (нюха). Воском пахтить.

Деркач. Воском? Певно сьвічки. Он який Рокота, він про Бога турбуєть ся!...

Худомій. Богобоязний.

Деркач. А ото друге що?

Худомій (нюха). Цього вже й не розберу.

Деркач (зітхнув). Мабуть Титареви не до старки й справдї було. Може побивав ся там сердешний як риба об лїд!

Худомій. Або як перепелиця об сїтку?

Деркач. Куме?

Худомій. Га?

Деркач. А яка старка на вашу думку міцнїща: київська, чи волинська?

Худомій. Кїївська.

Деркач. А від волинської аж губи злипають ся, я коштував, як був на Волинї. Певно винники підмішують в неї щось липке?

Худомій. О, винники, так вони митцї!

Деркач. І як воно хитро обмірковано, що кожний напиток має свою властиву коштовність і смак?

Худомій. Кїївська старка, тим менї до смаку що...

Деркач. Годї, не нагадуйте! У мене вже на губах смага і в тельбухах аж лискоче.

Худомій. Ну й чому у нас на селї нема винницї? Скільки є олїйниць, млинів і броварів, а винниця хоч-би одна!

Деркач. Біда, як схне у ротї.

Худомій. А ви думаєте, що в мене „благополучно“.

Деркач. Кумцю!

Худомій. А що скажете?

Деркач. У Данила Загорьованого ловкий спотикач.

Худомій. Та ну?

Деркач. Привіз з Білої Церкви.

Худомій. Боюсь, щоб жінка не тее?

Деркач. То я збігаю сам на хвилину, відвідаю Загорьованого... (Встає).

Худомій. Стрівайте. Поки там Настя сконає, моя стара забавить ся, то ми може разів зо три успіємо почастуватись. Інча людина біда як довго конає: нїби вже й зовсїм померла, а через вхилину знов лупне очима й зітхне... Гайда мерщій! (Пішли).

Ява 10.

Худомїха, Степанида і Рокота.

Худомїха. Нехай засне, доки баба Морозиха прибуде, сон на мою думку найкращі лїки.

Степанида. Сїдайте! (Посїдали). І так-же їй полекшало, як висповідали та запричастили у Великомученицї.

Рокота. Пісьля того все хапали ся до дому, мерщій, каже поїдемо, я дома очуняю.

Худомїха. А де-ж це моє срібне золотце?

Рокота. Хіба й чоловік прийшов з вами?

Худомїха. Був тут; ще й Деркач з нами приплентав ся. Деркач казав, що має до вас якесь пильне дїло. Де-ж це вони обоє?

Рокота. Чи не на другій вони половинї? (Пішов).

Худомїха. Аж завидки беруть, що ви і в сьвятому Кїївї побували і сьвятинї поклонили ся і сьвіта навидали ся... Ой Боженьку, Боженьку! Коли то я спроможусь хоч у Кїївї побувати? Обсїли мене дїти, як струпи тїло, нїколи менї за ними і в гору глянути. Та вже на той рік, хоч нехай мій Худомій хоч і зуби з пересердя полома, а я таки поїду на прощу, нехай ще він з дїтьми попоняньчить ся, а я хоч у волю намолю ся. За дїтьми нїколи до пуття і Богови помолити ся. Що-ж, були у печерах?

Степанида. Були: і в ближних і в далеких.

Худомїха. Служили „молебствіе“?

Степанида. В Лаврі, у Варвари, в Михайлівськім, у Брацькім і у Фльорівськім служили.

Худомїха. Івана Многострадальнього сподобили ся бачити?

*

Степанида. А як-же, прикладували ся.
Худомїха. Багацько вже увійшов у землю?
Степанида (здивовано). Про це не чула.
Худомїха. А кажуть, що він що-року увіходить в землю на макове зерно; як зовсім увійде, тоді й кінець сьвітови.
Степанида. Про це не чула. Не хочу клепати язиком; чого не чула, то не чула.
Худомїха. Шкода, що не розпитали у ченців.
Степанида. Клопоту було багато.
Худомїха. Так, так. А Глобу зустрічали?
Степанида. Зустрічали у Межигорського Спаса. Тепер його й не пізнати: заріс бородою, такий смиренний та поважний, ввічливий та богобоязний... Він таки спасена душечка: ходить по миру та збира гроші на викуп невольників. Як вже виїздили з Київа, зайшли до нього попрощати ся, дак він і каже: „Готуйте дукати, бо як прийду до вас, то спорожню вам кишені“. У Туреччину хоче іти... Чуєте... музика гра, це чи не до вас ідуть?
Степанида. Весілля, чи що? Чиє-ж це? Ох, та не до весілля нам тепер.
Худомїха. Хіба-ж не знаєте, що у нас борець гостює, та оце сьогодня либонь на вас випада черга його частувати.
Степанида. Краще-б я воліла тепер відкупитись від того частування, не до гостий нам.
Худомїха. Та коли-б ви знали, який зух! Усїх дівчат з ума позводив. А хто той борець, то аж дивно: хорпача таке було, а тепер вилюднів, та вирівняв ся, як тополя! Памятаєте Микиту?

Явa II.

Ті-ж і Лепестина.

Лепестина. Прийшла вже баба Морозиха. А там борець веде юрбу, та гука: „До Титаря в гості прямуймо!“ Пізнав мене тай пита: „Чи жива ще Титарівна, чи насьміхаєть ся з нерівні?“
Степанида (дивуєть ся). Мало хто яку дурницю не плете, а ти вже й підхопила!
Худомїха. А ходім послухаємо, що там баба Морозиха випозїха. (Пішли).
Лепестина (прислухаєть ся). Як під ногу виграють, аж ноги самі хотять танцювати. О! Це їй-же Богу: „Від Київа до Лубен“. (Сьпіва і пританцьовує):

Від Київа до Лубен,
Насїяла конопель,
Дам лиха закаблукам,
Закаблукам лиха дам!...

Явa I2.

Микита (у дорогім жупанї, при блескучій зброї, входить танцювати; за ним музика і челядь, сьпіва):

Та спасибі батькови,
Та спасибі матери,
Що нас здобули,
Як нас здобували,
Жито розсипали,
В ночі на печі!...

Гей, Титарю-дукарю! Бравий на втїху, щедрий на пиху, багатий на дукати, відчиняй палати! Станови на стіл меди та вина, бачиш, які до тебе завитали гості?

Явa I3.

Ті-ж і Рокота.

Рокота (з бокових дверий). Козаче! По стародавньому звичаю ти маєш волю пишатись своєю вдачею, а ми повинні догожати твоїй примсї; але щоб промовити до тебе доладне слово, то треба знати, як маємо тебе величати: чи так як і перш, чи може Сїч-мати, та відвага дали тобі инче призвіще?
Микита (глузуючи). Нехай Іван, нехай Степан, або й Кіндрат!... Хоч нас і троє, ти в правдивого не влучиш.
Рокота. На жартовливу розмову коли прийде час, то й ми не зостанемось у борґу...
Микита. Не тобі мене повчати, коли менї черга жартувати.
Рокота. Коли ти не зугарен дослухати моєї промови, та ще й в моїй хатї, то не лицар ти, а гайдамака!
Микита. О! за цю образу, пане сотнику, ти головою заплатиш! (Вихоплює шаблю).
Рокота. І моя рука ще не здрігне і зуміє захистити останні хвилї життя моєї дитини!...
Микита. Як? Що?
Рокота. Дайте менї мою карабелю!
Микита. Що я чую? Настя?
Рокота. Там у тій кімнатї вона може вже сконала!..

Явa I4.

Ті-ж і Настя.

Настя (ухопилась за одвірок). Ще не сконала!
Микита (з ляком). Хто се? Хто се?
Настя. Не пізнав, чи не хочеш пізнати?
Микита (упустив шаблю). Що-ж ти з собою заподїяла?
Настя. Караю ся за погорду... Може ще мало?
Микита. На віщо-ж ти, Насте?... (Ламле руки).
Настя. Підійди... Не сила моя самій до тебе підійти... Не бій ся, вже більше не образу! (Микита кинув ся до Настї, вона впала перед ним на-вколюшки).

ЗАВІСА.

Дїя IV.

[Густий сад. В глибинї манячить проміж деревами будинок, на право очерети і лоза, на лїво велика яблоня; біля яблонї лава].

Явa I.

Настя (виходить з глибинї сцени і сьпіва):

Зіроньки сяють в небі блескучо,
Нїби до себе зовуть,
А в серцеви так нестерпучо,
Мов-би його списами тнуть,
І думки тяжкі незнаємі
Сумотою душу повили,
Мов серце замучене, хворе,
Отрутою-зіллєм споїли...

Отакої жалібної засьпівала!... Не вже-ж всї веселі пісьнї забули ся, і нї одна не сплине на думку? Геть-же, жалібні пісьнї, геть далї від мене!... Прийде ваша черга, тодї знов приходьте до мене в гості, а сьогодна мій милий до мене прибуде, ось-ось незабаром прибуде!... Вже північ скоро, все село мов зачароване окуталось дрімотою, тільки мої очи не хочуть спати, хочуть дивитись, вдивлятись в темряву, виглядати миленького!... Сповістив, що сьогодня прибуде. Мало не зомлїла, учувши цю радістну звістку: чотири місяцї не бачила миленького, чи легко-ж? Боже! Скільки-ж то страшних думок перебувало в серцеви і як воно не розірвалось, як не вмерло? Тільки тодї, коли горе відлине і стане минулим, дивуєш ся і не надивуєш ся, як воно пережило! Та чи минуло-ж воно й справдї! Зірочки безгрішні осяйте ясним сьвітом путь моєму миленькому, щоб швидче прибув, щоб не заблудив ся. Може та радістна звістка вигадка зрадливих людий? Хто її перший принїс? Тетяна? Вона либонь, вона!?... Щось заквилило? Чи це може менї вчуло ся? О, знов! Це-ж його посвист? (Прислухаєть ся). Він, він! Це-ж мій чорнобривий, орел сизокрилий! Ох доленько, хвортуно моя, ти-ж мене ще не облишила!... Стій серце замирати, перестань так дрібно тріпотїти, радїй, сьмій ся: милий близько! (Побігла на зустріч).

Явa 2.

Гаврик (виходить з лївого боку). Зараз сюди Настя пройшла від будинку. Де-ж вона? Певно пішла на зустріч Микитї. Тетяна сказала, що Настя дожида. То Микита ще не в волю награв ся Настею? Сердешна Настя! Вона у своїм закоханні і не бачить тієї ями, котру риє перед нею отой байстрюк! Все вже село плете про Настю, що вона... Коли-б Микита кохав її й справдї, чи кинувби на такий довгий час на глум, на осудовисько?... Сьогодня знов пограєть ся, а знов завієть ся, куди очи потраплють. Хтось іде? Вони? (Ховаєть ся за дерева).

Ява 3.

Микита і Настя.

Настя (припавши до грудей Микити присьпівує сьміючись):

Чи не той це Микита,
Що з вильотами свита,
Під віконцем зігнув ся,
Чи не вийде Настуся?

Той, се той! Боженьку милий, чи багато треба людині, щоб бути щасливою? Слівце щире, ласкавий погляд і вже в раю!

Микита (усьміхаєть ся). Пильнуй-же того раю, втішай ся ним, доки ряснїє. Ну, як бачиш, і вернув ся.

Настя. Тільки не через тиждень, а четвертого місяця.

Микита. Не докоряй, люба! Коли-б чоловік знав, у яку добу скоїть ся з ним лихо, остеріг ся-б заздалегідь.

Настя. З тобою нїколи лихо не зустрінеть ся, тебе хвортуна кохає.

Микита. Хвортуна зрадниця: сьогодня до тебе очима, а завтра плечима.

Настя. Годї про лихо, нехай воно лине геть! Прибув і гаразд. (Сїда на лаві). Де-ж ти був, де літав мій орленьку?

Микита. Де-ж орлови й літати, як на просторі. Дотн йому й літати, доки воля є.

Настя. З тобою воля нїколи не розрізнить ся. Менї страшно й подумати, щоб ти коли небудь попав у неволю. Боронь, Боже! Твоя неволя — смерть моя!

Микита. А трохи, трохи був не впав в капкани.

Настя. Не кажи! Серце зупиняєть ся!

Микита. Вовка боятись — в лїс не ходити. Хто-ж оборонять ме рідний край та віру Христову, як всї козаки обаблять ся. Одначе, не бійсь, Насте; будь певна, що тобі не прийдеть ся червонїти за мене: живим я в руки не дам ся!

Настя. Бог з ним про таке... Страшно! У мене холоне і мре у грудях...

Микита. Що це з тобою починило ся? Перш завжди гордувала моєю відвагою, а тепер?!... То ти така козачка?... Менї соромно за тебе! Бачиш і сама почервоніла? Заспокій ся: на те живем, щоб вмерти! Одначе, на який час і справдї годї про це; померти не спізнимось, аби охота, чи так? Ну, поживемо-ж ще тим, що любо серцеви. Споглянь-же на мене сьвітло та радісно. Отак, отак... Коли в твоїх оченьках засяє щасливий сьвіт, тодї я в них ніби бачу всю простору Україну! Гарно нам з тобою, правда? Чого-ж ти не щебечеш, чи не хвора? Засьпівай пісеньку і все невеселе та немиле саме собою забудеть ся. Дай-же менї упитись чарами твого любого голосочку!

Настя. Мій властителю, моя думко! Як важко було пережити чотири місяці, не бачучи соколонька, немов без сьвіжого повітря, без сьвіту, без тепла. А з-явив ся — і все горе геть відлинуло і забуло ся. Яка незмірна, яка необіймна сила коханнє!

Микита. Нема на сьвітї розмови любіщої від закоханої. А що є любіщого над сьпів милої? Сьпівай, голубко! Чи може боїш ся, щоб ненька не вчули, та не сполохали?

Настя. Що менї ненька, нехай слуха, не сполохаюсь. Коли ти зо мною, я тодї вікого не памятаю... Думаєш, що забула твою найлюбіщу? Коли-б загадав веселої, може і не так скоро нагадала-б, а з сумними моя душа давно спарувала ся. (Сьпіва):

Маріє, Маріє!
Та чого ходиш-нудиш,
Та чи вже-ж ти, Маріє,
Мого сина любиш?

Як-би-ж не любила,
То чи я-ж-би ходила,
Та через твого сина
Бистру річку брела!

Ой там на долинї
Василь сїно косить,
А йому Мария
Дитину приносить:

На тобі, Василю,
Оцюю дитину,
Як не візьмеш ти дитини
На покіс покину. (Заридала).

Микита. Отакої! То ти така щаслива?

Настя. Хіба-ж від щастя не плачуть?

Микита. Тільки не такими слїзми.

Настя. Це так, нїчого... От і переплакала. Дурненьке серце стисло ся, а очи вже й раді хлипати!... (Сьмієть ся).

Микита. У твоїй розмові чогось бракує, не по щирости ти розмовляєш! Скажи, що трапилось?

Настя. Нїчого... не трапилось, єй Богу, нїчого, не жахай ся! Тобі хороше. Аби-б тобі хороше...

Микита. А тобі?

Настя. І менї... На мокрім місцеви очи мабуть від того і схлипнули. (Сьмієть ся).

Микита. Тільки від того? Дивно! Мудрий той буде, хто вгада зразу дівочий замір!...

Настя. Будь певен мій соколеньку, що це я з радощів і сама не знаю, що кажу.

Микита. Ти запевняєш і я мушу вірити.

Настя. Думки переплутались: одні борсають ся, другі полохають ся...

Микита. А й чого-б їм полохатись? Чи не дійшла до тебе яка лиха чутка? А може що тут без мене вчинило ся? Не ховай ся!

Настя. Не багато треба чуток, щоб розполохати думки? А чи встережеш ся від лихої хвилї, котра несподївано сплине тобі на серце і зразу отруїть розмову.

Микита. Он як. Ну, тепер вже я бачу, що ти багато пережила думок без мене... Бачу й те, що либонь скоро прийдеть ся менї обабитись.

Настя. Не хочу, не хочу! Ти лицар. Чи пристало-ж лицареви бабієм бути. Ти козак а я козачка, радіти мем-же тим, що хвортуна-зрадниця нам жбурне; як мало, то й мало; а нам багато не слїд заздрітись!...

Микита. І правда! (У цю годину з-за саду показуєть ся місяць). Вже козаче сонечко з-являєть ся, ось і час розлуки приспів. Прощай!

Настя. Що? Як? Це менї вчулось. Це не ти сказав?

Микита. Я, моя люба, я! Умовились ми з товариством, як місяць зійде, оточити з усїх боків татарський загін, що здавна оташував ся під Нерубаївським лїсом. Товариство мене чекає!...

Настя. Ой Боженьку-ж мій! Любий, коханий, не їдь!

Микита. Що-о? І тобі не соромно мене зупиняти?

Настя. Ой дай-же хоч часочок щастя! Загай ся до ранньої зорі!

Микита. На зорі нам треба бути там. Бусурмени на зорі розісплять ся, ми їх несподївано розбуркаєм. О, певно розгнївають ся голомозі не аби як!

Настя. Ой пропала-ж моя доленька, на віки пропала!

Микита (тулить її до серця). Настусе! Через тиждень мене сподївай ся і вже на довгий час!

Настя. Ой розум мій відрікаєть ся зрозуміти цю несподіванку! Любий, любий, навчи-ж мене, що менї тобі казати? Прибув на малую хвилиночку і вже... Це сон... Страшний сон! Розбуди мене худчій, серце зупиняєть ся... (Припала до його грудий).

Микита. Настусе! Слово козацьке менї дорожче всего на сьвітї! Татари нас чекають. О, ми їм готуєм такий ралець, що і в пеклї жахати муть ся.

Настя. Так, так... Лицар ти, лицар!...

Микита (сьпіва):

Ой, Настусе, та не гай мене,
В далеку дорогу виряжай мене:
Тепер нічка, та темненькая,
Козаку дорога та далекая...

Микита.	Настя.
Прощай, моя мила,	Прощай, мій миленький,
Голубонько сиза,	Орленьку сизенький,
Прощай-же, кохана,	Прощай, мій коханий,
Моя ти жадана!	Соколе жаданий!

(Микита хутко пішов).

Настя (довго стоїть мов оцїпінїлая, потім промовля). Як зірочка, що́ падає з неба, у останнє осяє свій путь ясною смугою і як оком змигнуть згаса і путь свій гасить, так і моє щастя. Блискавкою те щастя з-явило ся, на мить осліпило серце і в мить згасло! Нї, все це у снї, або в чарах бачила. Не повинно бути, щоб все це на вспряжки скоїло ся? Тільки хотїла надивити ся на сьвіт ясних очий мого орла-сокола, тільки що наважилась припасти до його теплого серця, як вже сьвіт той згас і знов обступила мене непроглядна темрява. Нї, це навспряжки вчинило ся, навспряжки!... (Біжить). Верни ся, верни ся, мій сьвіте, верни ся, моє ясне сонечко! Я-ж не надивилась на тебе, я-ж не намилувала ся...

Ява 4.

Гаврик і Настя.

Гаврик (переступа їй шлях). Не любить він тебе.

Настя (сполохалась). Ай, хто се? Гаврик?!

Гаврик. Настусе!

Настя. Ти хто-ж такий, що́ як злодій підкрав ся і підслухав розмову, котрої ні батько ні мати не мусять чути, ще й не соромиш ся дивитись менї в вічи?

Гаврик. Я не властен в собі! Одне я що хвилї більш вбачаю: як без міри без краю кохаю тебе!

Настя. Суджена я тобі, чи заручена? Слово я тобі подала, чи поглядом коли поманила?

Гаврик. Настусе, вислухай мене!...

Настя. Нїколи я тебе не кохала, а тепер зневажаю. Геть! (Іде).

Гаврик. Я піду і більш нїколи не з-явлюсь тобі на очи, я ввольню твою волю!... Тільки-ж знай, що вже ти нїколи Микити не побачиш!

Настя. Та, чи тобі-ж, щеня, змагати ся з лицарем? Хіба з-за вугла убєш його? О, на таку відвагу ти здатний!

Гаврик. За віщо-ж він знущаєть ся над тобою?

Настя. Неправда. А хоч-би й так. Сестра я тобі, чи рідня, чи яка безрідня, щоб ти властен був захищати мою честь, або помщатись за мене? Згинь з очий на віки! (Хутко пішла).

Гаврик. Ось воно що! Ну, тепер одне менї зостало ся. Худчій до Нерубаївського лїсу слїдком за Микитою! Двом нам тїсно на сьвітї!...

ЗАВІСА.

(Конець буде).

БОСЯВКИ.

[ользї гр. Болотовій].

Був весняний вечір. Сонце тихо сїдало за кругозір і вечірним золотим сьвітом обливало київські гори, котрі кручами нависли над Днїпром. Густий зелений гай розріс ся по кручі і стежечки вузенькі по проваллю геть простяглись аж до Днїпра. Що-дня над вечір тут збираєть ся багато людий подихати вільним повітрям та подивити ся в безкраю далечину, що́ відкривала ся перед очима просто з кручі. Під горою спокійно простяг ся Днїпро; за Днїпром — луги зелені; далї — знов старий Днїпро, а ще далї — луги, луги — до без кінця...

Любо та вільно тут сидїти на кручі: очи відпочивають в зеленій далечинї, груди вдихають вільнєє повітря, солов'ї заливають ся в кущах... Здаєть ся, вік сидів-би тут! Тілько одно: людий тут дуже багато і гомоном своїм нагадують, що недалеко той самий го́род, з котрого ти втїк, щоб хоч на часиночку забути його. Спустити ся треба трошки нижче. Он і стежечка вузенька, ледве примітна вєть ся між кущами по горі аж до самого Днїпра. Людий там зовсїм не видно; тілько соловейко надриваєть ся в кущах та пахощі квіток розливають ся геть по горі.

Я почав спускати ся з гори. Колючі кущі чіпляють ся за одежу; шматки глини йнде відривають ся під ногою і котять ся під гору. Посеред гори висунув ся маленький шпиль, над котрим розріс ся кущ глоду. Я прилїг на шпилю, скинув бриля і обпершись на руку загадав ся. Сонце вже до половини сховало ся за кругозір; подув тихий вітерець і пахощі квіток заколихали ся в повітрі. Затихло все навколо мене; тілько солов'ї ще дужче залили ся...

Вечір, сумно-чарівний вечір обкутував собою гори. Скілько радощів, отруєних тоскою, скілько бажань невимовних сховало ся в його темряві, і ваблять вони до себе серце чоловіка, і будять в нїм жадання щастя... Одну хвилину щастя, на одну тілько хвилину упити ся життям, щоб серце відпочило від щоденної нудьги... Так тілько-ж — нї, життя — калейдоскоп: повернеть ся до тебе другим боком, і нові малюнки вже вражають твою душу. Крім радощів, в його темряві он сховала ся і кривда злая. Прислухайтесь: щось гомонить. В печері темній за шпилем то гомонїли голоси: чоловічий та жіночий. До мене долетїв жіночий голос, хриплий, надтріснутий.

— А що ти менї зробиш, коли я не хочу?

— Варваро, не дражни мене!... — Голос чоловічий був дуже пяний; він говорив, зупиняючись на кожнім слові. — Я тобі... усе рамно, що... що твій чоловік... Потому... я...

— Геть від мене... не хочу я такого чоловіка... Гидко — бридкий ти менї...

І знову все замовкло, і знову соловїна пісьня розлила ся по горі. Пройшла хвилина. З печери вилїзла постать. Страшно сказати, що то була людська постать. Розпатлані коси, непокриті хусткою, лице все підбите: неможливо було розібрати, де очи, а де ніс... Скрізь сині плями; на щоках і на лобі запекла ся кров... То, що було у неї замість сорочки, було розхрістано; чорне мов циганське тїло сьвітило ся крізь дїряву пазуху. Замість спідницї висїли у неї з боку якісь ганчірки. Широкоплеча, зо всїх боків підбита, вона гордо виступала вперед, взявшись однією рукою в боки, а другою розмахнула ся і держала на готові дулю...

За нею з печери вилїз чоловік у картузї, котрий ледве прикривав його розкудлане риже волосся. На запухшім червонім лицї його зпід густих брів виглядували вузенькі помутнївші очи. Рижа борода, в котрій стирчало кілько соломинок, прикривала розхрістані груди. На ньому були одягнені широкі обідрані штани, зверх котрих спускала ся червона сорочка, нїчим не підперезана. Чоловік був так пяний, що ледве стояв на ногах. Вилїзши з печери, він побачив перед самісеньким своїм носом дулю, котру ткнула йому Варвара.

— Ось!... на тобі... до Йвана піду, до Розхрістаного...

Почувши, що Варвара хоче йти до Розхрістаного, рижий загарчав, мов сердитий ведмідь і кинув ся на неї...

Я догадав ся, що то були босявки. Вільні сини пригородних глинищ та ярів, живуть вони тут, нїкому не відомі, нї в яких книгах не записанії, мов птицї перелетні: сьогодня тут, а завтра десь на другім місци, і підбирають крихти, що́ випадково знайдуть ся їм на дорозї. Там вкраде деяку дурницю, там підбере одежу чоловіка, як той купаєть ся в Днїпрї; там в трьох, або в чотирьох, в ночи зострївши чоловіка, обберуть його, як липку, сорочки навіть не зіставлять, нехай то буде лїто, чи зима. І все, що роздобудуть, несуть вони все шинкареви, аби було прожити тілько день.

Щасливі ті, кому життя призначило пряму дорогу: круг їх, мов сторожі, стоять умови вічні, і треба навіть силу мати, щоб хоч на крок звернути з дороги. Других, мов трісочку, життя кидає з боку на бік: завертить їх, запутає, — здаєть ся, загубив ся чоловік; а зоря сьвітлая, що здалеки їм в душу заглянула, засьвітить ясно знову їм, і нові шляхи знайдуть вони до вічної цїли. Нехай життя покривджено, нехай ізнївечена праця, та все-ж таки зістав ся чоловік з душею чоловіка, з чуттям всесьвітної людської правди; нехай він буде бити ся з останнїх своїх сил, нехай він упаде підломлений в нерівній боротьбі, так все-ж таки про нього люди скажуть: „То жила людина“. Тілько вас, і босих, і розхрістаних життя прогнало геть з свого бенкету; зробило вас гидкими та бридкими, і з шкурою зняло з вас обличчя чоловіка. Нї шляху прямого, нї зорі сьвітлої не бачили ви зроду; і згинете, мов ті собаки: без спомину про вас, і без людського жалю...

— Так ти до Розхрістаного підеш? — загарчав рижий. — Ах ти-ж сяка-така! Здоровезний кулак його важко опустив ся на Варвариній потилицї і тілько густа луна пішла по печері.

— Так ти ще й бєш ся!

Варвара як кішка накинула ся на нього і покусала та подрянала йому все лице. Рижий накинув ся на неї і почали бити ся. Рижий лежав зверху і давив її за горлянку; вона кричала не своїм голосом.

Я не знав, що менї зробити. Підійшовши на край шпиля, я почав усовіщувати рижого.

— Чоловіче, схаменись! За віщо ти її бєш? Хіба вона тобі зробила що таке, чи що?...

Рижий почув мій голос і випустив Варвару. Вирвавшись зпід його, вона миттю кинула ся до печери. Але рижий, побачивши, що я один, знову напрямив ся до Варвари. Щоб не допустити їх знову до бійки, я голосно промовив:

— Не зачіпай її, бо я поліцию гукну сюди.

Почувши слово „поліция“, Варвара стала в горду позу і стуливши дві дулї, ткнула в повітря.

— Ось їй, ось твоїй поліциї! — Я зістав ся нї в сих, нї в тих.

— Хіба ти хочеш, щоб він тебе задавив?

— А тобі яке дїло: схочу — піду до Розхрістаного, схочу — гидкого любити му...

Сонце вже зайшло. Темрява почала випливати з печер, з кущів, і обкутувала гори. Людий на горі не було чутно. Солов'ї ще дужче залилили ся і на горі, і під горою. Вузенька стежечка, що́ вела на гору, сховала ся в темряві. Здалеки десь почув ся свист. Рижий наче отверезив ся і собі свиснув. Варвара заливала ся лайкою на мене й на поліцию. Далї тут небезпечне було зіставити ся.

Сумний та придавлений тяжкими думами поплентавсь я на гору.

М. Косюра.

Дві мало знані поезиї Т. Шевченка.

[Дещо про вірші „До сестри“ і „Хустина“].

(Конець).

Дальший уступ і пісьня чумака, що́ нарікає на свою бідноту та бурлацтво, оснований на кількох народних мотивах. Порівнаймо відповідні місця:

Іде чумак з-за лиману
З чужим добром безталанний,
Чужі воли поганяє,
Поганяючи сьпіває: [*Шевченко.*]

Гей, гей, та журба мене зсушила
А другая звялила,
Чужі вози мажучи
В руках батіг несячи
Чужі воли гонячи. [*Чуб.* V. 1059. Ч. 185.]

Ой виріс я в наймах в неволї
Та не знав я долї нїколи,
Та по дорогах ходячи,
Чужі вози мажучи
Чужі воли пасучи. [*Чуб* V. 1060. Ч. 186.]

Початок пісьнї чумака наймита майже дословно взятий Шевченком з народної пісьнї:

Доле, моя доле,
Чом ти не такая,
Як доля чужая?
Чи я пю-гуляю,
Чи сили не маю? [*Шевченко.*]

Доле моя, доле,
Чом ти не такая,
Як доля чужая?
Що люди не роблять,
Та в жупанах ходять,
А я роблю-дбаю,
Та свити не маю.
Що люди гуляють,
Та роскошї мають,
А я роблю-дбаю,
Нїчого не маю. [*Żegota Pauli* і „Pieśni ludu rus“ II. 132.]

Слова Шевченкові:

С у мене дари
Очи мої карі —

се відгомон слів народної пісьнї:

Тільки-ж мінї пари,
Що оченьки карі. [*Чуб.* V. 1025.]

Уступ:

Ой заплакав сивий пугач
В степу на могилї,
Зажурились чумаченьки
Тяжко зажурились.
Благослови отамана
Коло села стати,
Та повезем товариша
В село причащати.

Уступ сей Шевченкової „Хустини“ відповідає слїдуючим словам народної української пісьнї:

Ой злетїв пугач на могилоньку
Да як пугу дак пугу,
Ой виступайте
Молоді чумаки
На зїмовлю до лугу,
Ой раді-б ми поспішати ся
Оден чумак занедужав. [*Чуб.*: „Труды“ V. 1046. Ч. 172. А.]

Шевченкова „Хустина“, се, як бачимо, чудова мозаїка, зложена з самих народних мотивів. Поодинокі ті зразки людової поезиї умів поет по-мистецьки викінчити не зміняючи людового їх духа, умів пронизати їх своїм глибоким, щирим, гуманним чувством, осьвітити блеском свого таланту поетичного, та перетопити сї мотиви в прегарну високо-артистичну цїлість. Особливо сильне вражінє робить початок поеми, оснований на кількох бурлацьких пісьнях, з котрих Шевченко відзворував нам журбу та горе чумака — богацького наймита. В тому наймитї немов на ново віджив тип давнїйше ще вплелїяний в душі поетовій, — гайдамака Ярема, наймит-попихач, для котрого як і для сього чумака люба дївчина була одинокою відрадою.

„Хустину“ можемо з кождого згляду зачислити до найкращих Тарасових поезий.

Шевченко написав ще кілька віршів, котрі дуже близько споріднені з „Хустиною“ як по своїм сюжетам, так по способови їх обробленя.

До таких належать дві чумацькі думки: „Ой не пють ся пива-меди“ [„Кобзар“. Прага I. 304] і „У недїленьку та ранесенько“ [ibid. 305], поміщені між поемами з р. 1844. Обі вони зачерпнені Тарасом з того самого живого жерела матеріялів поетичних, здавна призбираних в душі поетовій, з якого виплила єго „Хустина“. Обі вони основані на народних українських чумацьких пісьнях. Пригляньмо ся при нагоді сим думкам та порівнаймо їх з первовзорами:

Ой не пють ся пива-меди
Не пєть ся вода:
Прилучилась з чумаченьком
У степу біда. [*Шевченко.*]

Воли ревуть води не пють пригодоньку чують,
Ой десь наші чумаченьки у степу ночують. [*Чуб.* V. 1048. 174.]

Заболїла головонька
Заболїв живіт,
Упав чумак коло возу,
Упав тай лежить. [*Шевченко.*]

Ой упав чумак, упав тай лежить,
Нїхто його не спитає, що його болить...
Ой болить в його серце й голова,
Помирає чумаченько а роду нема. [*Чуб.* V. 1056. Е.]

Товариші покидають Шевченкового чумака. [„Стали його товариші, стали покидати“ (*Чуб.* V. 1042. 166)]. Над ним стоять потуро його воли. [Порівн. нар. пісьню: „Стоять воли сїрі половії, стоять ремиґають“ (*Чуб.* V. 1046)]. Гайворони

прилїтають клювати йому очи. Через них посилає він звістку родинї, просить батька, щоби за його душу псалтиру прочитати, а дївчинї вірній переказує, щоби не ждала.

Народні пісьнї зовсїм подібно описують смерть чумака; особливо нагадує Шевченкову думку варіянт, котрий ми уже подали розбираючи „Хустину“: „Котило ся ясне сонце понад горою“ [*Чуб.* V. 1042. Ч. 166]. В других варіянтах чумацької пісьнї описуєсь, як чумак умираючи посилає вістку своїй дївчинї і родинї через товаришів [*Чуб.* V. 1032. 153], через воли [V. 1044], через свого коня [V. 1045. Ч. 170. Б.], або через сивого орла [„Лети, лети, сивий орле, дай батькови знати“ (*Чуб.* V. 885. Ч. 452)], так — як Шевченків чумак через гайворонів.

По думцї Петрова [„Очерки исторіи украинской литературы XIX стол.“ стор. 358], Шевченкова пісьня: „Ой не пють ся пива-меди“ основана на слїдуючій чумацькій пісьнї:

Ой сидить пугач та на могилї
Та на вітер надув ся,
Ой сидить чумак на переднїм возї
Та вже лиха здобув ся.
Ой сидить чумак на переднїм возї
На важницю схилив ся,
Ой правою та рученькою
За серце вхопив ся.
Ой ви чумаченьки, молоде братя,
Зробіть-же ви славу
Та викопайте мінї молодому
Та глибокую яму.
Ой ви чумаченьки, молоде братя,
Ви люди пригожі,
Та побудуйте мінї молодому
Домовину з рогожі.
Ой котило ся та яснєє сонце
Та між могилками,
Ой вже-ж мінї не чумаковати
Та із вами чумаками.
Ой як-же буде з вас котрий братя
В своїй сторононьцї
Поклоніть ся отцю, моїй старій неньцї
І моїй дївчиноньцї. [Порівн. *Рудченка*: „Чумацкія пѣсни“, стор. 131—132, № 25.]

Ми бачили, що поодинокі уступи сеї пісьнї ввійшли ураз з другими варіянтами також до „Хустини“ [„У неділю не гуляла“], а з другого боку вказали ми, котрі окрушки з инших пісень найблизше підходять до поодиноких пісень думки „Ой не пють ся пива-меди“. Сюжет сеї думки Шевченка містить ся безперечно в пісьнї, наведеній Петровим — тілько-ж те саме мож сказати ще в більшій мірі і про другі варіянти. Найбільше ще пригадує Шевченкову думку конець пісьнї, поданої у Петрова, де чумак передає через товаришів поклін своїй дївчинї.

Друга із згаданих думок Шевченкових описує тугу дївчини, що́ дожидала — не діждала ся чумака з дороги.

У неділеньку, та ранесенько
Ще сонечко не зіходило,
А я молоденька
На шлях на дорогу
Невеселая виходила.
Я виходила за гай на долину,
Щоб не бачила мати
Мого молодого
Чумака з дороги
Зустрічати.

Сеся частина Шевченкової думки нагадує людову пісьню поміщену в „Трудах“ Чубинського [V. 1043. 168]. Пісьня сеся тим лише ріжнить ся від Шевченкової, що в ній виходить мати, а не мила, на зустріч чумацької валки та вивідуєсь про свого сина.

У неділю в ранцї рано пораненьку
Виходила мати чумаків питати.

Ще більше нагадує Шевченкову поезию народна пісьня, з котрої отсе подаю виписки:

Ой вишенька черешенька
З під коріня похилила ся,
Дурна дівка луховата (?)
За чумаком зажурила ся.
Потоптала черевички
На дорогу вибігаючи
Виплакала карі очи
Чумаченька виглядаючи.
Ой вийду я на гороньку
Та гляну я в долиноньку
Там мій милий воли жене
Тай заболїв на голівоньку... [*Чуб.* V. 1033. Ч. 154]

Ідуть його воли,
Воли половиї
Ідуть ремиґають,
А чумаченька мого молодого
Коло воликів немає.

Сьому уступови Шевченкової поезиї відповідають отсї слова чумацької народної пісьнї:

Вози риплять, ярма брязчать,
Воли ремиґають,
За ними йде дївчинонька
Все плаче-ридає. [*Чуб.* V. 1036. Ч. 158. Б.]

Закінченє Шевченкової сеї думки подібне до кінця народної пісьнї про чумака Макара.

Ой копали йому в степу при дорозі
Та притиками яму,
Завернули його у тую рогожу.

[Порівн. нар. пісьнь: „Зробіть свату чумаченькови домовину з рогожі“ (*Чуб.* V. 1031. Ч. 151)].

Тай спустили Йвана
У ту яму глибокую
На високій могилї... [*Шевченко.*]

Поховали чумака Макара
В клинку при дорозі,
Насипали над чумаком Макаром
Та високу могилу. [*Чуб.* V. 1046. Ч. 171.]

Шевченко написав ще і другу поезию під заголовком „Хустина“, [поміщена в пражському „Кобзарі“ між поезиями з року 1847], котра має зовсїм той самий сюжет, що́ попереду розбирана поезия під тим самим заголовком. Між ними лишень та ріжниця, що в сій говорить ся не про чумака, що́ виїхав в дорогу, а про козака-сироту, що́ вибрав ся на війну. Дївчина-наймичка дає козакови вишивану хустину. Вона дармо його з війни дожидає ся. На третє літо вертає військо з походу. Везуть її милого в трунї... За ним ступає кінь козацький, а на сїделечку мережана хустина. Головний помисл сеї поезиї кромі епізоду з хустиною містить ся в отсій людовій пісьнї:

Ой мала вдова сина-сокола,
Вигодувала, в військо оддала:
Ой старша сестра коня сїдлала,
А середульша хусту випрала,
А мати його випитувала:
„Ой коли синку приїдеш до нас?“
— „Тодї я мати приїду до вас,
Як павине піря на спід потоне,
А млиновий камінь на верх виплине“.
Вже-ж млиновий камінь на верх виплинув,
А павине піря на спід потонуло,
А мого сина в гостину не видно.
Вийшла на гору всї повки ідуть,
А мого сина коника ведуть.
Питала мати всеї старшини,
Чи не бачили її сина-сокола?
„Чи не то твій син, що́ сїм повків збив,
За восьмим повком головку схилив?“
Зозуля лїтала над ним кукучи
А коники ригали його везучи,
Колеса скрипіли під ним котючись,
Служеньки плакали за ним ідучи...

[*Чуб.* V. 882.]

Розумієсь, що сюжет, взятий з народної пісьні, — се немов кістяк, котрий прибрав Шевченко в живе пригарне тїло власного помислу. Пишною красою відзначуєсь особливо початок поеми, в котрому пробиваєсь те саме гаряче співчутє та прихильність Шевченка до бідних сїром-наймитів, яке видніє і в тій „Хустині“, котрій ми перше приглядались.

Отсе тих кілька слів, котрі мав я сказати пригадуючи землякам мало знану Шевченкову „Хустину“. Я старав ся вказати на звязь, яка лучить сесю поезию з другими віршами Тараса, а передовсїм видобути з під Шевченкового твору ті первістні народні мотиви, на котрих вона основана.

Щоби-ж положити конець неясним загальним фразам про людовий характер Шевченкових поезий, подам на другому місци докладнїйший розбір впливу народних українських пісень на зміст і форму Шевченкових творів.

Чернівцї д. 1. нов. ст. марта 1892.

Олександер Колесса.

Кілька слів про нашу лїтературну мову.

„Если хто печатно ширить фальшиві понятя о язицї, то того пустити мимо не можемо“.

[„*В справі языковій*“ д. Лосуна. „Зоря“ 1892, ч. 8.].

Не без деякого страху́ беру ся я за перо, щоб побалакати про ті пять статій, що їми вшанували мою замітку (наменовану від шановної редакциї „Правди“ „критичною статією“) „Галицькі вірші“ дд. Франко („*Зоря*“, 1891, ч. 18), Школиченко (id., ч. 20), Кокорудз (id., ч. 24), Хванько (id.) та Лосун (id., 1892, чч. 7, 8 та 9)[1]). А се тим, що всї мої опоненти[2]) силкують ся довести, що я роблю трохи чи не злочинство, насьмілюючись знїмати річ про мову, — маютьби то на се право єдино самі „фільольоґи, фахові язиковіди“. Отже все-ж зважую ся забалакати. Думаю бо, що „фільольоґи, фахові язиковіди“ не які єгипетські жерцї, а наука про мову не яка релїґійно-жерецька таємниця, що треба особливого висьвячування, щоб до тієї фільольоґічньої касти уступити і тих жерецьких таємниць зазнати. Думаю також, не згожуючись з д. Франком, що перспектива з над степового Днїпра може бути не менш широка і далекосяжна, як і з львівських вулиць...

Найсамперед мушу подякувати всїм тим, хто пошанував мою замітку увагою до неї, за показання на мої справжні помилки. Що-ж до того, з чим я не можу згодити ся, то я дуже бажав-би відмовити навіть і на всї подробицї, та на превеликий мій жаль не можу цього зробити уже через одно те, що така моя відмова взяла-б дуже багато місця: в моїй замітцї наведено кільки сотень прикладів та не менш мабуть їх і в тих пяти статях — через лад багато балакання було-б. Тим казати му тільки про найголовнїйше.

На мову, як і на всяку иншу річ, можна дивити ся не з одного погляду. Можна дивити ся з погляду спеціяльно-наукового, фільольоґічного; можна дивити ся з иншого — з погляду лїтературних інтересів, з погляду користности задля лїтератури од такого чи иншого напрямку в мові у письменників, що́ працюють задля тієї лїтератури. З першого, спеціяльно-наукового, погляду всяка мо́вна форма і цїкава, і має право на життя, бо вона є натуральним послїдком тих, чи инших процесів мо́вних. З другого-ж погляду, з погляду лїтературних інтересів, дїло стоїть не так. Не кожна мовна форма має право на місце в лїтер. мові і не кожна навіть така форма, що́ має це право, увіходить до лїтературньої мови і живе в їй. Мова бо лїтературня виробляєть ся не по кабінетах у фільольоґів, а на широкій аренї широкого розумового життя під впливом багатьох умов і обставин, і ці умови та обставини часом так впливають на розвиток лїтературньої мови, що можуть значно одірвати її од рідного ґрунту. Досить виразним прикладом може тут бути лїтературня мова московська, що́ часом цїлі періоди в їй украй незрозумілі московському мужикови. Скажу за д. Хваньком, що ми мусимо бояти ся цього і неодмінно вимагати од лїтературньої мови, щоб вона була яко мога зрозумілїйша народови. Та й не самому народови, а ще й інтелїґенциї, (хоч і чудно сказати). Українська інтелїґенция в Росиї відбилась од своєї национальности, змоскалилась і величезній більшости її мова московська рідньїйша, ніж українська. Ця інтелїґенция ще знає трохи звичайну народню мову українську, але не лїтературню. Лїтературня українська мова, як то не один раз доводилось вповняти ся, часом і добре таки їм зостаєть ся незрозуміла — найбільш в статях наукових. Тим, коли бажаємо своїй лїтературі ширшого росповсюджування, коли не хочемо одіпхнути од неї загал української інтелїґенциї в Росиї, мусимо дбати, щоб ця мова була зрозумула і їй, — се-б-то: не відбивалась од народнього ґрунту, відомого взагалї і помоскаленій нашій інтелїґенциї. На оцю річ, на ту, що́, виробляючи нашу лїтературню мову, мусимо мати на увазї і сьогочасний стан нашої інтелїґенциї, — галицькі лїтературні дїячі мало (мінї здаєть ся) звертають уваги (коли звертають). А тим часом се річ така, що од неї не втечеш, і мусимо завсїгди та завсїгди мати її на увазї, бо занехати її — се визначати ме заздалегідь самим готувати собі всякі перешкоди, — перешкоди тим дужчі, що корінь їм буде не в якому урядовому наказї, а в самому реальному станї річий.

Оце все мав я на увазї, пишучи свою замітку („Галицькі вірші“) про нашу лїтературню мову, тільки з погляду лїтературних інтересів дививсь я на мову. Тим часом мінї одмалювано здебільшого з погляду спеціяльно-фільольоґічнього. Виходили такі речі, що я доводив, що коли бажаємо нашій мові зазнати ширшого сьвіту, то мусимо оббігати напр. такої форми, як „мені-сь кріває́вить серце“, а мінї відмовлювано, побиваючи мене томами Мікльошіча, Житецького, Огоновського і т. и., що ця форма властива українській народній мові в Галичинї. Видима річ, що відмова тут не відповідала тому, що я казав. Правда, повставано навіть і проти самої моєї думки, що українська лїтературня мова в галицькій одмінї важка до зрозуміння (а часом і зовсїм незрозуміла) звичайному вкраїнському інтелїґентови (не „україно́филови“) в Росиї, хоча він досить вільно читає Шевченка, Левіцького (белєтриста), Квітку, Кулїша, Стороженка. Але я все-ж не можу згодити ся з тим, щоб упевнення д. Франкове, що його вірші переписують ся на Україні росийській, могло що небуть довести, опріч того, що істнїють дві-три нарізні людини, що́ цїкавлють ся сими річами. Досить глянути, скільки передплатників з Росиї мають галицькі видання (не минаючи й старої „Зорі“ — до редакциї В. Лукича, що́ надав їй нове житя), щоб упевнити ся, що галицькі твори (опріч, як я вже і тоді казав, оповіданнїв д. Франкових та Федьковичових) у нас зато́го не читають ся, найбільш-же вірші (хоча ми цїлком признаємо значний поетичний талан напр. у д. Франка). Як-би можна було навести згадані цифри, то певна річ, можна було-б тільки усьміхнути ся з таких упевненнїв, бо я не знаю, чи мало торік яке галицьке видання (опріч „Зорі“, звісно) більш тридцяти передплатників (за гроші) з Росиї. Певна річ, що в цьому винна і всїм відома наша байдужість до рідного дїла, але все-ж не можна балакати про те, щоб на підставі наче-б то широкого росповсюджування в Росиї галицьких виданнїв робити виводи на користь зрозумілости мови галицьких поетів задля інтелїґенциї в Україні росийській[1]).

[1]) Инших відмов мінї — не знаю.

[2]) Опріч д. Школиченка. Далі я вже не буду згадувати про його статю: з чим я там згожуюсь, про те не маю чого балакати; а що здаєть ся мінї в їй не до ладу, про те вже більш-менш докладно сказали дд. Хванько та Лосун, і тут з їх поглядами згожуюсь, опріч двох випадків: 1) видав мінї не доводилось чути з народних уст в значінню: виявив своїх товаришів у злочинстві, — в таких ви́падках народ каже звичайно: ви́казав (Харківщина, Полтавщина, Катеринославщина, Херсонщина), і я стояв-би за це останнє слово; 2) замість зовсїм нечупарного (та ще мабуть і кованого) ява вважаю за краще вживати, як радить д. Школиченко — ви́хід.

[1]) Д. Франко каже, що я дав довід сам проти себе, попрохавши у його дозволу видати на Україні росийській його „Лиса Микиту“. Це справдї було, але укупі з цим я прохав також дозволу поробити в творови такі одміни, щоб вони робили його зрозумілїйщим нашим дїтям, і д. Франко на це згодив

Так ось, дивлячись на справу з погляду літературних інтересів, балакаючи не взагалі про мову, а тільки про літературну мову, я й зауважав, що у галицьких поетів (а по части і взагалі у письменників) помітно недобрий напрямок, а са́ме той, що вони, бажаючи якого мога швидче бачити свою мову виробленою, з одного боку засьміттюють її багатьма́ не нашими формами (переважно польськими та московськими), а з другого, з-за цілком зрозумілої місцевої прихильности до свого, захара́щують її теж силою своїх форм місцевих, роблючи і те і те в такій мірі, що часом їх мова звичайному читачеви з України росийської незрозуміла або здаєть ся зовсім варварською. Я доводив се такими прикладами, як той, що галицькі поети вживають паралєльно форми і свої, і чужі, так напр., як зрадник (укр.) та измінник, благати (укр.) та вмоляти, мозок (укр.) та мозг, луна яко відгук, der Wiederschall (укр.) та луна яко місяць і багато иншиx. І вживаєть ся се все таким способом, що дуже часто обидві форми ви стріваєте у одного автора: на одному боці мозок, а на другому мозг. — Те саме показував я і в граматичних формах, і в наголосах.

(Далї буде).

В. Чайченко.

Нові твори драматичні.

Кара Божа.

Драма в 5 дїях Боярської.

В сьому творі скупилось разом і брак змісту, і нїкчемність літературного виконання, і зіпсуваннє мови, звичаїв народних і т. і. Мушу завважати, що веду переказ пісьля власного вражіння і деяких нотатків, що встиг зробити за час виконання пєси, бо в друку її нема, а рукописї здобути не довелось.

Перша дія має такий зміст: Старий козак, удовець, має дорослу дочку — дївчину, що́ покохала полковника, не знаючи зовсім про се; коханець її, полковник, називав себе полковничим пєарем, дурив, чаровав дївчину, а сам тим часом мав на метї одружитись з панною, Полькою, дочкою якогось польського пана. Дївчина кохала його близько півроку й не знала, що він — той самий полковник, якого оточає цїла юрма прислужників, якого знають всї околишні мешканцї, скрізь про його йдуть розмови, навіть гетьман сам шанує його й дає йому доброго коня. Якось зовсім несподївано довідалась вона від старого батька, що її любий — не простий козак, не полковничий пєар, а сам полковник. Причиною сього спостережения був полковничий кінь: старий батько дуже його хвалив, а дївчина по відзнаках довідалась, що то кінь її коханого. Дївчина тим вельми стурбована. Чудно якось ночуваєть ся, дивлячись на такі ненатуральні події: не вже-ж такий нїкчемний випадок не міг трапитись ранїйше, далї знов, не вже-ж дївчина не зацїкавилась ранїйше, який-то з себе полковник, що про його скрізь іде балачка?... Він і сам приходить до неї, але не з коханнєм, а з грішми, щоб їми відкупитись від будучої дитини. Щоб не вразити раптом почуття дївочого, щоб краще далось обдурити, він вигадав якийсь мітичний похід на Татар. Дївчина поняла йому віри, обіцяла ждати свого милого, молитись за його і стерпіти весь сором, усї муки, які випадуть на її долю. Коли відійшов полковник, з-являєть ся старий батько, а дочка оповіщає його, що незабаром діждеть ся внука. Старий остовпів від несподївани... На сьому дія кінчаєть ся. — Сюжет не довгий, але дія надто вже розтягнена. Насамперед кидаєть ся в вічи кілька сцен, що нїчим не вяжуть ся з фабулою; тут, наприклад, з-являєть ся якийсь чоловік до старого козака, просячи його до себе, щоб дав йому раду з жінкою лютою, „бо бєть ся, — каже, — та лає, а отсе вигнала з хати!“ Далї приходить жінка сього чоловіка, знов починають ся нїкчемні розмови, а дївчина тим часом оповідає їй потайно про своє коханнє. Через увесь протяг пєси сї дієві особи більше не з-являють ся, навіть і згадки про їх нема; не здались мабуть авторцї, а може старий їх так добре помирив! Не обійшлось і без комічного елємєнту, для шаблону — се наймит козака: хлопець носить ся скрізь з хлїбом та салом, та все бідкаєть ся, що йому їсти хочеть ся, а тут на лихо й не дають — нїкчемна копія з Стицька [Сватанє на Гончарівцї — Квітки]. Що до змалювання психольоґічного процесу героїв, то авторка певно боїть ся підступити до сієї працї, бо важка, натомість обмежуєть ся тільки ефектовою фразою, як ось: — „Тату, ждіть внука, у мене буде дитина!“ Дїд остовпів вражений — тай годї. Туж мить навертаєть ся на думку Шевченкова Катерина або Наймичка. Придивітесь лишень пильно а побачите, яку чудову псіхольоґічну картину малює автор, який консеквентний розвій моральних почуваннїв, але як воно разом просто й зрозуміло! В „Карі Божій“ навпаки ми бачимо примітивні лишень оголошення цїлого процесу, як от сказав я ранїйше.

Друга дія, то є цїлком балаганна комедія. До сюжету причиняють ся два або три монольоґи та коротенькі розмови відьми з дївчиною, а далї — з полковником. Вся дія тягнеть ся майже годину. Ось її зміст: Хата відьми. Глупа ніч, блискавка, грім і дощ. Відьма, то стара вбога баба, живе з ласки околишнїх мешканцїв подарунками, що приносять їй, аби вона поворожила чи то на корову вкрадену, чи щоб привернула або відвернула якогось козака. Сама вона в ворожбі нїчого не розуміє, про се сама признаєть ся, але, маючи стосунки з рїжними злочинцями, злидарями як і сама, що́ доносять їй відомости про крадїжки та інчі злочинства, вона відає, що робить ся навколо і в такий спосіб обдурює людий, добуваючи тим часом собі копійку. Щоб докладнїйше змалювати обличчє сієї відьми, її працю, всю техніку обдурювання [не розумію, по що се для сюжету драми], авторка виводить цїлий ряд сцен, а то: Приходить коханець відьми, оповідає, що вкрав з двора корову та продав її жидови; далї каже про свого приятеля, теж злочинця, що́ вкрав свинку та заховав десь у дуплї. Відьма все те бере на увагу, бо певна, що незабаром прибіжать до неї власники, просячи поворожити. Сцена кінчаєть ся на тому, що обидва завелись через горілку: коханець попрохав горілки; по довгій сварцї вона дістала пляшку і хотїла певно дати одну чарку, але той накинувсь на пляшку; счинилась у їх бійка, пляшка випала з рук і розбилась; коханець відходить, лаючись... Цїкавий я знати, що керувало авторкою, коли писала отсї сцени? Чи бажанє додати більш побутового етноґрафічного колїру дїям та особам, бути мовляв, фотоґрафією дїйсности, — чи просто бажанє зробити твір повнїйшим, більш рїжноманїтним? Що до останнього, то його за досить, бо сцен так багато і так вони не до ладу застосовані, що мимоволї се кидаєть ся в вічи. Що-ж до попереднього, то сум і сором обгортає тебе, дивлячись на таке псуваннє літератури, жаль обіймає тебе, що беззглядність нашого стану і брак критики дають можливість з-являтись таким твором, як „Кара Божа“, на глум кожному з нашої і без того вбогої літератури... Сією сценою тільки починаєть ся друга дія. Прибігає далї до відьми жінка, що́ в неї вкрадено корову і просить поворожити. Починаєть ся ворожба. Цїкаво-б знати, якими жерелами користувалась д. Боярська для змалювання її. [Се робить ся за часів гетьманства на Вкраїнї, ще під владою Польщі]. Мабуть з власної голови, маючи на увазї думку: догодити глядачам забавою, бо й справдї ся сцена подабає більше на вулишну комедию, ніж на побутовий етюд; до того-ж і сама її ворожка сьмієть ся з людий, що́ ймуть віри, ніби-то вона знаєть ся з чортами.

Але я певний, що ворожка хоч і сьмієть ся з людий, та поза очи, бо не така наївна, щоб викликати регіт у своїх клієнтів, як от д. Боярська робить з своїми слухачами. Вона [ворожка] тут і воду через решето сипле і зїлля кидає з приказками; далї, надївши на голову жінцї решето, веде її круг дзиґлика з мискою, а нарештї відвернувшись, нюхає в повітрі, се-б то питає „старшого“, як сама каже. По сій довгій ворожбі, вона каже жінцї, де її корова. Спасибі авторцї, що не

ся! Я й почав був робити ті виправки, та побачив, що лекше буде написати всю річ знову, ніж виправити, як каже д. Франко, „галицький віршовий виріб“, — та й кинув. У всякому разї мене трохи дивує, що д. Франко вважає звичай користувати ся до друку без дозволу авторового з приватних (та ще й не до його самого писаних) листів за гарний і дозволений літературний звичай...

вивела ще перед глядача власника тієї свитки, що́ була вкрадена приятелем її коханця, бо довелось-би знову дивитись на цілу сцену ворожби!... З усієї дії до сюжету тичить ся тільки ось що: До ворожки приходить дівчина, що обдурена полковником просить її відвернути милого від його коханки, або саму вже відвернути від його; ворожка забрала у дівчини, що тільки можна було забрати, поворожила, дала їй якогось зілля і вирядила. По ній приходить полковник з наказом, щоб ворожка отруїла дівчину; за се він дає гаманець з червінцями [згадай „Підгіряни“]. Сцена написана ненатурально, мляво, нема в ній того життєвого траґізму, що звичайний в таких випадках, нема псіхольоґії, як і скрізь!... Дія кінчаєть ся балаганною явою коханця нашої ворожки з носом розбитим козою, що ворожка держала у себе; завдяки козі, бо не дала спати, він підслухав розмову її з полковником і тепер вимагає за мовчанку два червінці.

Третя дія містить в собі епільоґ, принаймні першої половини драми. Ворожка, яко лїкар до дівчини-покритки, замешкала у старого козака, маючи на оці наказ полковника; і справді, по кількох днях родин вона отруїла дівчину. Дія захопила сей момент. Дівчина довго мучить ся від отрути, благає покликати полковника — подивитись, далї в муках, поцїлувавши дитину, умирає; полковника не діждалась. Батько стурбований метушить ся, благає ворожку спасти дочку, але пізно! Нарештї він присягаєть ся пімститись на лютому вороговi, на полковникови, що́ згубив єго дитину. — Д. Боярська, яко артистка, найбільше принаджує глядачів штучним виконанєм траґічних моментів, дратує їх нерви сценами смерти, наприклад, від отруєння, сценами збожеволїння і т. і. Взагалї вона єсть артистка траґічних картин, але не артистка псіхольоґічних сцен. Такою вона з-явилась і в своєму творі. Так само і в третїй дії вона роздратувала нерви самою лишень сценою смерти, без діяльоґів; до того ще й розтягла її більше, нїж на половину всієї дії.

Здавалось, що на сьому й кінець драми. Але нї! „Кара Божа“ не обмежилась самою лишень дівчиною, звернулась ще й до полковника. Для сієї кари авторка написала ще дві дії. Сї дії складають з себе нову драму з власним, зовсім відрубним сюжетом; невеличкий звязок справді лишаєть ся, то малий байстрюк, син полковника. Подаю тут коротенький зміст: На весїльному бенкетї полковника з дочкою польського пана, був підкинутий крадькома той самий хлопець, що́ лишився від дівчини. Молоді взяли його до себе й назвали Богданом. Небавом у їх родилась дочка, а мати вмерла. Се мабуть перша кара на полковника! Минуло 20 років. З дочки виросла дівчина-вродливиця й гордовита шляхтянка, а з хлопця-приймака вирiс парубок. Не знав бідолага, що то його сестра і щиро покохав дівчину. Але вона згордувала парубком, бо приймак! Поїхав толї молодий хлопець по славу, бив ся з ворогами, боронив рідний край [з пєси не можна довідатись, який се край був йому рідний, Польща чи Україна] і вернув ся до коханої вже не приймак, а лицар. Та ба! Дівчина не вважила на се; вона давно вже покохала одного шляхтича і ось, небавом, відбудеть ся весїллє. Нї зневага коханої дівчини, нї благання полковника, що його шлюб з дочкою неможливий, не спинили його, він наміг ся перешкодити весїллю, і до сего скористував ся випадком, коли молоді поїхали до шлюбу та там зарізав її. До господи полковника приносять тїло дочки. Молодий рветь ся пімститись, але батько спиняє його, називаючи сю подію карою Божою на себе і тут оповідає, що сей злочинець є рідний брат її. Крім сієї кари полковник катуєть ся за гріх марою, що з-являєть ся перед його очима; на сценї вона з-являєть ся двічи, а то: вперше, підчас весїлля молодого ще полковника, а вдруге, підчас шлюбу його дочки. Мара — се єсть тінь дівчини-покритки, згубленої полковником. Безперечно вона мучить старого, все життє не дає йому спокою, але з драми сього не відомо, хіба тільки один монольоґ, останнїй, перед марою, де полковник благає кинути його, присягаєть ся виконати всї її бажання, аби його не турбувала. Сей коротенький вибух почуваннів заступаєть ся траґічною сценою по смерти дочки. Бачимо, що й тут авторка обмежилась лишень драматичною картиною, і тут не потурбувалась дати бодай трохи псіхольоґічної дії. З наведеного видно, що самий зміст добрий, але в обох діях він тільки де-не-де виявляєть ся; весь час проходить в нїкчемних сценах, як наприклад польський весїльний бенкет, що, до речі, дуже похожий на такий бенкет у „Юрку Довбушу“, тільки без порівнання гірше змальований та до того ще з навмисно загаданою тенденцією; він тягнеть ся через усю дію четверту, а сцена, що́ тичить ся до сюжету — підкидуваннє дитини, обмежуєть ся лишень одним монольоґом. Відповідний обсяг має й сцена кохання в дії пятій.

Не обійшлось в драмі й без цинїзму; ось, наприклад, сцена оглядування підкинутої дитини, та сцена кохання шляхтича з своєю молодою. Ся остання нагадує більше сучасний французький роман пікантний, нїж справжнє коханнє молодих осіб доби Гетьманщини, два віки тому. Годї її оповідати! Досить нагадати, що серед глядачів ся сцена викликала обуреннє, що аж розітнув ся голос: досить! На сьому мушу скінчити; треба ще тільки згадати про добу, з якої позичений сюжет та про мову твору. Довідатись, з якого часу ся драма, як гадає дописуватель „Зорі“ ч. 10., справді неможливо; тільки слова — „гетьман“, „полковник“, коли-нї-коли нагадують про час Гетьманщини, але окрім сих слів, авторка не сказала нїчого про той час, не потурбувалась означити епосу, кинути відповідне сьвітло на події й життє того часу, бодай однією смугою. Шкода й працї! Для сього бракувало у авторки наукового ґрунту, лїтературної осьвіти, а що найголовнїйше, бракувало хисту творчого. Жерелами історичними для неї певно були драматичні твори з історичними сюжетами наших письменників: Кропивницького, Старицького і др., бо вплив безпосередний сих письменників, коли вже просто не позичка, — кидаєть ся просто в вічи при найменшій увазї.

Що до мови, то драма не має нїякої вартости, псуваннє на кожному кроцї! До всього додають ще й самі артисти, що́ виховались певно на московському ґрунтї, а через довгий час мандрівки по Московщинї прибрали ще специфичні риси в виконанню й мові. Подаю тут для прикладу кілька слів та виразів з драми; ось вони: „Холоп, заржавлений, мішати [се-б то перешкоджати], здїлай милость, твоє життє понадобилось полковнику“ і инч.

Про декорациї нема чого й казати, вони пороблені цїлком на московський лад.

Микола Чорноморець.

ЛЇТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Львівський адвокат др Кость Левіцький приладжує тепер до друку „Термінольоґію правничу“, котрої перша часть появить ся уже в місяцї жовтнї с. р. — В „Справозданю“ з дїяльности виділу „Руського товариства педаґ. у Львові“ за час від 1. грудня 1891 до 30. липня 1892, котре що-йно появилось, оповіщено, що виділ товариства з огляду на се, що проф. В. Шухевич задля страт рішив ся не видавати дальше „Дзвонка“, одинокої ґазети для дітий, переняв видавництво на себе і від 1. липня с. р. рішив видавати як „Учителя“ так і „Дзвінок“ правописию фонетичною. Обставина, що „Дзвінок“ не в силї удержатись, дає вельми сумне сьвідоцтво для нашої суспільности, котра не дбає про ґазету, що має виховати наймолодше поколїнє. Справу на сей раз виратував виділ „Руськ. тов. педаґ.“. Щоби одначе і він міг сповняти сей тяжкий обовязок, повинні земляки прийти єму в поміч, приєднуючи як найбільше передплатників на „Дзвінок“. — Подано до цензури ось які нові рукописи: 1) „Вашим добром, вам же й чолом“. Складка 14 оповіданнів з етноґр. матер. 2) Українські думи народні: а) Самійло Кішка; б) Маруся Богуславка; в) Три брати; ґ) Козак Голота; д) Повстаннє Українців проти Жидів. 3) „Кажи жінці правду та не всю“ — оповіданнє Марусї Вольвагівни.

Василь Лукич.

МУЗИКА.

Нові видання. 1) „*Збирныкъ народнихъ украинськыхъ писень* зибравъ и для хору уложывъ М. Лисенко“. Четвертий десяток. Ціна 50 коп. = 1 мар. 50 фен. [Здобути можна у київських муз. маґазинах, теж у самого Автора в Київі].

2) „*Изъ Кобзаря Т. Шевченка*. Музыка для спиву и фортепіано А. Бигдая“. Катеринодар 1892 р. Типо-лїтоґрафія А. Сташевського. а) „*Думка*“ [„Тече вода въ сыне море“].

Ціна 35 коп. б) *„Тополя“* [„Плавай, плавай лебедонько“]. Ц. 40 коп. в) *„На городи коло Броду“*. Ц. 40 коп. г) *„Ой сяду я пидъ хатою“*. Ц. 35 коп. [Продають ся у С. Гольденберґа в Катеринодарі, у Ідзіковського в Кіїві, у Адлєра в Ростові на Дону]. **В. Січовик.**

ТОВАРИСТВА.

Вістки. У Львові засновали наші патриотичні Русинки товариство жіноче „Клюб Русинок у Львові“, котре поставило собі метою утворити огнище житя інтелєктуального, оживити духовий рух Русинів, скріпити і піднести у них народного духа і розбудити між ними товариське житє. — Львівська молодіж засновала в липні с. р. товариство ґімнастичне „Сокіл“. Статути вже подані до затвердженя. — Відкритє нової філії товариства „Просьвіта“ в Каменці струмиловій відбулось 18. нов. ст. червня. — В старокняжім місті Теребовлі отворено 29. н. ст. червня товариство „Руська бібліотека в Теребовлі“. — Перші загальні збори новозаснованого товариства взаїмних обезпечень „Дністер“, на котрого фонд основний зложили галицькі Русини готівкою 50.000 злр. а. в., відбулись 29. н. ст. червня. Товариство небавом входить в житє. — Загальні збори „Руського товариства педаґоґічного“ відбудуть ся в старорускім княжім місті Перемишлі дня 29. нов. ст. серпня с. р. **Домонтар.**

Руське товариство педаґоґічне у Львові. Виділ відбув за час від 1. грудня 1891 до 30. липня 1892, як довідуємось з оголошеного саме тепер справозданя, 12 засїдань, на котрих обговорював всї важнїйші справи товариства. Що до заснованя інституту дівочого виділ здержав свою постанову з огляду на те, що інститут дівочий Василиянок у Львові саме тепер реорґанізує ся; сим однак не усунув ще тої важної справи з порядку дневного. В сім часї вніс виділ також кілька петиций і мемориялів до Ради Шкільної краєвої, до Президиї Ради Шкільної краєвої, до Сойму і до Міністерства. І так до Ради Шк. кр. вніс виділ: 1. о апробату „Учителя“ для шкіл народних східної Галичини; 2. о апробату ново виданих книжочок товариства; 3. о знесенє розпорядку інспектора окр. львівського в справі закупна премійних книжочок виключно у Сайфарта і Чайківського. До Сойму вніс: 1. просьбу о підвисшенє плати учителям, а то о 150 злр. найвисше дотованим, а о 100 злр. всїм иншим; 2. о додаток по причині дорожнї: 3. о підмогу на „Учителя“; 4. о підмогу на інститут для хлопців [сего року було 56 школярів]; — і 5. о зміну закона з 1. сїчня 1889. До Президиї Ради Шк. кр. вніс виділ мемориял в справі невизначуваня тематів руських на конференциях учительських у східній части Галичини і визначеня бодай половинного числа тематів сих при рівночасній дискусиї в язицї руськім, — а до Міністерства: 1. в справі заведеня в школах правописи фонетичної і 2. о підмогу на видавництва для шкільної молодїжи. Справа видавництва бібліотеки для шкільної молодїжи лежала виділови також дуже на серцї, з недостачі однак средств і підмоги з Ради Шк. кр. мусїла вона бути поки-що понеханою. Крім сих справ полагодив ще виділ і инші справи. І так постарав ся о відчити з рідної істориї і літератури і упросив до сего проф. О. Барвінського, Грушкевича, Саля і В. Коцовського; зробив передрук з Істориї педаґоґії і Істориї літератури (В. Коцовського), друкованих в „Учителю“; доповнив реґулямін діловодства виділу; помістив поясненє по всїх ґазетах в справі правописній; переняв видавництво „Дзвінка“ на себе; закупив від проф. В. Шухевича єго виданя в сумі около 100 злр.; рішив від 1. липня с. р. видавати як „Учителя“ так і „Дзвінок“ правописию фонетичною; брав участь в концертї в 31-шій роковини Т. Шевченка і в богослуженю по бл. п. Олександрі Огоновськім; ухвалив міри в справі більшої фреквенциї ново-заснованих шкіл народних з руським язиком викладовим у Львові; — і рішив постаратись о більшу докладність в урядових шематизмах. До товариства за сей час вступило 53 членів; між ними було учителїв народних 27, сьвящеників 10, учительок 4, професорів шкіл висших 3, приватних осіб 5, академиків 2, адвокат 1 і урядник 1. Головою товариства був посол проф. Ол. Барвінський, а секретарем Кость Паньківський. „Учитель“ мав передплатників 435.

Приходи товариства в 1891/92 р. виносили 840 злр. 95 кр. [між тим з вкладок членських 161 злр. 41 кр., а з розпродажи книжок і сплат 482 злр. 43 кр.], а *розходи* — 554 злр. 81 кр. Осталась готівка в касї 286 злр. 14. кр. З кінцем липня 1892 р. стан маєтку товариства був такий: 1) Вартість книжок на складї (пів ціни) 1170 злр. 40 кр. 2) Вартість претенсий за книжки, взяті в комісе (половина) 328 злр. 64 кр. 3) Вартість залеглих вкладок членьских (половина) 140 злр. 25 кр. 4) Готівка в касї з кінцем липня 1892 р. 286 злр. 14 кр. *Разом* 1925 злр. 43 кр.

Приходи „Учителя“ в роцї 1891 виносили 1392 зрл. 20 кр., а *розходи* 1407 злр. 48 кр. Недобір 15 злр. 28 кр.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Непримирена. З записок сїльської учительки на Україні. [Наклад і передрук з „Правди“]. — Львів 1892 р. 63 стор. вел. 8°. Ціна 30 кр.

Юрко Стефенсонъ. Оповіданє про те, якъ выгадано желѣзницю, написала М. Загорня. [Книж. тов. „Просьвіта“ Ч° 146, а 7-а за р. 1892]. — Льв. 1892 р. 32 стор. мал. 8°. Ціна 10 кр.

Галицко-русская библіографія XIX столѣтія дополненная русскими изданіями вышедшими зъ Венгріи и Буковинѣ (1801—1886) составилъ Иванъ Ем. Левицкій. Выпускъ XXV. Льв. 1892 р. 409—432 стор. 4°. Ціна 1 злр. = 1 руб.

б) періодичні виданя.

Правда. [Том XIV. Випуск 41. За місяць липень 1892. 385—446+2 вен. стор. 8°]. Зміст: Моншер-козаче, гумористичне оповіданне Т. Зїньківського. Весїлє в Коваївцї, етнографічні записки Н. Колцуняка. Павло Полуботок, історична трагедия Осипа Барвінського. Вісти: З Стириї Х-а. Лаврін Костер, вірш Чайченка. Безвигляднїсть соціяльної демократиї, стаття з нїмецького Дра Е. А. Шефлє. З Ради державної. Дїяльність руських товариств і інститутів. Сучасна хронїка. Переписка Редакциї і оповіщення на окладцї.

ПОСМЕРТНІ ОПОВІСТКИ.

Лука Левіцький, парох в Белзци, вислуж. декан золочівський, член „Просьвіти“, „Народного Дому“ і инш., помер 30. н. ст. липня с. р. в 77 роцї житя — третьої днини по золотім весїлю, котрого довелось єму діждати з своєю подругою. Покійний був тихим, але вельми щирим патриотом. Єго заходами засновано перед 40 роками в Белзци школу; тепер вона є триклясова з руською мовою викладовою. Відтак єго заходом заложено громадський шпихлїр збіжевий і громадську касу позичкову, котрі то інституциї так ратували і ратують громадян, що нїякі банки не мали в тім селї своїх довжників, а через те не пустили нїкого з торбами... В селї багато письменних людий, котрі читають „Батьківщину“ і виданя „Просьвіти“. Громадяни загалом трудолюбні, тверезі і ощадні, заладжують усї справи дома і не тягають ся по судах. До доброго морального і материяльного стану громади причинив ся в значній части покійник, проживши в тій громаді яко сьвященик 45 лїт. При виборах до всяких репрезентацій брав від 1860 р. дїяльну участь і село Белзець, завдяки єму, не виказувало зрадників справи народної: белзецькі виборці вкупі з своїм сьвященником усе віддавали голоси тільки на руських кандидатів. В часї епідемічних хороб закуповував за власні гроші лїки і сам розносив по хатах: бувало заверюха, а покійний, перевісивши торбину з лїками, спішить по хорих... В громадї мав великий вплив і поважанє: всї громадяни слухали єго немов рідного батька, і любили: доказом сеї любови і щирого привязаня є між иншим мурований гріб, котрий громада здвигнула з власної волї і своїм коштом. Похорони єго відбулись 2. н. ст. серпня при великій участи народу місцевого і з околиці, і при участи над 20 сьвящеників, з котрих 3 промовляли над домовиною. Смерть о. Л. Левіцького покрила тяжким смутком єго родину, а між нею і єго сина, редактора нашої часописи. Вічна покійникови память і земля єму пером!

Впорядчик части літературно-наукової Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарні Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIII.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі півтретя аркуша.
Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. [для заграниць 6 руб., або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Одно число коштує 30 кр.

1892.
У Львові
15 (27) серпня.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциєю непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин.

Ч. 16.

НА РОСПУТТЇ.

Повість В. Чайченка.

(Далї.)

VIII.

А тим часом, якось непомітно наблизилась весна. Школярі з школи порозбігали ся на весняну роботу та й Демидови вже було нїколи вчити. Демид потроху робивсь справжнїм ґосподарем, завсїгди не цураючись „чорної роботи“. Селяни спершу дивували ся тому, що „пан“ почав мужикувати, а дехто, як напр. Петренко, і питали ся навіть про се. Демид одмовляв завсїгди однаково:

— Служити мінї на службі не хочеть ся, бо там скільки нї служи, скільки нї клопочись, то все будеш наймит: сьогоднї ти тут, а завтра тебе геть проженуть. А тут я коло свого клопочусь: знаю, що коли я роблю з усієї сили, то роблю на себе і в мене мого добра, мого хазяйства більшає і нїхто мене з його не прожене. А що я „чорну“, як ви кажете, роботу роблю, то се тим, що так здоровійше людинї на тїлї, як що вона і „чорну“ роботу робить, а друге — як що я схочу панувати, то тодї може й їсти нїчого не буде. Краще, як що кожен сам собі хлїба заробить.

— Та воно то так... — казали Демидові селяни, і хоча ця його відповідь не зовсїм вдовольняла їх, але-ж у всякому разї заспокоювала. А далї вони вже звикли до Демидового „мужикування“, і воно не стало їх дивувати.

В лїтку Демид зато́го не бачив книжки — хіба сьвятами та неділями коли. За те вже в осени він мав більше вільного часу, а зимою вже міг читати й писати, скільки хотїв. Він тодї перечитував усї літературні новини за рік та писав, доводячи до ладу свої роботи. Він зібрав чимало етноґрафічного та лєксічного материялу і тепер впорядковував його. Опріч того він почав чималу працю полїтично економічну про селян. Не вважаючи на школу, у його досить було часу на все це.

Іван Нечуй-Левіцький.

Школа-ж складала ся в його тепер вже з двох кляс, бо були школярі другого і першого року. Андрій уже не ходив до школи вчити ся, бо мав роботу й дома, але-ж він часто приходив до Демида, читав часом з їм у-двох книжку або брав книжки до дома читати. Він читав уже досить добре. Кільки вкраїнських історичних книжечок познайомили його трошки з українською істориєю. Він зацїкавив ся дуже і почав прохати в Демида такої книжки, де „усе було-б списано про Україну“. Такої книжки не було, але Демид пообіцявсь росказати Андрієви усе, що він схоче. У першу-ж неділю Андрій прийшов слухати. Демид приготувавсь до оповідання про князівський нерiод в українській історії. Трапилось так, що са́ме тодї, як Андрій прийшов, у Демида сидїв Петренко та Онисько Шапувал — молодий ґосподар з Костївки, що перший пісьля Петренка згодив ся віддати свого одного сина до школи. Демид почав оповідати при їх. Всї слухали з надзвичайною увагою та цїкавістю, часом перепиняючи Демида та просючи вияснити ту або ту не зовсїм зрозумілу річ. Бачучи таку увагу до свого слова, Демид промовляв щиро, з запалом. Три години тягла ся його лєкция і за цей час нїхто й не подумав зворухнути ся з місця. Демид довів свою о́повідь до литовського панування і спинив ся. Три слухачі в один голос почали прохати Демида дозволити їм прийти і на ту неділю послухати далї. Радий Демид залюбки на се згодив ся. Але другої неділї йому не довелось казати далї. Петренко привіз з собою ще двох Костївців. Вони не знали того, що казано було тієї неділї та й Петренко з Шапувалом залюбки згодились послухати ще раз.

— Дужче замітимо, — сказав Петренко.

Хоча Андрієви цїкавійше було-б слухати далї, бо він

і так добре це все „замітив“, але не було чого робити — послухав і він удруге. За те через два дні було невеличке сьвято і Демид міг на його повести своїх пятьох слухачів далі. Кільки сьвят та неділь викладав він своїм слухачам українську історию, ілюструючи її кобзарськими думами та деякими поетичними творами українських авторів, — найбільш Шевченковими. Широка картина гайдамацького повстання в Шевченкових „Гайдамаках“ зробила велике враження на слухачів. Скінчивши праґматичний виклад історичний, Демид, вволяючи своїх слухачів волю, прочитав їм кільки історичних белєтристичних та драматичних річий — „Чорну раду“, „Тараса Бульбу“, „Марусю Богуславку“ та инші. Од цих книжок перейшов він до читання взагалі. А там, одмовляючи на питання, Демидови довелось промовити кільки лєкций про сьвітобудову та з землепису. Демид сьміючись звав своїх пятьох слухачів „Костівським університетом“. Але нова весна припинила лєкциї в цьому університеті і погнала на поле і професора і студентів, хоча Андрій не покидав частенько заходити. Одного разу прийшовши до Демида в неділю [це було рано по весні] та згадуючи зимні лєкциї, він сказав Демидови:

— Я все оце думав і дивно мині було, що ось скільки лило ся крови за народню волю, а тоді знову народ у панській неволі опинивсь. Чого воно так? Я думаю, що воно так: як що відразу смикнути, то воно чуть; а як що потрошку затягати петлю, то його мало й помітно, наче й не чуть, — а так затягне, що потім і не зворухнеш ся. Он ви подивіть ся, — і тепер так. Багаті люди не смикають одразу, а потрошку затягають петлю. Бідному чоловікови нїкуди й повернути ся, — де вже там йому бунтувати.

— А що-ж хіба тепер? — спитавсь Демид.

— Та що? Он ви гляньте хоч у нас, у Радівці. Там старий пан нї до чого не мішавсь, а все отой Галушка управитель, робив [сказати, й тепер робить]. Ну, от він з нами, з Радівцями, і зазмагав ся. Нам землю так вирізано, що вся кругом у панській, та й годї. Куди не повернись, так зараз худоба до панів у шкоду і вскочить. Чи скубнула, чи не скубнула там що, а вже обїздний з нагаєм біжить і по спинї тебе лата і худобу займа, а тоді - плати.

— Чого-ж ви не жалїєтесь, коли вас бють?

— Еге, пожалїєш ся! Він так бє, щоб на самотї, щоб нїхто не бачив, або хоч і бачуть, так „економічецькі люди“ — хіба ті за нами руку потягнуть? Нї, де вже його жалїти ся — хіба самі парубки зберуть ся та одлубасють.

— А хіба трапляєть ся?

— А чому — нї? Так одного разу обїздному боки полатали у ночі... А то й Галушку самого... Одного разу пасуть наші люди волів — в осени дїло було — і я там був. І все ми парубки здорові. Коли не надбіга Галушка верхи. нагай у руцї і сам [мабуть десь їхав та й побачив нас]. Надбіга та зараз:

— Ви, такі-сякі, — на що пасете на панському?

Та як підскочить та мене по плечех нагаєм, а тоді другого парубка. А далї — зирк, — аж воли не на панському, а тільки біля межі. Я тоді як ускочу та як смикону в його з рук нагай та його тим нагаєм — раз! А другий парубок підбіг та тягне його з коня. Та тільки й здоровий-же каторжний Галушка: висмикнув у його руку та як дасть коневи ногами в боки, — так той кінь, як змій, і стрибнув на нас, за малим не подавив, — ледві оступились, а Галушка втік.

— Ну, що-ж він тоді?

— Та що? Він уже давно уїв ся в наших людий, а тоді ще дужче почав дошкуляти. Був у нас клапоть луки. І зазмагавсь він за той клапоть: „економічецький“ та й „економічецький“. Ми кажемо: наш, а він: „економічецький“. І вже так, що й мірщика він кличе. Приїхав мірщик, почав міряти і той клапоть до якономії міря. Ми тоді громадою зібрали ся — не даємо і мірщика прогнали...

Андрій спинив ся і обличчя в його відразу похмарнїло.

— А тодї-ж що? — спитав ся Демид.

— А тодї він у суд!

— А суд?

— Та й суд-же... Оце вже другий рік позиваємось... Він править не то йому землю, а й грошї, щоб заплатити за неї, — по 20 рублїв за десятину, бо воно лука, — говорить, — сїно... А тієї луки десять десятин, то що-року це двісті рублїв, а ми ту луку косимо, відколи воля вийшла, то хіба се мало нам платити? А наша Радівська громада невелика — триста душ!

Андрій замовк і обличчя в його зовсім осмутнїло. Трохи згодом він махнув рукою і ще щось хотїв був казати, але ту-ж мить двері одчинили ся і новий гість уступив до хати.

— Здоров, Демиде!

— Гордїй!...

Це був справдї Гордїй. Демида не здивувало, що він прийшов, бо знав з його останнього листа [вони зрідка листувались коротенькими листами], що він має приїхати. Товариші поцїлували ся.

— Сїдай-же, брате, сїдай! — казав Демид. — Ба, я й забув: вас треба познайомити: оце Андрій Степанович Кодоленко, а це Гордїй Васильович Раденко.

Гордїй простяг руку Андрієви, той, трохи незважливо, зробив так саме. Усї посїдали. Першу хвилину і Демид, і Гордїй мовчали. Вони розглядали один одного. Гордїй був такий, як і перш, тільки щось лягло на його обличчя таке, що зараз брало очи, скоро на Гордїя глянеш. Щось невпокійне, мінливе пробігало по тому обличчю, дивуючи Демида. Це Демид помітив у перші-ж пять-десять хвилин.

Гордїй теж дививсь на Демида. Той заріс дужче бородою, обличчя йому погрубійшало. Очи які були спокійні, такі й тепер. Але вся його постать одягнена не в звичайну Гордїєви мійську одежу, а в сїльську чумарку — якось покремезнїйшала, змужичіла.

— Та й селянин-же ти зробивсь! — вимовив нарештї Гордїй.

— Як?

— Та тебе й не пізнаєш, що ти був коли містянином.

Демид хотїв був одмовляти, але Андрій устав і почав прощати ся.

— Чого ви тїкаєте? Посидьте ще! — прохав його Демид.

— Та нї, нехай я другим разом зайду, а тепер мині ще дїло є тут на слободї, а воно вже нерано.

Андрій стиснув руку Демидови, але Гордїєви руки не насьмілив ся подати, а тільки вклонив ся і пішов з хати.

— То що за добродій? — спитавсь Гордїй у Демида, як той випровадив Андрія.

— Це? Гарний парубок. Колись мій школяр був.

— А тепер?

— Тепер — гість. Ходить до мене в гостину, бере книжки читати, балакаємо про книжки.

— А ти таки й справдї зробив ся просьвітником сїльським?

— Ну, до цього ще далеко. Але дещо роблю.

І Демид з запалом почав оповідати Гордїєви про школу, про свій „Костївський університет“.

— То все добре, — промовив нарештї Гордїй, — одного я боюсь, що прийде час, коли якийсь пін, глитай чи урядник пошле на тебе донос, з-являть ся непрохані гості і тебе, раба Божого, потягнуть, а у людий зроблять трус і вкраїнські книжки позабирають.

— Але-ж все, що я роблю, я роблю цїлком на лєґальному ґрунтї, - одмовив Демид. — Нїяким законом не заборонено робити того, що я роблю.

— То що? — усьміхнув ся Гордїй. — Ти забуваєш, що опріч законів єсть іще дещо і що такі факти, як цей, уже траплялись і людий тягано за далеко менші „провини“. А це буде річчю дуже шкодливою, бо тодї селяни побачуть, що уряд проти української книжки, і се може українській книжцї пошкодити. А ти до того ще сам хліб робиш і ним ще більшу на себе увагу звертаєш. На що-ж до української дїяльности мішати „толстовство“.

— На що так казати? Чому те, що робить вкраїнська інтелїґенция або нарізні люди з неї, виясняти неодмінно чужим впливом? Чому не погадати, що такий чи инший напрямок дїяльности є просто послїдок української ідеї? Чи багато нового в тому, що я кажу, чи роблю? Чи дуже це різнить з Шевченковими поглядами на себе: бувши інтелїґентом [адже він був інтелїґент!], зоставати ся мужиком, одружити ся з мужичкою, а не з „панночкою одукованою“? Нї, не од Льва

Толстого сьвітогляд мій іде, а од Тараса Шевченка. Центр ваги у нашій вкраїнській справі він бачив у народі і вкраїнську справу він розумів яко справу народню. Він не одрізняв націоналїзму од демократизму, а думав, що в словах „вкраїнська справа“ на віки злило ся і те й те. Так думаю й я. А подумавши так, я почав міркувати й про те, яка саме дїяльність моя мусить бути, як що я схочу йти таким шляхом. Вкраїнська справа — в народі, — то треба зробити, щоб народ росплющив очи і побачив те, що мусить побачити. Але як що я з-явлюсь серед його „паном“, хоча-б і лїберальним, то він мінї віри не пойме і мої слова хоч і слухати ме, але думати ме, що я брешу і хочу його піддурити. Тодї я зважив ся спершу заробити сю велику річ — народню віру. Заробити-ж її можна тільки виявивши себе людиною, що робить практичне дїло таке, що його годує, виявивши себе тим, що народ зве словом х а з я ї н. Найзручнїйший до цього шлях був заходити ся коло своїх ґосподарських справ. Я й заходив ся.

— І не дивує їх, що ти, пан, сам робиш?

— Спершу, звісно, дивувало, а потім звикли, бо моя ця робота зовсім натурально виходила з усього складу невеличкого батькового ґосподарства, що не могло істнїти найманими руками. Буваючи-ж завсїгди серед їх то яко вчитель, то яко лїкар, то яко просто письменна людина, неписьменному селянинови потрібна, я потроху впевняю їх, що не з якими інтересовими замірами іду до їх. В цьому треба впевняти тим, що дуже довго „пан“, се-б то сурдутовець саме з такими замірами й ходив на село і з с а м и м и такими. Через те народ і не йме віри і зовсім иншим людям. Скоро-ж вони впевнять ся в цьому, то й вірити муть цїлком, а тодї тільки й можлива просьвітна дїяльність така широка, якою мусить вона бути.

— А тепер ще не вірять? — запитавсь Гордїй.

— Як тобі сказати? Дехто може й вірить. Наприклад оцей Андрій... А инші... наш народ хитрий дипльомат у відносинах до інтелїґенциї. Инший добродій знатиметь ся з тобою кільки років, балакати ме часто і, здаєть ся, вірити ме всьому, що ти скажеш, а потім виявить ся, що слухаючи тебе він до кожного твого слова додавав: „брешеш“.

Гордїй зареготавсь.

— Ну, братіку, так далеко не втечеш!

— Еге, але це доводить, що яко мога більш такої роботи треба. Що більші мури повстали проміждо інтелїґенцією та народом, то більшої працї треба, щоб їх знищити, бо тільки тодї, як їх не буде, — тільки тодї ми виграємо справу.

— Виграємо! — промовив зітхнувши Гордїй. — Боюсь я, що мало ти можеш зробити при всїх таких обставинах. Що важить твоя дїяльність поруч з дїяльністю величезного централїзацийного механїзму?

— Що? „Останні будуть першими“. А потім: я с а м, о д и н, звісно, нуля; але я певний, що я не сам буду, що будуть другі і що більш їх буде, то більшу можна мати впевненість, що ми подужаємо.

— Знаєш, ти вмієш впевняти, — сказав Гордїй, стискаючи руку Демидови, і почув, що смуток налїг йому на серце. Колись і він, Гордїй, вмів упевняти. А тепер, слухаючи щирого Демида йому хотїло ся сказати: Це все добре, але на що? Адже... Але він нїчого не сказав і тільки сумно похнюпив голову. Саме в цю мить двері до їх у хату трохи одчинили ся і вони почули Демидової матери голос:

— Буде уже вам балакати: ходїть чай пити:

— Гаразд! — одмовив Демид. — Ходїм, Гордїю!

— Але-ж я добра роззява: забув переказати, що тобі кланялась жінка.

— Спасибі! Я ще більма роззява, — навіть не спитав ся, чи здорова вона.

— Еге, здорова.

— Але-ж, Гордїю, я тобі багато дечого казав про себе, а ти про своє життя нїчого, — промовив Демид.

— Про своє? — Гордїй трохи скривив ся. — Хай колись иншим разом, а тепер справдї ходїм чай пити.

Товариші пішли до чаю.

Пісьля чаю Гордїй поїхав до дому, покликавши Демида до себе цими днями.

Випровадивши Гордїя, Демид не вернувсь у хату, а став на рундуку: йому не хотїло ся йти з цього трохи вогкого, але здорового сьвіжою вечірнього повітря. Він вернувсь у хату тільки по шапку і пішов поблукати. Він вийшов у свій сад, перейшов по кладцї невеличку річечку [власне — струмочок], що перерізувала сад, повернув лїворуч і вийшов з саду на шлях. Той шлях був у Радівку і зараз-же зникав у невеличкому лїсї, що ріс над річкою. Демид озирнувсь круг себе.

Лїворуч біленькі хатки на слободї, мов у оправі з зелених садків, золотили ся в останніх промінях од сонця, що пишно й червоно сїдало за слободою. Праворуч, скільки оком засягнеш, слав ся степ — часом чорний — то рілля, а здебільшого зелений; просто перед Демидом тріпав молодим ще трохи блїдим листом чепурний струнький лїс.

Демид широко потяг собі в груди мягке весняне повітря і зупинивсь. І слобідка, і степ, і лїс, і пестливе повітря, що обвивало їх — все це складало одно нерозірване цїле і таке гарне, таке гармонїйне цїле. І Демид чув, що й він теж частина цього цїлого, і йому було і легко, і гарно. Умисно широко дихаючи, перейшов він невеличкий клаптик безлїсного шляху і вступив у гай. На його повіяло пахощами лїсовими, пахощами од молодого листу, од молодої кори. Він глянув у гору. Листя вже счорнїло: сонце сїло за обрій.

— Пізно вже... — почуло ся Демидови десь коло його. — Пусти, голубчику!

— Не пущу ще, моє сердечко, моя ясочко! Ще рано!

Демид зупинивсь. Йому зовсім не хотїло ся сполохувати якусь закохану пару і саме через це він не знав, чи йти йому далї, чи вертать ся, бо не розібрав ще, відкіль саме голоси — здавало ся, наче вони з заду. Демид озирнувсь і справдї побачив трохи на бік до шляху, за деревами, дві постатї. Тонка дївоча постать здала ся по знаку Демидови. Стан дївчинї обвивали парубкові руки, голова, трохи закинена назад, лежала під парубковими губами. Голосний поцїлунок почувсь у лїсї.

— Ой, не дуже-бо, Андрію!

— Серце Орисю, — нїхто не почує, бо нїкого нема.

— Еге, а щось недавно їхало...

Орися! Андрій! — відразу пізнав обох Демид і пішов далї, щоб їх не полохати, бо поки вони зовсім не помітили його. Але він, пройшовши трохи, звернув у бік і увійшов у гущавину. Він сїв на пеньку. Голова йому палала. Перед ім відразу мов жива уявилась инша картина: як він, Демид, ишов садком з Ганною і питавсь у неї, чи хоче вона пїти за його...

Еге, він сьогодні вперше пісьля того с т р а ш н о г о дня, пісьля дня з листом, згадав усе. І невимовна туга обхопила його. Туга по загубленому щастю, по вбитих надіях. Не можна жити без щастя, не можна жити без надій. А він спробував жити і жив ось скільки часу, і думав, що можна. Але досить було йому побачити на мить справжнє людське щастя, щоб зараз-же впевнити ся, що він помилявсь, що він не має сили зректи ся т а к о г о щастя, що в і н х о ч е й о г о м а т и. А л е в і н й о г о н е м а т и м е. І через кого? Через Гордїя! Через того, кого він звав своїм другом! Друг, що одняв останнє щастя! Гарний друг!

Демид чув, як його обхоплювала злість, як повставало вороже почування проти Гордїя. Йому хотїло ся оддячити Гордїєви за своє нещастя, зробити йому якесь зло, таке зло, яке він, Гордїй, зробив йому, Демидови.

Темрява давно вже обгорнула лїс, давно вже десь нявкнув сич, а Демид усе сидїв, нїчого того не помічаючи. Сидїв, аж поки повний місяць виплив на чисте безхмарне небо і закинув свій срібний промінь у лїс. Промінь упав просто Демидови на руки і відразу вони засяли. Демид сахнувсь:

— Якого ката! — подумав він сердито і глянув у гору.

Крізь листя ледві видко було клаптик осяяного неба. Демид устав важко і пішов до дому. Він вийшов з лїсу, знов увійшов у сад. Вікна у хатї сьвітили ся, — старі батько та мати дожидали ся Демида. Але Демидови не хотїло ся їх бачити. У грудях у його щось росло, щось піднїмалось. Якась нова сила мов обхоплювала його. Зла сила. Демидови хотїло ся когось ударити, когось дошкулити — за те, що він такий нещасливий, за те, що всї, опріч його, мають щастя-долю. Він тодї переміг себе, сказав собі, що не личить розумній істотї віддавати ся так дуже своєму особистому горю і так перемагав ся увесь цей час. Але тепер годї! Він хоче щастя, бо інакше не може бути, бо всї мають щастя, а він сам тільки...

*

Але деж те щастя? Де його узяти? Де? де? де? — стояло перед Демидом пекельне питання, мучачи його несьвіцькою мукою.

Зненацька щось блиснуло долї і звернуло його увагу на себе. Він підійшов туди, де блищало. Це було там, де він ще вчора копав з Трохимом канаву, а блищала проти місяця вибіляна у землї залїзна лопата.

— Бач, кинув лопату! — подумав Демид про Трохима і одразу почув до його таку злість, що трохи не побіг зараз же з лопатою до Трохима. Але він зупинивсь і на щось глибоко всадив лопату в землю, надавивши її ногою. Звиклі до роботи руки перехилили лопату і вивернули грудку землї. Не розуміючи сам, на що він те робить, Демид знову поставив лопату під ногу і наліг на неї. Лопата вгрузла в землю. Демид вивернув землю і знов застромив лопату і внять вивернув. І він почув, як та сила, що була зараз у його у грудях, уся повертаєть ся у бік, до оцієї лопати, до оцієї землї, — і йому схотїло ся робити, робити. І напруживши усю свою мужню силу, він почав копати далї канаву. Лопата за лопатою одвертала ся швидко, але Демидови здавало ся, що він дуже повагом робить, і він усе швидче та швидче совав лопатою. У його не було другої лопати, деревяної, щоб викидати землю, і він почав викидати залїзною. Піт крапав йому з обличчя, але він того не помічав і все кидав та кидав лопатою, різав та різав нею землю. І аж тодї, як почув, що дуже втомив ся, аж тодї почув і те, що та зла сила, що́ росла у його в грудях, кудись зникла, мов уся пішла на роботу.

Демид кинув лопату, утер спітнїле обличчя рукавом і сїв на купу землї, важко дихаючи. Йому було гарно. Йому було спокійно. Зовсїм не так, як там у лїсї. Тепер він навіть не розумів до пуття, що його так тодї дошкулило. Що справдї таке? Він не має щастя, а всї його мають! Всї? Як йому не сором було це думати? Стільки горя на сьвітї, що́ перед тим горем його маненьке горе... Ну, нехай, він сам нещасливий! Чому? Тому, що він любить Ганну, а вона не його, а Гордїєва? Але-ж хіба од цього він менше любить її? Хіба це не дає йому любити її? А в цьому, в любови уся й сила! Аби любов, а то де любов, там і щастя! Це так просто, так зрозуміло, так гарно. Аби в його в серцї любов панувала, то й щастя буде. Він був там, у лїсї, нещасливий. І це тим, що тодї в його в серцї тієї любови не було. В його в серцї був тодї самий еґоїзм та ще заздрість. Еге, — він почервонїв тепер з сорому, — еге, він з а з д р и в тій молодій любій парі, заздрив Гордієви. Та хоч-би заздрив, а то!... Чим винен Гордій, що Ганна покохала його, а він Ганну? Та й хіба Гордій знав, що в його було на серцї? Хіба він, Демид, сказав про те Гордієви, як другови. І він ще міг пісьля цього нарікати на Гордія!

Любі, молоді, щасливі — по своєму щасливі, а він по своєму. Хай-же вони будуть щасливі! Який він радий, що так склало ся! Який гарний цей Андрій і яку гарну він собі дївчину знайшов. Вона буде йому гарною жінкою. Шкода тільки, що вона неписьменна. Але се нїчого. Андрій навчить її. Вони будуть щасливі, — любі, гарні!

Демид устав. Він був такий радий, радий з усього. І з того, що на небі ясно й пишно сяв місяць [Господи! яка злість: я й місяць вилаяв! — згадав він те, що було в лїсї], і з того, що навкруг його листя шелестїло і тому, що Андрій та Орися будуть такі щасливі. Моторний веселий він скинув лопату на плече і пішов у хату, бо йому хотїло ся бачити людий, балакати з їми. Але біля дверий він зупинив ся.

— А як-же те: чи піду я туди? Чи побачу я її?

Яке питання! Вже-ж він піде й побачить! За що він ображувати ме друга, що не зна нїчого? Нема чого бояти ся, що їм нїяково буде зустріти ся з Ганною: нїчого не буде, бо нїчого не одмінило ся: вона любила Гордія і любить його; він любив Ганну і любить її. І він піде і побачить її і все буде гарно...

І він одчинив двері, переступив, двома ступінями темні сїни і увійшов у хату.

— Мабуть дожидали ся мене, мамо й тату! — промовив він весело.

Вони справдї його дожидали ся.

Не вважаючи на те, що завтра був день робочий, Демид довго ще не спав, то балакаючи з старими, то сидючи потім сам з своїми думками біля одчиненого вікна у своїй хатї.

Першого-ж сьвята Демид пішов у Радівку. Він ізнов проходив тим лїсом і поминав те місце, де побачив Орисю та Андрія і те, де він сидїв і де його обгортала нїч... Але тепер инші почування панували у його в душі...

Він дійшов до Радівки, поминув слободу і підійшов до панського будинку на один поверх, але з ґанком та з кольонами. Зараз-же в дворі його стрів Гордій.

— А, от спасибі, що прийшов! — скрикнув він, щиро стискаючи Демидови руку. А я вже думав: як що сьогоднї тебе не буде, то в недїлю поїду та силоміць заберу тебе. Ну, ходїм-же до хати!

І Гордій повів Демида в хату і вони обидва посїдали у невеличкій з старими меблями, але чепурненькій витальнї.

— Ну, що-ж поробляєш? — запитавсь Демид.

— Та те-ж таки, що й казав: ґосподарювати думаю. За останнїй час дядькового життя було так, що дядько мало до чого й мішавсь, зато́го безконтрольно у сїм завідував Галушківський. Ну, а тепер треба росплутувати, бо і з рахунками і з чим иншим чимало понаплутував. Не знаю, чи доведеть ся держати його далї.

— А от бач — і я згадав, до речі приходить ся, — сказав Демид. — Твій Галушківський ще за дядька запозичавсь з Радівцями, одсужував у їх там клапоть луки і грошї за неї — щось тисяч шість, чи що. Не міг-би ти роздивить ся уважнїйше на це дїло, бо, здаєть ся, сей Галушківський і тут наплутав і увесь цей позов повстав з-за персональної обра́зи, щоб помстити ся за те, що його побито.

— Це мабуть тобі той... Андрій, здаєть ся? — казав? — спитавсь Гордій.

— Еге.

— Добре, я се зроблю, і се дуже може бути так, як ти чув, бо я-ж кажу — цей Галушківський нї про віщо не дбав опріч власної кишенї. Але що-ж се я роблю? Забалакав ся з тобою, а Ганнї й не сказав, що ти прийшов. Вона буде дуже рада тебе побачити. Ось коли хочеш, поки прийду — і Гордій посунув за Демида купу нових ґазет та журналів.

Гордій пішов, а Демид почав дивити ся на ті ґазети та журнали. Між їми були такі, що їх Демид не бачив уже давно. Розгорнувши один росповсюдженний, але паскудний російський часопис, уславлений своїм виляннням туди й сюди, — він одразу аж не стямивсь з дива, побачивши там підпис: І. Д а в и д е н к о. Демид почав читати його статю [фейлєтон] і вичитав у їй дещо на тему: як без Бога нї до порога, так без уряду нї до ступіня; можна робити тільки йдучи за урядом те, що уряд хоче; усякі за́ходи на власну руч тільки шкодять поступови у Росії. Демид випустив часопис з рук і замисливсь.

— А що начитав? — спитавсь одразу Гордій увіходячи.

— Прочитав оце Давиденкову статю і страшенно здивувавсь.

— Чого?

— І статї, і тому, що вона в такій ґазетї.

— Овва! Та хіба-ж ти не знаєш, що він давно вже там пише? Він спершу проповідував ідею з-єднання з російською лїберальною партією, потім пішов писати у „Доглядачі“, а відтїль уже не важко було перейти і д о ц і є ї к л ь о а к и.

— Що-ж це таке? — спитавсь Демид.

— Що? Зрада — хіба не бачиш!

— Знаю, що зрада, але-ж чого, через віщо?

— Не він сам, їх багато таких. Час такий і Давиденки — се ознака часови. Коли з одного боку до нас прибуває борцїв, то за те з другого сичить зрада.

Тієї хвилини двері одчинили ся і увійшла Ганна. Демид устав і глянув на неї. Обличчя в неї схудло, але було таке саме чепурне, як і перш. Вона глянула на Демида. Їх очи зустрілись ся. Демид побачив, що на мить у їх перебігло щось жалібно допитливе, але зараз-же зникло. Вона просто і щиро стиснула Демидови руку і сїла.

Увірвана розмова про Давиденка та про сьогочасний вкраїнський рух почала ся знову. Ганна балакала мало, більш слухала.

— А що пак Петро Михайлович поробля? — спитавсь, одразу про це згадавши Демид.

— Та я-ж тобі чи казав, чи хотів казати, — вони — він і кільки однодумців — заснували толстовську кольонію хліборобську у Переїздному.

— Справді? Я чув, що він зробився „толстовцем“, але не знав, що він так близько.

— Ат! не має чого робити! — промовив Гордій.

Якесь невдоволення з-явилось у Ганни на обличчю. Вона посидїла ще трохи мовчки і вийшла, бо її покликано до дитини.

Вона вернулась тільки до обіду, — Демид бо зостав ся у Гордія на увесь день. І за обідом, і пісьля обіду Демид несамохіть придивляв ся до Ганни та до Гордія, ще невідомих йому в цих нових відносинах — чоловіком та жінкою. Вони поводили ся спокійно, навіть весело, але і в Ганни Демид помітив на обличчю саме таку риску з турботи, з невпокою, з невпевненості, як і в Гордія. Цю риску можна було особливо гарно помічати тоді, як Ганна мовчала і обличчя у неї несамохіть набирало свій звичайний вигляд.

— Що це значить? — думав Гордій. — Чого це? Чи в їх яке горе? Нещасливі вони чого?

Але одмови на це питання він, звісно, знайти не міг.

Вже увечері він пішов до дому. Ганна та Гордій схотїли випровадити його. Всї троє пішли шляхом.

— Ти-ж будь ласкав, частійше до нас ходи, — чого тобі там сидїти сиднем? — З нудьги згинеш! — казав Гордій Демидови.

— З дїлом не згинеш з нудьги, — одмовив Демид, а до вас я ходити му, як що не докучати му.

— Що ти плетеш! — одмовив невдоволено Гордій.

Але Ганна зрозуміла, що Демидові слова належуть їй. І вона додала:

— Гордій тільки й балака все про вас, а я буду дуже рада, як що ви часто ходити мете до нас.

— Добре! — одмовив Демид весело. — За це спасибі! Тільки-ж і я вас дожидаю колись у свою хату. Глядїть!

— Гаразд! ми не забаримось! — одказав Гордій і почав прощати ся, бо вони з Ганною вже досить далеко одійшли од своєї хати.

(Далї буде).

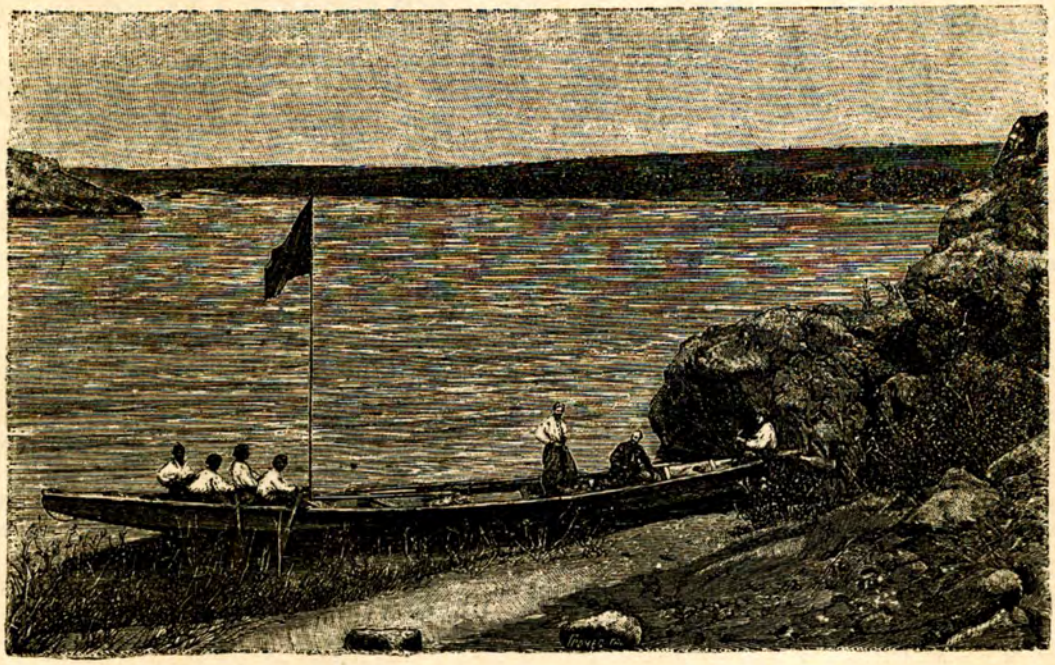
З ПОЕЗИЙ К. УСТИЯНОВИЧА.

I.

В золоченій колúсочцї
В шóвках, в білім пуху
Панськоє дитя; а в ньому
Тільки пушка духу.
Над дитиною чуває
Мати — нї, не мати
Лишень мамка румяная;
А панїя-мати,
Щó плекáти свою лялю
Здоровя не має,
На балю́ сияє, пляше,
Шампан попиває.

Мамко дýжа! де-ж здорова
Де-ж твоя дитина?...
В курній хатї, в чорній латї
Без матери гине.
Гине житє здоровоє,
Плекає ся хоре
Людям і собі на мýки
І на глум доктóрам.
Гине житє; купленою
Мамою вбиваєсь,
А власть сьвіцька і духовна
На морд позваляє...

Вижниця 20. червня 1892.

Камінь Перун на Днїпрі.

ПОЛЕ.

У давню давнúну ще вільне козацтво
Штрикнуло у серце моє,
І шарпало панство, і бідне крепацтво
Водило тут рало своє.
Настала і воля — кайдани порвали,
Сьвіт божий побачив слїпець —
Мене-ж бо що року орали, орали,
Та ось і з-орали в кінець.
Всї витягли соки, все тїло порито,
Та ще і питає усяк:
Від чого посїєш пшеницю чи жито,
А вродить курай та будяк?
О люди, два віки я знаю неволю,
Годую два віки вже вас, —
Так дайте-ж бо, дайте нещасному полю
Спочити хоч тільки на час!

О. Галка.

До соловейка!

Про що ти щебечеш, любий соловейку
Про що, невгомонний, сьпіваєш всю ніч?
Чи може про милу, про щастя сьпіваєш,
Чи може про ме́не ведеш свою річ?
Як милу сьпіваєш — я слухати буду
Як щире кохання палає у всіх:
Як милу кохати — я вчити ся буду...
Я буду молитись з тобою за всіх!
Як щастя, як долю ти тут вихваляєш, —
Не знаю, — но може на сьвітї що й є, —
Я вірить готовий, що лучше ти знаєш,
Що те, що сьпіваєш, на сьвітї жиє.
Но як що про ме́не... прошу вгомони ся,
Бо правди не скажеш, і тільки менї
До жалю розважиш убитеє серце,
Згадаєш бувалі, забутиї днї!
Змовчи, вгомони ся! Щебеч лиш про себе!
Сьпівай свою пісьню, яка вона є,
А я буду слухать, молитись з тобою,
То може проснеть ся ще щастя й моє...

Петербург 9. червня 1891.

К. Г. **Лозинський.**

Титарівна.

Драма в 5 дїях і 6 відмінах Марка Кропивницького.

[Сюжет позичений у Тараса Шевченка].

(Конець).

Д І Я V.

ВІДМІНА І.

[Вулиця. Ліворуч: тин, перелаз із саду, під перелазом криниця. Праворуч: хата Худомія. Далї село].

Ява 1.

Лепестина (набира воду з криниці).

Ой у степу, степу криниченька,
Ой там вода прибуває,
Гей там козак, козак молоденький
Ворон коня напуває.
Ой кінь ирже, та вода не йде
А в Сїч доріженьку чує,
Гей чи на мою, гей чи на свою
Та голівоньку звіщує.
Ой налетїли сизі зозуленьки
Та все куку та куку,
Гей подай, подай молодий козаче,
Та хоч правую руку...

Ява 2.

Лепестина і Худомїха.

Худомїха (на порозї своєї хати). Здорова Лепестино! А що твої ґосподарі дуже зрадїли онукови?

Лепестина. Що таке? Це вам приверзло ся: якому онукови?

Худомїха. Думаєш, нїчого не знаємо?

Лепестина. Що-ж ви знаєте, скажіть нам, то й ми знати мем.

Худомїха. Не хитруй, дївко! Не доросла ти ще, щоб мене перехитрувати. Признавай ся краще, чи вже Настя внесла дитину в хату, чи й досї виховує у садку? А що їй Бог дав: хлопчика, чи дївчинку? (Промовля регочучи).

Як що буде хлопчик, то віддамо в дя́чки,
А як буде дївчина, то віддамо в шва́чки,
Щоб вміла шити, ще й вишивати
І те дїло робити, що її.....

Лепестина. І як вам язик не поприщить?

Худомїха. Не віриш? Дак піди у берег до дупленастої верби тай подивись, що у дуплї заховане!

Лепестина. Я не хочу й чути такого!... (Хутко пішла через перелаз). А ну-ну, чи правду вона каже?

Худомїха (сама). От дївчина! Живе у подвірї і не бачить, що навкруги неї коїть ся! Не дївка, а якась соня чи слоква? Баба Морозиха учора як раз у півнїч ходила у Титарів сад стерегти, як цьвісти ме папоротник та замість папоротника постерегла, як Настя привела на сьвіт дитину... Сьогодня зайшла до мене і, спасибі їй, шепнула, тільки не велїла нїкому виявляти. А як його не виявити, як почнуть тебе розпитувати? Виявиш несамохіть!...

Ява 3.

Тетяна і Худомїха.

Тетяна (ідучи вулицию). Здорові були з неділию!

Худомїха. Спасибі. Куди простуєш, чи не до Титарівни?

Тетяна. До неї, та не знаю, чи йти, чи не йти?

Худомїха. А що трапилось?

Тетяна. Ми оце зараз з татком повернулись з міста, та таку там звістку перечули, що бодай краще й не чути.

Худомїха. Що таке, кажи швидче! А потім я тобі виявлю звістку, тільки не знаю, чия буде цїкавша...

Тетяна. Усю ватагу, з котрою Микита погнав ся за татарським загоном, котрий оташував ся під Нерубаївським лїсом здебільшого в ясир забрано, а останних перебито. А Микиту ледве пізнали між трупом, геть пошматований...

Худомїха. Царство йому небесне!

Тетяна. Один тільки і зостав ся з тієї ватаги, котрий з перебитою ногою ледве долїз до Днїпра, до забродів, там він і досї гоїть ся. Дак він розказував забродчикам, що каже: „Продав Татарам котрийсь із своїх“.

Худомїха. Чи не Гаврик?

Тетяна. Може!... Бо Гаврик лютий був на Микиту. Що-ж оце буде з Настию?

Худомїха. А що буде з дитиною?

Тетяна. З якою дитиною?

Худомїха. Що Настя цієї ночи на сьвіт привела.

Тетяна. Як?! Ой Боженьку! Ой страшно... Ой серце замира! Що-ж це таке?... (Побігла хутко вулицию, ламаючи руки).

Худомїха. Чи йти до Рокотів, чи не йти? Як-же не йти, коли цїлісїньку ніч не спати му, як не розвідаю усього... Та і як його заснеш, як отаке поруч скоїть ся? Піду худчій та хоч зазирну у вічи Титарам... О, я зразу постережу, чи знають вони про свій сором? (Голос дитячий з хати: „Мамо, ідїть в хату, Панасик упав з печі і геть лоба розбив“). Хай вам трясця, не до вас менї, остогидли!... (У хату). Га? Ось я тобі дам! Ох, шкода-ж сердешної Настусї. Господи, як шкода! Як раз так і справдило ся, як люди віщували; що якого Титарівна покохала, таке й путя вийшло. Так-же достометно так! Чого Микитї було вештатись по сьвітах, мало і без нього таких, що́ не знають що робити з своєю головою? Слави забагнуло ся? Перш треба було захистити від поговору Настину славу, а потім своєї здобувати. На віщо з ума звів дївку, коли не мав її брати? Оцї вилупки безбатченки то вони всї якісь!... Сердешна Настя! А-ну піду до Титарів, як там вони собі мають ся? (Пішла через перелаз).

Ява 4.

Чути здалеку дївочий сьпів. Дївчата виходять колом, сьпіваючи весянки:

Шум ходить, по водї бродить,
А Шумиха рибу ловить,
Що зловила те й пропила,
Сучцї дочцї не вгодила.
Ждн, доню, до суботи,
Куплю тобі червоні чоботи,
Огірки жовтяки,
Старійте ся парубки,
Огірочки зелененькі,
Всї дївчата молоденькі...
Плету, плету лїс-лїс,
На парубків біс-біс,
А на дївочок золотий віночок,
Огірки жовтяки...

Явa 5.

Ті-ж і Тетяна.

Тетяна. Ой, сестрички голубочки, коли-б я вам щось розказала! Ой, горенько, горенько!...

Дівчата. Що там таке? Що з тобою вчинило ся?

Тетяна. Чули про Микиту?

І-ша дівчина. Я ще позавчора чула, якийсь Січовик заходив до нас та розказував таткови. Каже, що котрийсь певно з ватаги зрадив, бо зовсім несподівано Татари наших з усіх боків обгорнули.

II га дівчина. Така вже доля козача.

Явa 6.

Ті-ж і Лепестина.

Лепестина (на перелазі). Тетяно, а йдіть сюди! (Тетяна підходить, вона шепче їй на вухо). Отаке, голубонько!

Тетяна. Ой страховина! Ой сердешна Настуся! (Дівчата починають проміж себе шепотіти).

Явa 7.

Ті-ж і Гриць.

Гриць (вбігаючи). Вербунка селом іде, вербунка.

Всі. Невже?

Гриць. Мартин Кутяга вже завербував ся, такого гарного каптана напяли на нього! А Потапа Рудя підпоїли! (За лаштунками чути вербунку, потім гурт юнаків з'являєть ся на сцені, з сьпівом і танцями).

Пристань Юрку до вербунки,
Будеш їсти з маслом курки,
Будеш їсти, будеш пити,
Довбешкою в бубон бити!
Штани мої шаравари
Слїди замітали,
Три шаги у кишенї
То й ті заважали:
Один шаг на тютюн,
Другий на табаку,
Третїй шаг орандарцї
Залатати дранку.

Явa 8.

За гуртом ідуть музики, а потім кінний віз, на котрім барило з медом. На барилї сидить верхи Запорожець і всїх частує, з заду бочки сидить Явдоким з бандурою.

Запорожець. Гей, панове юнаки, шановне лицарство! У кого ще в жилах тече прадїдівська кров, у кого в грудях не заплїснївіла відвага, до тих обертаю ся з промовою. Слухайте юнацтво, а ледацюги заткніть вуха, бо не до них промова.

Всі. Слухайте, слухайте!

Запорожець. Наперед усього, бувайте здорові з неділию! Щасти вам, Боже, на добрий розум та щире почуття!

Всі. Спасибі, спасибі!

Запорожець. Закликаємо вас на веселий ралець, на крівавий танець. Не з тих я країн, де ротом гав ловлють, а вухами ляпають і не з тих сторін, де язиком крешуть, та чужими руками искри згортають, а з самого я пожарища: з Січи! Хто охочий глянути, де злидні цьвітуть, а небавом і ягідки зростуть, гайда з нами! А в нас весело жить: куди не скинь оком, скрізь дим курить; куди не оглянь ся, скрізь вогонь заняв ся! Не закликаємо тих, котрі у роскошах пишають ся та між себе змагають ся. Нехай чублять ся словами, доки надійдуть з келепами. Та й мудрії нехай мотають на вуса та длубають ся в потилиці, доки зостануть ся лопатки в горосї, а нам голотї не треба розрізнятись з шаблию та з мушкетами. До зброї юнацтво, бо вже один ворог почав надто улесливо цвенькати, другий скрипить чубами, третїй закрутив головою!... Ну-ж худчій на герц!

Семен. На герц! Прощайте дівчата! Готуйте рушники, та сподівайтесь нас з старостами. Коли-ж не повернемо ся за часу, то кажіть царство небесне.

Дівчата. Щасти вам, Боже!

Запорожець. Явдокиме, промов до людий живе слово!

Явдоким (сьпіва).

Хвалили ся бусурмени
Нас в полон забрати,
Турецькому султанови
В дарунок послати.
Доки шабля при боцї,
Доки мушкет за плечима,
Чи злякаєть ся-ж козак,
Хоч-би й смерть перед очима?

Гурт юнаків (сьпіва).

Скоріще меду наливай,
Палчіщ кобзарю додавай!

Явдоким (сьпіва).

Тай варшавські мосцїпани
Занудили ся за вами,
Виглядають гостий з Січи,
Мов голодний вовк здобичи.

Гурт юнаків (сьпіва). Доки шабля при боцї і т. д.

Явдоким (сьпіва).

І хан кримський теж мурмиче,
Що нїяк вас не закличе,
В Бахчисарай на ралець,
На крівавий поставець.

Гурт (сьпіва). Доки шабля при боцї і т. д. (Всі пішли).

Тетяна (сама з собою). Не знаю, чи йти до Настусї, чи не йти.

Явa 9.

Худомїха і Тетяна.

Худомїха (ідучи через перелаз). Ти ще тут, Тетяно? Як-би ти бачила, що тепер робить ся у Титарів шарварок. Як сказала я їм про Настю, то там таке заварило ся, як у казанї. Достометний гармідер!

Тетяна. І на що ви сказали?

Худомїха. Як то на що? Не сьогодня, то завтра все виявило ся-б. Як тільки увійшла я у кімнату, Настя глянула на мене і зразу постерегла, у чім сила, бо вся немов отерпла. Сказано: „зна кішка, чиє сало з-їла!“ І зараз і слїд за собою замела.

Тетяна. Що-ж старі?

Худомїха. Репетують, аж сум іде по хоромах. Я вже й не рада, що сполохала, утекла мерщій, цур їм!...

Тетяна. Ой горенько, горенько!

Худомїха. Ще й яке горенько. Вийшла я на ґанок, аж це Настя сусїль мене на зустріч. „Кажіть мерщій, каже, що трапилось“, — а сама так і тремтить вся неначе її пропасниці бє. Ну я їй і виклала як на долоні.

Тетяна. Не вже?

Худомїха. А що-ж тут ховатись? Та таки не видержала за язиком і того, що про Микиту чула, і те розказала. Ох голубко! Коли-б ти побачила, що стало ся з Настию, як виявила я їй про Микиту! Як ударить вона себе у груди кулаками, як закричить, як заквихить! Я мерщій до дому. Думаю, хай вам всячина і з вашим лихом і з вашим клопотом!...

Тетяна. Ой страшно-ж, страшно!

Худомїха. Еге отаке! І що це воно так не смерка?

Тетяна. Не піду-ж я до Настї, — боюсь! Боженьку, за що-ж ти її сердешну так покарав?... (Пішла плачучи на село).

Худомїха (сама). Бідолашна Настя! Чи й досї-ж в дуплї дитина? Коли-б там який звір не розірвав, або собака не задавила?... Бо як піде на безголівя, то лихо до лиха липне як рипях. Коли-б швидч смеркало, збігаю до верби та роздивлю ся, чи хлопчик, чи дівчинка? А лицем мабуть як вилитий Микита? Отже неначе на злість менї і досї не смеркає. (Пішла в хату).

Явa 10.

Худомій і Деркач ідуть вулицию.

Худомій. Та й забарив ся-ж я у вас, вже скоро й смеркати ме.

Деркач. Нїчого, скажете жінцї, що по громадському дїлови, чи там по...

Худомій. А стрівайте, либонь моя жінка помайорила? Пристіймо трохи, бо як вздрить, зажене в хату.

Деркач. Та то вам вбачаєть ся.

Худомій. Що вбачаєть ся? Нї, куме, як добрий козак носом ворога, отак я мою жінку, побий мене сьвятий хрест! Та я волїю хоч і заприсягти, що вона десь тут: хоч іде, а хоч і сьвіжо пройшла. У мене, куме, ніс на жінку собачий!

Деркач. В-їлась, бачу, вам жінка добре в печінки.

Худомій. Скоро вже дошкулить до найболячіщого... Тоді майну від неї прямо на Запорожжя.

Деркач. Ну, куме, давно вже ви туди збираєтесь, через те й спізнились.

Худомій. Невже? Хіба там ледачіщих від мене нема?

Деркач. Були та всїх у потилицю протурили.

Худомій. Чи не заразом з вами, бо у вас і тепер часто потилиця свербить?

Деркач. Нї, куме, я ще козак і до віку козаком зостанусь, а ви обабили ся, то вам цїна у базарний день: пів денєжки.

Худомій. Я вам скажу, куме, що бабу мабуть таки не Бог сотворив.

Деркач. То то й штука, що Бог, та ще й з ребра чоловічого.

Худомій. Невже з ребра? Це-ж вам хто сказав?

Деркач. Чув недавно від попа і Титар Рокота сам вичитав у Євангелиї.

Худомій. У перше чую! Як що Рокота вичитав, то може й справдї...

Деркач. Рокота добре письменний і латину утне! У найумдріщого дяка вчив ся!

Худомій (помовчав). Одначе я вам скажу, хоч і Бог сотворив бабу, тільки мабуть і він каєть ся.

Деркач. Чого доброго? Одначе, куме, на мою думку нам не приходить ся путатись у боже дїло. Бог сотворив бабу і Бог з нею! Що-ж зайдемо до Титаря, чи нї? Менї ще з обідньої доби чогось гикаєть ся.

Худомій. Думаєте, почастує?

Деркач. Та не то що, а... Може що нове почуємо. А може таки й почастує?

Худомій. То ходїмо доки ще не зовсїм смеркло. (Пішли присьпівуючи):

Коли-б менї транди-ранди,
Добрати ся до оранди,
Хильну меду одну краплю,
Та й до домоньку потраплю!...

Запорожець. [З статуєтки А. Н. Поля].

Ява II.

Худомїха (вибігла з хати). В хатї вже темно, що й нитки не засилю в голку, а на дворі й досї ще видко. Відколи живу на сьвітї, ще такого довгого дня не було?! Хіба оце чи не кінець сьвітови приходить? Кажуть, що перед кінцем сьвіта хоч сонце і погасне, одначе буде сьвітло, бо все навкруги загорить ся і лїс, і поле і вода... Чого воно на захід сонця небо таке червоне, може вже там за горою заняло ся? Не темнїє та й годї! Що це менї отут саме під оцим ребром якось нїяково стало: чи від страху, чи від нетерплячки? Коли-б ще не занедужати від цїкавости. Кажуть-же, що є така хвороба: цїкавощі? Хіба піти зараз оце як стою до дупленастої верби? Таки піду. Напнусь чорною хусткою, щоб безпечнїще, прокрадусь, бо занедужаю й справдї цїкавощами. Де-ж моя чорна хустка? (Пішла в хату).

Ява 12.

Морозиха і ще скільки молодиць.

Морозиха. Адже не даром і пісьня каже:

У козака віри
Як на морі піни;
Вітер подмухне,
Й піну розжене,
Отак козак дївку
З розуму зведе.

У мене їх аж семеро дочок було і всїх віддала я заміж як переполїсканих, як перемитих. Та я-б волїла краще самотуж передавити їх власними руками, потроїти, нїж через них придбати до віку сорому.

Молодиця. Боронь Боже!

Морозиха. Подумайте хоч те, що скільки через Настин гріх лиха скоїло ся на селї: засуха, сарана, падїж, усяка пошесть.

Ява 13.

Ті-ж і Худомїха.

Худомїха (вибіга). Га? Здраствуйте! Та я ще з весни помітила, що у Титарів мусить скоїтись щось непевне. Де-ж була у мене рябенька курочка, ну також рябенька, як таракуцька. (До молодиці). Горпино, ти-ж памятаєш мою рябушечку? Найраніщ від усїх курий вона починала нестись, найпізнїщ переставала. Сусїдів аж завидки брали на мою рябушечку! Ото-ж як раз на Благовіщення, сказати у раніщню обідню добу, дивлю ся, аж біжить моя рябушечка до хати та так нрудко біжить, що й Господи! Прибігла, стала на порозї, головою супротив титарівських хоромів та замість того, щоб кудкудакнути, як закукурікала!

Молодиця. Та не вже?

Худомїха. Ей Богу! Кукуріку, тай кукуріку! Перелякала ся я так, що аж почало мене шпигати у серединї. Чую, під одне ребро шпиг, далї під друге шпиг! Ой голівонько моя бідна! Я худчій ось до баби. Отаке, кажу, бабусенько, лихо скоїло ся! Памятаєте, бабусю?

Морозиха. Та памятаю... Тільки це було не цієї весни, а позаторішньої осени.

Худомїха. Як позаторішньої?

Морозиха. А вже-ж позаторішньої осени. Як раз перед тим за тиждень нічю сам дзвін задзвонив до заутренї, а на другий день Татарва набігла на село, ледве-ледве оборонили ся.

Худомїха. А може й так... Візьми, кажуть бабуся, сокиру, та й відрубай рябушечцї голову на хатнім порозї, бо вже з неї пуття не жди.

Морозиха. А не жди. Коли вже курка півнем закукурікала, то сподївай ся або хвороби, або ще чого гіршого.

Худомїха. Ой Боже наш милий! І теж знов поміркуйте, що Гапчина корова мертвим телям отелила ся.

Морозиха. І це було ще аж позаторік.

Худомїха. Невже позаторік? А менї здало ся... Ну, а через кого у мене з під двох квочок тільки семеро циплят вилупило ся, може і це скажете не через Настю?... Підсипала я під чотирьох квочок аж по двадцять одному,

а вилупило ся тільки з під однієї шестеро, та з під другої тройко, останні все хиряві і бовтуни.

Молодиця. Шестеро та троє, то буде вже аж девятеро; а ти казала, що тільки семеро вилупило ся.

Худомїха. А вже-ж що семеро, бо одне утопило ся у черепку, а друге дїти ногами затоптали. Нї, скажіть менї на милість божу, чого воно так довго не смерка? Чи не проти череди йдете, то прощайте, бо менї нїколи — треба по дїлови. (Глянула у титарів сад). Стійте, стійте, що ото крадеть ся садом? Бачите, бачите? Хї, Настя! Либонь з дитиною на руках. Бабусю, а що в неї: чи хлопчик, чи дївчинка.

Морозиха. Хлопчик.

Худомїха. Це вона наважаєть ся переховати сина. А-ну притаїмось, та побачимо, куди вона його перехова? (Притаїлись за хатою).

Ява 14.

Настя (з дитиною на руках). Не виховала ся я з своїм соромом!... Худомїїха провідала... кінець мій прийшов. Боженьку милий, захисти мене, навчи! Я-ж тепер не потраплю жити, звалю ся у безодню!... Ох карає мене Господь за мій тяжкий гріх!... Куди-ж подїти менї сина мого безталанного, куди заховати? Микиту вбито, страчено мого орленька. Як-же я тепер? Не чує він мого жалю, не бачить мого горя. Його мертві очи видовбають орли, а моє живе серце потнуть люди!... Його тїло ізшматують звіри, а мою душу звялять сусїди!... Сусїди близькії — вороги тяжкії! Нема його, мого соколонька; вже не прибуде до своєї Настусї, не осьвітить її душі, не зогріє її серця!... Микито, Микито! Як-же менї бути без тебе?! Не вмію я, не вмію! Серце холоне, душа мре, мозок стигне! Хто-ж хоч іскру тепла вдмухне у серце, хто розжене суму і звеселить думки, хто дасть душі хоч хвилю супокою?... Кругом мов пустиня!... Лихо стїною мене обступило! Сьвіт заволїкаєть ся передо мною, у очах темнїє... Я-ж не бачу куди йти, я-ж не втраплю... Хто-ж виведе на шлях? Де-ж дружина моя? Де-ж подруги, де люди?... Нема, нема нї однієї живої душі! Ох дружинонько-ж моя! Учуй-же мене з того сьвіту, озовись з домовини, візьми мене з собою!... Страшно жить проміж людьми, бо при безталаннї вони лютїщі звіря! Моїм соромом вони виколюють менї очи; лукавою прихильністю згнїтять душу, облесливим жалем випідять кров з серця?... Чим-же я буду жити? (Чутно голоси). Хтось гука? Мене кличуть? Сюди йдуть! Це мати гука! Ой, синочку-ж мій, смерть наша перед очима... пропали ми з тобою, пропали!... (Чутно голос Степаниди: „Насте, де ти?). Менї ноги деревенїють, дух забива... (Кладе дитину на цимрину і затуля її плечима).

Ява 15.

Ті-ж, Рокота, Степанида, Деркач, Худомій, Лепестина і народ.

Рокота. Насте!

Степанида. Доню, доню, що-ж оце ти наробила?

Настя. Я... нїчого... що-ж я? Чого вам?

Рокота. Чи ти часом не збожеволїла?

Настя (з криком). Дивіте ся, дивіте ся, ондечки з калини виглядa мертвий Микита!... Він манить мене до себе... Куди? В домовину? Ходїм! Не піду. Ондечки Гаврик, у него руки в крови, то Микитина кров!... Він простяга кріваві руки до мене, хоче мене задавити! Ай, пусти, пусти! (З ликом відкинулась на цимрину і ненароком звалила дитину в криницю).

Худомїха. Ой лишенько! Настя упихнула дитину у криницю! Сина, сина! Ратуйте! (Підбіга до криниці). Упірнуло. Лізьте мерщій у криницю, ратуйте! Ой Боженьку, Боженьку! (Один з народа лїзе у криницю, а другі дають йому пояси замість каната).

Морозиха. Як сьвіт сонця, такого ще у нас на селї не чинило ся!...

ЗАВІСА.

ВІДМІНА II.

Ява 1.

[Поле, на котрім вирита сьвіжа яма... Попереду йдуть два козаки приоружені, за ними старшини, потім довбиш, далї сурмачі, знов приоружені козаки, за ними козацькі корогви; всї стають навкруги ями. Виходить старий козак, за ним Настя, закута в заліза, два козаки приоружені, — потім Рокота і Степанида, за ними козаки і народ].

Старий козак (уклоняючись). Панове старшинство, козацтво і поспільство! Сповіщаю вас, з призволу громадської ради, що мушу виректи привселюдно превеликий і нескаяний гріх Настї Рокотівни, дочки славного і хороброго сотника, а нинї почесного Титаря — Трохима Рокоти. Батьки й матери, повчайте дочок ваших, щоб вони каялись по Настї Рокотівнї. Я найстаріщий проміж вас, бо вже восьмий десяток волочу ноги по сьвітах, перебачив я на своїм віку багато див і нераз бачив смерть перед очима... Тільки-ж у перше доводить ся менї бачити дївку, котра стратила свою дитину власними руками. Як вам відомо, що не сиротою вона росла і не безрідною, щоб не тямити, який то тяжкий гріх душогубство; що день і нїч отець-ненька пїклували ся біля неї та повчали на розум. От-же не вишїклували і не навчили. Панове! З покон віку така тяжка провина карала ся смертю: грішницю закопували живою поруч з страченою дитиною. Чи мусимо на цей раз зламати прадідівський звичай? Може є хто проміж вас, що скаже, що Настя неповинна у тім грісї?

Дехто. Як-же неповинна?

Голоси. Смерть, смерть грішницї!...

Худомїха (плаче). Я раднїща-б собі пальця утяти, тільки-б Настю бідолаху заратувати.

Голоси. Не варта така грішниця поратунку.

Старий козак. Суд людський — суд божий! Прощай ся-ж, грішнице, в останнє з миром хрещеним, з отцем-ненькою.

Настя (уклоняєть ся на всї чотири сторони). Простіть мене, добрі люди!

Народ. Нехай Бог тебе прощає!

Худомїха. Бог милостивіщий за нас!...

Настя. Простіть, щирі подруги-сестрицї! Прости мене, моя матїнко!... (Припада Степанидї до плеча).

Степанида. Доню моя, доню! Чому я раніщ тебе не лягла в труну?... Хто-ж тепер закриє мої очи?

Рокота. Годї ревти! Не вміла дочки виховати, з-умій-же хоч поховати.

Настя. Прости мене, мій батеньку! Ой ніженьки-ж мої підкошують ся... Піддержи-ж мене, таточку, у останнє! (Пада на вколїшки).

Рокота. Устань! Уміла согрішити, прийми-ж і кару гріхом здобуту.

Настя (повзучи у ногах). Тату, ще раз, останнїй раз благаю, повірте моїй передсмертній промові: Неповинна я в смерти дитини! Що сина привела на сьвіт — грішна я і за той гріх прийму покуту без ремства!... А далї я нїчого не знаю, нїчого не памятаю!...

Рокота. Не вірю! Ти душогубка!... (Відвернув ся).

Настя (з криком). А! Швидч кидайте мене в яму, щоб зразу сцїпило менї уста, замуровало вуха, засьлїпило очи!... (Падає).

Степанида (хоче кинутись до неї). Донечко!...

Рокота (ухопив Степаниду за руку). Неруш, не дочка вона нам!...

Ява 2.

Глоба (в чернечій одежі, з карновкою на поясї). Мир вам, братя-християни!

Всї. І тобі, панотче!

Худомїха. Це-ж Глоба?

Деякі. Він-же, він.

Глоба. Що вас скликало сюди, що вас звело, чи добре що, чи лихе? Я бачу сьвіжу яму: задля кого-ж вона викопана? Хто той, котрий чи рано, чи пізно, попрощав ся з білим сьвітом?

Старий козак. Тяжкий гріх вчинив ся, страшно й висловити: Настя Титарівна самохіть втопила свого сина!

Глоба. Що чую? Настя? Боже праведний! (Кидаєть ся до неї). Встань, безщасна грішнице, молись Господеви!... Боже,

Боже! (Припада). Насте, помолиш ся разом і Господь облегчить твою душу. Він Многомилостивий!

Старий козак. Беріть грішницю та й кладіть в яму!

Глова. Тільки не живою її зариєте. Господь Милосердний раніщ покликав її до себе. (Всі скидають шапки). *Або милость Господня неизреченна, милосердіє Его неисчерпаємо!...*

ЗАВІСА.

Кілька слів про нашу літературну мову.

(Конець.)

Роблючи ці уваги, я власне не казав нічого нового. Не тільки багато письменників з України росийської були тієї думки (як то видко хоч-би і з „Зорі“), що галицькі письменники мусять більш дбати про чистість у мові, але так сáме думали і деякі з Галичан. Так напр. р. 1888 д. А. Борковський, рецензуючи „Руску историчню бібліотеку“, та відмовляючи одному провінциялистови, що бажав-би бачити в мові у перекладах більш „галицького“ і менш „українського“, казав: „Переклади „Истор. бібл.“ суть аж надто „галицькі“, і нема ніякої потреби, щоб мали бути ними ще більше. Противно — треба-би бажати, щоби до нащадку отрясли ся і з тої „галицькости“, яка в них є. Нехай лиш будуть скрізь щиро-українськими: нехай лиш ідуть слідом тих цінних і завсігди нам дорогих та любих дарунків, що ми їх так багато надістáвали ся з України: а певно припадуть вони всім Галичанам до смаку. Коли в їх є що „несмачного“, то певне не „українщина“, а як раз чужина і хиби галицькі“. („*Зоря*“, 1888, ч. 17).

Так сáме і р. 1889 редакция „Зорі“ казала: „Признаємо, що як-би прийшло списати словар з того, як ми не повинні говорити та писати, то вийшов-би він завбільшки чи не такий, як і той, де списані наші щирі рідні слова і вирази; мабуть і українські письменники дали-б тоді до того словаря свою пайку, хоч, певно, меншу, ніж галицькі. („*Зоря*“, 1889, ч. 2).

Більш-менш згожують ся з цим і мої опоненти. Так напр. д. Франко каже: „Багато подробиць д. Ч. підносить зовсім справедливо“ („*Зоря*“, 1891, ч. 18), а д. Хванько: „Їх (галицьких поетів) провина сáме в тім лежить, що більшість їх власної галицької (народньої) мови не знає гаразд“. („*Зоря*“, 1891, ч. 24).

Таким побитом той факт, що мова у більшости галицьких письменників одбилась од справжніх українсько-руських форм засьвідчувано не один раз і не з одного боку, і, кажучи про се, я не казав нічого нового. Але одна річ — розбирати питання прінціпіяльно і зовсім инша — рішати його практично. Можна дуже часто згожувати ся з ким у прінципі і зовсім різнити, прикладаючи той прінцип до діла. Так стало ся, як я і сподівав ся, і тут. Те, що з одного боку здавало ся чужиною або річчю незручною з погляду літературних інтересів, з другого — вважало ся за своє, рідне, що його потрібно берегти і боронити. Напр. так. Я цілком згожуюсь з д. Лосуном, як він каже („*Зоря*“, 1892, ч. 7), що „при виборі слів (з народньої мови) треба мати певну дотепность язикову, снагу одмічати зерна від полови. Нігде в Европі жадне нарічє, живуче в устах люду, не підносить ся in crudo без всякої критики до язика літературного. Тож не можна кожде людове слово пхати у річ літературну“.[1])

Але-ж коли д. Лосун починає наводити де-які приклади, то я вже згожувати ся з їм можу далеко не завсігди. Так напр. коли д. Лосун впевняє, що фраза: „струна введена в дрóганє видає звук або звучить“ буде зрозуміла кожній дитині, то я не можу не сказати, що затого певний в тому, що цього не зрозуміє ніяка дитина на Україні росийській, а слово дрóганє може їй нагадати хіба дриґання ногами. Або д. Лосун вважає слово гукати двузначним провінціялізмом і не радить його вживати. На Вкраїні наддніпрянській — і в народніх устах, і в літературі це слово таке звичайне і таке загально вживане, що я навіть не наводжу прикладів, і мене дивує, як це д. Лосун зважує ся, на підставі того, що у якомусь куточку у Галичині, селяни говорять „гукають ся безроги“, вигонити задля цього, справді вже вузького провінціялізму, слово широко вживане і в народній, і в літературній мові. Зовсім чудними Українцеви з Росиї (і селянинови, і інтелїґентови) здадуть ся рекомендовані у д. Лосуна вислови: товста печеня, товстий борщ (се-б-то: сита печеня, ситий борщ). Таких прикладів можна було-б навести й більше, але й цих досить, бо й з їх видко, що у нас з д. Лосуном зовсім не однакова міра в справі одрізняння свого од чужого, зерна від полови.[1])

Так сáме виходить у мене і з д. Хваньком. З їм я теж багато де в чому згожуюсь (напр. хоч-би в тому, що формування літературньої мови залежить далеко не од самих фільольоґічних висліґів). Але знов, як він, на підставі того, що слово **ту** стрівається ся в „Слові о полку Ігоревім“, доводить його право на життя в сьогочасній літературній мові, то я не можу з їм згодити ся і маю повне право сказати: чимало яких слів уживаєть ся в „Слові о полку Ігоревім“ та й по инших наших старих творах, — так невже-ж їх усі і вживати? Не дурно-ж мабуть це „Слово“ з тієї мови, якою писане перекладаєть ся на сьогочасню літературню мову. Ні, коли хочемо довести, що те чи инше слово має право на місце в літературній мові, то мусимо дати докладніїші доводи, ніж той, що воно отам-о стрівається ся.

Так і д. Франко показує, що слово луч стрівається ся у Шевченка і тим має право вживати ся в літературній мові. Шевченко був ґеній, що своїм талáном та вагою задля української літератури та национальности єсть нам, сьогочасним письменникам, цілком недосяжний. Але і ґенії люди і не вільні від помилок. Відомо, що Шевченко прихильний був до церковно-слов'янських слів, а останніми часами свого життя почав навіть писати поему мовою, однаково зрозумілою і Українцеви і Москалеви (*Т. Г. Шевченко. Кобзарь.* У Празі. 1876. Том 1. б. VI.) При таких обставинах його позичання з ц.-слов'янської мови легко могли переходити через межу можливого, і сáме в наведеному прикладі я й бачу такий перехід через межу. Треба зауважити також і те, що мова на одному місци не стоїть, і може бути так, що слово, вживане тоді, як літературна мова була ще невироблена, перестає вживати ся в той час, як вона стає вже більш-менш виробленою. Так було з кожною літературою, — тим іноді перворядні письменники читають ся у свого-ж народу з коментарями. Шевченко писав, правда, дуже недавно і його мова, яко щиро народня, повік буде жива і сьвіжа, але-ж се не перешкодить вважати де-які вжиті у Шевченка позичені слова за незручні і не вживати їх тепер. Адже і він сам не завсігди однаково дивив ся на літературню мову: спершу прихильний був більш до правобережньої говірки, а потім до полтавської і це відбивало ся на його творах (*Чужбинскій.* Восп. о Шевч. СПб. 1861., б. 7.); нарешті, останніми часами, він залюбки користував ся задля мови з ц.-словянщини. Що-ж тут дивного, що в той час, як ще не було нової української літературньої мови, повстало, хоч-би і в такого письменника, як Шевченко, кілька дрібних помилок в мові? Це сьвітова річ, що „людина без помилки не живе“ — інакше вона була-б Богом. Не вживати якого слова, вживаного у Шевченка (чи в кого иншого), — не єсть се — понижати Шевченка (чи кого иншого). Шевченко був, єсть і буде недосяжним за для нас велетнем, пророком і апостолом нашої национальної волї, хоч-би в його і вдесятеро було більш таких помилок: апостол Петро та пророк Йона не тільки помилились, але і тяжко согрішили, — одже з того не перестали бути тим, чим єсть.

[1]) Саме це, а не що инше, мав я на увазі, кажучи про „Лемків та Гуцулів“, се-б-то: бачучи в народній мові основу та материял задля нашої літературньої мови, я перестерігав, щоб не захаращувано мову невдалими провінціялізмами. У всякому разї скажу, що увага ця повинна була-б мати иншу форму.

[1]) І д. Лосун, і д. Франко доводять мині, що слова: блáгати, кришталь, гомін, гомоніти щиро українські слова. А де-ж я казав, що — ні? Жалкую, що вони неуважно прочитали те місце в моїй замітці, де казано про ці слова: там стоїть цілий ряд слів справжніх українських [між їми й ці слова] і паралельно наведені чужі слова, що вживають їх галицькі поети.

Ото-ж річ не в тому, чи вжива це слово який письменник, — хоч-би й Шевченко, — чи ні, а в тому, чи треба це слово вживати. Я казав, що слово луч **тим** не треба вживати, що ми маєм свої слова: промінь, проміння,[1]) то нам нема ніякої рації позичати чуже слово, а д. Франко каже, що його вживав Шевченко, не наводячи ніяких инших доводів. Зрозуміло, що ним нічого ще не доводить ся. А тим часом такий спосіб доводів доходить до того, що напр. д. Хванько наводить яко приклад навіть.. Наталку Хуторничку!

В другому місци д. Хванько обстоює за слово тільки на підставі того, що він його стрів у народньому творові (смотріти = осмотряти). Я вже казав, що цілком згожую ся з д. Лосуном, що в літературню мову не можна пхати без огляду кожне народне слово, а тепер наведу оцей приклад:

„Дівушка баришня заказала плаття, а як мальчик приніс, то бариня строго приказала положить плаття в сундук; там лежало і кольце, шо стоіть 500 рублей. Пришла ноч. Вор ноччю увишов у комнати, забрав усьо і пошов долой куди то — купить немножко водки."

Сподіваю ся, що д. Хванько не скаже, що це оповідання писане українською мовою. Але-ж всі ті слова, з яких те оповідання складаєть ся, я взяв з двох народніх казок, надрукованих у першому томови „Народныхъ южнорусскихъ сказокъ" І. Рудченка (чч. 74 та 83). Коли додержувати принципа: що є в народній мові, те може вживати ся і в літературній, то через віщо-ж не можна писати і такою мовою? Але-ж усяке скаже, що такою мовою писати не можна. А коли так, то не можна і доводити право якого слова на місце в літературній мові тим, що воно є в народньому творови, — мова бо в народньому творови річ більш інстинктова, і твір той може складати ся під усякими впливами і мати в собі слова чужі або незручні льокалізми. Треба не тільки показати, що те чи инше слово вживаєть ся в народі, а також і довести, що воно там не безпідставно вживаєть ся, що кращого слова у нас на сю річ нема, що воно певне вкраїнсько-руське слово, а коли хоч і не зовсім певне, так ми не маємо иншого. А то яка, напр., нам потреба вживати, як казала за старої редакциї „Зоря" (1889, ч. 2), слово мальчик, коли в нас є свої слова на це? або хоч і слово смотріти, коли у нас є глядіти? Уже через одно то, що хлопець наше слово, а мальчик (як що згодить ся з цілком неправдивою думкою „Зорі") і наше, і московське, — ми мусимо вживати хлопець а не мальчик, як що до того нема непереможних припин. І се ось через віщо. Чимало є таких непевних форм, що одному здають ся зовсім чужиною, а другому — своїм. Се цілком натуральна річ — згадаймо, як розвивалась наша література та, як вироблялась наша літературня мова. Прийде колись час, що українсько-руські фільольоґи одріжнять своє від чужого, своє прилучать до свого, а чуже відкинуть. Тоді можна буде, не боячись нічого, з певністю вживати форму таку, що ранійш її дехто може і за чужу вважав. Але поки цього нема. Українсько-руські фільольоґи, правда, дали кілька правд про нашу мову по німецькому чи по московському, але досі нема з певних джерел винятої повної популярної українсько-руської граматики, повного певного словаря. Через те мусять українсько-руські письменники здебільшого спирати ся на власні, більш-менш самостайні, студиї. В такому становищу дуже легко можна наробити помилок, дуже легко форму не нашу полічити за нашу і навпаки. І те, і те — шкода. Але перше більш, ніж друге. Як що ми не вживати мем якого українсько-руського сінонима, думаючи, що він не наш, то це ще не велике лихо: як краще знати мем мову, тоді вживати мем і його. А коли ми заведемо в мову багато чужих форм, то од цього мова псуєть ся. Ось через віщо мусимо поки робити так: коли маємо два слова на одно розуміння і одно з їх певне українсько-руське, а друге може певне, а може й ні, то мусимо вживати саме певне слово, зоставивши питання про друге до того часу, коли зросте наша фільольоґія. Це не єсть пуризм, — це єсть тільки необхідна в нашому становищу обережність.

Не менше безпідставний і той спосіб, що я вже про його казав у своїй замітці: бачивши, що є який пень (корінь) і в нашій мові, і в чужій — брати до нас всі слова од цього пня з тієї чужої мови. Напр. маємо своє слово просьвіта і беремо („Зоря", 1889, ч. 2) скован московське слово просвѣщеніе тільки на підставі того, що маємо пень — сьвіт, та ще й доводимо, що це слово не тільки наше, але й народнє. Не втікає од цієї помилки і д. Хванько: напр. на підставі українсько-руського слова заклякнути („земля заклякла (з морозу) як кістка" *Мирний*), він ладен дозволити слово клячати (ставати наколїшки) та др. Знов кажу, що се цілком неправдивий метод, бо на підставі такого принципу можна завести в українсько-руський словар значну частину з усіх словянських словарів. Треба не тільки що-б пень був наш, а що-б наше було і те, що поперед його, і те, що пісьля його, та що-б наше було й значіння в слові.

Кажуть: та на що-ж можна зіперти ся, видаючи суд про мову у тих, чи инших письменників? Нема критеріума, говорять. Коли так, то і зовсім не можна критикувати мову. Але-ж ті, що кажуть так, її критикують! Правда цьому, що як-би, як каже д. Кокурудз, видана була історія мови українсько-руської, великий та повний критичний словар українсько-руської мови та її діялєктів і таке инше, то тоді сей критеріум був-би бесперечно. Але мині здаєть ся, що і тепер, коли його ще нема, мусимо все-ж дбати про те, щоб мова була можливо чиста і трошки припиняти свій запал в справі позичання і звідти і звідси без ніякої часом потреби.[1]) А що справді без ніякої потреби письменники галицькі часто й густо позичають, то се виразно доводить ся тією безліччю таких випадків, коли вони вживають паралєльно і певну вкраїнсько-руську форму і непевну або зовсім чужу (мозок — мозг). Та й взагалі позичання річ дуже небезпешна і може пошкодити мові, а наші письменники, найбільше галицькі, таки широко з пієї змоги позичати користують ся, часом зовсім не бажаючи потурбувати ся пошукати, чи нема в народній мові справжнього нашого слова на те розуміння, на яке вони беруть слово польске чи московське. Здаєть ся, що як-би ми пильнійше вчили свою мову, то незабаром впевнили ся-б, що багато слів позичених чи скованих через те, що мов нема своїх, мусило-б зникнути, бо знайшлись-би на ті розуміння слова готові в народній мові. А в тім — я більший ворог позичанню, ніж куванню. Знаю бо, що без новоробленних слів не неребувала ся ні одна літературна мова. Але думаю, що робити слова нові можна тільки на такі розуміння, що на їх справді нема слова в нашій мові. А то часто й густо трапляєть ся (кажу тут уже не про самих Галичан), що у нас є своє слово, напр. сьвітило, а люде кують слово сьвітище — зовсім навпроти всіх правил, бо цей кінець ще звичайно вживаєть ся, що-б визначити яке покинуте місце (напр. — городище). Або напр. кують ся слова: вбачливо, крайниця, привереди, прилука, присмак, провіди, коли у нас є слова: обачно, гряниця, вередування, пригода, закуска, одвідини. Нічого, звісно, й казати, що скован слово мусить бути виведене не тільки від нашого пня, але і в дусї нашої мови складене. Коли мати мемо це на увазї, то не складати мемо і далї таких невдалих слів, як (виписую з одного словарика, доданого до твору): „оскалина (од скалка?) — гримаса, подолля — шлейфъ, прийомини — манеры, обращеніе; розхіття (од росхитати?) — наслажденіе, дратівля — мученіе" і т. и. Гарно зроблене слово — дороге придбання, але-ж — гарно, а ми ніяк не можемо сказати, що-б такі продукти, як звіт, звітуватель, гомінниця, людство були справді „щасливо утворені".

Не менш обережно треба поводити ся і надаючи народньому слову яке нове значіння. А то от напр. д. Школиченко хоче альманах звати скіпщиною та ще й каже, що мов-би це народ так альманахи зве. Останньому я дозволю собі таки зовсім не поняти віри, бо знаю певне, що альманахів наш народ не зна, і коли який і потрапить йому до

[1]) У Харківщині та в Полтавщині вживаєть ся в иному значінню ще слово парус: „Бач, як сонце попустило паруси"; але віколи я не чув од народу слова луч, і маю приклади, що його, стріваючи по книжках, селяни не розуміють.

[1]) В ч. 24. „Зорі" (1891) д. Хванько виправляє дд. Франка та Драгоманова, кажучи, що не роблять вони гріха, коли позичають з російської мови; а в ч. 3. „Правди" (1891) каже: „Франко набирає російських слів аж через лад". Як-же це погодити?

рук, то не відрізня їх од инших книжок. Що-ж до самого слова скіпщина, то воно справді істнїє в народній мові по всій мабуть Україні росийській. Воно походить од слова копа́ (снопів) і визначає плату частиною врожаю за найману землю. Як-же таке спеціяльне назвище можна прикладати до альманаху. Це можна було-б тільки тоді робити, коли-б слово скіпщина визначало взагалї яке збирання чого докупи.

Забалакавши про ковані слова, скажу і те, що мене дивує, що дд. Франко та Лосун вважають за роблені такі слова, як невикрутний, дошкульний, насьмілюватись, знеселити ся, невковирний (слово, правда, негарне). Можу впевнити їх, що всї ці слова вони могли-б почути з народніх уст напр. хоч у Харківщинї або в Полтавщинї. Здаєть ся їм кованим і вислів: мовний мотлох. Але-ж мотлох нїяк не можна назвати кованим уже через те, що це слово є в польскій мові, — коли вже воно не наше, то не коване, але позичене. Та я думаю, що воно й не позичене, а таки наше, — так мабуть думав і д. Кулїш, вживаючи його в „Досьвідках“ (1862, б. 219).[1]) Слово мовний теж зовсїм не коване. Слово мова має два зна́чіння: а) розмова (Шевч. *Кобз.*, пражське вид., б. 78) та б) Sprache, язик. Од цього іменника можуть бути або два приложники на два тих зна́чіння (це часто) або один приложник з двома тими зна́чіннями.[2]) З першим зна́чінням ми приложник цей знаходимо зараз в народній приказці: „товариш в дорозї мовний стоїть за віз смаровний“ (Закр., 209) Д-ка О. Пчілка надала (чи почула від народу) цьому слову і друге значіння: мовний матерїял (*„Перекл. з Гоголя“* 1881, Передмова, б. 4). Маючи на увазї, що можливі два зна́чіння у одного приложника, а також і ту річ, що від мова = язик приложника в иншій формі нема, — я цїлком згожуюсь з нею на вживання цього слова в такому зна́чінні і не бачу тут нїякого кования, а тільки ту річ, що значіння в слові поширшало, як слово те пішло до літературної мови — це-ж така звичайна річ по всїх мовах. Слова: віршобудова, поет-віршовник справді ковані і може й негарні, але вони мають в собі те добре, що зараз-же зрозумілі, скоро стрівають ся в текстї; тим часом, як оті звіти та гоминницї вимагають і в текстї перекладу. Оце ще й нове вимагання од тих, хто „кує“ нові слова: треба так їх складати, що-б можна було, стріваючи сї слова вперше, без нїякого виясненя догадати ся, що́ вони визначають.

Це ми досї балакали про ковані слова, а то є ще й ламані слова. Я показував на це — от напр., як хтось з Галичан задля метру каже сіяєво, веремя, це вже річ така, що виправдати її нїяк не можна.

Що до граматичних форм у галицьких поетів, то нїхто, опріч д. Ханька, не сказав і слова про мої уваги на їх (хоча у мене самих прикладів наведено значно більш од сотнї). Але й д. Ханькові доводи теж, як я вже казав, ні трохи не впевняють мене, бо ми не з однакових поглядів трактуємо справу: він — яко спеціялїст-фільольог, що йому дорога, кожна форма мовна, а я — яко літерат, що́ дбає, щоб наша літературна мова була можливо вироблена та відповідала потребам практичним.

Ось він напр. знаходить подекуди в народній мові такі форми, як ся дїють, тихов водов, тобой і каже: та як-же се не наші форми? — Нехай і наші, — згожуюсь я, — але се ті наші, що їх не треба вживати в літературній мові. — Чому? — А тому, що тільки в невеличкій частинї українсько-руської землї говорять і тільки в Галичинї пишуть ся дїють. Таким побитом всїй Україні росийській це буде провінціялїзм. Як що-ж таких провінціялїзмів буде багато (а в галицьких письменників їх багато), то це спиняти ме росповсюджування нашої літературньої мови і серед народу, і серед звичайної нашої інтелїгенції.[3])

Так саме напр. і форма померший. Це правда, що це слово істнїє в народній мові. Але як? Яко причастна форма? Нї, яко приложник, так саме, як і форми на чий: летючий, балакучий — се не причастні форми в українсько-руській мові, а приложники. Буде цїлком нельогїчно з того, що істнїють такі приложники, виводити, що можуть істнїти і такі причастні форми. Тим часом то під впливом московським та польським, то під впливом галицьких мо́вних варияцій, — форми цї вживають досить щиро — особливо останнїми часами. Думають мабуть, що се придбання українсько-руській мові. От же помиляють ся: захаращувати мову формами, їй не властивими, не єсть се її збагачувати, а єсть се її засьміттювати, псувати.

Що до наголосів, то теж тільки д. Хванько мінї дещо зауважив з цього поводу. Але-ж його одмова не може вдовольняти мене. Я казав, що галицькі поети доводять в цій справі своє право користувати ся з licentia poetica до неможливости і багатьма прикладами довів, що вони, задля метру, можуть часом пересувати наголоси в одному слові стільки разів, скільки в словах складів. На це д. Хванько відмовив мінї, що бувають слова з двома наголосами. Знаю це, але знаю також і те, що таких слів у кожній мові небагато, а у галицьких поетів їх стільки, що їх віршів — з цим мусить згодити ся і д. Хванько — часом затого не можна читати. Взагалї д. Хванько, здаєть ся, мало надає ваги формі в віршах („Тут мова нї при чому“, — каже він, — аби зміст добрий!) Але-ж се дуже неневна думка, і коли ми згадаємо, як великі поети дбали про форму у віршах, яку працю на неї клали, а також і те, як вража́є наше ухо недодержаний метр, то зрозуміємо, що проти цієї думки д. Хванькової навіть сперечати ся не треба: вона сама зараз-же падає, скоро ми почнемо читати вірші з поцсованими наголосами. А що д. Хванько каже про Шекспіра та про Фірдовсия, то кому-ж невідомо, що старих письменників читають і з коментарями, але запевне нїкому невідомо, щоб так читали нових, сьогочасних письменників.

Маючи все вище згадане на увазї, я в своїй замітцї насьмілив ся сказати, що коли і Україна росийська, і Україна австрийська розуміють та залюбки читають Квітку, Шевченка, Левіцького, Кулїша, Конисього, а Масляка, Шнайдерівну та инших може читати сама Галичина, то мусять українсько-руські письменники пишучи яко мога більше наближати ся до мови Квітчиної та Шевченкової. І тут я не сказав зовсїм нїчого нового. Ще Максимович радив Галичанам вчитись українсько-руської мови в народніх творах, „особенно украинскихъ (се-б то: з України росийської), гдѣ народное выраженіе процвѣло съ найбольшею силою и красотою.“ (*Повістї Федьковича.* К. 1876. Передм. XVII.) — Ще виразнійш казав Костомарів: „А що про Червону Русь пишете, так вона не єдиним правописом одрізнила ся од нас, але й мовою: нехай вона до нас прихилюєцця, а не ми до неї. Самі розумні Русини теж говорять.“ (*„Зоря“*, 1890, ч. 9.) Або: „Самооборона вимагає, що-б Русини (галицькі-б то) сотворили у себе літературу на народній мові, взявши за основу і мову, і літературу, яка вже є на Україні...“ (Там, де й перше). — Не інакше казав про це і д. Борковський (*„Зоря“*, 1888, ч. 17), радючи Галичанам оббігати не „українщини“, а „чужини і хиб галицьких“ та бажаючи, що-б перекладі в „Ист. бібл.“ „до нащадку отрясли ся і з тої „галицкости“, яка в них є. Нехай лиш будуть скрізь щиро українськими.“ — Саме так того ж року казала і галицька „Правда“: „починаючи від часу М. Шашкевича все наші поступові люди вказували неминучу потребу виробляти чисту літературну мову, беручи за основу народну мову великої більшости Русинів, се-б-то мову наддніпрянської України. Треба признати, що інакше воно й не може бути“. (*Оповістка про пол.-н.*

[1]) Див. ще у Закревського: „Мотлохъ — хламъ, дрянь“ (Старосв. Балд. Кн. 3. Словарь малор. яз.)

[2]) От як у нас: звичайна річ та звичайна дівчина, будеш битий та битий таляр: або в росийській мові: „опытный человѣкъ“ та „опытныя физика“ (од „опытъ“ — і досьвід, і експеримент), „бранное слово“ та „бранное поле“ (од брань — і лайка, і баталїя).

[3]) Д. Хванько, кажучи ранійше взагалї про провінціоналїзми, то доводить, що вони нї трохи не шкодять народови розуміти Федьковичові повісти, то обвиновачує за їх д. Конисього і каже, що селянинови його мова здаєть ся польською. Виходить, що у Конисього більш льокалїзмів, ніж у Федьковича. Або виходить, що тільки у галицьких письменників льокалїзми не шкодять дїлови, а у письменників з України росийської шкодять. Усякий, хто знає мову у Федьковича та у Конисього, здивуєть ся: як це д. Хванько міг сказати таку неправду чи суперечність з самим собою.

міс. „*Правда*“. Лв. 1888. Додаток до „Зорі“). — Та врешті й сам д. Лосун більш-менш признає це (див. „*Зоря*“, 92, ч. 7.)

Отже все це не перешкодило йому сказати ось яку трохи дивну, як на мене, річ: „Докори пп. Ч. і Ш. були-би тогді подекуди справедливі, коли-б п. М. писав в нарічю українськім; тим часом він пише язиком малоруським. (*„Зоря“*, 1892, ч. 8). Трохи згодом (ч. 9) він ще додає, що і взагалі галицькі народовці (а радикали, — напр. д. Франко — ні?) пишуть „язиком чистим, галицько-руським, переміщаним лише подекуди українізмами“ (б. 173), — се-б-то, що і взагалі галицьким письменникам-народовцям не можна робити уваг про їх мову. Таким побитом виходить, що вже через одно те, що галицькі письменники пишуть „язиком галицько-руським“ вони не можуть помиляти ся, єсть непогрішні, яко боги, і критикувати їх простим вмірущим людям не вільно. А тим часом у своїй першій замітці я навів кільки сотень прикладів того, як вони грішать проти рідної мови. Виходить, що все це „несправедливі докори“, і д. Лосун їх навіть не розгляда, а просто з погордою одкидає. Звісно, це „несправедливо“, коли я кажу, що вислів: „чудно обоє воняли“ неможливий, бо його можна зрозуміти тільки так: „кумедно обоє (пан та панія, на бал їдучи) смерділи“, а зовсім не чудово пахли, як хоче того д. Масляк, — хоча саме про те, що вислів цей незручний, каже і історик нашої літератури д. О. Огоновський та наводить ще пять висловів з поезий д. Масляка — теж незручних (*„Зоря“*, 1888, б. 265) і хоча д. Огоновський — Галичанин і мусить знати язик галицько-руський“. „Несправедливо“ й те, коли я кажу, що вислів: „на жінку в зад подивити ся“ неможливий в літературній мові, бо після відомої народньої приказки: „в голову цілують, а в зад бють“ — він буде просто сороміцький. „Несправедливо“ й те, коли я наводжу такі вислови, як в „обіті страсть несу“, „у серцю почув я кіхть змори“, „огню в серці вже не слід“ і багато инших — що і не збагнеш, що́ можуть вони визначати. Нехай воно це й „несправедливо“, але я все-ж думаю, що проти такої мовної плутанини та крутанини і можна, і треба повставати і не чинить гріха той, хто се робить.

Далі д. Лосун каже, що мої докори тим неправдиві, що д. Масляк та й инші галицькі письменники пишуть „язиком малоруським“ або „галицько-руським“, і тільки тоді вони могли-б мати місце, коли-б він писав „в нарічю українськім.“ — Найсамперед: який це „язик галицько-руський“. — Видима річ — той, що його вживають у Галичині. Що таке Галичина? — Частина великої України-Руси — така саме частина, як Буковина, Київщина, Полтавщина, Херсонщина. Яким-же побитом може бути „галицько-руський язик“? Чи може бути „язик буковинсько-руський“, „київсько-руський“, „херсонсько-руський“? Зрозуміло, що — ні. А коли так, то не може бути й „язика — галицько-руського, а хиба наріччя — так саме, як не може бути ніякого „язика галицько-польського“, „познансько-польського“, — хоча Поляки й живуть у Галичині та в Познані, — а є тільки мова польська та й годі!

Д. Лосун називає ще мову у своїх письменників „язиком малоруським“ і частиною його становить „наріччя українське“. Здаєть ся, час уже кинути цю термінольогію. Назвище „Мала Русь“ справді властиве тільки Галичині, а всьому просторови нашої землі воно накинуте нам зверху од тієї Руси, що́ забажала назвати себе великою, хоча і не мала на те права, бувши паростком од нашої Руси. Назвища „Мала Русь“; „малоруський“ можуть наробити (і — як бачимо — роблять) усякої плутанини, і всій нашій країні нема ніякої рациї вживати їх. Наше імя давне — Русь просто, але через те, що його в нас мов перенято, через те, що є два руських народи, ми звемо себе Україна-Русь, а свою мову українсько-руською. Назвище Україна зараз-же повстає, скоро повстають наші національні козацькі рухи, і хоча спершу має тіснійше значіння, але де далі, то все більш та більш стає національним, і в того поета, який од усіх найвище підняв наш національний стяг, у Шевченка, воно вже є справжнім національним імям усім нашим землям. Тим годі вже казати: буковинський, галицький; — український. „Буковинський“, „галицький“ — це врівні з „полтавським“, „київським“. „Язика галицько-руського“ не може бути, як не може бути „язика херсонсько-руського“. Над усіма цими частинами з одного великого цілого: над Київщиною, Буковиною, Полтавщиною, Херсонщиною, Галичиною і т. д. стоїть одно загальне імя: Україна Русь; по всіх цих частинах живе один народ: українсько-руський і балака однією мовою: українсько-руською.

Так я дивлюсь на нашу справу. Так я дивився і тоді, як писав замітку „Галицькі вірші“. Кожному, хто положить поруч Шевченка та д. Масляка і прочита спершу одного, а тоді другого, зараз-же виразно видко стане, що д. Масляк пише мовою одмітною од Шевченкової. Великі чи малі ці одміни, гарні чи не гарні вони — це вже инша річ, а факт той, що ці одміни істніють.

Ото-ж проти цих одмін я і повстав; повстав же во імя тієї мови, якою написані твори у Шевченка, у Куліша, у Квітки, у Левіцького, у Кониського, у Мирного, у М. Вовчка. Д. же Лосун каже мині: ні, ви не можете докоряти п. Масляка з Т-вом, бо вони пишуть „язиком малоруським“, „галицько-руським“, а ви їх критикуєте так, мов-би вони писали „в нарічю українськім“. Але-ж я їх критикував з погляду мови Шевченкової та инших вище згаданих письменників. То чи не виходить, що всі ці письменники писали „в нарічю“, а тільки Масляк з Т-вом справжнім „язиком“?

Так ось: є мова українсько-руська. Цією мовою писали наші клясики: Квітка, Шевченко, Куліш, М. Вовчок, Левіцький та инші. Д. Масляк пише не так, як вони, а з одмінами. Подвійна одже альтернатива добродієви Лосунови: або він мусить признати, що д. Масляк пише „в нарічю“, або мусить сказати, що найкращий цьвіт у нашій літературі писав „у нарічю“. Иншого виходу з вище показаних слів д. Лосунових нема.

Як що д. Лосун держатиметь ся того погляду, що д. Масляк писав „язиком“, а я роблю уваги яко прихильник до „нарічя“, то виявить він таке провінціяльне самолюбство, що рівного йому я навіть не можу й вигадати. Як що-ж він признає, що Шевченко та другі наші клясики писали „язиком“, то мусить признати, що д. Масляк і Т-во можуть бути критиковані і мусять кинути „галицько-руське нарічя“ і писати вже справді „язиком українсько-руським“. Знов кажу: иншого виходу з тих слів нема, не може бути, як що тільки д. Лосун не схоче розминути ся з льогікою.

Але цю льогіку відкида д. Кокорудз. Він таки справді мабуть думає, що Шевченко писав „в нарічю“. Принаймні на мою увагу, що Галичани в своїх виданнях псують своїми виправками та переробками Шевченка, він спокійнісінько каже (*„Зоря“*, 91, ч. 24), що в Галичині говорять руською мовою „і в найелєгантнійших і найвисших сальонах“, а через те „хотячи пр. інтеліґентним дівчатам у нас подати читати де-які українські поезиї, треба їх очистити насамперед з разячих слів“. — Он воно що! Бідний, бідний демократичний Шевченку! Ти й не думав і не гадав, що на порозї XX. віку твоя мова здасть ся через лад демократичною галицьким сальоновим дівчатам та що тебе почне „очищати“ д. Кокорудз! Еге, тебе, мужичого поета, „очищають“ задля сальонових дівчат!... Велетень нашої поезиї, наш ґеній, пророк нашої национальної волі... не досить сальоновий! От шкода, що Німці, Французи та инші не прочитають статті д. Кокорудзової, а то-б і вони почали „очищати“ своїх Ґете, Шілєра, Гейне, В. Гіго, Беранже та инш.!

Впиваючись своїм провінціяльним самохваленням, д. Кокорудз каже далі таку річ, що Українці з Росиї сидять мов на самій белєтристиці, а Галичани пишуть „письма і розправи фільозофічні, педаґоґічні, фільольоґічні, історичні, математичні, фізичні, правничі і т. и. (Зоря, 91, 24) і через те виробили термінольогію наукову і взагалі мову. Таким побитом виходить, що все зробили Галичани, а коли Куліш, Кониський, Левіцький, Зіньківський, Драгоманів, О. Степовик, М. Комар, Білик, Мордовець-Слїпченко писали чи пишуть наукові чи публіцистичні „росправи“; коли той-же Куліш, Ніщинський, Зіньківський, Старицький, Руданський та инші перекладали Сьвяте Письмо, Гомера, Шекспіра, Костомарова, Антоновича та инших новітних европейських письменників; коли Макси-

мович, Куліш, Метлинський Номис, Чубінський та инші дали невичерпані досі скарби народної мови у своїх етнографічних працях; коли нарешті дехто з цих та инші всім відомі письменники з України російської дали поетичні твори часом незрівнаної краси і вартости з боку мовного, — то це все не пособило виробляти ся нашій мові, — мабуть тим, що всі ці роботи були не „язиком“, а „в нарічю“...

Ще кілька слів. Становлячи виразно прінцип однієї українсько-руській літератури та мови, ми не можемо не признавати, що істніло та й істніє чимало обставин історичних, літературних, суспільних та инших, через які українсько-руська літературна мова придбала в Галичині особливий колір. З цими обставинами мусимо раховати ся. Але що обставини, то обставини, а що ми, то ми! Прийшов тепер час, коли мусимо дбати про єдність, про один духовний напрямок, а значить і про одну літературню мову. На це нема чого очи замазувати усякими „галицько-руськими язиками“. Балакання про „галицько-руський язик“ — це те саме, що й балакання про особливий „рутенський язик“, і така „рутенщина“ єсть шкодливий нашому спільному ділови, вузький провінціялїзм. Такого провінціялїзму ми, Українці-Русини з Росії, ніколи не виявляли, а пїлком навпаки. Помилкою буде казати, що ми гордуємо мовними здобутками галицькими. Навпаки! Можна сказати, що дехто з сьогочасніх письменників українсько-руських з Росії навіть через лад підпадає в мові під вплив галицький. Все гарне, що виробили та виробляють в мові Галичани, ми беремо і брати мемо, але не можемо ми брати те, що не вважаємо за гарне. А такого у галицьких письменників багато — це признають і самі тямущі Галичани, — як то я вже показував. Нехай-же наші брати-Галичани не кажуть, впиваючись провінціяльною гордістю, що мов самі вони і мову виробили і літературу наукову та перекладову склали. Нехай цього не кажуть, бо ще хто його знає, як-би вони це все робили, коли-б їм довело ся працювати без тих, яких імя я тут, в цій замітці, часто згадував. Правда єсть, що на Вкраїні російській несила тепер бути літературі, але правда також і те, що література з України російської іде в Україну австрійську... — Я і не думав становити всіх письменників з України російської за зразок в мові, а всіх галицьких понижати. Я скажу знов те, що вже казав: всі ми пишемо з помилками, здебільшого з москалїзмами, але все-ж мова у письменників з України російської чистійша, ніж у письменників з України австр. І це тим важливійше, що ми вчимо ся своєї мови самоту́жки, а Галичани мають усякі просьвітні інституції, у їх українсько-руське слово може дзвеніти і в університеті, і по ґімназиях і по нар. школах, і в соймі. Не ми винні в тому, що ми всього того не можемо мати, і не Галичане зробили, що їм з-явила ся змога все те мати. Тим хай вони не пишають ся, не кажуть з якоюсь погордою про тих, що вчать ся мови „з власної пильности“. Коли одні, „з власної пильности“, борючись з усякими перешкодами, не можучи навіть (з-за цензурних заборон) мати свого словаря чи граматики, навчились хоч так-сяк своєї мови і дали таких майстрів у їй, як Квітка, Шевченко, М. Вовчок, Куліш, Левіцький, — а другі (це кажуть самі-ж вони) не досягли і того, маючи всякі до вчиття способи, то це тільки може робити честь тим „з власної пильности“ вченим, і всяке глузування стає тут не на користь тому, хто глузує, хоч-би він був і талановитий письменник, — як от д. Франко.

Цим кінчаю. Хто схотів-би в подробицях знати, на підставі чого робив я свої уваги галицьким письменникам, того посилаю до моєї замітки „Галицькі вірші“.

1892. V. 16 (28).

В. Чайченко.

Студиї над Ст. Руданським.

„Нї зле нї добре“.

Сьпівомовка „Нї зле нї добре“ перший раз друкована була в збірці виданій в р. 1880 в Київі Н. Г. Волинцем (О. Пчілкою). Проф. Ом. Огоновський оцінюючи літературну дїяльність Руданського, зачислив сю невеличку пєску — і зовсім справедливо — до красших творів поета.*) Вона дуже вдатно малює натуру Українця — розважливу, троха скептичну і з невеличким нахилом до фаталїзму. Всяке добро має у него й темний бік, а жадне лихо не буває без добра. При тім річ сама основана на таких чисто українських відносинах, як чумацтво, подорож у Крим, погана пригода в степу, що всякий від разу згодить ся, що маємо тут діло з анекдотою наскрізь национальною, родимою українською. А преціньдокладнїйший дослїд показує, що осуд такий був-би зовсім хибний і що анекдота ся зробила досить далеку дорогу, поки прийшла до рук такого майстра, яким був безперечно Руданський.

Із уст народа на Україні не записано поки що безпосереднього оріґіналу сьпівомовки Руданського. Досить похожим на неї що до основного мотиву, але зовсім відмінним що до виконаня є анекдот, уміщений в збірці казок і оповідань Чубінського („*Труды*“ і т. д., т. II., стор. 677) п. з. „Несенітниця“. Анекдот сей записаний в селі Плешканах, золотоношського уїзду, Полтавської ґубернії, значить, за Дніпром, і досить далеко від тих місць, де Руданський міг чути оріґінал своєї сьпівомовки. Ось єго повний текст:

— Здоров, кум!
— Здоров.
— Як живеш?
— З млина впав.
— От то й худо.
— Да не як то й худо.
— А як саме?
— Шага найшов.
— От то й добре.
— Да не як то й добре.
— А як саме?
— Щербатий.
— От то й худо.
— Да не як то й худо.
— А як саме?
— Мішок оріхів купив.
— От то й добре.
— Да не як то й добре.
— А як саме?
— Червиві.
— От то й худо.
— Да не як то й худо.
— А як саме?
— Кабан поїсть.
— От то й добре.
— Да не як то й добре.
— А як саме.
— Вовк кабана зїв.

Як бачимо, анекдот сей, хоч зложений на ту саму тему „Нї зле нї добре“, все таки — мусимо признати — зложений досить недоладно: одно огниво не вяже ся з другим, є навіть негарна суперечність в композиції: тут каже ся „кабан поїсть“ — значить, допускає ся, що кабан жиє, а зараз-же, як Deus ex machina вискакує, що вовк уже кабана зїв. У Руданського поодинокі відповіди щасливого-нещасливого чумака повязані з собою зовсім льоґічно і складають ся на добру характеристику того чумака.

Прекрасна праця д. Кузьмичевського в „Кіевской Старинѣ“ п. з. „Турецкіе анекдоты въ украинской народной словесности“ навела мене на думку пошукати також оріґіналів тих анекдотів, що́ зібрані і оброблені були Руданським. Не вдаючи ся тепер в питанє що до інших, я скажу тілько, що доторкає ся анекдота лежачого в основі сьпівомовки „Нї зле нї добре“. Против мого сподіваня варіянт єго, дуже близький до того оріґіналу, котрим користував ся Руданський, а може й сам той оріґінал, я найшов в польскій книжці. G се вельми популярне колись виданє „Magazyn anekdotów czyli zbiór rozmaitych powieści, awantur, przypadków, ucinków, żartobliwych, dowcipnych, ciekawych, historycznych, moralnych, satyrycznych, tragicznych, komicznych etc. etc. Ku rozrywce umysłu i zabawie w posiedzeniach. Przez S. S.

*) Гл. *Ом. Огоновський*, „Исторія литературы рускои“, часть II, 1 вóддѣлъ, стор 323.

W Warszawie 1793. Tomik III.“ Сеї кількотомової збірки було кілька видань, і в ній ми найдемо варіянти чи оріґінали ще деяких сьпівомовок нашого поета. На стор. 42—43 третього томика читаємо:

„Rozmowa. Dway przyiaciele, którzy nie widzieli się z sobą od dawnego czasu, spotkali się z sobą trefunkiem. „Jak się masz?“ zapyta ieden. — Nie ze wszystkim dobrze, odpowiada drugi, ożeniłem się. — Winszuję, dobra nowina! — Nie koniecznie dobra, bom poiął złą kobietę. — To źle. — Nie koniecznie źle; bom wziął za nią tysiąc luidorów posagu. — No! to przecie jedno drugie nadgradza. — Nie koniecznie nadgradza; bom tę całą summę wyłożył na barany, a te mi wszystkie wypadły. — To szkoda! — Nie koniecznie szkoda; bo mi za skóry z nich przedane wrócił się sowicie kapitał. — Nu! to taką rzeczą nie masz straty. — Kata zaś nie mam, kiedy mi się dom spalił, w którym miałem złożone te pieniądze. — A! co to, to wielkie nieszczęście! — Nie koniecznie wielkie, bo mi się żona razem z domem spaliła“.

З порівнаня сеї „Rozmowy“ зі сьпівомовкою Руданського бачимо, що майже весь материял для свого твору поет наш найшов уже готовий і зложений в одну орґанїчну цїлість. Одинока зміна, котру потребував зробити в сім польскім оріґіналї, се переміна годівника баранів на українського чумака. Зміна ся причинила ся дуже добре до наданя творови характеру льокального, українського, але з другого боку трошка пошкодила композициї. В польській „Rozmow-i композиция є повнїйша, більше розвинена. Бачимо в ній 8 періпетий: 1) герой оженив ся, але 2) его жінка злюка, та вона 3) богата; 4) він вкладає все єї придане в годівлю баранів, та 5) барани здихають; але 6) за їх шкури він відбирає свої гроші, та 7) ті гроші пропадають в пожарі его дому, але 8) з ними разом гине й его жінка. У Руданського періпетиї 1—2 є такі самі, 3-я є сполучена з 4:

Та за нею я як чорт
Зробив ся богатий,
Славну хату збудував,
Ходив у дорогу.

Періпетиї 5 і 7 знов злучені разом, з пропущеннєм 6-ої, так що се місце виходить доволї навіть безбарвне:

Воли згинули в Криму,
До дому вернув ся,
Аж і хата у вогнї,
І хати позбув ся.

Значить, замісць 8 періпетий у Руданського бачимо тілько 5, так, що композицию нашого поета в порівнаню до польської мусимо назвати значно слабшою. Придивімо ся тепер польській „Rozmow-i“. Вже одна згадка про люїдори мусить нас навести на думку, що „Rozmowa“ не є ростиною польського ґрунту, але занесеною з заходу, із Франциї, відки впрочім узята значна частина материялу, поміщеного в „Magazynie anekdotów“. Про французьке походженє сеї невеличкої розмови сьвідчить іще інша, далеко важнїйша обставина. Герой розмови вкладає весь свій маєток, а властиво придане своєї жінки в годівлю баранів. В Польщи XVIII. віку се було-би неможливе. Хоч тодїшня шляхта польська й хапала ся досить жваво (звісно, спорадично) за промислові предприємства, але годівля овець, о кілько знаємо, не належала до таких предприємств; ледво деякі маґнати, що́ мали добра на Українї, трібували заводити у себе годівлю тонкоруних овець. Натомість годівля така на заході Европи вела ся на великий розмір. В Анґлії вона почала ся ще при кінцї 15 віку, а в 16 віцї міг уже Гаррізен в своїй „Description of England“ писати з жалібним зітханєм: „можна-би богато нарозповідати ся про місточка та села зруйновані длятого, щоби було місце на толоки для овець; тілько самотні панські двори стоять серед тих толок“.*) У Франциї щось подібне почало було робити ся тілько в 17 і 18 віках, коли розвій суконних фабрик з одного а високі цла на заграничну вовну з другого боку змушували промисловців і великих властителїв землї взяти ся до годівлї тонкоруних овець.*) Як бачимо затим, сьпівомовка Руданського, без огляду на те, чи вона взята поетом із уст народа, куди вона могла перейти з польської книжки, як переходило чимало інших того рода творів, чи прямо з тої книжки, котру він міг ще в дитиньстві читати в батьківськім домі, або з котрої пересказ міг чути в товаристві, що́ стояло під сильним впливом польщини — пригадаємо, що в Польщи в XVIII. і в початку XIX. віку тип „Йовяльского“, оповідача незлїчимих веселих анекдотів та „діктерійок“ був дуже широко розповсюджений і в кількох ріжних екземплярах змальований був знаменитим польським комедиєписателем Ол. Фредром у комедиї „Pan Jowialski — сьпівомовка та має за собою досить інтересне тло культурно-історичне, котре, звісно, при переході єї з крайного заходу на крайній схід Европи стратило дещо з первісного кольориту, а в руках Руданського одержало нові, первісно не приналежні єму краски.

Іван Франко.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Руска Читанка для першои клясы шкôлъ середнихъ. Уложивъ Константинъ Лучаковскій, проф. ц. к. львôвскои ґімназіѣ академичнои. — Ціна книжки оправленої 1 злр. 20 кр. Львів, 1892 р. Накладом фонду краєвого. З друкарні товариства імени Шевченка.

На поли підручників шкільних руських появила ся в сім роцї у Львові „Читанка руська“ для I. кл. шкіл середних, уложена професором К. Лучаковським. Позаяк вона дотикає так важного предмету науки в наших ґімназиях, то належить близше приглянутись їй, чи і о скілько відповідає вона вимогам дидактичним і педаґоґічним, ставляним при науцї материнього язика. В найновійших часах настав в виконаню систему наукового в наших ґімназиях зворот ку лучшому: іменно педаґоґи і шкільні власти як найслушнїйше в сьвітї звернули найбільшу увагу на науку материнього язика с. є. викладового, в ґімназиях польських — язика польського, в ґімназиях руських — язика руського. Всї суть тої думки, що материнїй викладовий язик належить зробити основою в вихованю моральнім і образованю духовім молодїжи. Добутки усїх наук повинні збігатись разом в науцї язика материнього і в нім находити свій вираз. При науцї язика материнього, викладового, ходить одже не тільки о найлучше присвоєнє ученикови як найпоправнїйшого і найкрасшого уживаня своєї рідної мови в бесїдї і письмі, але також о познакомленє ученика головно по можности зі всїма найгарнїйшими умисловими утворами своїх народних писателїв і поетів, як також з творами інших іонародних вселюдських ґенїїв, о скілько вони розумієсь на материю мову суть переложені, а то в тім замірі, щоби духа ученика осїнити хорошими ідеями і своїх і вселюдських ґенїїв, облагороднити его серце і научити его любити і прилягти цїлим серцем і чувством до своєї рідної мови і своєї народности, а шановати інші мови і народи. Коли так, то підручники шкільні до науки язика материнього, руського, повинні бути відповідно до того напряму уложені і то постепенно від I. кляси до VIII. Зважаючи на постепенний розвій умисловий молодїжи, повинна „Читанка руська“ подавати ученикам відповідно до їх віку в найкрасшій і найпоправнїйшій формі с. є. в найчистійшім і найкрасшім язицї руськім, передовсім уступи і витяги зі своїх добірних писателїв, а також хороші і важні переклади іонародних писателїв про ріжнородні знаня і відомости.

В оцїнюваній нами „Читанцї“ помістив п. укладчик 212 уступів майже по половині з прози і поезиї. Уступів будьто винятих з творів наших рідних руських писателїв, будьто умисно для „Читанки“ написаних, єсть 154, а належать вони до 60 руських писателїв, важнїйших або дрібнїйших, а з них до 30 поетів. Уступів пересьпіваних або переведених з іонародних писателїв (німецьких, французьких, польських і европейських) єсть 25. Наконець находять ся в „Читанцї“ 33 усту-

*) Гл. *Едгар Зеворт*, „Исторія новаго времени (XVI—XVIII ст.). Переводъ подъ редакціею и съ дополненіями проф. П. В. Лучицкаго“. Київ 1883, стор. 597, 646, 650, 653 і др.

*) Гл. *Karl Marx*, Das Kapital, Bd. I, стор. 747 і д.

ни з народної поезиї, як казки, приказки і пословиці, загадки, пісьні обрядові: коляди, щедрівки, гагілки, русальні, обжинкові, відтак пісьні чумацькі, скотарські, коломийки, думки історичні і воєнні.

Всї майже уступи суть відповідно до віку і зрозуміня молодїжи в найнизшій клясї середних шкіл дібрані: річию самою суть цїкаві, а язиково і стилїстично приступні. Довгість уступів єсть так дібрана, що ученик на сій ступені науки може по прочитаню цїлого уступу добре собі єго запамятати і докладно оповісти. Довші-ж уступи за те суть для унаочнення перегляду і діспозиції материї попереділювані павзами на менші відтинки. Не менше і то добре, що уступи, дотикаючі різнородних материй, трудніїйші і лекші, суть між собою попереплїтовані так, що „Читанка“ тим способом ученика розцїкавлює, лектуру єму упріємняє і єго всесторонному умисловому розвоєви пособляє.

Що-ж дотичить ріжнородности материї, то п. автор помістив з поодиноких дїлів прози і поезиї уступи в такій розмірности: з повісток, оповідань, переказів, казок і байок єсть уступів (разом з прози і поезиї) 44, — оповідань історичних 18, — описів ґеоґрафічних (з краєвидами і памятниками старинними) 19, — описів звірят і оповідань про їх житє 13, — описів і оповідань з житя людий є 25, — розвідок і листів 6, — з поезиї лїричної єсть пісень релїґійних, інших пісень і сьпіванок аж 53, а з них тільки 20 таких, що́ яко лекші і зрозумільші могуть бути задавані усїм ученикам до деклямованя, — дум і думок єсть 7, а приказок поетичних, пословиць і загадок разом 12 уступів. Як видно з того виказу, поодинокі дїли суть досить розмірно заступлені, тільки що за мало поміщено повісток і казок, котрий то рід прози і поезиї найбільше відповідний до науки материнього язика на тій ступені, бо надає ся дуже добре до імітуючого оповіданя і до збудженя замилованя у хлопця до звучного і рівно пливучого току своєї рідної бесїди. За се рішучо за багато уміщено в „Читанцї“ лїричних пісеньок релїґійних і сьпіванок, недоступних досить змістом 11- або 12-лїтній дитинї; вона бо ідей деякої з тих пісеньок поняти не може, (наприклад: „Менї тринайцятий минав“), а не то перетравити, хіба спамятає собі тоті 20, що́ задані будуть, вивчитись на ізуст. — За те треба похвалити, що п. укладчик більше, як в давнїйших читанках, помістив історичних оповідань про важнїйші личности з істориї Руси і Австриї, і ґеоґрафічні описи, дотикаючі України-Руси. Именно суть добре заступлені уступи з гідроґрафії (про Днїстер, Черемош, Прут) і ороґрафії (Бескиди, Краса Верховини, Татри) Галичини. Так само описи і оповіданя з житя людий взяті суть майже виключно з житя Русинів, звичаїв і обичаїв у нас на Руси, (як: Новий рік, Шевченкове сьвято між дїтьми, Звичаї в Дидьові, Великдень, Житє в полонинах, Зелені сьвята, Купало і т. д.). Притакнути належить і сему помислови, що п. автор „Читанки“ увзгляднив багато народну поезию і що він перший увів в „Читанку“ заголовок „приповідки Шевченка“ і то на трьох місцях, під котрим то заголовком наводить гарні і вічно правдиві виреченя нашого ґенія-поета.

З дидактичного взгляду треба піднести дуже добре уґрупованє уступів між собою. Насамперед уступи поезийні не суть віддїльно уміщені, як давнїйше, але суть перемішані на переміну з уступами прозийними. Відтак уступи прозийні і поезийні наступають по собі в багато місцях так, що більше їх разом творять ґрупи будьто на підставі тожсамоти ябо подібности материї, або на підставі асоцияциї гадок. І так по прозаїчнім описї села в ріжні пори року (ст. 5) наступає поетичний Шевченків опис села. По описї села слїдує уступ про церкву, а в слїд за тим поезия Федьковича „Дзвони“ і т. д.

Цїлу гарну ґрупу творять прим. слїдуючі уступи, дотикаючі з-близька або з-далека Великодня: На горі Оливній, Писанки (поезия Федьковича), Великдень (опис), Христос воскрес (поезия), Хвалько, Гагілки, Народні забави великодні, Витревалість все переможе (оповідає отець синови з нагоди Великодних сьвят) і народна пословиця о Великодні. Така сама ґрупа находить ся, дотикаюча нашого едему: Черемош і Прут. До Буковини (поезия Федьковича). Краса Верховини, Верховинець (поезия Н. Устияновича), Житє в полонинах і пісьня скотарська. Дальше на підставі асоцияциї гадок наступає, приміром, по статї о вовках байка Гльбова про вовка і ягня; по статї „Річка“ наступає казка про рибака; по оповіданю „Хитрий чоловік“ слїдує байка „На хитрощі — хитрощі“ і пословиці про хитрощі; по описї „похоронів“ наступає Шевченкова поезия о смерти: „Косар“. Такі самі ґрупи суть, що́ відносять ся до Шевченка, Нового року, Зелених сьвят, Купала, рільництва і т. д.

Того рода уґрупованє в „Читанцї“ належить все хвалити, бо воно дїйсно улекшує ученикови через асоцияцию гадок лекше присвоєнє і запамятанє многих гарних і образуючих річий.

Ще іншого рода розміщенє уступів в „Читанцї“ належить з похвалою піднести, а то: п. укладчик зачинає „Читанку“ від молитви „Отче Наш!“, відтак звеличує в „Найдорожшім скарбі“ ощадність; потім-же по уступі з Амічіса „З записок школяря“ наступають уступи, відповідно до поглядової науки, про предмети ученикови знані: про село, про церкву, про рідню, а в дальшім тягу про рідний край. Рівно-ж з цїлого укладу „Читанки“ проглядає виразно старанє п. укладчика, що́ має на оцї вимоги дидактичні, — а то помістити уступи дотикаючі прим. Різдвяних сьвят, Шевченкового сьвята, Великодних і Зелених сьвят, Купала, Обжинки і т. д. в тім місци, на читанє котрого прийде черга власне в дотикаючім часї.

„Читанка“ написана правописию етимольоґічною, так званою шкільною, пісьля руської граматики Дра Омел. Огоновського, хіба з тим виїмком, що там, де Др Огоновський по шипячих (ч, ж, ш, щ) кладе ô (= е], ставить п. укладчик букву „ѣ“, н. пр. у Дра Огоновського: „въ чôмъ“, а в „Читанцѣ“: „въ чѣмъ“, там „въ божôй“ (§. 230), а ту „въ божѣй“. Сеї незгідности між підручником шкільним, а граматикою шкільною не повинно бути. Крім того находять ся деякі похибки против правописи етимольоґічної; і так н. пр.: представъ (ст. 73 і 122. — спос. розказ.) замість правильного: представи (= представи); домôвъ (= к домови) [ст. 230] зам. домôвi; — Волиньзам. Волынь; — монастирь, пастирь (ст. 8), хоть в другім місци (ст. 72) находить ся правильне: пастырь; — довколѣшнихъ (стор. 131. прав. — ихъ); — переднею (ст. 216. — прав. — нею — впрочім для консеквенциї, коли в заголовку книжки стоить для „середнихъ шкôлъ“); — скотына (ст. 216. — приросток: ина); — помынають (корінь: ми, ст. 229); — лѣнистово (ст. 170. зам. лѣнивство); — 2. пад. Ч. од. Илиї (ст. 155) зам. Иліѣ (як то правильно є на ст. 109); — плътокъ (ст. 140) і рѣсъ (ст. 148) зам. плôтокъ (здрібніле від „плотиця“ = риба) і рôсъ (від рости); — матерею (6. пад. від мати) [ст. 179] зам. матéрiю; — забезпечитись (ст. 229), а небезпечно (ст. 231); — въ своимъ (зам. своѣмъ) нутрѣ (ст. 247).

Замітити належить, що консеквентно і добре кладе п. укладчик заїменик „ся“ і частицю „бы“ осібно і по глаголї, до котрого належать; тілько, що „бы“ лучить непотрібно з глаголом павзою. Належить до того стреміти, щоб тих павз чим менше уживати.

Наконець належить звернути увагу на ще дуже важний момент в науцї язика руського, а се на означуванє нáголосу слів. За означуванєм наголосу промавляє замір, остерегти ученика перед неруським наголошуванєм слів; але проти означуваня наголосу говорять именно дві обставини: раз, що до сего часу не дослїджено і не уложено сталих правил акцентованя бодай в однім нарічю, а по друге — наголос не в усїх нарічях язика руського є той сам. Але коли укладчик наважив ся впровадити всюди означуванє нáголосу слів, то повинен був консеквентно всюди держати ся одного систему акцентуацийного, інакше буде ученика баламутити. Тимчасом находимо в одних і тих самих словах (с. є. формах) різний акцент. І так: дѣтóчки (ст. 28) і дѣ́точки (ст. 140), а 2. пад. Ч. мн. дѣточóкъ (ст. 39); — зúму (ст. 29) і зиму́ (ст. 106); — рáзомъ (ст. 34) і разóмъ (ст. 158); — чáсомъ (ст. 35) і часóмъ (ст. 39); — нѣколи (ст. 32) і нѣкóли (ст. 43); — нѣчóго (ст. 27 і 133) і нѣ́чого (ст. 34 і 145); — сѣделéчко (ст. 35) і сѣдéлечко (ст. 87); — зóвсѣмъ (ст. 29) і зовсѣ́мъ (ст. 46); — побôчь (ст. 49) і пóбôчь (ст. 68); — дýмки і думкú (ст. 68, 70); — сильнúй (77) і сúльный (138); — дáлѣ (127) і далѣ́ (126); — воротá (14) і воротá (139); —

Новгóродъ (41) і Нóвгородъ (183); — ґаздóвъ (104) і ґáздовъ (ст. та сама); — вéселый (126) і весéлый (96, 133); — Украúна (13) і Украйна (87); — злéтѣти (16) і полетѣти (156); — гóрахъ (21) і горáхъ (220); — Сяну (21) і Сянѣ (256); — чóвнахъ (173) і човнáхъ (107); — падáвъ і пáдавъ (68); — стóронахъ (107) і сторонáхъ (233); — господáрѣ (44) і господáрямъ (137); — деревлянный (146), але деревлянý (53).

Дальше одні причасники (II) часу минувшого глаголів корінних суть оксітоновані, другі-ж ні, н. пр.: дали, підняло́ (ст. 50), вóдняли (ст. 63), забагла́ (92, 93), — але противно: обняла (39), взяло (224), жили (118), пóдкралось, донéсла (92).

Оксітоновані іменники рода женського одні перекидують в „Читанці“ наголос слушно в 4 пад. Ч. од., другі-ж ні, н. пр.: зима́ — зúму (29); — вода́ — вóду; — душа́ дýшу (158); весна́ — вéсну (187); роса́ — рóсу (204); — рука́ — рýку (76); — почва́ — пóчву (49); — але за тое: зима́ — зимý (106); — нора́ — норý (29); — гора́ — горý (хоть у Шевченка: „Рости, рости, тополенько, все вгóру та вгóру“); — вежа́ — вежý (53); — куна́ — кунý (66); — спрага́ — спрагý (200); — борозда́ — борóздý (148).

Не такий акцент стоїть, якого пісьля анальогії належало-б сподіватись. І так: на стор. 70. веселúлось, но на тій-же сторонѣ: молилóсь; — двáйцять (155), але десять (ст. 124, а ст. 250. дéсять); — деревúны (48), а садовины (48); — Золочéвщины (110), а Поморянщину (111); — лéду (107), а ледóмъ (98); — 2. пад. чередú (105), а 3. пад. чéредѣ (? 104; 1. пад. чередá !); — 2. пад. ѣжа (76), а 3. пад. ѣжóви (? 77); — відтак приміром: пасмó — 1. пад. Ч. мн. пáсма — 7. пад. пáсмахъ (80), але скала́ — 1. пад. Ч. мн. скáлы, а 7. пад. скалáхъ (80). Подібно-ж: селó — 1. пад. Ч. мн. сéла — 6. пад. сéлами (145), але вóкно́ — 1. пад. Ч. мн. вóкна, а 6. пад. вóкнами (96).

Дальше видно у п. укладчика якийсь незвичайний наклін, оксітоновати іменники рода женського в 1. пад. Ч. мн. і пароксітоновати окінченє — áми, н. пр.: тертицѣ (150), границѣ (150), коницѣ (150), кишенѣ (151; — кешеняхъ 6), установы (234), печеры (237), усобицѣ (343), брамы (246), вправы (246), комнаты (246), справы (247), жалобы (264), а навіть вдовы (ст. 263 від вдова́); відтак: штабáми (345), жабáми (! 136), наймитáми (233) і т. д.

Через переочене, здаєсь, вкрались ось які ошибочні наголоси: похолóло (62), стояли (158), 2. пад. добрóго (175), договорúє (140), потребуóть (105), 1. пад. гóра (49), роздѣляє (46).

Треба було також акцентувати такі приіменникові вирази, як: на дни (154), до дна́, (щоб ученик з польська не наголошував: дó дна).

Крім того деінде ще поопускано акценти, іменно в поезийках, де акцент ритмічний не сходить ся з акцентом слова; н. пр. в поезийці „Люба днина“; але такої поезийки, в кождім разі під взглядом ритмічним невзорової, не треба було поміщати. — Непотрібно уживав п. укладчик в перших кількох уступах без всякої системи знаку „gravis“ (`), прим. собѣ і собé, потóка і потóка (ст. 5).

На жаль находить ся в „Читанці“ ще багато друкарських похибок, не зазначених в спису, і так: дуже (133), керникви (138), поромы (зам. — ôвъ, ст. 150), инскéкторъ (174), пре — дметомъ (219), гладки (= й, ст. 221); не треба протинки по „розумъ“ в реченю: „пôшовъ лисъ по розумъ въ свою головóчку“ (ст. 77); рівно-ж по „всѣхъ“ в реченю: „Стрôй людéй.. вô всѣхъ тыхъ сéлахъ.. є однáковый“ (ст. 151). Не треба точки по „лѣсъ“ в реченю (ст. 253): „Смý вô снѣ: собáки, лѣсъ, лисúцѣ, зайцѣ — цѣлый крамъ“. На стор. 250. є ошибка в числі „десять“ і неясна стилізация в сім уступі: „Льва постúгла смерть въ р. 1302. Дéсять лѣтъ пôзнѣйше, колú Казимúръ Великій занявъ Червóну Русь (с. є. р. 1340.), а зъ нéю такóжь Львôвъ, спалúлись при тôй нагóдѣ обá деревлянй замки, а натóмѣсць здвигъ (коли?) сей корóль... два новй мурованй... одéнъ на дóлѣ, другій на верхý пѣсковóи горы... Замокъ той (на пісковій горі), будованый вже въ р. р. 1349. і т. д.“

Поминувши сесї поменші похибки, видно з цілого укладу книжки і матеріялу що́ в нiй находить ся, що шан. автор проф. Лучаковський задав собі чимало труду, заходів і страняя около зібраня нового, добірного і відповідного матеріялу, около перешуканя і використаня многих руських писателів і руських видавництв для молодїжи, як „Дзвінка“, книжочок Товариства педаґоґічного, „Бібліотеки черновецької“ і „Веселки“ Молодченка, около приспособленя до граматики шкільної, знадобленя акцентами і около дуже хорошого уґрупованя. Тому́ сеся „Читанка“ становить безперечно значний поступ на поли наших руських книжок.

Ів. Кокорудз.

Дамян Ромуальд Гладилович.

[Посмертна згадка. Гл. портрет на стор. 61].

На дворі лютує заверуха, сьнїг на переміну з дощем бє в очи без упину; під ногами вода і ожелед, нїкуди сухою стопою ступити, ба і устоятись тяжко. А мимо того не то що простору площу перед домом ч. 10 улицї сакраменток, але і цілу улицю заповнили численні гості похоронні. Отсе зібралась дня 30. сїчня с. р. вся молодїж львівської ґімназиї академічної під проводом своїх професорів, зійшлись свояки і товариші, знакомі і почитателї, щоб провести на місце вічного спочинку Дамяна Р. Гладиловича, професора ц. к. львівської ґімназиї академічної. Мимо великої плюти прибули представителї власти шкільної, явились старі і молоді, ставились навіть дальші знакомі позальвівські, щоб віддати посьлїдню християнську прислугу передвчасно згасшому покійникови, що́ своєю вдачею, своїм хоч і не дуже довгим житєм заслужив собі на велику почесть.

Дамян Р. Гладилович уродив ся 13. падолиста 1845 р. в Лубній, селї нинїшного повіту березівського, де єго отець Юрий був сьвящеником. Небавом припало голові родини переселитись до Берегів Долїшних в повіті лїським. Ту провів бл. п. Дамян свій вік молодечий, ту виростав і крiпив ся до колишних запасів житя; звідси відвозив батько своїх синів до шкіл перемиских. Бо крім Дамяна було ще чотирох синів і чотири доньки; з тих Адольф, роком від Дамяна старший або як каже Овід „Qui tribus ante quater mensibus ortus erat“ товаришував з ним цілу ґімназию і випередив єго в чорній вандрівці на той сьвіт яко судя повітовий в Немирові. В школах перемиських велось обом братам добре, хоч вже тодї мусїли намагати приватними лекциями; вони вчились пильно, були учениками совістними і визначались точностию і тим, що задивлялись на сьвіт і на свої обовязки поважно, а може як на свої літа навіть трохи і за поважно; тим-то здобули собі вже тодї велике пошановане у своїх товаришів а любов у шкільної старшини. Між тодїшними професорами мали найбільший вплив на шкільну молодїж а тим самим і на Дамяна о. кат. Ю. Ж. і проф. М. П., а то перший тим, що в недостачи руських книжок в бібліотецї шкільній позичав ученикам книжок до читаня з власної бібліотеки; а дїялось се в роках шістьдесятих, коли то і до нас, хоч і як повільною ходою, дійшли книжки, друковані на Украйнї, як ось повісти Квітки, Кулїша „Записки“ і „Чорна Рада“, а передовсім „Кобзар Тараса Шевченка“ разом з дрібними виданями і такі інші. Та хоч сам учитель описьля перестав любити рідню мову, бо ставав навіть на розріз змаганям до єї плеканя, так все-ж насїнє, раз кинене в молоде серце ученика, прозябало, виростало і видало плоди здорові, і раз добром налите серце не прохолонуло до гробової дошки Ще більше благодатний вплив як на Дамяна так і на сотнї інших своїх учеників мав проф. М. П. Сей глубоко учений і всесторонно образований муж умів в своїх учениках защіпити засаду о всїм, що величаве і взнесле, красне і благородне, а що то Греки називали καλοκαγαθία; і отся то прикмета врилась немов крицею в зелїзний характер бл. п. Дамяна, бо з словами на непорочних устах: „Менї видаєсь, що я чесно служив справі народній“ — віддав він Богу духа.

Зложивши екзамен зрілости в роцї 1863, задумали оба брати учитись наук богословських і тому вступили до духовного семинаря у Львові. Се сталось головно тому, що отець не був в силї підпомагати їх на стілько, щоби могли посьвятитись іншому заводови. Одначе оба брати недовго попасали

в семінари, бо побувши там заледво місяць, рішились будь що буде виступити. Не маючи на разї де дітись, замешкали з кількома іншими товаришами в одній з долїшних темних комнат „Народного Дому“. Але для різних обставин а передовсїм тому, що вже тодїшний заряд „Народного Дому“ ставав ся щораз то непривітливійшим для молодїжи з такими переконаннями, з якими зріс ся Дамян, не міг покійник там довго мешкати і длятого пустив ся в широкий і непевний сьвіт з кріпкою постановою, власними силами добиватись становища. Позаяк батько з гірського приходу міг давати тілько незначну підмогу обом своїм синам-академікам, то-ж борба о завтрішню днину розвелась тепер на добре. Нераз і не десять треба було обходитись без теплої страви, а „штрудель на зимно“, се-б-то яблока і кусник сухого хлїба заступали розкішний харч; за те, коли або з лекциї вилинув який гріш або з Берегів прийшла яка „оказия“, тодї старались голодні академіки надоложити днї поневольного посту і нараз споживали аж три печенї. А що се щира правда, можуть посьвідчити ще доси живучі сьвідки; зрештою „magna pars horum ipsi fuimus“. І ось причина, чому вже в тих лїтах почалось недомаганє фізичне, хоч кріпка молодість поборювала усяке лихо. Дамян боров ся і не упадав, працював і учив ся язиків клясичних; але тодїшні професори університетські допускали хочби і найлїпших своїх студентів до екзамену доперва по 8—10 лїтах. Для Дамяна була се за довга проба, бо одружившись між тим з панною Амалією Цїпановською, дочкою-сиротою по бл. п. пароху комарнянськім, удав ся до Відня на дальші студиї; ту при материяльній підмозї в домі ректора семінаря віденського, о. дра Яковя Цїпановського зложив 8. липня 1868 р. екзамен з фільольогії клясичної на ґімназию нисшу. Кому звістні що іно згадані прикрі обставини нашого університету, що́ почали змінятись на лїпше доперва коло року 1870, хто жив житєм розбудившого ся саме в тих роках житя народного, хто вкінци знає, які то тяжкі студиї відбуває кождий, хто складає екзамен з фільольогії клясичної, той признасть, що бл. п. Дамян мусїв наложити здоровлєм, щоб за час несповна дволїтнього побуту у Відни зложити екзамен; але треба було ще дальше працювати науково, щоб екзамен доповнити. Між тим Рада шк. кр. іменувала нового адепта вдячного, але тяжкого заводу учительського декретом з 30. серпня 1868 р. заступником учителя ґімназиї перемиської з річною платнею 504 злр. Німцї мають на те приповідку „Zum Leben zu wenig, zum Sterben auch nicht viel“; і воно то справдї так було, а не богацько поліпшилось і тодї, коли в рік опісля іменовано єго дійсним учителем ґімназиї самбірської з річною платнею 735 злр., хоч се була вже велика шільга не так висотою платнї, як тою певностию, що́ позваляла сьмілїйше глядїти в будуччину; проте житє ішло спокійно і весело, бо ось сїмя збільшилась двома дїточками. Але на горе, одно з них недомагало тяженько, і тому лїки та подорожи до Львова по поміч знатнїйших лїкарів підтинали з одної сторони материяльний бит, а з другої підривали і так не дуже кріпке здоровлє. Одначе Дамян працював невсипущо не тілько в своїм заводї, але він впорядкував цїлу бібліотеку ґімназияльну і вів єї заряд три роки; він учив ся також до екзамену і доповнив єго язиком руським вже на тутешнім університетї 23. грудня 1871 року. 10. падолиста 1873 р. затверджено єго на посадї учительській; при тій нагодї одержав він титул ц. к. професора.

Коли в р. 1874 треба було для львівської ґімназиї академічної професора саме з такою кваліфікациєю, власть шкільна узнала Дамяна яко єдино відповідного на сю посаду і перенесла єго декретом з 4. жовтня 1874 р. до Львова на кошт правлїня, що в кождім злучаю уважаєсь відзнакою. — Нерадо, скажемо правду щиру, дуже нерадо прийшлось Дамянови переселюватись з Самбора до Львова; бо поминувши се, що у Львові кождому з нас живесь далеко тяжше, так бл. п. Дамян був вже подекуда розжив ся в Самборі. До Хирова близько Самбора переселив ся під той час батько з цїлою рідню, а за житєм родинним покійник пропадав дуже. Але що-ж мав робити? Власть взивала, громада львівська велїла, і Дамян послухав, а послухав тому, що і сам остаточно забажав прислужитись рідній справі і рідному шкільництву пісьля слабих своїх сил.

Як-же-ж тут у Львові Дамян працював, яким показав ся робітником, сего не потребуємо розказувати, бо дехто інший розповів вже красше і принаднїйше про сю найкрасшу добу житя запопадливого громадянина,*) нам годить ся піднести ще дещо з єго лїтературної дїяльности.

Зараз на вступі запряжено нового робітника до трудної і невдячної працї коло словаря латинського; а що не було нїяких робіт підготовляючих, праця ішла дуже пиняво, тим самим утомила робітника, і склалось таке, що автор невдоволений не́, не призволив їй побачити сьвітла денного; те саме склалось з одним писателем латинським, котрого підготовлював до друку. Невдача ся походить з того, що давнїйше не підготовлювано робітників до таких праць; він задумав занятись ними доперва пізнїйше, коли піде на емеритуру. Дамян був за те щасливим ініциятором до многих-премногих інших робіт, хоч-би до них треба було не аби якої працї інтензивної; в подаваню ініциятиви був він сьміливим, а в виконаню постійним. Щасливим був також в інших видавництвах, з котрих передовсїм треба згадати про виданє „Малого Кобзаря“ Шевченкового, що́ вийшов майже рівночасно з „Вінком“ Адольфа; через єго руки переходило чимало видань „Просьвіти“ і чи не всї видавництва Товариства імени Шевченка, бо він визначав ся бистрим даром критичним, заправленим деколи сарказмом. Він рецензував і вів коректу книжок шкільних, любив переводити, а вже на ложи болїзни приладив до друку Данилевського Піонїри Всходу і ще одну книжку. Нам знані і інші працї покійника; але що він сам не хотїв їх видавати за свої, то-ж і ми шануючи єго волю не згадуємо про них.

Несеред такої невтомимої роботи проживав Дамян люблений від всїх; а хто коли небудь з ним стрітив ся, той набрав великого поважаня для єго сильної волї і чистого як хрусталь характеру; — жив щасливо в кружку родини, що́ немов обожала дорого голову семії. За труди на поли шкільництва визначив Дамяна Єго Ексцел. Міністер Просьвіти признанєм VIII. ранґи в р. 1890, бо покійник був дуже совістним і точним професором і любив дуже молодіж, хоч їй того не вказував. Він дослужив ся вже поважної пенсиї 2.160 зр. річно; іно було жити, аж ту в вересни м. р. запав Дамян вельми тяженько. Вернувши до Львова з Пасічної, де разом з рідню перебув ферії, явив ся до служби; був у школї ще 4. і 5. вересня. Тої днини ми стрітились з ним в друкарнї Тов. ім. Шевченка і тодї-то жалував ся Дамян ось так: „Який ти щасливий, що перебув ферії у Львові; я за 250 злр. придбав собі в горах хоробу“.

Слїдуючої неділї з полудня пішов я відвідати хорого: там застав вже товаришів Дра Ю. Ц. і о. І. Чап. Нам представив ся страшний образ: хорий мав два рази вибух крови. Візвані лїкарі заявили, що се з новотвору на стїнї жолудка, а тим самим узнали хоробу дуже грізною, хоч не тратили надії єї вилїчити. І справдї, в часї пятимісячної хороби хорому значно було полекшало раз і другий, бо невсипуща опіка подруги, доньки, сина і інших свояків, що́ нї в день нї в ночи анї на хвилинку від хорого не відступали, та поміч знатних лїкарів, котрих рідня нераз пятьох на наради взивала, велїли надіятись, що при такій запопадливости хорий хоробу переможе. І дійсно — саме перед нашим Різдвом Дамян був вже прийшов майже цїлком до здоровля, так бодай видавалось: Він підводив ся о власних силах, читав і писав. Під ту пору уложив він знане поданє до міністерії Просьвіти про заведенє правописи фонетичної в наших школах, як се ухвалило Товариство імени Шевченка, котрого він був головою. Саме тодї розписав він яких сто листів в справі видавництва жіночого, взиваючи людий доброї волї до заснованя такого видавництва; а що загал приняв сей почин дуже ввічливо, сьвідчать між іншими листи знаної нашої писательки панї Олени П. та панї Н. К з Б. — Аж ось по сьвятах новотвір розлобив ся втретє — і Дамян не двигнув ся вже більше. Помирившись з Всевишним за посередництвом о. І. Ч. як слїдувало праведному християнинови, яким був Дамян цїле своє невідрадне житє, та розпрощавшись з рідню і поблагословивши єї — умер 28. сїчня с. р. о 2. годинї з півночи.

* * *

*) Гл. „Зоря“, 1892, Ч° 3, на стор. 57—58.

Крізь лютий вихор пробиваєсь потужний гомін прощальної бесіди посла О. Б.; по широкім просторі лунає тужлива пісьня „Тихий вітер“, а сумне „Сьвятий Боже“ проймає до живого жалібних гостий. З поважним настроєм душевним і з сльозами в очах посуваєсь повільною ходою похід похоронний в супроводі яких 30 пан-отців духовних, що зволили звеличати сей вельми сумний обряд, на головний дворець зелізниці, бо покійний Дамян бажав, щоб єго похоронено в спільній могилі в Хирові. Разом з рідною поїхало до Хирова також чотирьох професорів і там 1. лютого зложили тліючі останки свого дорогого товариша на вічний спочинок в могилі, що то коло єї будови бл. п. Дамян чомусь сквапливо заходив ся, коли перша в ній мала спочити єго мати. А коли в ній похоронено любого братчика Адольфа, то Дамян сказав: „Тепер черга на мене“.

Зловіщим був Ти, Дамяне, для себе пророком! Чи може радше хотів Ти на взір давних старих фільозофів заявити ось тими словами, що, провівши житє туземне честно і благородно, Ти сьміло вибераєш ся у вандрівку безповоротну! А хоч і як смирне і тихе було Твоє житє, так все-ж, хоч-би і всї чотири бесїди надмогильні не вспіли єго як слїд описати. Тим менше зміг я сього доконати, хоч-би Твій майже 30-лїтнїй товариш. Знаю тільки те, що Ти був „integer vitae scelerisque purus“; то-ж без найменшого сумніву належить Тебе під кождим оглядом ставляти взірцем до наслїдування для поколїня теперішнього і будучого. Знаю і те, що Ти, Дамяне, також там в Твоїм житю вічнім разом з давнїйшими нашими товаришами, бл. п. Теофілем Іскрицьким, Корнилом Заклїнським, Мелєтієм Гладишовським та з численним хором покійних наших учеників, не перестанеш за нами вставляти ся перед престолом Всевишнього.

То-ж спи, покійний Дамяне, сном блажених! А позаяк всїм нам туди дорога, як се мовляв вже поет поганський:

Omnes eodem cogimur, omnium
Versatur urna serius ocius
Sors exitura et nos in aeternum
Exilium impositura cumbae! —

то-ж пращай — та до побаченя!

У Львові, в липню 1892.

К. Лучаковський.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Теперішний стан Тарасової могили так описує Іван Степовик в Ч-ї 32 „Буковини“ в статї під заг. „З Тарасової могили“: .....Через рік, а нова відміна! Дерева починають усихати, квіток як торік, вже не має, на самій могилї трава єсть чисто погоріла. Зараз по всему видно, що тут вже крім самої природи нїхто не дбає, нїхто не додає своїх рук, своєї працї. Коли-ж ми прийшли до хати, то на диво наше й на лихо побачили, що вона замкнена. Що його робити? Доконче ждати, аж „вернеть ся“ сторож. Полягали ми всї під деревом у холодку й ждемо, нудимо ся. Ось вже й сонечко до обрія наближуєть ся, а все нїкого не має. Коли зирк — вже хатні двері відчинено. Ми з радістю туди, а там сторож вже мете сьвітлицю. Витаємо ся, балакаємо й дізнаємо ся, що він, сторож, вже тут не живе, бо важко носити воду з Днїпра на гору. Ось він, не будь ледачий, та й збудував хату в низу над самісеньким Днїпром.

— А хто-ж тут, дядьку, доглядає могили Тараса?

Він помняв ся, почухав потилицю, тай каже: — Та ночує тут син, а то й я буваю.

Ночує?! бачите? Ото-ж, чи не думає сторож, що його настановлено тут пильнувати, щоб часом хто не вкрав... чого?... уже я й сам не умію вам сказати, тільки певне, що сторож вже забув, длячого він наймав ся. Забув, кажу, може через те, що вже давно тут служить, а може, що він сего року нездужав, а може й тим, що вже постарів. Хто знає? Тільки очевидячки тепер йому вже важко дбати про красу могили й жити на горі, бо й сам він се каже й жалкуєть ся на свою хворість і старість.

— А багато ви, дядьку, гроший одержуєте?

— Та які гроші? хіба-ж то гроші 30 карбованців на рік? Як-би пани не приїздили, то й жити-б тут не можна було.

Нас се здивувало. Не вже-ж пак так багато панів їздить сюди, що з сего можна було й хату збудувати?

— А де-ж, дядьку Іване, „Кобзар“, що завжди лежав тут на столї?

— Та він у мене лежить там у хатї в низу.

Оттакої! Мало того, що самі перенесли ся в низ, то потрохи переносимо вже й такі річи, що завжди повинні бути тут на могилї, біля Тараса.

Приніс нам сторож „Кобзаря“. Розгорнули ми його й забули на який час перше неприємне вражінє.... як почули на дворі московську розмову. То прийшла переверчена київська „інтелїґенция“... За ними льокай нїс чималу корзинку з пляшками. Не завертаючи на могилу вони просто ідуть до сьвітлицї. Сторож нараз помолодїв і видужав... Зараз з-явила ся на столї чистенька скатертина, наставляєть ся самовар, хоч „інтелїґенция“ уконтентувала ся й без чаю. Еге-ж уконтентувала ся, бо зараз-же насупроти самої могили, за огорожею над Днїпром розпочав ся бенкет. Бенкетували і піячили, як і слїд „інтелїґенциї“, аж усе попили й тоді поплентали ся собі геть з своїми льокаями. Се ще добре так обійшло ся, а то, каже сам сторож, буває тут і такого, що часом инший так налигаєть ся, що впаде оттут у сьвітлицї й спить вже тодї... Другого дня так вже над вечір сидимо ми на могилї й балакаємо про те, що треба було-би мати тут таку книгу, щоб туди записували свої імена, як хто схоче. А то от на ґратах є чимало дорогих нам фамілій і псевдонїмів, але пофарбують ґрати й нема їх! А до того ще иногді тут таке нацарапають, що просто дивуєш ся, як то так може бути геть чисто знищено всяке почутє моральности в людий, коли в них підойматься рука писати таку погань на Тарасовій могилї. Треба, кажемо, щоб земство полтавське чи сяк, чи так, а вже як небудь, щоб добуло право мати тут таку книгу для записування. Тодї певно можна буде запобігти такої капости. От так балакаємо. Коли підходить сторож та хвалить ся: „А це знов до нас їдуть, мабуть з Прохорівки“. Справдї, з полтавського берега перепливає човен на правий бік. З човна повиходило 18 чоловіка панночок переважно в українському вбраннї і паничів. Усї вони рушили на Тарасову гору. Два Українцї-селяни несли, аж гнули ся, за ними велику корзину. Коли вони зійшли вже на гору, то по розмовах і одежі можна було постерегти, що це попівни, учительки, учителї, писарі і инші перевертнї „селянської інтелїґенциї“, що завжди й у всїм бере за приклад „городянську інтелїґенцию“. Дехто зійшов і на могилу, а більшість зараз-же, не гаючи часу, узяла ся за „дїло“, за яким вона сюди приїхала. На тому-ж таки самому місцї, де й учора, знов розпочав ся бенкет. Жарти, сьміх, галас, аж лящить на дооколо. Дуже гидко стало вже нам і пішли ми собі звідсїля... Так ось що означають слова сторожа: „Як-би пани не їздили, то й жити-б тут не можна було?“ Тепер но я зрозумів, кому околишний нарід так байдуже, навіть не охоче відказує: „Та туди їздять самі пани“. Ось воно що зветь ся панством! Не знаю хто-хто, а вже той хто, спасибі їм, близько дотикаєть ся до сего дїла, це-б то полтавське земство навіть повинно пильнувати, щоб не робили на Тарасовій могилї „інтелїґентного шинка“. Коли-ж сего не можна запобігти нїяким робом, то нехай краще нїхто не доглядає могили, нехай краще не буде й сьвітлицї й сторожа, коли все це істнїє лише для того, щоб усї муки Тараса, що він приняв за нарід оттой убогий, усю чистоту душі його сьвятої мішати тут-же перед його очима з украденими радощами, з грозою душі нїкчемної тої „інтелїґенциї“, що ходить сюди з своїми льокаями-кріпаками бенкетувати, несоромлячи ся вже й людий“.

НАШІ ІЛЮСТРАЦИЇ.

Іван Нечуй-Левіцький. [Гл. портрет на стор. 301]. Отсе подаємо портрет одного з найзнаменитших наших письменників, виготовлений пісьля найновійшої фотоґрафії. Єго твори, а особливо повісти суть неначе дорогоцінні жемчуги в скарбівнї просьвітної нашої сьвятинї. Пишучи свої повісти придер-

жує ся славний наш письменник трьох принціпів: реальности, национальности і народности; проте вони визначують ся природною правдою, горячою любвою до рідної батьківщини й всякими прикметами народної поезиї. Єго повісти суть немов фотографіями, закрашеними кольоритом живим і природним. Він є письменник напряму реально-национального, — напряму такого, який є вислідком вдачі нашого народу українсько-руського.

Житєпись і обширний огляд єго творів помістив Вп. проф. др Ом. Огоновський в „Зорі“ в ЧЧ-ах 18—24 за 1890 р. і в ЧЧ-ах 1—2 за 1891 р.

Камінь Перун на Дніпрі. [Гл. стор. 305]. Єсть се малий остров на Дніпрі против балки Таволги близько берега. Подібний він до чудовища, протягнувшого голову по Дніпру. Що до висоти, то він найвисший зі всіх островів Дніпра.

Запорожець. (З статуєтки А. Н. Поля). [Гл. стор. 308]. Статуєтка ся вилита з міди представляє сидячого по турецьки Запорожця з чаркою в лівій руці. На бритій голові виділяє ся чуб, на верхній губі густі вуси, на спині, плечох і руках хорошо відлитий кафтан з вильотами, а на ногах широкі шаравари і сафянські чоботи.

ТЕАТР.

Вістки. Трупа Деркача-Манька виставила в Харкові нову пєсу під заг. „Рідна матїр гірше мачухи“. Та сама трупа розлїпила по Харкові величезну оповістку про 12. свою виставу, де стояло таке написане: „Лѣтній театръ Коммерческаго клуба. Въ четвергъ, 4-го іюня 1892 г. товариществомъ русско-малорусскихъ артистовъ подъ распорядительствомъ Г. І. Деркача и Л. Я. Манька, съ участіемъ Автора представлена будетъ въ 1-й разъ на здѣшней сценѣ Новая пьеса, пользующаяся особенно выдающимся успѣхомъ въ Столицахъ и всѣхъ большихъ городахъ Россіи; пьеса эта удостоена 1-й преміи на конкурсѣ въ Галиціи 1890 года: Добылысь до краю. Большая малорусская драма въ 5-ти дѣйствіяхъ и 8-ми картинахъ съ пѣніемъ, хорами и танцами, сочиненіе Артиста П. П. Райскаго“. [Оріґінальну оповістку можна побачити в нашій редакциї]. В оповістці написано неправду: ся „драма“ не була анї в столицях виставлювана, анї в Галичинї не дістала нїколи нїякої премії. — Московський журнал „Дневникъ Артиста“ помістив у випуску за липень 1892 р. справозданє з товариства передше М. Старицького, а відтак Грицая за сезон 1891/2; з него видно, що за час від 25. ст. ст. цьвітня 1891 до 16. лютого 1892, — то єсть за 10 місяців без 7 днїв товариство дало всього 205 вистав і мало доходу brutto 48.557 руб. 63 коп., пересічно на вечер 237 руб.; найбільший дохід був 840 руб., а найменший 21 руб. Теперішний склад товариства під управою Грицая такий: п-ї Вірина, Орлик, Шостаківська, Клименко, Віламова, Підвисоцька, Маньківська, Михайлівська, Шереметєва, Барвінок і инш., пп. Грицай, Касиненко, Ванченко, Підвисоцький, Милославський, Загірський, Шатківський, Кириленко, Шостаківський, Запорожець, Топольський і инш. Режісер — Касиненко, диріжер і хормайстер — Бортоломейчук. Тепер ся трупа пробуває у Бендерах, а Деркача-Манька у Вильнї. — Окрім головних є ще дрібнїйші трупи українські: Пономаренка, Скорбинського, Василенка, Василенка 2-го, Мирова-Ведюга, Лаврівської, Соколова і Ленської.

Василь Лукич.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Справозданє директора ц. к. гімназиї академічної у Львовѣ за рѣкъ шкільный 1892. — Накладом фонду наукового. Львів 1892 р. 4 нен. + 1 — 48 + 1 портрет (проф. Дамяна Гладиловича).

Зміст: I. Часть наукова: Спис важнїйших виразів з руської ботанічної термінольоґії і номенклятури з оглядом на науку в висших класах гімназиї. Зладив проф. І. Верхратський. II. Часть урядова — Директора.

Рефератъ економічный д-ра Євгенія Олесницкого, выголошеный на вѣчи народномъ въ Станиславовѣ дня 4. н. ст. липня 1892. — Львів 1892 р. 29 стор. 16°.

Кандидат. Написав Залуквич. Коштом і заходом Редакциї „Зеркала“. — Львів 1892 р. 72 стор. 16°. Ціна 15 кр.

Згадки зъ 1846. Списавъ Василь Чернецкій. — Львів 1892 р. 25 стор. 16°.

Историческое описаніе Владиміро-Волынскаго Успенскаго храма, построеннаго въ половинѣ XII в. княземъ Мстиславомъ Изяславичемъ. Составилъ членъ братства О. И. Левицкій. — Київ 1892 р.

Краткая опись предметовъ, находящихся въ древнехранилищѣ православнаго Свято-Владимірскаго братства въ г. Владимірѣ-Волынскомъ. — Київ 1892 р.

б) періодичні видання.

Правда. [Том XIV. Випуск 42. За місяць серпень 1892. Стор. 449—528 в 8°]. Зміст: На віру, повість М. Конюбинського (з слівцем від редакциї). Весїлє в Ковалївцї, етнографічні записки М. Колцуняка. Павло Полуботок, історична трагедия Осипа Барвінського. Споминки семінарицькі, Самовидця (з слівцем від редакциї). Вісти: З Стирії Х-а, З Теребовлї, З Тернополя. До сестер Українок, вірш Загірньої. Переклады з Гейне В. Чайченка. Мовшер-козаче, гумористичне оповіданнє Т. Зіньківського. Безвиглядність социяльної демократиї, стаття з нїмецької Дра Е. А. Шефле. Рішучє заявленнє в раді державній в українсько-руській справі. Сучасна хронїка. Переписка Редакциї і оповіщення на окладці.

Кіевская Старина. [Іюль. 1892. Том 38. Стор. 139+241—256 і 65—112 в 8°]. Зміст: Судьба экзарха Никифора въ Западной Россіи, историческій очеркъ Т. Кудриньского. Преосвященный Викторъ Садковскій, протоіерей Петра Орловского. Изъ семейнаго Архива: П. Записки Евстахія Петровича Рудыковскаго (1796—1874), В. Щербини. Современная малорусская этнографія, проф. М. Т. Сумцова. Отрывки изъ записокъ Автонома Акимовича Солтановскаго. Присяга на вѣрность императору Павлу въ Западномъ краѣ — В. Храневича. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Приложенія: 1) Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича. 2) Акты Бориспольскаго мѣйскаго уряда (1612—1699).

Кіевская Старина. [Августъ 1892. Том 38. Стор. 141—292+257—272 в 8°]. Зміст: Современная малорусская этнографія, проф. М. Т. Сумцова. Изъ поспоминаній священника о. Никифора Хмѣлевскаго объ упраздненномъ базиліанскомъ училищѣ въ г. Умани, свящ. Вік. Ілляшевича. Харковская журналистика начала настоящаго столѣтія, С. Р. Отрывки изъ записокъ Автонома Акимовича Солтановскаго. Богуславскій монастырь и его тяжелые дни 1808—1860 г., П. Клебановського. Бѣлозерское городище на Днѣпрѣ, В. Соколова. Записки Михаила Чайковскаго (Садыкъ-Паши). Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Приложеніе: Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича.

МУЗИКА.

Музикалія. а) фортепян на дві руки. [Гл. Ч° 11 з 1892 р.].

1) *A. Kolliwoda.* Marche cosaque Козацкій маршь. Ціна 60 коп.
2) *A. Kolliwoda.* Premier Quadrille français sur des airs de l' Ukraine. Ціна 75 коп.
3) *A. Kallikoda.* Première Guirlande musicale sur des thèmes nationaux de l' Ukraine. Ціна 1 руб. 20 коп.
4) *F. Jaroński.* Dumki (Airs d' Oukraïne): Nr 1. Gdzie człowiek drzymie, a natura kwitnie. Ціна 38 коп. Nr 2. Не ходи, Грицю, на вечерниці. Ціна 50 коп. Nr 3. Їхав козак за Дунай Ціна 45 коп. Nr 4. Ах я нещасний, що маю дїти! Ціна 60 коп. Nr 5. Кажуть люди що-м щаслива. Ціна 45 коп. Nr 6. Калинушка „Червоная Калиноньча“. Ціна 45 коп. Nr. 7. Українка: „З України тут приходжу“. Ціна 60 коп. Nr 8. Бурлаки: „Ізійшли ся всї Бурлаки“. Ціна 60 коп. Nr 9. Nadzieja. Ціна 45 коп.
5) *Кожинский.* Думка. Малороссійская пѣсня для фортепіано. Ц. 30 коп.
6) *Jean Kiński.* Fantaisie sur la chanson d' Ukraine. „Не ходи, Грицю, на вечерниці“. Ціна 1 руб. 50 коп. (Далї буде).

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. Карпенко-Карий. На звістне письмо вислали ми два рази відповідь: в Маріуполь і в Катеринослав. — **Вп. Захар Козуб.** Оповіданє, спасибі Вам, одержали. Надрукуємо єго. Збірник вислаємо. — **Вп. Автор оповіданя „Дві пари“.** Непридатне для „Зорі“. Блисне готові ми пояснити листом. — **Вп. Павло Граб.** Дійшло. Надрукуємо оріґінальні річи небавом — инші помістимо в других виданях. — **Вп. Тодорчук.** Якою правописию друковати ме др К. Л. „Термінольоґію правничу“ не знаємо, але треба сподіватись, що — фонетичною, котру, як доходять нас вісти з Відня, вже мінїстер просьвіти затвердив для шкіл галицьких. — **Вп. Ів. Спілка.** Просимо подати свою адресу, бо в справі „Гайдамаків“ хочемо вислати до Вас письмо. — **Вп. К. Лозинський.** В справі Вами порушеній бажали-б ми Вам відповісти окремим письмом, та не знаємо Вашої адреси. — **Вп. Амвр. Галицький.** Прийшло запізно до Ч-а 16, бо тільки в тім Числї була-б рация се містити.

Впорядчик части літературно-наукової Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIII.

Виходить у Львові -ого і 15-ого кождого місяця в обємі півтретя аркуша.
Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. [для заграниці 6 руб., або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Одно число коштує 30 кр.

1892.
У Львові
1 (13) вересня.

Редакция, адмінїстрациа і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциєю непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин.

Ч. 17.

НА РОСПУТТЇ.

Повість В. Чайченка.

(Далї.)

IX.

Багато дум передумала Ганна тієї ночи. Їй не хотїло ся їхати сюди, але вона поїхала тим, що сього не можна було минути. Невже-б вона мала казати Гордієви, що їй не хочеть ся сюди їхати, бо вона не бажає стрівати ся з Демидом? Правда, вона це сказала-б йому, тільки не тепер. Тоді, ще з початку життя умісного, вона сказала-б. Але тоді їй не хотїло ся й згадувати про це. Вона знала, як Демид її любить і знала, як глибоко вразила вона йому серце своїм вчинком. Вона почувала себе винною, але їй не хотїло ся згадувати про се, хотїло ся забути. І вона забула його в перші часи серед палкого кохання...

Осип Юрій Федькович.

Далї вона знов згадала про се. Це було вже тоді, як ті перші часи минули ся, як хвилини з палким коханням почали перемішувати ся з хвилинами з ворогуванням. З того часу частина Ганниної душі цїлком і на віки закрила ся од Гордія і в тій частинї було й все те, що торкало ся до Демида.

Сьогодні вона побачила Демида у вікно. Вона відразу його пізнала, не вважаючи на те, що він одмінив ся — не самою одежою [він був у чумарцї], але й на обличчя. Він ішов не поспішаючись і його завсїгди трохи нахилена голова і зігнені плечі тепер навпаки випростались. Він ішов рівно й легко і Ганна виразно бачила його загоріле, вітрами обвіяне, мужнє, навіть грубе мужицьке обличчя. Її обхопив óстрах перед цією дужою істотою, і вона одскочила од вікна сáме в той час, як Демид стрів ся з Гордієм і стискав йому руку своєю здоровою мужичою рукою.

Ганна злякалась. Як вона поводити меть ся, що вона робити ме? Це не той Демид, якого вона знала досї: тихий, замисленій, ласкавий. Се дужий мужик і вона його боїть ся.

Чого боїть ся? Через віщо боїть ся? Вона на це не могла дати собі одмови і сидїла мовчки, сцїпивши руки. Сáме тоді прийшов Гордій і покликав її.

— Іди, я зараз прийду, — мінї до дитини ще треба.

Гордій пішов, а Ганна зостала ся ще на кільки хвилин, щоб заспокоїти ся. Але вона не заспокоїла ся, і дуже тремтїло у неї в грудях серце тоді, як вона увіходила у витальню. Але досить їй було трохи посидїти там, почути Демидів голос та глянути йому у обличчя, щоб зрозуміти, що вона помиляла ся, боячи ся Демида. Обличчя у його справдї змужичїло, погрубійшало, але-ж погляд у його був сáме такий тихий і мягкий, як і перш. І відразу увесь óстрах Ганнин зник. Вона охоче з їм балакала, роспитувалась про його життя, оповідала дещо про місто, і їх розмова у трьох була весела й жвава.

— Який він добрий, гарний! — думала Ганна і їй хотїло ся сказати се Демидови. — Він поводить ся зо мною так, мов-би я йому нїчóго не зробила, а видко, що йому й досї важкó... Який він добрий!...

Але-ж потім, як вона зостала ся в ночи сама та як згадала усе, що було цього дня, вона знов злякала ся. Тільки тепер уже не Демида їй страшно було, а самої себе. Вона згадала, як вона хвалила Демида і їй здало ся, що вона робить погано, що вона цим ображує Гордія. Вона почувала себе винною перед Гордієм і мучилась тією виннїстю.

І кільки день вона була надзвичайно ласкава до Гордія. Вона вгадувала його бажання, була весела, як він бував з нею, і взагалї змагалась нїчим не захмарити йому обличчя. Але, по правдї кажучи, Гордій мало те помічав.

Найсамперед — він одвик се помічати. Пісьля того, як народив ся в його син, відносини проміждо їм та Ганною трошки покращали, але тільки на деякий час. Потім знов стара пекуча думка запанувала над Гордієм. Вона не одхóдила од його, вона не покидала його й на хвилину — та думка. І все,

що він бачив на сьвітї, і все, що давало йому життя, не мало задля його нїякої цїни, нїякої вартости, бо і він, і все те мусїло вмерти. У його в душі тепер не було вірн нї в віщо. Він не бачив нїякої розумности у всьому тому, що робило ся на сьвітї. Сьвіт згадав ся йому якоюсь мішаниною, якимсь крикливим стовпищем. Там люди кричали, бігали, пїлували ся, вбивали один одного, але на що те все вони робили — невідомо. На що вони вчились, мучились над книжками по десять, двадцять років? Чи не задля того, щоб нїчого не розуміючи в життї, умерти через десять років? На що вони один одного садовили у тюрму, кували в кайдани? За те, що той того убив, а той того обікрав? От дурниця! Смерть усїх убє і всїх обікраде — чи не однаково-ж, що тепер, що тодї? На віщо вони кохались? Адже прийде час, і та врода, що вони її на пєдестал становлять, зробить ся старою, зморщеною, беззубою з тремтячим підборіддям огидою! І знаючи, запевне знаючи се, можна кохати ся? О, дурні!...

Він не міг уже. Він навіть і тепер уже в молодій двадцятирічній, пишній вродою Ганнї, вишукував те, що́ мало віщувати той страшний кінець. Кожна Ганнина хвороба, кожен пухирчик, що іноді набігав у неї, вражав його аж у серце, бо він думав:

— Ось воно те — вже починаєть ся!

І в його в серцї запалювала ся зло́ба, лютість на те, що так робить ся. Ця злоба й лютість повинна була вилитись на щось, але того, проти кого вона мала вилитись, того, що́ все це лихо робило, вона не могла досягти, і Гордїй сам не помічав, як його злість повертала ся на Ганну. Він жалїв Ганну, як вона була хвора, але ще дужче, незмірно дужче сердив ся за це на неї і як-би він розібрав, яким шляхом він дійшов до цього, то помітив-би таку думку: вона винна за те, що вона хвора, бо кожна хвороба наближа її до того страшного кінця. І Гордїй то вкидав ся увесь у клопіт про Ганнине здоровя, змагав ся з нею за те, що вона не береже його, бажаючи хоч яким не́будь способом вдержати своє єдине добро — її вроду — на можливо довгий час; то все занедбо́вував і по кільки день не балакав з Ганною.

Вони змучились обоє. Тим обоє дуже зрадїли, як прийшла весна і вони могли їхати на село. Хоча Ганна й бояла ся стрівати ся з Демидом, але справдї вона була рада одмінї, хоч якій одмінї: „хоч гірше, та инше“.

Вони приїхали на село і зараз-же обхопив їх ґосподарський клопіт. Треба було влашто́вуватись на новому місци. Це влаштовування та дитина брали в Ганни увесь час, одбивали її од тяжких думок і тим зробили її трохи спокійнїйшою. Са́ме так було й з Гордїєм. Він увесь вкинувсь у ґосподарство — він з їм вперше тільки зблизька знайомивсь — і це була друга річ, що через неї він не помічав Ганнинои ласки до себе. Він сидів то в конторі з своїм управителем Галушківським, то їздив на степ чи в лїс дивити ся на свою землю, на роботи ґосподарські. Розбираючи конторські рахунки, він бачив, що Галушківський його одурює, але бачив також і те, що сам він не знавсь зовсїм на ґосподарському дїлї і тим мусїв держати поки Галушківського, бо йому здавалось, що новий управитель з несьвідомим ґосподарства хазяїном тільки плутаницї нароблять. Він з усїєї сили змагав ся стати добрим ґосподарем, щоб не мати потреби держати Галушківського.

Сидячи одного дня в конторі, він спитавсь управителя:

— Яке тут окономія має дїло з Радівцями?

Галушківський, присадкуватий, трохи посивілий, з підстриженою борідкою та вусами, колишнїй панський оконом-кріпак, а тепер пан-управитель, глянув на Гордїя своїми хитрими малими очима з під густих навислих брів і, своїм звичаєм, одмовив питанням, щоб виграти часу:

— А яке-ж там дїло?

Гордїй знав цю одмову. Вона з-явила ся у Галушківського завсїгди тодї, як він не знав, як са́ме треба казати Гордїєви, і хотїв, гаючись з одмовою, тим часом зрозуміти його замір. Гордїй страшенно не любив цїєї одмови. Він насупивсь і сказав сердито:

— От — про луку!

— А є, є! — моторно забалакав Галушківський.

— Що-ж там?

— Мужики захопили панську луку і двадцять сїм років хазяйнували на їй.

— Що-ж ви?

— А мінї покійні — царство небесне їм! — [Галушківський перехрестив ся] Нїкодим Петрович [це був дядько Гордїїв] звелїли подати в суд.

Гордїй знав, як Нїкодим Петрович „велїли“ Галушківському. Він спитавсь:

Що-ж суд?

— Присудив нам землю і три тисячі плати з їх за те, що нашою землею володїли.

— Але-ж як суд міг присудити вам землю, коли ви кажете, що селяни аж 27 років хазяйнували на цїй землї — адже десятилїтня „давність“ минула.

— Ми сьвідками довели, що перші вісїмнадцять років вони володїли нею од окономії наймаючи, і нам присуджено з їх гроший тільки за девять з половиною років.

— Але-ж ви самі кажете, що вони володїли тією лукою двадцять сїм років?

— Чому нї?...

— Так як-же ви могли довести, що цього не було, а що вони володїють менш десяти років?

— Так сьвідки сказали...

Галушківський сидїв, як невинний.

— А сьвідкам-же хто звелїв так казати?

— А це вже вони знають... Мабуть нїхто не велїв, а сьвідчили вони так, як самі хотїли...

Спокійні Галушківського одмови, його невинний вигляд вкупі з словами, що з їх було виразно видко, як він одурив суд, поставивши брехливих сьвідків, — все це обурювало Гордїя і йому так і хотїлось зараз-же крикнути:

— Ґеть відціль!

Але він здержавсь і тільки спитавсь:

— В якому-ж становищу тепер дїло?

— Окономія має вже „исполнительный листъ“ од суда і може по всяк час віддати його „судебному приставу“, щоб той „зіська́в“.

— Давно?

— Місяцїв скільки...

Видима була річ, що Галушківський придержував того „листа“ доти, поки дізнаєть ся, яка людина його новий хазяїн.

— Ось що, — сказав суворо Гордїй, — я бажаю се дїло цїлком зупинити. Всї папери до його зараз вийміть з конторських паперів і віддайте мінї. А на луцї тепер хто хазяйнує?

— Поки — мужики.

— Хай і хазяйнують! Давайте папери!

Галушківський анї оком не змигнув і так, мов-би це все було йому байдуже, пішов, витяг папери і подав їх Гордїєви. Гордїй побіжно глянув на їх, щоб впевнити ся, що се те, чого йому треба, і положив коло себе.

— Ну, тепер давайте доглядати ті рахунки, що ми їх ще вчора не доглядїли.

Почали проглядати. Як і завсїгди у Галушківського рахунки були цїлком непомильні, — причепити ся в їх не було до чого, — принаймнї Гордїй не знав, до чого. Але, що вони були шахрайські, то се річ певна, бо тисяча десятин чорноземлї, що́ нею заправляв Галушківський давала досї ледвіледві дві з половиною тисячі рубл. що року. Гордїй се розумів, але він ще не стільки знав ґосподарство, щоб помітити де і скільки Галушківський зменшує прибуток та побільшує трати. Сьогоднї, як і перш, він лїчив, рівняв рахунок до рахунку, але нїде нїчого не міг долїчити ся. Галушківський і навпаки не давав, що помічає Гордїєві заходи. Так просидїли вони до обід. Зоставало ся ще кільки рахунків. Гордїєви не хотїло ся їх кидати і він сказав Галушківському:

— Ідіть обідайте, а я додивлюсь це сам. Шахов не замикайте, — може що треба буде.

Галушківський мовчки вклонив ся і пішов укупі з конторником обідати. Гордїй зоставсь над рахунками сам, поспішаючись, щоб не дуже загаяти обід. Але не додивившись він ще й половини першого рахунку, як двері трошки одхилили ся і крізь їх у хату вистромилась невеличка голова на тонкій шиї з прилизаним, присмальцьованим волоссям та з гострою

борідкою. Це був економічний прикащик на прізвище Олійниченко.

— Що вам? — спитавсь Гордій підводячи голову од паперів.

— Я до вашої милости, Гордію Васильовичу, — промовив Олійниченко і уступив у хату.

Гордій був трохи сердитий, що йому перепинено діло, — тим і спитавсь не зовсім ласкаво:

— Чого?

Та Олійниченко не відразу одмовив. Спершу він причинив добре за собою двері, далі озирнувсь по всіх кутках, чи нема декого, а тоді вже підійшов ближче до столу і, зовсім схилившись до Гордія, стиха промовив:

— Зволите рахунки провіряти?

— Еге-ж! А що?

— Я, бач, про те... Я, бачите, свої рахунки маю...

— Як це — свої рахунки?

Олійниченко ще раз по хаті озирнувсь, а тоді сказав:

— Так!... Управитель своє записує про робочих, а я своє. Він собі записує, скільки що-дня робочих брато, а я усю зиму й весну — собі. Він собі — по чому поденні, а я собі...

— Чого-ж ви хочете? Сідайте!

— Та ось гляньте, Гордію Васильовичу!

Олійниченко сів на стілець коло столу і поліз у пазуху. Покопавшись трохи, він витяг з під чумарки сувій з якихсь паперів і подав Гордієви. Вони пахли „махрою“ і були добре висмальцьовані. Гордій розгорнув їх і почав переглядати. Се були досить порядні щоденні записи робочих, зовсім такі, як і в Галушківського. Гордій витяг з шахви управителеви записи і прирівняв їх до цих. Різнация була чимала. Що-дня Галушківський записував поденних зато́го удво́є, а ціна їм записана була більша од тієї, що в Олійниченка.

Гордій бачив, що коли рахунки не брехали, і коли Галушківський зо всім так поводив ся, як з цим, то половину з того, що давала економія, він клав до власної кишені.

— Ваші записи не помиляють ся? — спитавсь Гордій у Олійниченка.

— Боже мій! чого-б вони помиляли ся! — аж підско́чив той. — Та ви тільки Гордію Васильовичу, роспитайтесь у конторщика, — тільки на самотї. — так він вам і не таке ще скаже.

— Рахунки ці я зоставлю в себе, — сказав Гордій Олійниченкови. — Сподіваю ся, що ви не зо зла тільки доносите на управителя...

— Та Боже мій! — почав був підскочивши Олійниченко, але Гордій не дав йому балакати, сказавши:

— Сподіваю ся, що не зо зла тільки, бо інакше, — ви-ж повинні це розуміти, — я вас не зоставлю більш в економії.

— Я за правду не боюсь! Мині не страшно! Ви тільки в конторщика роспитайтесь, Гордію Васильовичу! Він вам усе скаже! — задріботів Олійниченко. — Та хіба саме́ це? Та, Боже мій! Як-би ви тільки знали, як він людий мучить. Він бє їх нагаєм так, що кров виступає.

Гордія мов що штрикнуло.

— Ви правду кажете?

— Та, Боже мій!... Та спитайтесь, Гордію Васильовичу, кого хочете! Та нема з тих, що́ в економії жили чоловіка небитого. А позаторік хіба він не побив у полі чоловіка так, що той трохи не вмер: три тиждні лежав хворий.

— Та чому-ж він не жалів ся?

— Еге, жалів ся! Він бив його на самотї.

Олійниченко де далі все насьмілював ся і розповідав такі управителеви вчинки, що коли всьому тому була правда, то Гордій не міг і дня держати Галушківського.

— Добре! годі! я про все дізнаюсь! Як що цьому правда, то дуже дякую вам, Олійниченку! — сказав Гордій і пустив прикащика.

Другого дня Галушківський поїхав на поле, а Гордій зостав ся з конторником сам. Він без передмов сказав:

— Ці рахунки писано, щоб мині показувати, а де справжні рахунки, ті, що́ в їх записано те, що справдї трачено в економії?

Конторник не здивував ся. Він запевне був у одній спілці з Олійниченком. Він сказав:

— Рахунки справжні є, але в управителя і він їх нікому не дає.

— Чом-же ви мині досі цього не сказали? — спитавсь Гордій.

— Простіть, Гордію Васильовичу! — вклонив ся конторник. — Ми люди під чужою волею. Ви самі знаєте — у мене сімї зо мною девять душ та все малеча. Хоча воно й правда була-б, як-би я вам сказав усе, та тільки буває, що й правду брехнею зроблять. Управитель велику силу мав за покійного Никодима Петровича... А що як мині не піймуть віри, його сила переважить — де я тоді з своєю дрібнотою подіну ся? Адже як мене проженуть, тоді мині хоч з мосту та в воду.

Гордій зрозумів, що се була правда і нічого не сказав.

— А тепер, як ви мене, Гордію Васильовичу, питаєтесь, — казав далі конторник, — то мині не страшно вам і усю правду сказати.

— Кажіть все, що знаєте! — звелів Гордій.

Конторник почав казати. Він росказував здебільшого теж таки, що й Олійниченко, але займав діло більш з боку рахункового. Він теж витяг купу своїх записів та иншого і показав Гордієви. Тут були і власною рукою Галушківського писані речі — такі, що він мабуть забув про їх та й кинув, або конторник їх украв у його. Вони виразно сьвідчили, що Галушківський крав. Гордій спитавсь, як поводить ся управитель з людьми. Конторник казав те, що й Олійниченко.

Од конторника Гордій вдавсь просто до наймитів, та до инших, до яких міг, людий, що́ мали діло з економією. Всї наймити жалїли ся, що Галушківський бє́ть ся та погано годує. Гордій звелів клюшникови показати йому той харч, що́ видавано робітникам. Він був гнилий, сало часом з червяками. А в рахунках усе було записано за таку ціну, що за неї можно було мати те найкраще.

Гордій тепер ні трохи не вагавсь з Галушківським. Того-ж дня, як він впевнив ся в тому, що йому казано, він сказав йому, в чому він його обвиновачує. Галушківський тільки сказав:

— Мало чого люди не накажуть.

Гордій зовсім не мав заміру позивати ся або що з Галушківським. Тим він просто звелів управителеви того-ж дня почати здавати йому, Гордієви, економію.

Галушківський не протестував, бо й так чимало пожившись і бачив, що в Гордія жити він не міг-би. Через тиждень його вже не було в Радівцї.

Шукати управителя було тепер ніколи. Гордій зважився ґосподарювати сам. Польове ґосподарство добре знав Олійниченко, що́ і перш заступав завсїгди в цій справі Галушківського. Гордій завів новий рахунковий лад у конторі, а сам увесь укинувсь у ґосподарювання — то їздючи зранку й до вечора полями, то читаючи ґосподарські книжки. На це у його йшов увесь час і він мало про що инше міг думати, а в ночи засипав, як мертвий. Він був радий цьому, бо так йому було спокійнійше — серед клопоту та колоту щоденного.

Тим часом і Демид мав клопоту не трохи. Школа, звісно, з весни замикала ся, але з ґосподарством було роботи багато. Демид се лїто якось особливо щиро працював, почуваючи, що в працї знаходить спокій од багатьох турбот душевних. З Гордієм та з Ганною він бачив ся мало, але Андрій зато́го що неділї приходив до його. Прийшовши одного разу він все чогось мняв ся, видимо бажаючи щось сказати, та не насьмілюючись. Нарештї він сказав, що має про щось попрохати Демида і пісьля довгих передмов признавсь, що думає тут, у Костівцї, сватати „одну дївчину“, тільки не на цю, а аж на ту осінь.

— Чому? — спитавсь Демид.

— Та бачите... Я перепитувавсь через людий — батько та мати вбогі, то не думають віддавати дочку цієї осени. Та й я небагатий... Ото-ж я й надумав: випрохавсь у батька та й піду цього лїта на „закоски“ у Донщину, на зиму наймусь де, на те лїто знов на заробітки піду — як що Бог дасть врожай, то за лїто можна рублїв пятьдесять заробити, а я два лїта зароблять му та ще й зимою десь наймусь. Батько тут і самі хлїб упорають — у нас хазяйство невеличке. Тоді вже й сватати му.

*

— Мабуть ви не дуже любите ся, що так весілля одсуваєте, — пошуткував Демид та й сам злякав ся. Андрій зблід, тоді почервонів і знову зблід. Він деякий час мовчав, а далі сказав тремтячим голосом:

— Ми убогі і без заробітків не вживеш... А я не хочу, щоб одруживши ся, я, з нічого їсти, вів свою жінку на панську роботу. Я хочу жити хазяїном, а жінка моя щоб була хазяйкою, а не панською наймичкою!

Останні слова Андрій зато́го вигукнув, а потім відразу почервонів і стих. Демид почав його заспокоювати, попрохав вибачення, що своїм жартом так зачепив його. Андрій потроху знову насьмілився і почав оповідати про свої заміри.

Він має надію заробити за увесь цей час не менш як сто двадцять рублів. Рублів пятьдесять піде на весілля, а ті сімдесять рублів... У їх був один чоловік. Він найнявсь до одного пана в кучері і заїхав з тим паном у місто і живе там уже десять років. У його два наділи з садком і він їх продає саме за сімдесять рублів. Андрій їх купить, неодмінно купить. Тоді в його буде три наділи — землі досить. Хоча їх з батьком тільки двоє робітників, але се байдуже — вони подужають і три наділи. Тоді він принаймні не піде кланяти ся панови та прохати в його землі, а сам собі паном буде... Багато ще своїх мрій оповідав хлопець і нарешті сказав, хто його дівчина і про що має він прохати. Він писати ме листи до Демида, додаючи сюди і листи до батька, а Демид, як що можна передавати ме батькови листи і... переказувати ме те, що він писати ме Орисі. Він має прийти в осени, щоб десь тут найняти ся, а влітку писати ме до неї. Демид, звісно, згодив ся. Він слухав усе це і велика радість обхоплювала його. Почувши про замір Андріїв спершу він хотів був позичити йому грошей, щоб він міг усе не зробити сієї-ж осени. Але потім згадав, що нема гіршого щастя, як позичене, і нема кращого над зароблене, — і не забалакав про це. Він тільки слухав радіючи гарячу о́повідь Андрієву, слухав про те, як Андрій казав, що він навчить Орисю читати, що він неодмінно зробить так, щоб і вона знала усе те, що він знає, щоб вона побачила, „що сьвіт держить ся душею людською“ [такою формулою Андрій завсїгди висловлював свою думку про те, що людськість живе ідеями], що як що будуть у його дїти, то вони осьвічені будуть і він, Андрій, навчить їх любити рідний край... Демид слухав і думав:

— Господи, невже я дожив до того часу, що серед нашого народу займеть ся зоря осьвіти, зоря национального самопізнання?

І Демид гаряче стиснув руку Андрієви і сказав йому:

— Ідіть і заробіть собі щастя! Нема нічого кращого над зароблене щастя. І нема нічого кращого над те щастя, про яке ви кажете — це сьвяте щастя!

Довго ще балакав Демид з Андрієм, випровожаючи його у Радівку і непомітно, забалакавшись дійшов аж до слободи. Йому схотїло ся зайти до Гордія. Він не часто до його ходив: надії його на те, що йому легко буде погодити ся з тим, що істнує, одурили його, бо що разу, як він бачив ся з Ганною, старі муки повставали знову. Але тепер йому схотїло ся зайти до Раденків та поділити з їми свою радість. Попрощавши ся з Андрієм він увійшов до їх. Він стрів самого Гордія з ґазетою в руках. Ганни не було, але вона увійшла трохи згодом. Демид почав оповідати про Андрія. Гордій слухав його мовчки і нарешті сказав:

— Усе це добре, але мінї здаєть ся, що в цьому всьому є одна річ, що зовсім не може подобати ся.

— Яка са́ме? — спитавсь Демид.

— Та зненависть до панів, до інтелїґенциї. Твій Андрій так палко балака про те, що не поклонить ся панам...

— Яка-ж зненависть до панів, до інтелїґенциї? Найсамперед це просто бажання бути самостайним з материяльного боку, жити більш-менш у людському достатку, — та й годї. А коли він не зовсім ласкавий до панів, то зовсім не яко до інтелїґенциї, а просто яко до грошової сили, що́ держить в руках убогу людину.

— Ну, це ще хто й зна, хто кого держить у руках... — одмовив Гордій. — А що до прихильности мужичої до інтелїґенциї, то досить бути в сурдутї, щоб вони не йняли віри нї єдиному твоєму слову, хоч-би ти й найсьвятїйшу правду казав.

— Ну, не завсїгди так! — сказав Демид.

— Думаю й я, що не завсїгди, — тихо обізвала ся Ганна. — Я мало знаю народ, але мінї довелось зазнайомити ся де з ким і я зненависти не бачу...

— Дуже зрозуміло, що ти не бачиш. Баби бігають до тебе по лїки або ще по які там історії і ти сама їм часом носиш якісь там подарунки — зрозуміло, що коли ти даєш, то не будуть-же вони до тебе свою зненависть виявляти?

— Я їм нїчого не даю... Яка дурничка там...

— Та вже-ж хоч і дурничка, а коли ти обула Панасову дївчину, то не кине-ж вона тобі в вічи після цього:

— Я вам не вірю. Але взагалї — панови віри не ймуть.

— Наприклад? — спитавсь Демид.

— Та прикладів чимало... Та ось хоч-би та лука, що про неї ти колись мінї казав. Як ти знаєш, я се дїло зупинив. А мужики тепер росказують, що економія зупинила дїло, бачивши, що невидержка; тим не жене їх з луки, що не випозивала нїчого.

— Мінї цього не доводилось чувати, — одмовив Демид, — принаймні од Андрія, — навпаки, він вдячний. Ну, а коли й справдї кажуть так, то нема тут нїчо́го дивного. Вони звикли за Галушківського до ворожих відносин і тепер так на се дивлять ся. Тебе вони ще не знають, а думають собі, що в економії нїчого не одмінилось. Така-ж економія, яка була за Галушківського, і справдї могла зупинити справу тільки через те, про віщо кажуть твої Радівцї. Тебе-ж вони, — знов кажу, — не знають.

— Ото-ж то й то, що не знають! А на що-ж вони поводять ся зо мною так, як неначе вони мене знають з найпоганїйшого боку? На що вони вважають мене за свого ворога, та ще й такого, що з їм треба бороти ся не зовсім чесними способами?

— Якими?

— Ну, наприклад хоч-би такими, як рубати мій лїс або пускати свій товар мінї на поле на озимину?

— Та не з тобою-ж вони поводять ся так, — знов кажу, — а з твоєю економією. Її вони знають і вона їм здаєть ся, чи справдї є — їх економічним ворогом. Та ще й те. Мінї здаєть ся, що в таких випадках казати: „мужики“ або „Радівцї“ буде не по правдї. Звичайно такі шкоди чинять нарізні деякі люди, а не вся купа людий. Скажу наприклад про себе. У мене теж бувають шкоди. Але я нїколи не обвиновачую за їх усю громаду, бо добре знаю, що в тих шкодах винен або кривий Охрім, мій давнїй ворог за школу, або Панько. Як-же хто инший ускочить у шкоду [це буває дуже не часто], то я запевне можу сказати наперед, що це стало ся без нїякого бажання, а просто через недогляд.

— Ну, я не розібрав, — одмовив Гордій, — хто са́ме руба в мене лїс або водить до мене на озиме пасти, але запевне знаю, що це не самий Петро або не самий Іван, бо на їх двох усїх тих шкод було-б дуже багато.

— Еге, я згожуюсь, що в твоєї економії мусить бути багато ворогів. Але се тільки доводить, що досї економія сама була ворожа до мужиків. Треба се одмінити. Як що економічне становище у Радівців таке, що вони можуть жити путяще на власній землї, то я зато́го певний, що ви погодитесь, хоча взагалї я нї трохи не одкидаю того, що мужик так давно бореть ся з паном, так ця борня уїла ся в душу і мужикови, і панови, що виробила вже подекуди інстинкти і, дякуючи їм, вона може часом виявити ся там, де її можна було зато́го не сподївати ся, або сподївати ся дуже не багато, — і в цьому бувають винні не самі мужики, а й панї.

— Може й так воно... Ти ближче до народу живеш, краще його знаєш. Але у всякому разї я з цим погодити ся не можу. Це мене обурює, виклика мою злість, — те, що вони так не шанують чужої власности. Причини можуть бути такі, як ти кажеш, але факт з того не покращає. І він мінї не кращає. Ну, та хай йому цур! Давай краще про инше!

І нервовим по́рухом Гордій зірвав ся з місця. Видко було, що ця розмова справдї обурювала його. Демид забалакав про инше...

X.

Лїто вже минало — йшла осінь. Воно минуло і Демидови, і Гордієви у звичайному ґосподарському клопоті. Деми-

дови той клопіт був уже не новий і подобавсь йому. Взимку він був більш інтеліґентом, а влітку мужиком. Здорова мужича праця морально осьвіжувала його. Влітку Демид одержав од Андрія з над Чорного Моря лист. Парубок пересилав через Демида особливого листа до батька, а Демидови писав, що заробляє добре, і прохав Демида передати од його привитання Орисі. Демид пішов до Карпенків і піймавши таку хвилину, як дівчина була сама в хаті, сказав їй про се. Вона страшенно почервоніла, але спитала ся:

— А чом-же він не написав нїчого?

Демид зрозумів, що вона каже про лист до себе і одмовив:

— Мабуть тим, що ти не вмієш сама читати, а він не хоче, щоб ще хто инший знав про те, що він тобі напише.

Орися почервоніла ще дужче й осмутніла, але нїчого не сказала, бо батько увійшов у хату. Демид написав про це Андрієви. Той не одмовляв довго, а на осінь знов прислав листа. Він писав собі, що знайшов собі дуже добру роботу на пристані коло кораблїв. Робітників мало і він заробляє тут по рублю на день. Він зостанеть ся там доти, поки буде такий гарний заробіток — хоч і на всю зиму. Орисї Андрій прислав коротенького листа, а в йому писав: „Це правда, що я не пишу тобі тим, що не хочу, щоб хто инший читав мої слова до тебе. Навчись сама читати!“

Орися, почувши це, знов осмутніла. Осмутаїла тим, що Андрія довго не побачить і тим, що він їй знов докоря, що вона неписьменна. Але як Демид сказав:

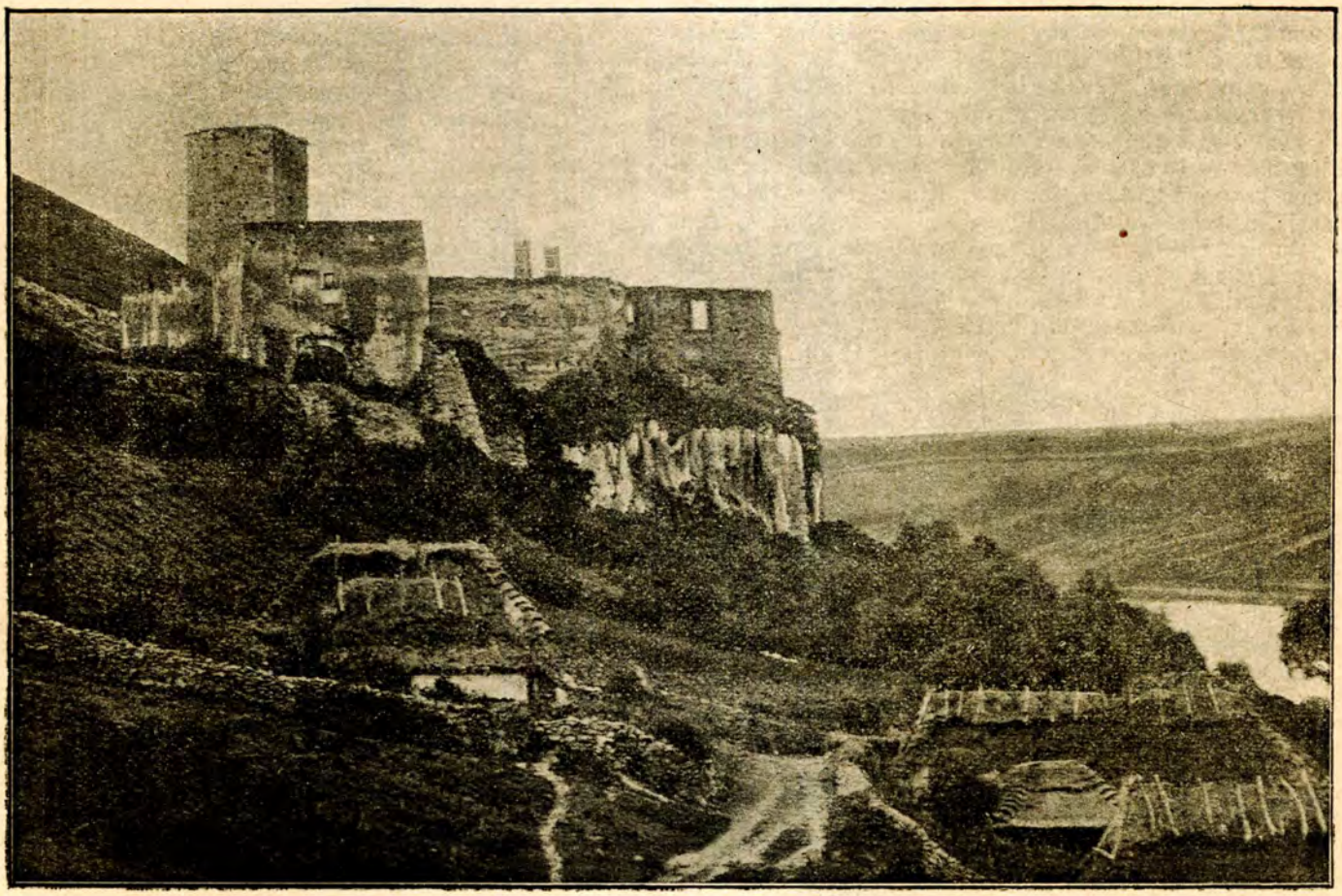
— Хочеш вивчу тебе читати?

Вона не одмовила нїчого і довго потім плакала, сховавшись десь у кущах у своєму садку.

Що до Гордія, то йому цього лїта клопоту було багато і здебільшого не зовсїм любого. Спершу він думав, що, вигнавши Галушківського, зробить усе; але тепер побачив, що помилив ся. Олїйниченко та конторник хоч і не крали, як здавалось Гордієви, але-ж ладу економії не давали. В ґосподарстві було чимале безладдя. По части воно залежало од Гордієвої непрактичности, по части од того, що Олїйниченко та конторник мало дбали про лад, а більш казали:

— Нехай, нехай спробує сам!

Вони трохи не полюбляли Гордія. Найсамперед їм не сподобалось те, що Гордій зупинив позов на луку та оступивсь за харч наймитам. „Мужиків“ вважали вони за потрібне провчити і зовсїм не розуміли, як се можна зректи ся права випозиваного вже; що-ж до харчу, то вони й за Галушківського мали його добрий, а той бариш, що зоставався од харчу, потрапляючи до кишенї Галушківському — хоч не дуже, але зазирав і їм до кишень. Коли-ж вони повстали на Галушківського, так се тільки тим, що по їхньому через лад мало він, той бариш, зазирав до їх; вогонючи Галушківського, вони мали надію на більше. А воно, на превеликий жаль, склало ся так, що й те з рук пішло, що досї мали. Правда, вони вже знайшли змогу надолужати се на чому иншому, але все-ж мали рацию сердити ся на Гордія. Тим вони, наче дбайлив.

Руїни замку в Раківци.

при йому, без його мало про що дбали, опріч власних кишень Гордій цього й не знав, хоча й бачив нелад.

Але далеко гірший був Гордієви инший клопіт, що повставав з відносин проміждо економією та селянами. Відколи став у Радівській економії Галушківський, не втихала щоденна борня, щоденне ворогування в економії з мужиками. Зрісши при панах, Галушківський зовсїм одбився од народу, звучи його мужланами, а себе вважаючи за пана і був тим, чим звичайно бувають такі добродії на Вкраїні — глитаєм. Маючи повну волю за покійного Гордієвого дядька, він робив, що хотїв. І він завів у економії справжні глитайські порядки. Це зробити йому було тим лекше, що вузку стягу мужицької землї з трьох боків обхоплювала панська і повсякчасні „шкоди“ були необхідним цього послїдком. Ці „шкоди“ давали Галушківському — не грішми, а здебільшого одробітком — чималий бариш, але він його клав до своєї кишенї, примушуючи робити дурно і записуючи за те плату. Опріч того Радівці мали не дуже добру і повинні були брати землю в економії і віддавати в економію воли й корови на пасовища. І за те, і за те

економія брала дорого і не самими грішми, а ще й одробітками. Правда, недалеко були инші економії, там брало ся дешевше і мужики могли-б туди вдати ся, але вони не вдавали ся, бо знали добре, що коли який Радівець обмине Радівську економію, то Галушківський цього йому ніколи не забуде і чи тепер, чи в четвер, а таки дошкулить так, що доведеть ся застогнати. Приклади цьому мали Радівці собі на́віч, — тим про таке повстання проти Галушківського нїхто і не думав. Була ще одна річ, що віддавала їх йому до рук — податки. Радівці були убогі і зато́го завсїгди, боячись, щоб їх не поцїновано, мусїли позичати в економії гроші на податки. Позичало ся звичайно взимку, але віддавати треба було влїтку, в жнива, — працею. За десятину хлїба, що́ косила ся влїтку за 5—6 рублїв, Галушківський зимою давав два з половиною, а як три рублї, то й багато. Складаючи до купи всї одробітки за землю, за воли та корови, за гроші на податки та за „шкоди“, ми мати мем не записане нї в якій книзї законів, але у всякому разї досить виразне крїпацьке право — на нових, суто-економічних підвалинах, на підставі „вільної умови“. Галушківський міг так часто постукати у вікно до Радівця і звелїти йому йти на панську роботу, як йому хотїло ся. Правда, як-би Радівці були осьвіченїйші, як-би в їх було більш громадського ладу, менш „може“ та „нехай“ [що їх народня приказка зве недобрими людьми], то мабуть вони-б не такі залежні од Галушківського. Але-ж, як то відомо, балакати про лад громадський можуть у нас самі „урядники“ та „станові“, а що до осьвіти... Самі Радівці не знали, куди до неї треба простувати, а з таких людий хто знав, до їх ще досї нїхто не вступав у хату. І прийшов Галушківський і запанував...

(Далї буде).

SEMPER IDEM.

1.

В пізну осїнь полюбив я
Панночку, як май вродливу,
І в осїнні днї прожив я
Хвилю неодну щасливу.

Як настали днї студенні,
Ми видали ся лиш рідко;
Я писав листи довженні,
А вона менї все дрібку.

Письма ті солодко-млавi
Я читав, тужив, радїв я,
Вибирав слова ласкаві
І на память їх умів я.

А прийшла весна чудова,
Запашна і чарівна,
Жду від неї втїхи-слова:
Анї любки, нї письма!...

2.

Твоїх листів я стережу так,
Мов тих банкнотів дорогих;
Я дам оправити їх в шкіру,
Замкну й не гляну вже на них.

Аж як я буду мати сина
І він гуляти вже зачне,
Я дам єму листи і скажу:
„Пильнуйсь, ось як звела мене!“

3.

Послїдний лист твій гарний-гарний!
Не знаю сам, що з ним зробити?
У нїм ти „маєш честь“ на слюб свій
Мене „добродія“ просити.

Який я твій добродій, любко?
Я не зробив добра нїкому:
Собі-ж я горе заподїяв,
Що дав свободу серцю свому.

Та за ту честь тобі спасибі.
Коли віддячитись я зможу?...
Тепер-же між картки посмертні,
Що в мене суть, я лист той вложу...

4.

Ти виходиш замуж, любко?
Як то склало ся все чудно!
Я би рад на слюбі бути,
Та приїхати страх трудно.

І дорога там далека,
І до танцю я не скорий,
І гроший нема у мене,
І я хорий, ох! я хорий...

Судженому поклони ся —
От забув я, як він зве ся —
Та порадь єму, най добре
Він мене все стереже ся...

5.

Та чекай, нї! Я приїду,
Що було вже, то було, —
Подивлю ся, що за цяця
Доступила того щастя,
Що від мене утекло.

Ти мене так гарно просиш...
Де ти слів таких взяла?
Тай яка ти сьміла стала,
Пишеш так, мов не чувала,
Як менї ти допекла.

І тебе я рад побачить,
Ти змінилась десь, що страх!
Я думав: ти романтична,
А ти, бачу, є практична,
Знаєш ся на женихах...

Я приїду; й так роботи
Чорт на роги не возьме.
Лиш прошу тебе і дуже:
Буде пир, так не частуй-же
Надто ти вином мене...

6.

Як я упюсь, готова буча,
Тодї думок у мене рій,
У жилах грає кров могуча,
Уява бистра, зграя мрій.

І я побачу, мов на яві,
Як вже пестить тебе твій пан,
Як шепче він слова ласкаві,
Як обнимає він твій стан,

Цїлує очи ті чудові
І румянцї ті чарівні,
Уста цїлує малинові,
Цїлує рученьки дрібні,

Як він, досмертний твій коханок —
Нї, годї вже!... Постав тодї
Ти перед мене повний збанок
Води, що́ змерзла у ледї...

7.

Слюб твій я тепер так бачу,
Як-бим був уже на нїм,
Перед ним мами всї плачуть
І всї в настрою сумнім.

І благословити стануть:
Суджений твій, як стїна,

Ти як рожа та румяна
І роскішна, як весна.

В тебе слїзка, мов перлина,
Личком котить ся, паде...
Далї вся встає дружина
І до церкви вас веде.

Дами йдуть, ідуть панове
З твоїм милим старухом —
І вінчають „із любові“
Ту лелію з лопухом.

Любко, що тобі повісти?
Чом ти губиш свій талан?
Легко в ті кайдани влізти,
Тяжко збутись тих кайдан!

8.

Весїлє гучне, то звістно.
В хатї душно, натовп, гам,
Дим і дух з печенї-тїста
І пахно несесь від дам.

За столом ти з своїм милим,
Нї весела, нї сумна,
Іш потрохи, як воробчик,
І не пєш зовсїм вина.

А в кутку сидить молодик
З видом тужним і сумним,
Хмари диму з папіросів
Так і вють ся понад ним.

І думки єго, мов туча.
Ось ще хвиля — і страшна
Гряне блискавка могуча...
Хто ж се там сидить? То я¡

9.

Та не бій ся! Се так серце
Наболїле щось верзе,
Бо єго змія стозуба
Так гризе, гризе, гризе.

Та ще глузди в мене дома,
Я-ж здоровий, як медвідь,
Лиш якась потвора чорна
Злапала мене у сїть.

Я-ж люблю всїх ближнїх щиро,
Одже й милого твого —
Як огонь солому любить,
Так і я люблю єго...

10.

Сотку дам, коли заплачу,
Другу, як той плач поможе,
Третю, як те все забуду,
А четверту дам на боже.

Все дам, як в часї недовгім
На портрет твій подивлю ся
І з історії цїлої
На всю губу засьмію ся.

А як грошї не поможуть
І на серцї жаль остане?
Нї, проїм се! Й так всї кажуть:
„Як-же ви змарнїли, пане!“

11.

На весїлю тоаст повім,
Коли вже буде веселїйше,
Задзвоню в чарку, роздивлюсь
І віршом скажу, щоб гарнїйше:

„Мої панни, панї й пани:
Чому нас нинї ту так много?
Бо весїлє і то гучне:
Що тут лише вина самого!

Пан молодий небудь який
І стати вже єго на збитки,
Часу мав споро, щоб зложить
Банкнотів купу до калитки.

Мої панове! Як-же нам
Не випити в єго здоровє?
Тепер там буде голова,
Де перш було все безголовє...

І випєм молодій у честь,
Що́ кинула вже сьвіт панєнський.
Вино-ж чудове, можна пить, —
Коштує фляшка щось два ренські.

Нехай-же скаже хто менї:
„Зле, як старий та з молодою...“
Ми-ж бачимо навряд не так:
Ось як гуторять між собою!

З старим спокій, у хатї лад,
Поважний, тихий він, статочний;
А молодий шумить-кипить,
Буває іноді й збиточний.

„Такий вже нинї дух часу!“ —
Поети кажуть: — ми за ними;
Днесь молодими суть старі,
А молоді тепер старими.

Та що й казать? Най вік цїлий
Живуть здорові, як вода:
Пан молодий не молодий
І молода за молода!“

12.

І погуляємо, ах! погуляємо!
Панну за панною брати му в танець,
А і з тобою радо гуляти му;
Чей не відмовиш, бо хто з нас обманець?

К серцю тебе я притулю горячому
І в твоїх очах тих чорних потону,
Стан твій обійму руками тремтячими —
Ах! так гуляти, то хоч-би до скону!

Колом і колом і скоро та в вискоки,
Серце трепоче ся, в очах темнїє,
Хата вся крутить ся, мрії бентежать ся...
Дайте води, бо я млїю!...

13.

Ой, дївчино кохана,
Як ягідка румяна!
Бач, марнїю із жалю,
Таки я тебе люблю!

Гнїв мій чей-же не диво;
Жий без мене щасливо!
Я-ж зовсїм не ворог твій,
Тільки трудно збутись мрій.

Чи мене ти дурила,
Не кажи менї, мила.
Слово се таке страшне!
Ти любила чей мене?

Подивлюсь, як до слюбу
Поведуть мою любу,
Подивлюсь і прокляну
Свою долю навісну.

Як сонечко загрїє,
Кождий єму зрадїє,
Та як дуже припече,
Кождий в холодок втече...

Львів 5. і 6. VII. 1892.

О. М—ей.

РАТУЙ.

[КАЗКА].

Жив на селї убогий чоловік Максим. Усе його ґосподарство складалось тілько з старої хатини, обідраної повіточки та на половину розламаного хлївця, а що до худоби, то, окрім півдесятка курий, не було у його нїчого більше. Іде якось Максим з поденщини до дому, було зимою і надвечір, іде, роздумує собі, коли чує запищало щось під тином, він туди — придивляється ся, аж у снїгу ворушить ся маленьке цуценя. Узяв його Максим з снїгу, подивив ся тай загадавсь: — І так шкода, і так невигода, — думав він, — і цуценяти шкода, і до дому нести охота не шиба:. Він-би то взяв його, коли-ж убожество каторжне — чим будеш цуценя годувати, коли іноді і дїтям їсти нїчого? Постояв Максим, подумав трохи, а далї посадив собачя на руку тай поніс його до дому.

— Принїс тобі жінко худобу! — промовив він увійшовши у хату: — іду, бач, а воно бідне пищить у снїгу, кавкає неначе мала дитина, — жаль стало... викинула якась немилосердна душа.

Узяла жінка собачя, принесла його до сьвітла, розглядїла тай загадалась і собі, певне і їй спало на думку те саме, що й чоловікови. А собачя трусить ся, вищить помаленьку та шушкаєть ся яко-мога, блище до теплого тїла молодицї.

— Що-ж, чоловіче, коли принїс, то будемо вже сяк-так годувати, нехай живе.

Молодиця повернула цуценя навкруги, подивилась на його ще раз, погладила по голівцї, по спинї, позирнула на сонних дїтий, а далї повештала біля печі, насипала чогось у черепок і підставила його цуценятї до рота. Цуценя трусилось, заплющало очи і про їжу не думало мабуть овсї.

— Перемерзло бідне, — промовкла молодиця тай положила собачя під піч на мягку та теплу солїмку.

Вранцї, другого дня, вилїзло цуценя з під печі і пошкандибало неначе пяне до полу. Дїтвора уже була на ногах, побачила цуценя і загомонїла радїсно:

— Цюця! цюця!... Мамо, дивіть ся!... І де воно взялось таке маленьке?

Памятник кошового К. Головки близько каменської Сїчи.

Не дожидаючи відповіди дїтвора так і обсипала собачя навкруги: одно тягне його на руки, друге гладить по голівцї, третє витає його своїми дитячими, ласкавими словами: — Цюцїнька моя, манюнька, зюзїнька!... і инше.

Незабаром зварила мати кулешику, насипала його в мисочку і поставила дїтям. Сїли дїти навкруги миски, неначе тії бжоли, посадовили між собою і цуценя тай давай його витати: одно хлїбцем, друге картопелькою — голодне собачя їсть на ввесь рот, аж боки ходором ходять; дїтвора радїє, сьміють ся та все підклада їжу.

Добре жило ся цуценятї в убогих людий, але іноді задавили йому і прочуханки. Сперва не милували його за те, що кричало воно кожну ніч та не давало хазяїнам спокою, раз за це саме викинули його навіть з хати на холод і воно там трохи було не змерзло. Далї муштровали цуценя за неохайність і доставалось йому за це найбільше, особливо носу, іноді болїв він у цуценяти з ранку до самісенького вечера. Так вело ся усю зиму. Коли-ж настала весна — муштра зникла відразу. Собачя ночувало вже на дворі, тай порозумнїйшало таки воно за зиму, — зробилось чепурне, вертке, жваве та таке жартовливе та втїшне, що дїтвора не вгаваючи забавлялась ним з ранку до самісенького вечера. Хвалили його і Максим з жінкою, бо хоть було ще цуценя і мале, але добре вже розбирало і чужих курий, і котів і гусий, не пропускало і чужого чоловіка, — аби він до двору — собачя зараз у лемент, гавкає на ввесь двір, та голосно, каторжне, мов дзвінок. На дїтий цуценя не гавкало: привчили його Максимові дїти гавкати на дїтий тільки тодї, коли було треба, а це було потрібно тільки в жартах; наприклад: упаде котре небудь з дїтий на долївку, а товариші зараз йому на спину, тай давай зверху нїби то душити, а спідній тодї у лемент:

— Ратуй, цюцька, ратуй!

А цюцька вже й жде цього, насторочивши ушенята, і прийметь ся зараз до роботи, і чого вже тільки не виробляє тодї!? І гарчить, і скавчить, і гавкає, і за поли тягає, або за пелїнку вчепить ся котрому небудь з дїтий, і такий підіймаєть ся ґвалт та регіт, що на всю вулицю чутно. Потроху, потроху і собачя так звикло, що аби тілько скрикнув хто: „Ратуй“, уже воно зараз і летить що духу. Такі жарти подобались і старим і почали з того часу звати собачя „Ратуєм“.

Минула весна, минуло лїто, Ратуй виріс, став уже справжньою собакою, забув усї свої жарти та іграшки, не забув тілько того, що він Ратуй, і що служба його — стерегти день і ніч хазяйське добро та господу, та ще коли гукнуть: Ратуй! — бігти, що є духу. Здоровенний вибрехав ся Ратуй і злющий такий, що не було від його проходу нїкому, день і ніч гавкав він без упину. Тільки й тихо було у дворі, коли Максима не було дома, — Ратуй дуже любив свого хазяїна і завжди ходив за ним куди-б тільки той не пішов.

У осени зібрав ся Максим на заробітки у сахарню, а сахарня була від села більше, нїж за сто верстов. Не хотїло ся хазяїновi, щоб Ратуй пішов за ним, і хотїв він так ухитритись, щоб Ратуй і не заглядїв, коли він вийде з дому. Але Ратуй не такий був собака, щоб проморгати свого хазяїна, він мабуть духом відгадав хазяїнові думки і зорів за ним, неначе за злодієм. Не вдогад Максимови; устав він собі удосьвіта, налагодив торбинку з їжею, попрощав ся з жінкою тай пішов з хати. Але тілько він з сїний, аж ось і Ратуй стоїть біля порога та хвостом меле. Пройшов Максим до воріт і почав його проганяти. Ратуй постояв трохи, а далї визирнув за ворота, — дивить ся куди хазяїн піде. Максим озирав ся разів зо-три, лякав Ратуя кулаками, а далї вже повернув на греблю, що́ вела на шлях до міста і зник. Зрозумів Ратуй по якій дорозї прямував його хазяїн, та не довго думаючи через двір, через горо́ди і пішов навпростець за хазяїном. Опинившись на греблї та побачивши свого хазяїна, Ратуй спершу ішов за ним віддалеки та потихенько. Як-же відійшли від села верстов три, тодї Ратуй потюпав сьміливійше і незабаром дав ся хазяїновi в знаки. Подивив ся на його Максим тай промовив: — Ідеш таки, ка́торжний!

Ратуй спинив ся на хвилину, підвів уши, помахав хвостом, товкнув хазяїна носом у коліно, а там знов замахав хвостом і вже зовсім сьміливо побіг попереду.

Не хотів Максим брати з собою Ратуя, але дорогою і радий був, бо на степу та ще в осени, ані одної живої душі не було, іноді тільки проїздив хто небудь, от тут Ратуй і став у пригоді: Максим озивав ся до його, розмовляв, і йому було веселїйше.

Над вечір другого дня Максим опинив ся у великому місті Н. Їжа у його за два дні вийшла, він пішов по базару, купив дечого, сїв під крамницею і почав полуднувати, дав і Ратуєви шматок хлїба. Ратуй зїв, посидїв трохи, подивив ся на хазяїна, а потім уже відійшов на бік, розшукав купку солїмки тай прилїг спочити, — натомив ся бідолаха дурною біганиною по полю, не минаючи ні жадного кущика, ні жадної грудки землї, щоб не роздивити ся на неї та не понюхати чим пахне.

Під-їв Максим, спочив трохи тай пішов з базару за місто до сахарнї. Іде та роздумує собі: чи буде то робота, чи приймуть його, чи заплатять по людськи? Се, та те і замислив ся так, що згадати про Ратуя і на думку не спадало. Максим уже і на сахарнї, вже показали йому і дорогу до вправителя, а Ратуй, пригрівши свої боки на соломі, все спав. Зовсїм уже було темно, коли Ратуй підвів голову та росплющив очи, але зі сну йому і не в догад було, що вже хазяїна його давно немає. Спокійно Ратуй подивив ся навкруги тай знову положив голову на солому. Але у ту-ж хвилину спало йому на думку, що він не дома, і Ратуй раптом схопив ся на ноги і побіг до того місця, де сидїв його хазяїн, але його давно вже не було. Ратуй постояв трохи, подивив ся навкруги, понюхав повітря, понюхав землю і пішов навскач шатирити по всьому базару. Бігав, бігав, аж язика висолопив, але хазяїна не знайшов. Сїв Ратуй, підвів у гору голову і заголосив на ввесь базар. Якийсь прохожий хлопець націлив ся і тріснув Ратуя каменюкою по голові. Ратуй затрїпав головою раз і вдруге і не кавкнувши пішов знову кружляти по базару та нюхом і очима вишукувати свого хазяїна, але марна праця! — Максима не було нїгде. Заголосив Ратуй знову і овсї не знав уже, що його робити. Довго дивила ся на Ратуя перекупка, а далї озвалась: — Рябчику! Рябчику! — Ратуй подивив ся на неї, підійшов навіть, понюхав її засмальцьовану полу тай відійшов, невесело похнюпивши голову.

Цїлу ніч блукав Ратуй по вулицях та розшукував свого хазяїна; як-же почало свитати, Ратуєви спало на думку вернутись до дому і він став шукати дорогу, по якій прийшов з хазяїном у місто, але праця була марна, — дороги Ратуй не розшукав. Зовсїм уже у вечері добрив він натомлений і голодний знову на той-же самий базар, де був учора. Поблукавши сумно по майдану, Ратуй напав на якусь калюжку і став з неї пити воду. Напившись відійшов він трохи на бік і лїг прямо на землю, не хотїлось уже йому розшукувати ні солїмки, ні кращого місця. Ратуєви не спалось; він усе думав та гадав, що йому робити, але сон узяв таки своє, Ратуй задрімав. Не пройшло і пів години, як почув він крик; спершу хтось лаяв ся, гукав полїцейського, а далї вже виразно почуло ся: — Ратуй-те! ратуй-те! Остатнїй крик шпарнув Ратуя немов-би окріп гарячий: — Чи не хазяїн? — подумав він і що було сили раптом схопив ся він тай помчав ся туди, до того місця, відкіля несло ся: Ратуйте! ратуйте!

Другого дня один чоловік — столяр так розказував своїм сусідам:

— Пішов учора я кумовати — хлопця хрестили; засидївсь там, забалакав ся і зовсїм уже пізно зібрав ся до дому. Іду; повертаю на глуху базарну вулицю тай думаю собі: одягнений я чистенько, коли-б часом не напали на мене „босяки“, — тільки подумав, аж ось тобі й на — ідуть проти мене двоє, порівнялись, та не мовивши слова — гей мене з ніг, — повалили тай ну стягати чоботи та роздягати мене; я оборонятись, лаятись — де тобі! я в крик: „Полїцейський!“ — кричу. — „Полїцейський!“... — байдуже, тільки луна розходить ся. Що ти будеш казати, — мусїв кричати: пробі! І що-ж-би ви думали? — не встиг я скрикнути: Ратуйте! — як ось де не візьметь ся собака, як хопить зубами одного, як хопить другого, — тільки тряпя летить! Я злякав ся, та вже мабуть з ляку як крикну: кусї їх проклятих! Полякались і босяки: один як скрикне, та навтїкача, проняв його мабуть собака зубом, другий за ним — тільки залопотїли! Я зрадїв, схопив ся на ноги та знову: кусї їх, рви їх проклятих! Але собака зиркнув на мене, відійшов на бік тай сїв. Я тодї до його: Цуценька, цуценька! — тай наближаю ся потроху, собака від мене. Що його робити? Я-б тому собацї не знаю що!... а він боїть ся, аж досада мене хопила. Я в шинок; достукав ся, розбудив шинкаря, розказав йому: так, кажу і так; купив у його хлїба, мяса ще навіть і шматок ковбаси. Шинкар проводить мене тай каже: — Ти попробуй його Ратуєм звати, може він Ратуй“... тай осьміхаєть ся. А справдї, думаю собі. Коли так і є. Вийшов я на вулицю: — Ратуй, Ратуй! — озиваю ся. Собака підвів уши тай дивить ся на мене, я йому шматок мяса, — із-зїв собака і трохи посьміливійшав; я тодї йому ще, — кидаю та приказую: Ратуй, Ратуй! — а сам іду по вулицї, до дому прямую помаленьку. Довго так манив його, а далї і по голові погладив, та так і довів його аж до самісенької домівки... Тепер берегти му Ратуя, як своє око, нїкому не віддам його ні за які гроші.

Оттак то опинив ся Ратуй у нового хазяїна і зістав ся з своїм власним йменням, яким прозвали його ще змалку.

Спершу Ратуй був хмурий та понурий і часто позирав на ворота, але новий хазяїн з жінкою так вартували його і такою годували стравою, що Ратуй незабаром помирив ся з своєю недолею, привик до нових своїх хазяїнів, а згодом і зовсїм забув про свого першого хазяїна.

День за днем і Ратуй почував уже себе зовсїм дома. Хазяїна стрічав він стрибаючи; розібрав і роспізнав усе хазяйське добро, бігав уже нераз і по вулицях, був навіть кілько разів і на тому базарі, де покинув його Максим і взагалї призвичаїв ся до міста так, що вже і в ночи і в день незадумуючись находив свою кватиру.

Бігаючи по місті, Ратуя дуже зацїкавило собаче племя, і почав він частїйше і частїйше бігати по місті та придивляти ся до свого роду. Чим частїйше бігав він і чим частїйше придивляв ся, тим цїкавійше йому ставало. Поки він жив на селї, то йому здавало ся, що собашня однаковісенька скрізь, а тепер як придивив ся він, так аж у голові у його закрутило ся, і так зразки усяких собак перемішали ся в думках, що й розібрати було не можна. І задумав ся Ратуй над зразками свого племени. Про сїльських він не думав, бо там, звісна річ, тільки і різнились собаки тим, що один був вищий, другий низчий, той чорний, той рудий, а той рябий, сїрий, білий; або той куций, другий довгохвостий, той з довшою шерстю, а той з коротшою; у того морда круглїйша, а у другого довша, — от і всї відзнаки сїльської собаки, а тут, у місті, тут зовсїм инша річ, — тут, окрім перелїчених відзнак, Ратуй таких ще стрічав собак, що навіть спиняв ся і думав: — Що воно за біс? подивиш ся з одного боку — собака, подивиш ся з другого — зовсїм на собаку не похоже, скорій скидаєть ся: один на лошя, на теля, або на величезного барана, другий так просто на мишу — мале-мале!... та ще таке плюгаве та паскудне, що й понюхати нема чого. А масть, а уши, а морди, які бачив Ратуй — прямо чудасїя тай годї!

Потроху, потроху і Ратуй почав розплутувати свої думки. Раз якось лїг він у своїй будцї тай почав міркувати про своє чудне собаче племя. Довго міркував Ратуй, багато у його споминку виринало усяких морд, всякої масти, всякого зросту та инших прикмет собашнї, так багато, що від напливу того Ратуй аж головою трїпав, і не знав уже, що й робити з такою силою картин та думок, а хотїлось йому, бачите, роздїлити всю собашню на гурти, на загони і хотїлось безпремінно, — така вже була Ратуєва вдача.

До півночи не спав Ратуй, а собашню все-ж таки поділив на чотири загони. Він її роздїлив так:

У першому загонї були собаки тільки великого зросту і з такими прикметами: товсті, губаті, товстоногі, товстоморді, з куцими і довгими вухами і з хвостами голими і кудлатими. Виділивши таких собак до першого загону, Ратуй назвав їх „Собакилами“ — се-б то собаками найбільшого і найважнїйшого коліна.

До другого загону виділив він всіх тих собак, що́ були такі самі, як і у селї, і назвав їх просто „Собаками“.

Третій загін склав ся у його з дрібних собачят, куди належала вся дрібно́та і з усякими прикметами: і голомозенькі, і волохатенькі, і куці і довгохвості, і ті, що́ все гавкають, і ті, що́ все нїби осьміхають ся, і ті, що́ все нїби задумують ся, — цей третій загін назвав він „Собачатами“.

Над четвертим загоном Ратуй задумав ся. Цей остатнїй складав ся у його з усїх трьох загонів, — виходить з усїх колїн, а від того і трудно було назвати його зразу. Але Ратуй поборов і цю трудність — собак четвертого загону назвав він „і нашим і вашим“, а далї „перевертнями“, а потім передумав і назвав ще коротше — просто „Цуциками“.

Роздїливши собачий рід на чотири загони, Ратуй порішив пісьля сього придивити ся ще до кожного загону, як він собі живе, а тоді вже придивитись і до того, як взагалї один загін відносить ся до другого у своєму спільному собачому життї. Поставивши собі таку мету ділом, Ратуй заспокоїв ся і зібрав ся спочити, але поки йому тільки дрімалось, він роздумував ще про те, з якого загону слїд йому починати свої зорїння, але не надумавсь нїчого, порішив тільки, що до собак він придивлятись не буде овсї, бо і без сього життя їх він знав досить, придивив ся до його живучи в селї. — Тай що цїкавого у собачім життї? — думав він, і мимохіть пригадувалось йому все життя собак, а воно собі дуже просте: у ночи гавкають, стережуть хазяйське добро, у день бігають з хазяїнами у поле і ходять там за плугом, або вигрібають з землї кротів, хомяків, польових миший земляних зайців і давлять їх; ходять ще за хазяїнами у хуру, мокнуть дорогою на дощі, дріжать від холоду і частенько голодують. Коли-ж сидять дома, то або курий ганяють, або лежать під хатами, та дивлять ся, щоб не продрімати якого небудь щетинника, гончара, жида, або иншого чужого чоловіка. Кумпанії собаки між собою не заводять, бо не можна, все вони якось неприязні один до другого, бо добро їх хазяїнів таке невеличке, і так сплило ся до купи, що собаки і розібрати гаразд не можуть, від сього й лютують: той думає, що це добро його хазяїна, а другий думає — його, тай гризуть ся. Коли-ж стрівають ся собаки на вулицї, або у полї, то понюхають ся наскоро, зирнуть один на другого скоса, тай розбіжать ся не озираючись. По́вагом ходити вони не люблять, а все бігом, все їм нїби-то нїколи, і бігають так: задере голову, понюхає у повітрі і пішов чесати без спочину. Як-же ноги заболять, тоді собака підіймає одну ногу і скаче на трьох, відпочила одна — опустить її і підіймає другу, а там третю і все таки біжить тай біжить, не спиняючись, так і проходить усе їх життя, а собакили, собачата та цуцики — ці, певне, живуть зовсім інакше, — побачимо! І Ратуй заснув.

Ідуть за днями днї, і їх пройшло немало. Сповнив Ратуй своє дїло, але, сповнивши його, так перемінив ся своєю вдачею, що й пізнати його було не можна. Як-же це воно так зробилось? А ось як:

Ратуй що-дня виходив на вулицю, сїдав у захистному місци, або й ходив іноді і все придивляв ся до своєї братії, і придивляв ся пильно, так що від його ока нїщо не викручувалось.

Бачив він, як собакили поважно виходили на вулицю і тихо повзли по пішоходу, нїкому не звертаючи з дороги; бачив він, як вони стрічали ся один з другим і як нюхались, а нюхались вони зовсім не так, як собаки, ці якось сердито, наскоро, а собакили по́вагом, сонно, лїниво, і блимали один на другого очима якось і не привітно, і не сердито, а якось спокійно-холодно, неначе шклянками. Вертїли хвостами теж помалу, не спішучи, нюхались пильно, довго; розходились нїби нехотя і довгенько озиралисъ один на другого. А коли стрівали ся собакилам собачата, тоді була зовсім инша річ: собача завжди стрибало, вертїлось, вигиналось, гавкало, і гавкало не так, як завжди: „гав-гав-гав!“, а так: „гув!... гув!...“, а іноді так ще так: „гяв!... гяв!... гяв-гяв!“... Одначе-ж собакил довго йде, не звертаючи уваги, а далї, мов ненароком, зиркне і на хвилину спиняєть ся. Тоді собача забігає наперед і швидко, швидко починає йому нюхати та лизькати язиком спідню губу, і тільки спідню. Собакил стоїть, підводить злегенька уши і нїби прислухаєть ся до того лоскоту, а далї хітне два рази хвостом, і з таким рахунком, щоб хвіст безпремінно зістав ся нахиленим на один бік, тоді нюхне собачатї потилицю раз і вдруге, а далї товконе його злегенька мордою, тоді вже і йде далї. Собача радіє ще більше, біжить за ним, та знай своє: — „Гув!... гув!... гув!... гяв-гяв-гяв!“ Собакил все слухає, а далї не витерплює і ледві, ледві що не починає з ним гратись, і лапу іноді підійме, але-ж спинить ся: „ще мале“, — думав він, — „нехай підростає, от тоді вже, а тепер ще якось не гаразд... і собакил починає тільки частійше та ласкавійше зиркати на собача та іноді потóвкувати його своєю товстою мордою. З собаками собакили овсї не хочуть нюхатись, а коли й трапляєть ся, то це дуже рідко, вони гордують собаками і не люблять їх, а коли-ж і нюхнуть іноді, то тільки на те, щоб знати про всякий злучай, чим і собаки воняють. Бачив Ратуй і цуциків, ці найбільше попадались йому або з перевертнїв, се-б-то: від собак відскочив, до собакилів не доскочив і не може доскочити, але хоче, або прямо таки із собак та собачат. На цуциків Ратуй був дуже немилостивий, аби тілько загледів — зараз закипало у його серце і він ледві, ледві здержував ся, щоб не завдати йому мняльнї тут-же посеред вулицї.

А цуцики-ж які — оце біжить по пішоходу, гульк — собакил суне поважно, зиркне цуцик та зараз до його і як, клятий наближаєть ся: присїдом, присїдом, та озираючись, та вигинаючись, ще й зуби вискалює раз-по-раз, і не гарчить — де там! а вискалює їх так, нїби осьміхаєть ся. Так муштруєть ся цуцик доти, поки собакил не зверне на його уваги. Як-же тільки собакил зиркнув на його, він тодї зараз бадьорить ся, ласкаво підходить до собакила і нюхає єго кругом, зовсім таки навкруги і нюхає по своєму — скоро, скоро, так що собакил не потрапить навіть подумати, щоб нюхнути і його; і це не від того, що цуцик не хотїв-би підставити собакилу свого носа, нї, йому цього дуже хочеть ся, але він хоче показати найщирійшу приязнь, щоб без слів вимовити: — Не турбуйтесь ваша милість, собакил собакилович, не турбуйтесь, ми і за це щиро дякуєм, досить з нас і цього! Але трапляєть ся і так, що собакил проходить мимо цуцика як стїна, не звертаючи на його уваги а нї-нї, але цуцик і за це не обіжаєть ся, йому байдуже, що дурно він вигинав ся та вертїв хвостом, цуцик в такім разї преспокійно відходить від гордого собакила і з таким-же хістом, завзяттям та приязню підбігає до другого собакила. Коли-ж цуцик стрівається з собачатами, то робить ся зовсім иншим, він, не вважаючи на неоднаковість зросту, заграє з ними, скаче, перекидаєть ся, — зовсім робить ся таким самим, як і собача і завжди силкуєть ся яко-мога, щоб і відрізнити його нїхто не здолав від собачат нїчим, і нїяк. З собаками цуцики теж нюхають ся, та мало того, вони навіть показують себе перед ними щирими, кревними приятелями. Переміняють ся тільки тодї, коли нагожують ся в стрічний час собакили. Цуцики тодї блудять очима неначе злодії, і коли собакил проходить мов стїна, не зирнувши навіть на собак, то і цуцики теж у один мент покидають собак і прямують за собакилом теж не зиркаючи на собак. А коли цуцика захоплюють собакили саме тодї, коли він граєть ся з собачатами, тодї цуцик зараз-же кидає іграшки і тільки позирає на собачат, привітно повертаючи голову то до одного, то до другого, і, звісна річ, найбільше до того, на котрого привітнїйше дивить ся і сам собакил. До всего Ратуй додивив ся, не пропустив навіть і того, що собакили, собачата і цуцики ходять, коли не завжди, то більш усього, тільки пішоходами, собаки-ж бігають завжди посеред вулицї. Примітив і те, що нї собакили, нї собаки, нї собачата, нїхто щиро не любить цуциків, хоть разом з цим нїхто ними і не гордує, як гордують, наприклад собаками. Придивившсь Ратуй і до того, як живуть його загони і що роблять Життя і робота собак йому були вже звісні, а до остатніх Ратуй додивив ся тепер. Він побачив, що собакили самий найлїнивійший і самий найбезпечнїйший гурт, що вони зовсім нїчого путнього не роблять, навіть гавкають дуже рідко, тай то нехотя і без усякого толку, за те їдять і пють дуже добре, ще й сплять на мягких перинах. Собачата роблять дещо, — одні, наприклад танцюють, другі ходять на заднїх лапках, третї стережуть що небудь хазяйське: шапку, хусточку, або що; за те

їх люди годують сахаром, носять на руках, жаліють неначе дітий своїх, і кладуть їх спати або на мягкій перині, або рядом з собою. Цуцики нїби щось і роблять, але справдї зовсїм нїчого не роблять; ввесь свій вік вони тільки тиняють ся то між собакилами, то між собачками, то іноді і між собаками, підмазують ся то там, то сям, та так і живуть.

Все бачив Ратуй тай задумав ся. Коли-ж передумав свої думки, то зробив ся сам на себе не похожий, натура його зовсїм перемінила ся. Він став сердитий, лютий. Собакил зненавидїв він за їх недбальство, лїнтяйство, та ще за те, що вони так гидливо дивлять ся на собак, на тих самих собак, що́ холодають, голодають і разом з тим щиро стережуть хазяйське добро, — зненавидїв, кажу, і зробив ся їх катом. Собачата спротивіли Ратуєви за те, що вони любили собакил, та лизáли їм, біс їх знає за що, спідню губу, і відносились до їх з шаною, з повагою — і Ратуй зробив ся задля собачат ворогом. Цуциків він не терпів за те, що вони, коротенько кажучи, були цуцики; це слово „цуцики“ у Ратуя було таке противне і вразливе, що він тільки у дуже великому гнївї називав так людий, коли вони робили йому занадто вже велику шкоду — і задля цуциків зробив ся він неминучою смертю: де тільки пiймає котрого, там його й душить, аж поки не визволяли вже цуцика люди, поки ледві що живого не вирівали його з Ратуєвих зубів. Але за цуциків Ратуєви сходило; коли-ж почав він так само мняти і собакилів, тут уже инша річ, окрім того що доставалось йому і від самого собакила не смашно, на Ратуя жалувались ще люди хазяїнови та страхали його, що будуть позивати, коли Ратуй помне ще раз собакила та попрокусує йому уши. Собачат Ратуй не кусав, він тільки гарчав на їх, але так страшно та люто, що від одного гарчання перелякане собача кричало по півгодини та тремтїло мов у лихоманцї, йому здавало ся, що Ратуй ось-ось насяде ще зверху і від його, малого, плюгавого слїду не зостанеть ся.

Сидїв якось Ратуй за ворітьми та виглядав своїх ворогів, аж ось вони і є. Іде собакил, несе у зубах кошик, а в кошику тому сидить маленьке, волохате собача, і важно, важно виступає собакил, неначе справдї великий пан, не позирне навіть на свого хазяїна, а навкруги і зовсїм дивитись не хоче. Порівняв ся собакил з Ратуєм.

— А лїнтяюга! — загарчав Ратуй і в один мент покотив собакила колесом, тільки шерсть та курява летїла. На превелику силу відборонили бідного собакила. Розлютований собакилів хазяїн почав допитуватись та довідуватись чий був Ратуй, — йому сказали. Тодї той пан до мирового. Мировий розібрав дїло, і Ратуїв хазяїн заплатив тому панови на лїки собакила шість карбованцїв та ще й приказ дістав, щоб держав Ратуя на цепурі. Повернулись до дому, хазяїн дав своєму Ратуєви доброго прочухана і привязав його до будки. Сидить Ратуй смутний та невеселий:

— І за що мене посадили на цепуру? — думав він. Одначе хазяїн зглянув ся, він незабаром відпустив Ратуя і промовив: — Гляди-ж менї, бо шкода тобі буде! — Добре, — подумав Ратуй і на третій-же день так помяв одного собакила, що той відразу захирів, зачах, зробив ся голомозий і незабаром здох. Не потягнули Ратуєвого хазяїна до суду, бо не довідались на цей раз чий був Ратуй. Але хазяїн догадав ся і знову посадив Ратуя на цепу, сказавши вже на цей раз: — Тепер уже поки й здохнеш не відпущу! — Годї платити за тебе та по судах тягатись — годї! — Настали Ратуєви справжні непереливки і взяла його страшенна туга та нудьга, — тягнуло бідного собаку на волю Кінив ся Ратуй, кінив ся, тай не витерпів — потягнула воля у свій бік — Ратуй порвав цепу, пішов з двору і до хазяїна свого вже більше не вертав ся. Ратуй почав жити бурлацьким життям по всїх базарах та инших закутках і захистних місцях і частенько тепер траплялось йому голодати, мерзнути, мокнути на дощи і завжди недоспати — погане було життя, але-ж Ратуй не вважав нї на що і вдачи своєї не переміняв. Він, як і ранїйше, собакилів, собачат і цуциків не минав нїгде: аби тільки котрий з їх навернув ся — Ратуй зараз-же насїдав його і мняв, що було сили. Страшно тепер дивитись на Ратуя, він зробив ся худий, пошарпаний, оскубаний, з попрориваними ушами, ніздрами, покусаними ногами і иншими прикметами нескупинної боротьби з своїми ворогами. Чудна була Ратуєва боротьба, вона перевернулась у його у вічне, непримиримe ворогування — він мучив ворогів, сам мучив ся, але про що, за що? він про це не питав, не думав і не розшукував другої стежки свого життя, він, не росплющаючи очий, ішов усе по тій, на яку ступив, додивившись до собачого життя ранїйше. Дуже був Ратуй мізерний та пошарпаний, але, не вважаючи на те, собаки його полюбили, їм подобалось, що Ратуй, не жалючи своєї шкури, сьміливо кидав ся на самого найстрашного собакила і приміром своїм роспалював инших, котрі теж, не тямлячи себе, кидались у слїд за Ратуєм і завжди виходили поборцями. Нїчого собакам не росказував Ратуй, за що він такий немилосердний на собакилів, собачат та цуциків, собаки і самі його не роспитували, їм не треба було цього, бо кожний з їх хоч і не розумів гаразд ворогування, але почував його у собі, у своїх власних думках, почував давно, але бояв ся його виявити, а за приводом, за приміром Ратуя — виявляв його, що було сили.

Війна Ратуєвого товариства з кожним днем все ширилась тай ширилась і дійшло до того, що начальство мусїло дати приказ труїти собашню всю без розбору, не чіпати тільки тих, у котрих будуть ошийники на шиях.

Другого дня собакили та собачата були уже в ошийниках і сьміливо та важно похожали по пішоходах, знаючи добре, що їх нїхто не займе, бо чули вони, як приказували їм хазяїни, надївaючи ошийники: — Гляди! — казали вони, не загуби, а то пропадеш.

Повзаючи по вулицї та побрязкуючи своїми ошийниками, собакилам спало на думку пімститись тепер на противних, голошиїх собаках. Не дурні були собакили, знали вони, як повести своє дїло і звернулись зараз до цуциків, щоб ті росказували собакам, що задля їх, мов, настає тепер рай; що як вони не лютують на собакилів, а собакили мають добрі серця і не тільки не гнївають ся на їх, а ще навіть, побачивши гірку собачу долю і знаючи свою долю кращу і маючи деяку силу, надумались вони помогти своїй простійшій братії і зробили так, що собак почнуть тепер годувати рубаним мясом, щоб вони бідні не голодували. На це дїло собакили вибрали цуциків тільки тих, котрі мали ошийники, хоч поганенькі, бо по їх думцї ці були з більшим хистом, коли не минув їх ошийником чоловік — їх пан, їх цар.

Метнулись цуцики по базарах та по торгах тай давай розносити славу про собакил, про їх добре серце, про їх дбалість та турботи, про своїх братів-собак. Слухають собаки тай ушам своїм не вірять: — Невже, думають вони, невже собакили, вiковічні лїнтяї, їх вороги невсипущі, невже, запевне, зробили вони їм добро? Довго думали, багато балакали тай порішили роспитати ще про це Ратуя, він певне знає, що воно за кумедія така, він бувалий — порішили собаки. З-явив ся на базарі Ратуй, собаки так і обсипали його навкруги, так і загомонїли з усїх боків: чи чув він таку та отаку річ, та чи так воно, чи вірити цьому, чи нї? Ратуй вислухав і відповів не вагаючись:

— Брехня! — Не вірте!

Собаки послухали і заспокоїлись відразу.

Цуцики-ж робили своє, завіряли всїх, що слова їх правдиві, аж витягались, аж хрипли навіть, затвержаючи, що цьому правда. Цуцики не брехали: незабаром собаки побачили своїми очима, що по базару ходять якісь люди, поманюють до себе собак і кидають їм зрубаного мяса мячики.

— Так он воно який Ратуй! — загомонїли деякі собаки, тай давай думки свої про Ратуя розносити від одного гурту до другого. Мало цього, деякі навіть почали і цуцикам шушукати про Ратуя; цуцики слухають, привітно оскаляють свої губи і разом з цим — мель-мель своїми хвостами, немов-би промовляють: — А що бачите, а ви не вірили, а ми-ж вам... а ми-ж до вас... — і знову мель-мель своїми хвостиками.

І облетїла незабаром собак вістка, що Ратуй обдурює їх і що певне він має щось на думцї, аби скористуватись потім, завірivши собак, що буцїм цуцики брешуть, а як-же вони брешуть, коли правда сама у вічи лїзе! І стали собаки дивитись на Ратуя скоса, а далї і ворогувати почали. Дійшло до того, що Ратуя і слухати нїхто не хотїв, коли порівав ся він урозуміти собак і розчовити їм, яку вони мати муть ма-

ють користь від того мяса, що так привітно роздають їм на базарах.

Овсї не слухали собаки Ратуя, одначе дивувались уже нераз, нахопившись на таку дивовижу: оце, наприклад, іде собака, а далї раптом брик — тай меле ногами. — Що за кумедия? — питали собаки один одного, але нїхто не розумів тієї кумедиї як слїд, а з того собаки витріщали тільки очи один на одного і мовчки розходились.

Одного ранку стояв на базарі чоловік, а округ його цїла юрма собак; чоловік дивив ся на юрму і вибирав очима, котрому-б то вперед кинути мясця рубаного. Наближив ся в той час і Ратуй до базару і побачив він того чоловіка і свою братію — побачив і похолонуло у його у животї — знав він добре чим витають дурних собак, і тяжкий жаль йому стало своєї братії, і її жаль і на неї жаль, що не слухає вона, не вірить і не розуміє його правдивих річий! Затуманив їм заздрі очи кусочок мяса, голодна пелька не дає одуматись.

Іде Ратуй до гурту, хочеть ся йому спасти свою собашню, та вже не знає він як і приступити до їх і що їм промовити. А чоловік все цюцькає, все скликає більшу юрму і розгорта уже свою хустину з мясом. Підійшов Ратуй до самого гурту і грізно гаркнув:

— Тїкайте, дурні, бо згинете всї до одного!

Зирнули деякі собаки на Ратуя, але на слова його не звернули нїякої уваги. Тим часом чоловік вибрав очима одного із собак і кинув йому мячик рубаного мяса. Погналась за мячиком вся собашня, але першим доскочив Ратуй, і схопивши той мячик відійшов на бік і став його вильовувати та загортувати у землю. Не бачили собаки, що він робив з мясом, бачили тільки, що мячик дістав ся Ратуєви, і всї вони дуже розлютовались на його. Чоловік кинув другого мячика; Ратуй і другого управив ся піймати. Собаки на цей раз люто кинулись на його і так шарпонули, що перекинули Ратуя поверх себе мабуть разів зо три. Одначе Ратуй мячика не віддав, він його, як і першого почав загортати у землю. Подивив ся чоловік на Ратуя, крутнув мовчки головою і кинув третього мячика. Погнав ся Ратуй і за третїм, але розлютовані собаки кинулись на Ратуя, схопили його сотнями зубів і, до землї не допускаючи, в один мент розшматували свого учителя, навіть скрикнути не дали йому.

Чоловік відійшов трохи на бік і промовив:

— Дурний, дурний! Не знав ти мабуть приказки: „Спускай ся тихо з гори у низ, щоб нїхто голови не відгриз!“ Тай полетїли за цим словом мячики один за другим. Собаки їдять їх, і нїхто вже їм не мішає.

М. Школиченко.

ЗНАКОМСТВО О. ФЕДЬКОВИЧА З А. КОБИЛЯНСЬКИМ І К. ГОРБАЛЕМ.

[Записки пісьля оповідань К. Горбаля.]

Кость Горбаль — нинї професор ґімназиї в Перемишлї — син убогих міщан тисьменицьких ходив до шкіл нормальних в своїм родиннім місточку; також першу, другу і третю клясу ґімназияльну виучив ся дома приватно. До четвертої і пятої кл. ґімн. ходив в Станїславі. Як був в пятій клясї умер єму батько; він кинув одже школу і по селах давав приватні лєкциї, а щоб скінчити ґімназию учив ся при тім сам і яко приватний ученик здавав екзамен з кляси до кляси. Саме тодї, коли чув ся як-так підготовленим до екзамену з шестої кляси, пробував у одного буковинського сьвященика яко домашний учитель єго дїтий. Щоб сей екзамен зложити, поїхав він до Черновець. Там зачав ся вивідувати у томошних школярів-ровесників про відносини шкільні, про професорів і про инчі такі речі, котрі єму могли придатись до екзамену. Тим чином познакомив ся з кількома учениками Русинами. Зробивши екзамен вписав ся К. Горбаль яко приватист до семої кляси і знов поїхав на село учити чужі дїти. З села приїзджав часами до Черновець, де видав ся з своїми знакомими товаришами. У Горбаля почутє руськости було уже розвинене — ще з Галичини єго винїс — то-ж звернув зараз пильну увагу на стан руськости в Чернівцях. Відразу впало єму в очи, що тамошні ученики Русини говорили між собою то по польськи то по нїмецьки, а руського слова та духа й чути не було; вони уміли вправдї як-так по руськи, так встид фальшивий, привичка, вихованє, чуже оточенє віддрулювали їх від рідної мови. Кость Горбаль зачав їх вговорювати, що вони повинні говорити по руськи і якось трохи рущиною заінтересуватись. Вони єму відповідали: „Ет, знаєш ти що, ми до того незвикли, ту таке оточенє, такі обставини: але є ту оден такий самий як ти загонистий, що згідно з тобою думає, але стоїть осібняком. Добре-би було, щобись ся з ним познакомив“. — Тим рідким чоловіком, з котрим Горбаль невдовзї заприязнив ся, був Льонґін Лукашевич. Він пробував тодї в Чернівцях яко приватний ученик VI ґімн. кл. і учив одного з семої кляси: добре єму за тото плачено. Був се хлопець добрий, здібний і мислячий: особливо занимала єго дуже ґеоґрафія і істория, умів також греку і латину, а і в математицї та фізицї орієнтував ся. Знав він уже тодї досить добре етноґрафію Славян пісьля Народопису Шафарика (в перекладї польськім), мав до ґеоґрафії земель славянських усїлякі мапи і карти і мав якийтакий погляд на історию руську, що в тодїшних часах була річ надзвичайно рідка. Знав уже він і Шевченка — злучайно: побачив раз злучайно на лядї одної черновецької книгарнї — Ґергарда липське виданє: „Neue Gedichte von Puschkin und Schafftschenko“ — і зараз купив собі.

Приїзджаючи часто до Черновець бачив ся він нераз з Лукашевичем; вони балакали з собою на ріжні темата, найбільше-ж про справи руські. Від него почув Горбаль перший раз імя Шевченка, але з поезиями єго не міг познайомитись, бо Лукашевичеви на той час липське виданє Шевченка десь було поділось. Лукашевич деклямував єму деякі Тарасові твори і з того вже вносив Горбаль про великі поетичні спосібности Шевченка. Слова „За горами гори, хмарами повиті, засїяні горем, кровію политі“ зробили на Горбалї вельми сильне вражінє. Одначе про особу і житє великого Кобзаря не знав тодї Лукашевич ще нїчогісінько. „Раз тямлю — оповідав К. Горбаль — проходжувалисьмо ся одною з відлюдних улиць Черновець і балакали про руські річи: він щось знав, я щось докинув і так піддержувалисьмо розмову і підживлялисьмо наші чувства. Вкінци зійшла бесїда на Федьковича. — От знаєш, каже Лукашевич, живе тутки в Чернівцях один офіцер, високого росту, русявий, в цвікері, Русин-гуцул родом, пише несогірші вірші нїмецькі і зве ся Федькович. При сих словах показав він менї нїмецьку баляду Федьковича, надруковану в Чернівцях на малім піваркуші і присьвячену панночцї Морошани. Оба ми прочитали вкупі сю баляду і обом нам вона припала дуже до вподоби. Я знав вже тодї нїмецьких поетів-клясиків, то-ж міг я єї бодай в части добре оцінити. І я і Лукашевич признались мо немалий талант поетичний Федьковичеви і обом нам була шкода, що він не пише руських поезий, але нїмецькі“. Незадовго потім показав Лукашевич Горбалеви Федьковича на улици. Ще таки того самого року від-їхав був Лукашевич до Тернополя і Горбаль єго вже більше в Чернівцях не бачив, аж у Львові.

А усе тото стало ся 1859 р. з початком котрого Федькович зіставши офіцером замешкав в Чернівцях.

Особисто познакомив ся К. Горбаль з Федьковичем, коли був в осьмій клясї. А було се так: Коли К. Горбаль здавши екзамен з семої кляси вписав ся знов яко приватист до осьмої, то вже не їхав на село, а лишив ся в Чернівцях, аби міг тим лекше приготовитись до матури. Удержував ся з лєкциї і мешкав вкупі в одній хатї з Антоном Кобилянським. Се був єго колишнїй шкільний товариш з пятої кляси (ще з Станїслава), але що К. Горбаль кілька лїт стратив на лєкциях, то-ж був доперва в осьмій клясї, коли тимчасом А. Кобилянський був уже на третїм роцї богословя. Для якихсь причин не приняли єго до семінара, то-ж жив він на екстернї. Оба вони мешкаючи вкупі жили з собою в приязни і спомагали ся як могли. К. Горбаль привіз був з вакаций 100 злр. (значна на той час сума), котрі заробив приватними лєкциями на селї, то-ж з початку оба жили за Горбалеві грошї, а коли вони розминулись, дїлив ся з ним Кобилянський своєю працию, (бо дістав був тодї дуже добру лєкцию).

Кобилянський ще на шкільній лавцї був дуже вольнодумний: був рішучим противником тої мертвої мови, що тодї

зачалась витворювати і горячим прихильником мови народньої. К. Горбаль зазначує, „що мало є людий між галицькими Русинами, котрі-би так вчасно і так независимо зрозуміли народню руську ідею, як А. Кобилянський і хоть нині про него сьвіт забув, то він з того взгляду мусить єго високо цінити, що він сам від себе, без нічийого впливу або приміру відразу неначе інстинктом пізнав, що Русинам треба народньою мовою писати і на народі опертись — і що ніколи не зміняв пересьвідченя і не служив чужим богам... Взагалі був А. Кобилянський ідеаліст, а навіть фантаст, а при тім зимний діялектик; писав слабі вірші і вельми їх переціновував, поезиї других одначе умів добре оцінити. Мав немалий дар слова і був досить оборотний. Мимо того був він в житю в високім степени непрактичний: він все підготовлює ся до житя і на тім єму житє сходить.

К. Горбаль був чоловік інакший: він мав більше безпосереднього теплого чутя, був усе сьвіжий, живий, веселий і дивив ся досить тверезо на сьвіт. Умів багато пісень народних, знав добре народню мову, знав також досить добре старославянський язик. Любив дуже книжки і скуповував їх собі, хоть се єго навіть немало коштовало. Між єго книжками знаходили ся: „Вінок“ Головацького Івана, „Зоря яко Альбом“ Дідицького, (котру власне тоді предплачував, але не подобала ся вона анї єму анї Кобилянському), збірники пісень народних Жеґоти Паулї і Вацлава з Олеська і инчі. Крім того читав він з польських часописий „Dziennik literacki“, а з руських „Вѣстникъ“, видаваний у Відни Василем Вислобоцьким-Зборівським, однак в тім послїднім мало що було цїкавого і розумного; з „Dziennik-a literack-ого“ хіснував троха більше. Коли прочитав в нім бібліоґрафичну оцінку поезий Шевченка, вносив з того, що вони мусять уже бути у Львові; то-ж записав собі з книгарнї Вільда Шевченкового Кобзаря, а при тій нагоді Кулїша Хату, Максимовича Пісьнї народні, Марґевича Історию Руси, Венглїнського Поезиї і инчі. Вільд прислав єму усе крім найважнїйшого, се є Кобзаря; але з пісьнями Шевченка міг вже був познакомитись з „Хати“.

Так вони у той час, Горбаль і Кобилянський, хоть неоднакові успособленєм, одначе зближені житєм і ідеєю, жили вкупі у великій приязни під одним дахом. Кобилянському першому пощастилось пізнати особисто Федьковича. Бо жила у той час в Чернівцях одна богата вдова по купцї Румунї, сама Нїмкиня родом, і мала дуже гарну доньку-чорнобривку, уже дорослу панночку. Була се дівчина, вихована в дусї польсько-нїмецькім, говорила обома язиками добре і складно, була очитана і трохи науково осьвічена. Тота вдова — по мужу Морошáни — і тота гарна донька — був се той „поважаний дім“ черновецький, в котрий впровадив був Федьковича проф. Ернст Роберт Найбауер, чоловік вельми поважаний і осьвічений, „Schöngeist“, навіть поет, як про се згадує ся в переднім слові до львівського виданя поезий Федьковича. Найбауер був тоді професором нїмецькой мови при черновецькій ґімназиї і видавав свого часу нїмецьку часопись „Bukowina“, в котрій поміщав нїмецькі поезиї Федьковича. Офіцер Федькович і професор Найбауер бували нераз — а навіть часто — в домі паньства Морошáни, тим більше, що наш буковинський Кобзар мав був залюбитись в паннї Морошанцї.

В той дім вкрутив ся також невдовзї Антін Кобилянський і бував там на вечерках, де збиралось численнїйше а веселе товариство, в котрім розуміє ся говорилось виключно по нїмецьки. Там пізнав ся він і сходив ся нераз з Федьковичем і Найбауером і балакали часто на усякі темата, хоть розуміє ся, руської справи зовсім не тикано, бо лише оден Кобилянський міг-би був тоді щось на той темат говорити. Помимо знайомости з Федьковичем не старав ся Кобилянський спершу зблизити до нього, а учинив то доперва за намовою Горбаля, котрий єму радив, щоби він близше познакомив ся з Федьковичем і щоб заохочував його писати руські вірші.

Одного вечера вибирав ся Кобилянський до п. Морошáни. Горбаль єго дуже наказував, аби не забув на Федьковича.

Вже було по одинайцятій, коли вернув Кобилянський до дому; Горбаль ще не спав — читав книжку.

— А що, — каже Горбаль, — говорив-єсь що з Федьковичем?

— Та знаєш в товаристві якось не було як, доперва як уже-сьмо вертали, я прилучив ся до нього тай зачав вивідуватись, чому він не пише руських поезий. Він менї відказав, що він Русин, що того не встидає ся, що по гуцульськи добре уміє, але руської істориї літератури і взагалї про Русинів майже нїчого не знає, а навіть писати по руськи не вміє, хоть кирилицю читає. А що дотичить руських поезий, то на єго погляд нема для кого писати. „Але абисте си не гадали, що я си свого вже відцурав, то маєте явний доказ“, — сказав вкінци Федькович чисто по гуцульськи і підходячи до лїхтарнї показав менї думку „Нічлїг“, написану в Таборі під Касано. Мова у тій думцї чиста, народня, гуцульська, а писана правописию чеською.

Від того часу жив Кобилянський з Федьковичем у великій приязни і бував нераз у нього. Розмовляючи згадував часто К—ий Федьковичеви про Горбаля, то-ж Федькович рад був з ним познакомитись. Щоб догодити бажаню Ф—ча вибрав ся К—ий з Горбалем до него в гостину, але єго не застали дома. Другий раз повело ся їм лїпше. Коли отворили двері, представив ся їх очам такий вид: комната невеличка, убого уладжена, осьвітлена промінем заходячого сонця, котре вдирало ся через вікно; під вікном сидїв слуга-жовнїр на подорожнім куферку і курив люльку, а обіч нього на кріслї при столї сидїв Федькович і сьпівав якусь пісьню руську баритоном, приграваючи на цитрі. [Обох їх К—ого і Г—ля дуже здивувала тота „поуфалість“ офіцера з жовнїром]. Федькович привитав своїх гостий щиро, а ще щирійше приймав їх. Просив їх сїдати і частував тютюном з пушки, котра представляла голову Турка в завою. Тоді зачали говорити про пісьнї народні; Ф—ич, котрий (перед хвилею) що-йно сьпівав якусь народню пісьню не міг нахвалити ся народних пісень: він справдї ентузиязмував ся ними. Показував їм опісьля деякі свої поезийки, котрих тоді було ще не багато — а між иншими переложений на руський язик: гимн народний. Про Шевченка не знав Федькович нїчогісько. Горбаль перший сказав єму про нього і виголосив звістний засьпів: „Думи мої, думи“. Поезия вельми подобала ся Федьковичеви. Тоді просив Федькович Горбаля, чи-би єму не міг яких книжок пожичати і той пожичав єму опісьля, усе, що мав. Характеристичним єсть се, що „Альбом“ Дідицького не припав був зовсім Федьковичеви до вподоби.

По сїй першій стрічи був ще Горбаль у Федьковича щось два чи три рази; відтак розлучила їх доля на довший час: Федькович в зимі 1861 року пішов разом з своїм дівізионом на Ардаль до Семиграду, а Горбаль пішов до Львова на університет. Між ними розпочала ся сердечна переписка, з котрої отсе подаємо вісїм листів О. Федьковича до К. Горбаля. Вони всї вельми цїкаві, одначе найцїкавійший лист шестий, в котрім Ф—ич признає ся чий він син. Всї листи відкопійовані докладно з оріґіналів. *Ред.*

ЛИСТИ ОСИПА ФЕДЬКОВИЧА ДО КОСТЯ ГОРБАЛЯ.

Перший лист.[1])

Slava Isusu Chrystu!

Vaše myle ta velyčne pysanie vidobravjem na samyj novyj rik, i dužšem sy nym utišyv, nižby myni kto polovynu carstva buv daruvav, ale prostit, šo Vam až sehodne, druhoji dnyny po Vidorsčach, vidpovidj daju, bo bačyte, ja symy dny slabuvav šos trochy, a ja seji zymy i toho lita bohato zanypadav i duže zanypadav; tuha za mojimy horamy, povnymy pisni i bervinku, mene sy kosnula, — nýdiju očyvydjky vid dnyny do dnyny, a naš vojskovyj likarj kaže. šo jak ja svoju tuhu ny ukoju, to nyma myni vidky bohato žyty. —

[1]) Без дати; з тексту видно, що Федькович писав єго 19. сїчня 1862 [„druhoji dnyny po Vidorsčach“] Що лист написаний 1862 року сьвідчить згадка в нїм про сьвіжо вийшовші єго поезиї [заходом Б. Дідицького] і про нову часопись „Вечерниці“. Лист писаний на пяти сторонах листового паперу 4°. Адреса прописана на 8-ій стор. листу, зложеного до висилки. На марцї почтовій (15 кр.) вибита стампілія почтова 21/I. До Львова наспів лист, як сьвідчить стампілія, 27. сїчня. — *Вас. Лук.*

Ny žalj myni seho svita, mylyj mij druže, však znajete duže dobre, šo use, šom liubyv i šo mene liubylo, pered Bohom spočyvaje, a ja lyš sam sy ozde blukaju, ny mavše nigde prytulku, jak ta bidna bylyna, ale pretci žalj by myni šce hynuty, bo čuju v sobi sylu šobym sy svomu svitlomu narodovy mih spivakom pryslužyty, a teper až Sobi zmirkujte, liubčyku, jak ja sy Vašym lystom uraduvav, bo cyž mohloby mene šo dužše maj uveselyty, jak ta vidomistj, šo liude mene šce za liude majut, a ny chočut myni na storoni marne pohybaty daty! — O Vy ny zdumajete, Sokole, jakyj ja pry ti hadci sčaslyvyj, šo nyni-zavtra u svoji kraji, myžy svoji liude sy povernu i im šče naj chotj lebediu pisniu zaspivaju. — Kolyž mene lyš sama dumka tak sčastlyvym robyt, jakyjže ja tohdy až sčastlyvyj budu, jak tota dumka na javi stane? —

Ale darujte, bratčyku, šom sy tutky rozpysav, kiljko ny tribno, bo jak toj kaže: serce hadaje, paščeka hukaje, — a teper pidu v rozum:

Koly mene u Ljvovi dobri liude za liude majut, a velyčnyj Pan Lavrovskyj za mnov syrotojov ustupyty sy choče, to naj jemu Hospodj za toho sčystiem ta zdorovjem nadolužyt, a ja jemu sy za jeho lasku nyzko kloniu, jako i vsim, šo na mene laskavy, i pryjmaju sy koždoji služby, jakov by mene ich volia nadaryla, ale aby my v poslide hnivu ny maly, to naj myni bude možna ozde skazaty, v jakim sposobi ja prystaty možu:

1. Jak ja o jaku bezpečnu službu prošu, to myni nikto ny pobanuje, — jak samy zdrovy znajete, zo mnov ny konče molodo sy dije, bo myni 27 hid uže mynulo, skažit že samy, liubčyku, šo by ja dijav, jakby komus tam sy šos povydilo, mene z seji abo toji služby ni syse ni toto strutyty, a ja sy rota bery chiba torby na pleči, ta vzdovž svitom o prošenim chlibu? — Ot n. p. tak: ja bym prosyv o nadzorstvo pry drukarny, — Pan Lavrovskyj by buv laskav, i myni by do toho dopomih, — ale cy Pan Lavrovskyj (abo kotryj druhyj, vid koho to mistce zaležyt) musyt na viky u Ljvovi buty? — Ot pide n. p do druhoho kraju, jakby to do Vidnia, na jeho mistce pryjde druhyj, semu sy znov povydyt, koho druhoho za nadzircu pomistyty, — kto chče psa vdaryty, buka najde, a ja — chiba vertaj sy znov u vijsko, i začynaj nanovo vid gemajnoho služyty, — a toto hirko, duže hirko, kume Kostiu, kto ny viryt, naj sy lyš mene zapytaje, kiljko ja hušmanciv za pustodurno zjiv, ta kiljko mene ny odno smitie pušče svita časom sy nahryzlo, šo ny raz uže bihme prychodylo, svita lovyty.

2. Šo ja, buvše v civiljnim stani, lyš v sardaci taj u krasany chodyty hadaju, to ja ny kazav lyš na žert, ale toto moja virna pravda, i ja mih by lyš tohdy službu jakus pryjmyty, jakby myni moju siljsku odežu nosyty ny boronyly, — ja ny kažu, šo ja bym akurat z prostoho sukna odežu lyš nosyv, bo jakby čolovik lyš zatiekav, to mihby sobi oden abo i dva riedy odeži i z tonkoho sukna daty zrobyty, ale krij i kraska to by musila tokma taka buty, jak to u nas v horach nosia. — Vy budete sy smijaty, čestnyj druže, i skažete, šo to je „marota“, — može buty, ale ja ji sy pokienuty ny hadaju; „Kabat abo Sardak!“ — tak ja raz sobi prysiahav, i svoju prysiahu ny polomju.

3. Jak ja šo do 1-ho i 2-ho punktu bezpeky budu maty, to ja koždoji služby sy pryjmaju (to sy rozumije, jak čyja laska bude, myni jaku navernuty) i maju v Bozi nadiju, šo ja svoji služby, naj ona bude jak tiažka, tak dostoju, jak my H. Boże dopomožy! — ja pryzvyčajenyj do poslušnosty i do akuratnosty, svoho čynu z vojskovov virnostev i sumliniem dostoju, a mij dobroditelj za pevne ny byde maty pryčyny, žaluvaty, šo vin myni dopomih.

4. Najradnijšyj bym buv službi pry stavropygiji, bo sysia myni na usi boky najlipše sy podobaje, lyš koby ona myni šo do 2-ho punktu perepony ny robyla; do cisarskoji služby, taky pravdu skažu, ny konče mene dušia tiehne, chiba šo by to taka profesura pry vyžšych školach bula, a myni, šo do 2-ho punktu, ny perečyla; ale taky, jak kažu, najlipša by taka služba, šo by i de by čolovikovy nimci svit ny putaly, bo ja bym v svij čas takož rad buv, podekoly na russki sceni vistupaty, kuda mene dušia duže tiehne, tymu, druže Kostiu, budjte vže na mene taki laskavy, ta potrudit sy samy do P. Lavrovskoho, i zanesit mu mij uklin i moju prosjbu, bo myni samomu teperj pysaty šče ny vipadaje. Vy uže tam use lipše ulahodyte, jak by ja samyj, bo Vam Boh dav velykyj i svitlyj rozum a do toho šče i tuhoho anhelia; takym kripkym charakteram, jak Vaš, mjake serce, jak to moje, duže rado sy klonyt.

Ny pravda, mylyj druže, šo ja tutky tiljko „uslovijiv“ (jak to pan Didyckyj kaže) ponapysuvav, šo jak by to P. Lavrovskyj n. p. znav, to by sy za pevne hnivav, i mav by čoho, bo ja majže tak robju, jak tota baba, šo pytala: „cy pichane pane?“ ale naj myni sy nikto dobryj ny dyvuje, bo ja, jak toj kazav, syrota, i duju vže i na studenu vodu, oparyvše sy raz kipjetkom, a prypovidka znov kaže, šo lipšyj peršyj hniv jak poslidnyj.

Pozvoljte my, bratčyku, naj Vam šče napyšu, šo jak by z seji našeji besidy šo mohlo buty, cy šo malo buty, to musilo by bojzo buty, bo na vesni spodivajem sy pochodu, a tohdy vže hodi bude, vid vijska sy skaraskaty; takže šče skažu, šo na pensiju nijakym svitom bych ny pišov, bo ja choču buty, jakjem kazav, vid nimeckoho volokna raz na zavsihdy viljnym, a jak to ny mohlo by buty, to voliju na šyju vže kajdan niž peteljku.

Za P. Didyckoho ny možu sam ničo pysaty, bo šče m ny distav vid neho obicianyj eksempliar moich drukovanych poezij; ja o čolovikovy boiše dobre niž lyche hadaty lakim, a ovšem o takim čoloviku, kotryj nyznajomomu čužyncevy ruku podast. Ny oden može teperj hovoryty, a čymu i oden ny skazav myni v pered i pek tobi bise; ale Didyckyj buv peršyj, kotryj sy za mnov u Ljvovi ustupyv, a chotj vin mene v jeho poslidnim lysti duže urazyv, to ja jemu pretci podiaku vynen, — ja raz uže takyj.

Rad ja, taj šče rad, šo naši panove molodci na večernyci hadajut, a chotj mene ny prosyly taj i ny budut, (bo ny majut čomu) to ja bym sy chotj zza dveryj prydyvjuvav, koby myni lyš Hospodj svjatyj pomih, do toho slavnoho Ljvova sy distaty, ny tak za dli tych večernyc jak za dli toho, aby našym slavnym sokolam molodciam za ich lasku podiakovaty, šo ony i na mene ny zabuvajut, — jakže toto mylo musilo by buty, myžy našym russkym kozactvom zaspivaty! — Ale Boh badjko, — ny tuži, moje serce, čej šče sobi ny lyš zaspivaješ ale — i pohuliajes.

Za sym že slovom buvajte my zdorovy, brate Kostiu (skazav bym Vam: „buvaj zdorov“, ale koly Vy myni vykajete, to i ja Vam mušu) — robit tam, aby dobre bulo, taj i kvapte sy, bo sehodne čas na času ny stojit. Ternia Vašoho sy ny boju, bo myni Boh svit mij ružev ny zastelyv, ale lyš toho donoho sy boju, šo zahynu, taj sy myžy svoji liude ny distaty, bidna holovko. — Ale Boh badjko. — Majte sy harazd, taj vidpyšit jak najborše, koby Boh dav, aby šo radistnoho.

Fedjkovyč.

P. S. Vaš topirčyk stojit v dobrim spriatku. — Čykajte lyš, lak ja sy nym v Ljvovi fudulyty budu. — Adresujte do mene do Berecku, — toto je odno mistečko, 2 myly kolo Kezdi Vašarhely, — ono stojit na voloski hranycy, de ni kury ny dopivajut, ni zvony ny zasiehajut; Bože mnia prosty.

На окремій карточці, вложеній до листу, стоїть написано:

P. S. — o 12. hodyni v nočy dokinčyvjem lyst pysaty, i lyšenj hom zapečatav, až tut prylitaje štafeta z Kezdi Vašarlehy i zazyvaje mene v sej čas tuda, aby špytalj vidobraty. — Toż ny adresujte do Berecku ale do Keždi-Vasarhely. — Vydyte, šo to vojskove žytie može! Ustav, ubrav sy, zo vsim zabrav sy. — P. Didyckyj može my obiciani eksempliary moich poezij ny pryšle, (kto znaje čymu) to budjte Vy chotj laskavy, myni oden exempliar do čytania pryslaty, a ja ho Vam nazad vidošliu. — Ny mohly by Vy myni z lasky Svoji i novyj ruskyj kalendarj čytaty pryslaty? Jabym ho Vam jak najboiše vidoslav. — Proščajte.

Адреса. K. K. Lieuten. Josef Fedkowicz des Br. Kellner 41 Jnft. Regts in [*Ред.* перечеркнено: Bereck] Kezdi Vasarhely. An Seine Wohlgeboren Herrn Konst. Horbal Hörer der Philosephie in Lemberg Galizien Sixtuskengasse N° 102²/₄. recomandirt gegen retourrecepisse.

Другий лист.[1])

Slava Susu Chrystu!

Prosty Bôh Ty, bratčyku, za Tvoju kartu, ta naj Ty Hospodj sjetenjkyj zaplatyt zdorovječkom za Tvij trud, ale ny hadaj, šo Ty mene zažuryv, bo ja šče do Tie pyšučy, znav, šo z toho useho ničo ny bude, a tak škoda koždoho slova, šo o tych ričach hovorymo, volijymo my o čim ynšim pobalakaty.

Pyšeš, šo Ty banno, čymu Ty liude pəriže ny piznav, ot i ja to samo na sebe banuju, — ale cytj, naj Ty upovim: Pysav my raz P. Kobyljanskyj[2]) z Vroclavja, šo Morošanka[3]) mala des kazaty, šo to ja taky „prostyj sobi Fedjko“. Dobre i tak, hadaju ja sobi, taj udyjivsmy do neji kartu, jyksmy sam uže rozumiv, a ona my na toto zaraz i vidpovila, a šo vid povila, to budj laskav, ta pročytaj sam zdorovenjkyj, a vitak skaže my, čija pravda; tut, bačyš, ny ynak, ale abo oboje — brešut, abo oboje pravdu kažut, — ja pro sebe samoho pravdy sy lyš deržu.

Šo Ty mene, bratčyku, obsudyv, toto my ny dyvnycia, taj i ny seržu sy na toto, bo znaju, šo mene nikto v sviti ššče ny zmirkuvav taj i ny hoden zmirkuvaty, a vidky Ty by mene mav piznaty? — Każy Ty kiljko choč, šo mnie znaješ, koly ja znaju, šo Ty mene vse taky ny znajyš. —

Pan Kobyljanjskyj čyj sy ny podyvuje, šo z nym sy vže bilše ny perepysuju, bo ja sobi na čoli napysav, aby vid teperj sy lipše dyvyty, s kym sobi sy zachodyty. — „Za tvoje žyto ššče tebi i byto“ kaže odna prypovidka, a koby ji čolovik ny zabuvav, to by ny raz bohato lipše hostyv.

Za pryslani knyžečky diekovatj Ty, liubčyku, cilym sercem, a kolyby Tvoja volia taj laska, pryšly my ššče dečoho, a naidužše Tie prošu o Ševčenkovi pysjma, bo jyk ich čytaju, to ny ynak, ale smy v raju; pryšly, pryšly sokilku, a ja Ty duže krasno podiekuju, — lyš koly šo šleš, to ny šly na Tvij košt ale na mij, bo tak sy ny povynno, aby Ty za dli mene ššče sy i keltuvav.

Škoda, šo ny znaju, kotroji dnyny solovij naš, Ševčenko, sy upokojiv, ale Ty čyj budeš laskav, ta my napyšeš; budu sy staraty, abych chotj jykys sonat na ucho vidumav ta na Večernyci pislav, bo virj my, šo ja teperj jykys takyj ny po svoji voly ta stuženyj, šo taky očyvydjky nydiju, ta boju sy, šo dali zahynu, — boju sy, kažu! — Abož ny lipše sto raz hynuty, niž tak tryvaty, jyk ja ot tryvaju, šo ni splyv ni vtonuv? —

Ale tak, duško; cy na pomeršyj denj Ševčenjky šo napyšu cy ni, to ja toji dnyny naše vojskove kozactvo do sebe sprošu, ta budemo pamjatj našoho Viščuna chotj spivankov ta dumov pry zelenim vyni abo na solodenjkim medu obchodyty, — pryšly my lyš, bratčyku, jeho biografiju ta maj de šo, abych mav toji dnyny našym parubkam šo upovisty ta pročytaty. Cy u vašim studenim Ljvovi kto o nim spomjane cy ni, ale chotj bidni vojaky naj ny budut poslidni, šo svoho pokojnoho Bojana-sjvjata požielujut

Maj sy v harazdi ta v dobrim zdorovju, liubčyku, ta ny zabudj, šo ja

Tvij virnyj druh

Fedjkovyč.

Kezdi Vašarhely, 16/3 862.

Третій лист.[4])

Slava Isusu Chrystu!

Ja uže takyj čolovik raz na sviti, šo mene aby dytyna z puty zibje, a takoho čolovika ny može Hospodj dušše pomyluvaty, jak koly my ščyroho pryjatelia nahalyt, ot jak Tebe myni. — Prosty-Bih Ty, brate, taj ny banuj na mene za se slovo, bo Ty ny hoden zmirkuvaty, jake ono myni dorohe. Brate mylyj, ja zdaju sia zó vsim na tvoji ruky, povody mnov jak sam rozumijyš, a budeš maty v Boha lasku za mene, bo vydyš sam zdorovyj, jakyj ja povijviter.

Za Morošanku i ny pryhaduj my bilše, — pliotka pliotkov, bula taj bude, — škoda lyš, šo Ty sia o ni tiljko rozpysav. De ja tohdy lyšenj rozum mav, koly ja sia cerez odno ničo na odnoho Kobyljanjskoho mih pohnivaty, šo ja ho može i ny varta. Ale ja znaju, šo vin mene prostyt, ovšem, koly Ty za mene dobre slovo daš, a tym časom ja symy dny samyj do neho napyšu.

Za Didyckoho ny maju Ty bohato šo i kazaty, bo mnie serce bolyt, šom sia tak oparyv, ale kažut, šo chto sia kypjytkom obižže, to i na studenu vodu duje, tak budu i ja vid teperj robyty, bo vže baču, šo ja ny Ljavater. Ja do neho pysav, jak do svoho batjka ridnesenjkoho, šo ho vže ny maju, a vin — pustyv mene na publiku; bilše ny potribno nikomu znaty, chto choče Didyckoho piznaty. — Sapienti sat. —

„Auch eine originelle Studie“, pyšeš Ty, a tak, hejby se sia do Tebe pylo. Jakby se tak bulo, to Bihme Bože! šo bym Ty sia vid razu pryznav, ale prysiahaju Ty na hrobi moji sestryčky, šo ji vže ny maju, šo se sia ny do Tebe napyvalo ale do samoho P. Didyckoho. — Kobes Ty znav, jak toto vin do mene krasno pysav, doky ja mu ščo moji dumy ny popryselav, a vitak? — Ale naj, kolysj, jak sia zyjdemo, pokažu ja Ty i toty lysty, a vitak i toty, šo my ich Didyckyj u poslide pysav. — Skažeš i Ty: Auch eine originelle Studie. —

Ny lizj do dyni
Bo tie zzidia svyni.

Ale lyšimo, bratčyku i dyni i sv., ta podyvim sia trochy i po naši literaturi. — Ševčenjko, batjko naš Ševčenjko! — uže se slovo same je take čudotvorne, šo ničo ny treba, lyš ho rečý, aby literacki naši uzurpaty, šo hej toty rapsvi žieby po Halyčyni sehodne krikajut, tuda pozalizaly, de im Boh sudyv buty: u boloto. Ševčenjku, soloviju! chto sribernoho tvoho holosočku raz čuv, cy može toj žiebynnoho krikotu dožydaty? — Halyčyno, Halyčyno, bidna ty Halyčyno! — Ale čyj Boh ny dopustyt, aby žieby solovijiv pohlušyly.

Marusia, Marusenjka![1]) — Božečku mylyj, koly my ny sorom, to bihme bym šče raz splakav. Se ny povistj, se odna krasna, krasna dušia visypana na papery. Kiljko liuby, kiljko poeziji! — Jak čolovik su knyžočku v ruky ozme, to ny ynak, ale tone v krasi hej bživka v cvitach, a jak mu sia pryjde ji z ruk poklasty, to až bojit sia, bo ny ynak, ale mu sia vydyt, šo svij raj, svoju dušu tratyt. O ny daj Bože takych knyžok bohato, taže čolovik mih by z tuhy za tiljkov krasov odurity abo i zahynuty. Ale skaży my, brate mij mylyj, cy nyma niraz u Ljvovi ukrainjskych knyžok na prodaž? — jak je, och to napyšy my liubčyku, abych ty v sej čas hroši pislav, bo šo značyt hriš slyna naprotiv tiljkoji krasy? —

Ščož ja Ty, brate, o našych Večernyciach skažu? — Ot žielj my lyš, šom ich ochrestyv. Jak u ich čytaju, to use my slová z Apokalipsy na hadku sia sunut: „Ty ni teplyj ni studenyj, — o dav by Boh, aby ty abo sia zahriv abo zastyv, bo jak ni, to pryjdu.....“ Se myžy namy, brate, — ale vernimo sia šče na chvyljku do ukrajinjskoji literatury. — Ny raz, jak jyji tvory čytaju, zanosia mnia hadky, aby sia zreču svoji mamony ta pity spivajučy ukrajinov a chotj lyš Halyčynov. Lyš boju sia, šo prošenyj chlib duže hirjkyj, to jak ho vkušu, tak zahynu. Ale se myni sia može lyš tak vydyt. Ja mirkuju, šo odnako hynuty, cy tam vid prošenoho chliba cy tut z žaliu ta z tuhy, jak ta ptaška v klity. Može by čestnyj naš batjko Lavrovskyj myni chotj u sim sposobi pomič chotiv daty, ta vichodyty dli mene take pysjmo, šo by my možna bulo chodyty prisjky ta spivajučy cilym ruskym krajem, Ukrajinov, Halyčynov, Bukovynov taj Uhorščynov. Ty dobryj z Tomačkevyčym,[2]) a Tomačkevyč znov znakomyj z P. Ljavrovskym, — ot može by chotj z seho mohlo ščosj buty. Jak radyš? —

Za tvoju dumočku duže Ty fajnenjko diakuju, — pry krasna ona, ale hej ščypaje, — mabutj mene, lyš ny znaju za jake by se? — Čujymo, šo pryjide sudy symy dny oden slavnyj fotografa; jak se pravda, to prysliu Ty moju portratj, koly bude dieka pryjmyty, a z nev pryšliu Ty može i ulamok

---

[1]) З дати 16. марця 1862, списаний на трох сторонах листового паперу 4°. — *Вас. Лук.*

[2]) Антін Кобилянський. — *Вас. Лук.*

[3]) Гарна чорнобрива дочка вдовиці по купці Румунї. Сій то Морошанці присьвятив поет одну свою нїмецьку баляду. — *Вас. Лук.*

[4]) Без дати, списаний дуже старанно на чотирох сторонах рожевавого паперу листового 4°. — *Вас. Лук.*

[1]) Звістна повість Гр. Квітки-Основяненка. — *Вас. Лук.*

[2]) Данило Танячкевич, тепер руський парох в Закомари. — *Вас. Лук.*

z moho „Dobušia“, abes myni nad nym Tvoju krytyku zdav, bo vid teperj ny hadaju ja ničo bilše do druku daty, zaky Ty ny pročytajyš taj ny skažeš, cy daty cy ny daty. — Ot bačyš, brate, šo ja vid Tvoho tovarystva bohato bažaju, ale ny ponychaj mene, sokilku, ta i Boh Tia ny ponychaje, a za sym slovom buvaj my zdorovyj, taj vidpyšy my, koly by laska Tvoja, ale — čyj skorijše jak na moje poslidne pysjmo? —

Fedjkovyč.

Pysano v čytverj, na samoho sjvjatoho Spasa.

Prýščypka. — Ševčenjka uzievjem sy vidpysuvaty i skoro skinču, tak Ty ho zaraz i vidošliu. — Nyma u vas tam u jaki knyharny ševčenjkovi dilá kupyty, abo chotj „Maruseńjku“? Ej tótož by ja rad ta šče rad! — Hynu, bratčyku, za Ukrainov, jyj Bohu! —

Четвертий лист.[1])

Dobryjdenj bratia!

Za pryslani knyžky ny diakuju ni Tobi ni Tomačkevyču, — ot chiba tiljki skažu: Prostybih; a chtož by hodenj za te podiakuvaty, šo ste mnia na čuži čužyni tak pomyluvaly, — šče raz: Prostybih vam, bratia. Ale ny banujte, prošu, šo vam „čornu radu z chmeljnyščynojov“ vidselaju, — ny use Kvitka ta Ševčenjko, šo na Ukraini pyše, — och ni! — Z restov — ny majyte pro te šo sia i hnivaty, — ny schoče skleparj knyžky pryjmyty, to vidošlite my ich nazad, taj lad. — Bilše sym časom i ny pyšu, bo Bihme šo nymaju koly, ale symy dny pryšliu vam moji kipy (portrety) taj šče maj déščo, tohdy sia rozbalakajymo do voli. A na sim slovi buvajte zdorovy.

Fedjkovyč.

3/7 862.

[До сего листу вложена карточка купця М. Димета, котрий як звістно займав ся розповсюдженєм закордонських видань. Ось вона: „Господину Федьковичу.

1 Кобзаръ Шевченка	1 зл. 88 кр.	
1. Повісті Гр. Квітки (Основъян[ен]ка 2 томи . .	5 злр.	
1 Повісті Вовчка	1 зл.	25
1. Чорна Рада	3 .	75
1 Хмельницина	—	63
1 Портретъ Шевченка	1 .	88
Итого	14 зл.	39 кр.
1 Досвітки	1 .	88
	16 .	27]

Пятий лист.[2])

Слава 'Сусу Христу!

Учера що дійшовъ мене твій листъ, та бувбихъ ти за ласкавий приємъ мого новобранця[3]) таки ще учера подякувавъ, та бачишъ, бігме ни було коли, — ажъ мусівъ ємъ сегоднішної неділеньки святої ждати. Отъ жежъ дяковать ти брате милий, щось ни погордивъ мноєвъ сиротоєвъ. Знаю я, що би тобі инакъ здало ся подякувати, бо ти ни мало причинивъ ся за мноєвъ, але щожъ, — рада би душа до раю, та гріхи ни пускаютъ. Ти ни знаєшъ брате, якъ мині тяжко приходитъ, де що гарного написати, отъ до знаку такъ, якъ музиці въ якімъ млині грати. Але що маю свої голові робити, — відь такъ, уже доля судила. — Охъ брате! — Коби тото я ся хоть на два роки въ свої зємли вздрівъ, заспівавъ би я вамъ инакъ, — міркую, що ні Кобилянский ні ти би вже більше ни сказали, що сте ся на мені ошукали (Такъ, бачишъ, писано ми разъ зі Львова).

Але я ся таки ні на кого инчого якъ на тебе гріхую, (чиму ни мавъ бихъ правду казати?) — ни просивъ я тебе разъ, абесъ поговорившъ зъ Томачкевичемъ або зъ кимъ тамъ знаєшъ, ци би вінъ ни мігъ мині черезъ пана Лавровського (або якъ тамъ нибудь) таку карту виходити, щоби мині можна було ходити співаючи цілимъ рускимъ краємъ. — Ни писавъ я такъ? — а ти що мині на се відписавъ? — Нічо. Але — Дяковать ти брате и за се, бо ви вже ся тамъ у тімъ Львові таке пофудулили, що далі годі буде безъ бука до васъ и приступити. Але ни сердьте ся братя Львівце за се слово, бо ни брешу; отъ пишешъ самъ, що обіцяли ся Шашкевичъ та Томачкевичъ до мнє написати, — а написалижъ? — богдай такъ пси траву іли, — а они, коби здорови, ни знають, якби мене іх одно най словечко порадувало; — але бо и ти мині такожъ парубокъ, аби ни казати, — а обіцяли ся разомъ зъ тобовъ писати, а ни ставити ся у слові, то я, бувше тобовъ, бувъ би іхъ до себе загуливъ, а вітакъ на ниточки до столика попривязувавъ, та й ни пустивъ, доки би гарненько шо були написали, — але гарненько, кажу, ни оттакъ якъ на збитки, ніби тото, аби ни безъ того було; бо знаєшъ брате, якъ я коли дістану яке письмо зі Львова або відъ насъ таки відки нибудь, то читаю го щосъ цілий тиждень, або и більше ни разъ, аби ся до волі натішити, бо ви ни знаєте братя, якъ тото тяженько на чужині безъ своіхъ и безъ свого, — отъ якъ би вамъ ся (ни дай Боже) такъ трафило, то бесте сами побачили, якъ тото є. — Але що маю я ся богато з вами сварити (бо и такъ уже гріху наробивъ, що въ неділю божу, ще й до-світа до того, а вже сварню счиняю,) скоро мині ни будете писати заєдно, якъ має бути, кождий зъ васъ по черзі хоть разъ на тиждень, то буду вамъ що тижня ниплачені листи слати, абесте, німці, хоть платили, бо кажутъ, що хто ся лінує руками, то мусить ставити ся мошенковъ, се вже такъ я вамъ зробю, та буду бачити, ци я зъ васъ лінку ни вижену. — Або и Томачкевичъ, — коли захотіло му ся тамъ якісъ гріхи покутувати, — відки би ся тамъ и тількі гріхи взяли, —) то мігъ би бувъ легко оденъ здоровий гріхъ позбути, якби бувъ мині що написавъ, бо „сторонскому писати“, то є оденъ милосерний учинокъ, — ни знаю, чиму го панотці ни написали до тихъ другихъ, — може й они жалували паперю, такъ якъ ти нипричкомъ. А я вамъ отсе кажу, братя: якъ зробитъ хто зъ васъ який велий гріхъ, а хоче го ся бързенько зкараскати, то най заразъ лишъ до мене пише; скоро лишъ буде листъ на пошті, то и гріхъ уже на пошті, а я беру го собі на свою душу, бо мині однаково, ци піду зъ десітьма гріхами до пекла ци зъ одинатцітьма, а все таки піду, бо вже нікуди инде; таже кажутъ, що усі тоти, що собі сами смерть заподіваютъ, то идутъ ци тамъ летя прямісінько у безодне, отъ такъ и зо мновъ має ся стати, бо Бігме Боже! годі вже витерпіти. Гадаю ще на Україну написати, ци би тамъ де ни можъ бідну свою голову притулити. Охъ! — — — — — —

А якжежъ тамъ якъ, братчику, зъ нашими вечерницями? — Післявємъ туди оногда свою „Пугу“ та видитъ ся, що пана Заревича геть розсердила, бо до того часу перепадало мині хоть десъ колисъ по листочку, а відъ того разу ані пікъ. — Ни знаю, чимъ се я такъ званого пана прогнівавъ, вже бігме ни знаю, якъ догодити: шли, гніваютця, ни шли, зновъ гніваютця, а я би радъ, коби на мене ніхто ся ни сердивъ, — та цижъ и ни радби я кождому догодити? — Господи! — коби такъ лишъ було коли якъ го нима. Отъ зачивєм бувъ колисъ одни повісточку за длі вечерницъ писати, та зачивємъ, та й мусівъ перестати, бо ні коли. — Отже абесъ вірився, то розкажу ти про цікавість, якъ я тутъ ся морочу: встаю о ½ 6 години рано, та доки ся зберу, доки що, то вже и 6-та. Тутъ треба ся богу такожъ відай помолити (нихай прийме), от уже ¼ 7.

О ½ 7 приходитъ до мене оденъ Капраль (мій таки краянъ) по руски ся учити, — учимо ся до ½ 8. О півъ 8-і лечу до касарні. Заки перегляну ій, заки що, уже й 8. — О 8. приходитъ капітанъ, тримає рапортъ ба що, отъ уже й ½ 9-і О ½ 9 зачинає ся школа и тримає ся до 10 години. О 10 біжу до нашого маёра, та учу ся зъ єго хлопцемъ (богдай ся нічо зъ него ни звело, бо такий урвитіль, що аби го лишъ богъ побивъ) ажъ до 12 години, відси біжу на обідъ, а о 1 годині мушу вже бути зновъ у компаніі, у школі писарскі, — тамъ ти обучую 24-охъ іхъ писати и читати по німецки (руснаківъ та волохівъ по німецки!) От учу іхъ до ½ 3, голова ми стане якъ цеберъ, та ци радъ ци ни радъ, мушу ити на півъ години на прохідъ, бо о 3 мушу зновъ бути у школі, та зновъ ся ажъ до 4 морочити, відъ 4 до ½ 5 тримає ся розказъ, а о ½ 5 зновъ біжу до маёра, та капарую ажъ до 6. — О 6 іду домівъ, та молю ся дороговъ богу свя-

[1]) З дати 3. липня 1862 списаний на одній сторонї білого паперу 4°. — *Вас. Лук.*

[2]) Без дати, списаний на 9¼ сторонах білого наперу листового 8°. Потім, що Ф—ич згадує в листї про Стороженкову повість „Закоханий чорт“, поміщену в „тогіднім“ календарі, а ся повість була надрукована у „Львовянинѣ“. календарі на рік 1862, — треба думати, що сей лист походить з р. 1863. — *Вас. Лук.*

[3]) Лист, з котрим Федькович прислав К. Горбалеви „Новобранця“, надрукований в „Зорі“ 1889, Ч° 8 на стор. 125. Там надруковано і саму поему „Новобранчик“. — *Вас. Лук.*

тому, що помігъ день трутити, прихожу до дому, тай застаю зновъ двохъ унтерохвицирівъ, що ся ходя до мене по руски учити и писати (та мусівємъ імъ волю вчинити, бо якъ стали прохати, такъ годі було ся збути). Отъ учу ся зъ ними ажъ до 8. — О 8 вечераю, та колимъ ни такъ гей дуже згризений, то ще пишу собі де що зъ годину, а якъ ні, то мушу ити спати, бо бихъ ни здужавъ, — Отъ тілько, що хіба часомъ у неділю маю коли до церькови рано піти, а по службі божі на цвинтаръ до свого Урсуци, але часомъ такъ припадає, що и въ неділеньку святу треба ся клопотати то однимъ то другимъ ажъ до 3 години по полудню. О 3 годині иду на прохідъ, та бавю ажъ до 4, о читверті прихожу домівъ, ажъ тутъ уже за мновъ и наші капралі та и инші жовніре роємъ: Панъ Летманъ, батечку нашъ, ану прочитайте намъ де що зъ Кобзаря або про Марусю. — Я читаю, а они плачутъ, тілько нашої и розривки. С мижи ними оденъ, що ся називає Капра, ажъ десъ изъ Якубенъ. ци відки, той приходитъ изъ-о скрипковъ, та якъ заграє! — господи! — ни инакъ, але серця добуває, а ми зновъ зачинаємо за нимъ співати нашихъ Буковинскихъ. Отъ такъ зийдутъ намъ тихъ 4 годинъ, якъ би и ни були, — розходимо ся, а у понедівнокъ зачинаємо зновъ такъ, якємъ ти уже въ передъ розказувавъ. — Цижъ ни гаразди, брате? — Але — коли чоловікъ ни голий та ни голоденъ, то дяковати богу милосерному и за те. — Отъ мушу кінчати, бо дзвоня отакъ до церькови святої, а сегодне по полудню, братя моі Львівце, чей ся вамъ легонько икне, бо ми васъ тутъ що неділя при наші вечерниці згадуємо, та за ваше здоровя пємо. — Ей! кобижъ ви уздріли нашого цудесфіра Хрестика Ілаша[1]), що се за парубокъ, то ни соромили бисте ся нимъ, хоть собі зъ простого стану; отъ сей якъ то вамъ руске слово скаже, то ажъ у серця відволодіє, а німеччина топитъ ця якъ снігъ. Отъ и за него, и за всіхъ таки клоню ся вамъ, легіні моі славні.

Бувайте здорови, та ни забувайте и за насъ, хоть часомъ.

Федьковичъ.

Брате Костю, а слухай! — якъ учуєшъ що про мою „Шугу“, то напиши ми, ци давъ ій Заревичъ друкувати, ци ні, аби я знавъ.

Я ще ни готовий. — Ци ни мігъ би ти мині, Костику, прислати на якисъ часъ тогідного каляндаря, — я бихъ радъ ще повість за закоханого чорта прочитати.

Чую, що буде у Львові ще якасъ тамъ „часописъ“ виходити. Якъ ій побачишъ, то напиши ми де що про ю, ци варта що, бо кортить и мене на ню заплатити: кажутъ, що она має бути длі простого народу. Дай Боже щастливо.

Панъ Дідицкий мині якъ шле такъ шле своє „Слово“. Я єму разъ уже дяковавъ тай просивъ, аби ми го більше ни славъ, бо ни вітекаю відки го оплачувати (чобихъ правду таів.) — отъ мушу ще разъ писати, може таки сегодне, а якъ ні, то на другу неділю, бо сегодне кортитъ мене ще до ненечки де що написати, бо такъ ся и убиває за мновъ! — Охъ Боже милий, Боже! потішъ ти и ві та поратуй, бо нікому, а тяжко сироті одові безъ своіхъ дітий погибати. — Бувай здоров. — Ще тобі наказую. Шашкевича та Томашкевича загули до себе, та поприсилюй на биточки до столика, ажъ доки де що ни напишутъ, а ти мині зновъ, Костику, ни жалуй паперю; коли тобі треба, то прошлю ти го громаду, бо ми ни давно оденъ мій давний капітанъ, щомъ го по руски віучивъ, цілу гугу подарувавъ. — Простибігъ.

Шестий лист.[2])

До Костя Горбаля.

Братчику милий!

Ни сердь ся на мене про те, що такъ ни скоро тобі відписую, але щожъ робити: ни разъ и ни два бравъ я ся уже до пишька, та годі було якъ зъ каменя що написати, така мене туга, бачишъ, перейняла, та и доти терла, доки мене ни звалила на постіль. — Ти ужесъ мавъ чути про мою недугу? — Решту тобі Танячкевичъ най уповість, а я хіба тілько додамъ, щомъ дуже слабий, та бою ся, аби ни впасти у сухоти, бо дуже кашлаю. — Отъ видишъ брате, на що собі самому смерть заподівати, коли Богъ милосерний самъ допомогає. — Але на всі способи маю тобі богато ще дечого розказати, абесъ хоть ти знавъ про мене що сказати, якъ загину, але ажъ якъ загину, — памятай! — бо моя неня ще тривають, та ни треба, аби люде безъ часу усе знали. — Слухайже:

Моя неня потропопи дехтенецкого донька, а віддали они ся дуже молоденькі за одного попа сухотника. — А буйні гірскі дівчині що за трай[1]) за такимъ чоловікомъ? — Бувъ у сторонци красний, прикрасний легінь, Иванъ Коссованъ: отъ и полюбили ся моя неня зъ нимъ. Піпъ умеръ скоро. — Потропопа присилували неню піти за якогось окомана, що звавъ ся Федьковичъ, — неня єго страхъ ни любила, та нищечкомъ усе ся зъ Коссованомъ кохали. — Я єго синъ, братчику, а братъ старшій, Иванъ, и сестри, то само. — Який тривокъ[2]) у нашімъ дому бувъ, ни треба тобі уповідати, бо самъ здоровенький можешъ зміркувати; зросли ми помижи чужі люде, бо якъ ся бувало домівъ навернемъ, то вбиває насъ песій Ляхъ, ни инакъ. — А що моя ненька ни витерпіла! — лишъ хіба оденъ Богъ знає. — Але довго се такъ ни було, — підрісъ мій старшій братъ, а удавъ ся вінъ бувъ зо всімъ у свого батька (Коссована) — гарний якъ який лицарь. — Скорожъ вінъ почувъ ся у силі, заразъ уступивъ ся и за неневъ, и за нами: Ляшокъ ни знавъ уже, що робити, тай повіявъ ся на дідьчу маму, а ми росли при братови на своімъ господарстві, и дуже добре намъ було, — „Люба згуба“ узяти зъ того веремя. — А я за чимъ тужу братчику? — Ти ни годенъ и зміркувати, якъ щастливо ми собі жили! — Правда, що ненинъ рідъ, самі се попи були, насъ зо всімъ бувъ ся відцуравъ, але добрі люде и любили насъ, и жалували насъ, хоть ми байстрюки були, — а вирчи се слово ніхто ся ни важивъ, бо братъ би го бувъ порубавъ.

Мій братъ бувъ дуже буйний. — Удавъ ся вінъ 1848-го року зъ Кобилицевъ, (а Кобилиця, колисъ за него чувъ, мавъ зраду зъ Угри) — та й попацивъ нищасте[3]). — Нашу хату зруйнували, наше господарство спустошили, зиліндрували. — Неня утекли до зятя (а зять бувъ уже удовецъ) а я пішовъ світомъ блукаючи. — Отъ тілько тобі симъ разомъ уповідаю, а якъ ни загину, то більше ще розкажу, аби моя сторія ни пропала. — Ти ни знаєшъ брате, який я нищастливий!

Неня жили у зятя, а грунта наші стояли пустопашъ. Але якъ постановили бицирки такъ староста піславъ за неневъ карту, щоби вертали домівъ на господарство, бо якъ ні, то скаже усе зліцітувати. — Отъ и вернули неня, и зачали на ново господарувати, а Богъ та добрі люде допомогали. — От и справили на ново усе, трохи що ни такъ, якъ давно було. — А кілько мині они усе писували: прийди та прийди синку домівъ, та прийди, — чо тобі ся у тімъ війску пониваряти, коли ти ни сирота ще, богу дякувати. — А гадаєшъ брате, що я пішовъ! — ні, ни пішовъ; а чого, відписуваввъ я неньці, чого маю я домівъ вертати, — аби на мене люде справляли; отъ ади байстрюкъ! Таке въ мене, бачишъ, каменне серце. — Ажъ передъ 3-ма неділями пишутъ зновъ ненька: Синку, я дуже ся постаріла, дуже ослабла. — Коли въ Господа праведного віруєшъ, то верни домівъ хоть теперъ, аби моя праця ни пішла марне на чужі руки, — а цижъ я така бідна нищастлива на чужі діти крірвала, та ні випила ні зіла, а усе старала ся, аби моі дитині притулокъ який лишити? — Або хочъ ти синку, аби ни було мині навіть кому руки на вхрестъ скласти? — Синку, я отце до тебе кровавими слёзами пишу: Збудь ся твоі фудулії, збудь ся того проклятого війска, та верни до рідної твої неньки, — я вже доста за свій гріхъ відпокутувала а коли Господь милосерний простивъ, чому ти мене ни хочишъ простити?“

Прочитавъ я сесъ листъ, тай затуживъ. — Ни така въ мене туга, аби ій можъ розбити, — звернула мене на самъ нашъ новий рікъ; та коби мня була таки добила, то би ліпше було було. — А знаєшъ ти, який я нищастливий? — Слухай: Читвертої днини въ моі тяжкі нидузі приходитъ мині листъ зъ

---

[1]) Єму то присьвятив Федькович свою поезию „Рожа“. Гл. „Поезиі Юрия Городенчука Федьковича. Випускъ вторий“. Коломия 1867. Стор. 56. — *Вас. Лук.*

[2]) Без дати, списаний на 6 сторонах паперу листового 4° канаркової краски. — *Вас. Лук.*

[1]) трай = щастє. — *Вас. Лук.*

[2]) тривокъ = щастє. — *Вас. Лук.*

[3]) впав у нещастє. — *Вас. Лук.*

дому, — пише до мене нашъ громацкий писарь: — Ihre Mutter liegt sterbenskrank; wenn Sie sie noch sehen wollen, so kommen sie gleich per Post. — а я самъ ще дожидаю смерти. — Теперь мині вже лехше, и хоть бихъ мігъ зза пару неділь и поіхати, такъ — ни маю зъ чимъ. Хоть ще бувъ який грейцарь при души, увесь пішовъ на ліки та на лікарі, а трёхъ іхъ платити, то треба, бо я мусівъ, бачишъ, цивільнихъ лікарівъ кликати, — наші войскові дурні якъ саки. — Або ни щістє, або ни таланъ, братчику? — Ехъ Боже милий! — за що мині тілько кари на сему світу, таже я нікому ще такъ злого ни зробивъ!

А зъ дому все ни маю відомости, що тамъ ся дієе. Ненька моя може вже у гробі. — Я писавъ до того писаря, що и якъ я тутъ попацивъ; може вінъ умисне мене ни хоче турбувати, та и ни пише. Якби що доброго, то вінъ би уже бувъ написавъ, бо вінъ мині и ни чужий доводитця: вінъ тримає мою непоту. — Боже милий! — коби ненька моя ще тривали а я абихъ ни загибъ. заразъ вертаю домівъ. — Поли рубаю відъ сего войска, та иду домівъ; може бихъ свої неньці старенькі хоть пару день єі послідніхъ ще осолодивъ. — Та Богъ уже знає!

За твого Тараса красно дякую тай видселаю. Гарно го писавъ. — Ни мігъ би ти мині Тарасову Калину відписати та прислати? — я ій читавъ разъ у „Хаті“ та дуже ми ся подобала, се може найкраща думка Тараса. Танячкевичъ прославъ мині съ кілька дуже краснихъ книжечокъ, а ни писавъ мині, ци дарує ци позичає. Будь такъ ласкавъ, та довідай ся делікатнимъ способомъ, якъ річъ ся має, и відпиши мині, абихъ знавъ, що робити.

Танячкевичъ дуже мині ся зо свого листу уподобавъ. Се має бути щира, божя душа, котра ще світскої та людзкої псоти ни знає. — Дай Боже, аби и ни знавъ. — Ни слова але єго щире, красне серце переплило на папіръ. — Лишъ за тілько ся на него сержу, що ся такъ тратитъ длі мене, — ба на книжки, ба навіть на телеграму. А до чого се? — Я вже всё розпорядивъ тутъ гарно, кому по моі смерти папері моі, кому книжки, и т. д. — Одно мені дуже жаль, що може на чужині вмру, та мене тутъ поховаютъ. — Більше мині нічого ни жаль, — ни маю за чимъ и жалувати, — хіба за моёвъ долевъ?

Що я тобі про мою неню писавъ та и про мене, ни кажи нікому, ажъ хіба я загину и моя неня. — Я тобі отсе лишъ розповівъ, абесъ у посліди знавъ, якъ тай що, — а по моі смерти, братчику, най ни друкуютъ підъ моі поезіі Осипъ Федьковичъ але просто: Юрій Коссованъ або Коссованюкъ. — Се я такъ жилаю, а сесъ мій листъ послужитъ за поруку. — А якби я ни загибъ и вернувъ домівъ, віступивше зъ війска, такъ я заразъ перебераю назадъ своє имя. — Та відай сего ни діждати, бомъ дуже слабий, братчику, дуже, лишъ оденъ Богъ ми віритъ, а нічо ми вже такъ віку ни уймає, якъ та туга. И ни можу ій ся збути, — а дохторі усе покивуютъ головами та кажутъ: ни журітця, та ни журітця. — Імъ добре говорити, а помочи нима кому. Навіть Господь Богъ мене ся відцуравъ; ни разъ збераю ся, Богу помолить ця, та зъ превеликої туги годі.

И Шашкевичъ мині писавъ, Бода прости. — Та вже ни таке щире серце, як у Танячкевича; трошки фудулний, трошки дипломата. — Ни знаю, ци угадавъ.

Що Кобилянский робитъ? — Красно му ся кланяю, тай прошу, най ся ни сердитъ на мене. Я тому ни виненъ, що наші гадки ни можутъ ся зійти до купи, але я єго завсігди сіцую високо. — Коби (вінъ) ся нашому владиці таки поклонивъ та ставъ на Буковині за попа, що би я го любивъ! — Але щожъ, вінъ забажавъ слави привеликої, та коби ся лишъ коли ни каявъ. — Такъ брате Антосю, такъ; але я тебе все люблю, напиши мині коли зъ пару словъ.

Що ти мині Костику про вандрівку на Украіну написавъ, усе твоя правда — Ще би чоловіка забили у Сібіръ, тай тілько. — Я лишъ тиму бажаю Украіну видіти ще разъ, аби тамъ ся нашої поезіі учити. — Але уздрівъ я, що рускої поезіі можна ся и на Буковині и на нашімъ Подоли учити, — коби чоловікъ лишъ мігъ ходити.

Отъ кінчу, братчику, бо низдужаю; богатомъ дуже сегодне та учера писавъ, — та боля мня груди. — Відпиши мині, брате. Жаль мині було, діставше листъ відъ Танячкевича, а відъ тебе ані слова. —

Бувай здоровъ.

Федьковичъ.

На Украіну ни писавъ я нічо, а радъ бихъ дуже зъ кимъ ся тамъ пізнати. — Може би мене Климковичъ зъ кимъ обзнакомивъ. — Та бою ся, що Украінці дуже фудулні, аби мині вітакъ якого сорому ни було.

Семий лист.[1])

Пане брате Костю:

Хрестосъ оскресъ! —

Ждавъ та ждавъ на обіцяний вашъ листъ и т. д., тай дождався — не то що нашего але навіть и рахманского великодня, а щобъ не діждати ся далі и глухої зазулі, сівъ тай пишу до васъ отъ сихъ пару словъ, хоть не дуже прибірнихъ але щирихъ, — не во гнівъ би вамъ братчику любий!

Якъ кажу: ждавъ та ждавъ відъ васъ письма, а далі явъ думати, що може паперю у Львові не стало — не дай Боже! — и лише що зберався вамъ післати аркушку чистого біленького паперю на відписъ, ажъ тутъ дістаю перший нумеръ вашеі „Руси“, — прости Бігъ! — Гарна собі, ні що й казати! а хоть трохи решетовата, то однако мені до серця пристала якъ мідъ!

И ще разъ братчику: Простибігъ Богови та й вамъ и за Русь, и за Правду, и за все, але все таки би пару словъ відъ васъ самихъ мою душечку ліпше звеселило якъ и два аркуші Руси, а коли не вірите, то запитайте нашего пана почмайстра, чи вінъ мене чотири рази на тиждень у своімъ бюрі не видитъ!

— Ergebenster Diener! — Nichts aus Lemberg?

— Bedauere sehr!

— Ich auch! — Ergebenster Diener wünsch ich Ihnen! — Отъ до чого ви мене довели.

А ви сповідали ся у велике говінє? — Коли ні, то я васъ заразъ висповідаю, хоть и безъ патраніля. — Лишъ коби сте всю правду вповіли, бо безъ правди нема „разрішенія“, а безъ него „спасенія“, осъ що! — Це абисте знали, що въ Москалі піду, якъ до мене не напишете, а то не аби коли але таки борзо! — Хіба я вже не знаю „превосходно gavoріть?“ — Богдай васъ! — Але до сповіди.

Що стало ся зъ моіми „синими пюрцями“[2]) у Відни? — Чи не пішли они лишъ долівъ за водою? — ні, за — Прусами, або за Страхопудомъ (не при честнихъ згадуючи). Бо у моі пусті коробці не можется помістити, якъ може хто манускриптъ до печати взяти, и — цілий оденъ рікъ тримаючи — авторови навіть и „у.....я“ не сказавше, не то що аби єго увідомити, якъ и на чимъ діло стало. — Такъ погостивъ и мій сердешний „шестий поменникъ смерти Тараса“, такъ погостило и моє „Перше посланіе“, що го заславъ, якъ рецепісъ каже, на руки докторя Шушкевича. — Може „Правда“ встидаєтся моі негиблёваної музи? — Нехай не боітся моя кришечка; не ме она єі більше въ очи лізти. — А гарні кавалочки я діля неі прилагодивъ!.... Да нехай собі здорови на сволоці порошкомъ припадаютъ, коли такъ!

Оногди, — у середу отсе — найшло мене несподіване Лишенько, да таки собі не аби яке але німецке, братчику мій любий: — Отъ що: приіхавъ офицеръ відъ жандарівъ, и мусівъ я єму на письмі подати, якоі я гадки о Голуховскімъ, Дідицкімъ, Головацкімъ, нашімъ Гакмані, и о васъ деякихъ. — Я коротко описавъ що знавъ, да не забавомъ мушу докладний мемоаръ усего того списати и єму подати. Не о малу річъ тутъ ходитъ; Голуховский виситъ лишъ на волосочку, а може и Гакманъ; (я ся не радую але дай Боже! —). А васъ прошу братчики: пришліть мені листи, часописи, брошури и т. д., котрі би могли досвідъ датл, що наша партія зъ австрийскимъ правительствомъ держитъ. — Кожду річъ, що сего тичится, треба би підзначити, а то виразно. — Ще би мені знати треба, коли Костомаровъ стараєся о катедру у Львові, и якимъ способомъ єго відтрутили. — вітакъ зновъ: що Ку-

---

[1]) З дати 18. мая 1867, списаний дуже старанно на чотирох сторонах білого паперу листового 4°. — *Вас. Лук.*

[2]) Надруковані у другім випуску поезий що вийшли в Коломиі 1867 р. на стор. 45—47. — *Вас. Лук.*

ліпшъ теперь робитъ и де вінъ ся обертає. — Діло не аби яке але дуже-дуже дуже важне, діля того васъ молю, зъ прислôмъ документівъ не ждати другої зазулі, бо я у великімъ клопоті. Сей листъ мій скоро го прочитаєшъ, вержъ у пічъ, а на вашу кореспонденцію и артикули газетні берітъ добре сáму![1]) — Якъ називається той референтъ у міністерії, що рускі книжки, а найпаче шкільні, перезерає, и хто вінъ є?

Що стало ся зъ моімъ букваремъ? — бо чернівский консисторъ сказавъ, що не має такого референта, аби го умівъ скритикувати. — Чистий мені консисторъ! — Але сміхъ би бувъ не аби який, якби мій букварь у Львові випечатався!... не треба би нашему консистореви и въ лице харькнути! — Шкода — якъ той казавъ — ходу до пустого роду!

Що зъ нашимъ театромъ? — ще не оживъ? — робітъ що робите — бо єго конче намъ треба! — А коли Богъ поможе — то давайте мені знати, бо я мою фрашку: „Такъ вамъ треба“ зо всімъ переначивъ, и може би хоть теперь уздріла світа. — Перший актъ Добушя такожь зо всімъ готовий и може вже стати на подри, бо вінъ такъ уложений, що можна го и самого безъ решта чотири актівъ — грати

А за симъ словомъ, пане брате Костю, клонится вамъ и всему товаристу

Яко щирий побратимъ

Федьковичъ.

[18]/5 [1867].

Адреса. J. Fedkowicz in Putilla. An S-n Wohlgeboren Herrn Konst. Horbal, Herausgeber der ruth. Zeitschrift: Rusj in Lemberg. Ring N-o 234. recomandirt.

Осьмий листъ.[2])

Добрийдень! —

Не гнівайтеся, любчику, що ажъ теперь вамъ даю відповідь, але я такий теперь заклопотаний, що мені дивно, якъ я и на сихъ пару слівъ мігъ ся зважити. — Ажъ теперь вамъ вірю, що тото є клопітъ та жура, и якъ чоловікъ може въ апатию впасти; не впасти але пропасти, бо я рахую кождого чоловіка за пропавъ, що въ ню въпавъ. — Отъ и я; — да така мабуть божа воля, ні що и робити.

Справі, о котрі я вамъ писавъ, ще не ма кінця, бо я стараюся викрутитись, т. є., не дати правительству ніякої відповіди, хіба би мене приконопадили. Да за дві неділи найдалі — міркую, що річи буде конецъ; удастся мені виховзтись — добре, а ні — такожъ добре, а я тебе увідомлю о всему якъ зможу и якъ трохи зъ своі апатиі продрюхаюсь. — Да я дуже боюсь, у ні затетеріти на віки. — Пропавъ я сараку!...

Я нашъ нарідъ цілимъ серцемъ люблю, и душя моя віщує, що єго велика доля жде, але аби го львівска громада поклала на ноги — не вірю. — Сторія знає богато самозванцівъ-демагогівъ, що ще дуще кричали та объ народнімъ гаразді бідкались, а претціля съ того народу шкуру драли а на решті на сарганъ продали. — Сторія въ очи коле; бою ся, аби на решті и намъ іхъ не виколола.

Що я тому бродзкому добродієви такий великий у очехъ, що вінъ мене у 17. числі „Руси“ такъ гарно звеличавъ? — Не дурно то нашъ нарідъ приповідає, що „свиня не ззістъ доки не обваляє“. — Подякуйте, ласкави будьте, львівскі громаді відъ мене за „почестне“, и скажітъ ей, що най ся не боітъ, що я ей своіми „безцінностями“ ще коли ся надокучу. — Державъ Богъ Андрушка й безъ того окрушка. — Це якъ кажете?

Авербахъ козирь-писарь, ні що й казати! Нарідъ безъ усеі народности, безъ усеі поезиі, якъ німецкий, ще ледви хто ліпше відмалювавъ якъ вінъ. — Але для руснака, зъ роду поетичного, авербахови письма хіба тілько варта, що діля псіхолога, и то лишъ діля того, що хоче спосібъ гадки німця-селянина, т. є. хлібороба, знати.

Німчики мене братчику доідаютъ. — Кажутъ зрікати ся свого народу, свого краю, своі музи, або подякувати імъ за пенсію. — Я на послідне приставъ; — теперьже відки жити? — — Я гадавъ піти до Коломиі и тамъ яке белетристичне письмо основати. — Але почестне бродзкого пана добродія примусило мене, и свої музі ледащі подякувати за хлібъ-сіль літерацку, а самому стати на громадзкого писаря. — Діло дуже прозаічне але пожиточне. — Щожъ робити!....

Ще васъ молю благаю, братчику, мабіть уже у останне, абисте були такі ласкави, сами написати до Вахнянина, най мені відошле усі моі манускрипти, не давше іхъ у печатню, а ви пришліть мені мій букварь и ті поезиі, що бувше въ мене — іхъ до Львова взяли. А нашимъ редакторамъ тамъ скажітъ, аби моє имено не важили ся у своіхъ газетахъ споминати ні друкувати, бо мені не тяжко до Львова поіхати да и іхъ обдрукувати, але не друкарскимъ калиломъ а гуцульскимъ топорищемъ. Мені теперь однаково: пропала честь, пропавъ хлібъ, найже пропадає и вікъ, хоть мій а хоть чій.

А за симъ словомъ бувайте здорови пане Костю, и не забувайте еві практики, що хто не слухає здорового розуму, тотъ муситъ опісля слухати бродзкихъ дехтярівъ, се васъ щире радитъ

вашъ вірний

Федьковичъ.

НАШІ ІЛЮСТРАЦІЇ.

Памятник кошового К. Головки близько каменської Сїчи. [Гл. ілюстр. на стор. 328]. — Хрест має висоти 3 аршина, на нім з заходу слідуюча напись: „Во има ѻца и сна и сго дха здѣ опочиваєтъ Рабъ Бжій Константин Гордѣевич, ятаманъ кошовый: славнаго войска запорозкаго а куреня платнѣроскаго: Прѣстави ся року ⰰⱞⰻⰳ мая д числа“. На всхідній части висічене розпятє.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Фундация князя Острогського. Яко памятку по князях Острогських має Тернопіль церкву мурована в середині міста длятого звану середньою, збудовану кріпостно з широкими мурами, і 230 морґів поля яко фундацию для бідних, але честних, знемощілих міщан тернопільських, що не в силї заробити собі на хлїб насущний. Фундация ся була по недавні часи при церкві а взглядно при парохиї тернопільській. Така-ж фундация Острогського єсть і для міщан обряду римсько-католицького і досї при парохиї тернопільській латинській. Перед кількананцяти лїтами віддїлилась фундация, що була при парохиї руській від заряду церковного і утворила власний окремий заряд. Той заряд поставив зараз каменичку о однім поверсї на притуловиско підупалих старців-міщан. І завдяки сїй фундациї має притуловиско 13 людий, а то 8 мужчин і 5 женщин, а окрім того єсть оден управитель-надзорець, одна слуга і одна кухарка. Поле пускає заряд в наєм по 10 злр. від морґа, одже має річного чистого доходу 2.300 злр., то значить утриманє одного виносить річно [з управою і услугою] 176 злр. 92½ кр. бруто, або місячно коштує утриманє одного 14 злр. 74 кр. Старці ведуть житє безжурне, мають готову ложку, миску, постїль, услугу, все на свій час, тілько їх і клопоту, що мусять пильнувати години. О одній годинї встають і йдуть на молитву до каплицї, котру мають у себе в заведеню, о одній годинї йдуть їсти, о одній спати. Вже сам будинок догоджує чувству руському; яко одинокий будинок публичний руський в містї руськім, представляє ся гарно. Стоїть при улицї Микулинецькій на виднім піднесенім місци з парком розкиненим на косогорі поза каменицею, огороджений зелїзними штахетами і з гарними сходами ведучими горі до будинку заведеня. Виглядає він на княжу вілю, котра лїтом відбиває справді найкраще понад всї тернопільські будинки і визначає ся здоровим воздухом. Будинком тим причинив ся заряд дуже до окраси міста, — і поставивши на каплицї, уміщеній посеред будинку, камінний хрест трираменний, виставив знак промавляючий і для несьвідомих, що то єсть будинок руський і надав єму вид домінуючий, як то пристало в містї руськім.

---

[1]) брати сáму = уважати, розважати. — *Вас. Лук.*

[2]) Без дати, списаний на чотирох сторонах синього листового паперу 4°. З тексту виходить, що лист написаний в р. 1867. — *Вас. Лук.*

Замітка про драму „Кара Божа“. В Ч-ї 15-ім „Зорі“ в замітці М. Чорноморця про нову драму Боярської „Кара Божа“ є догадка, що ся драма мабуть зліплена з творів Кропивницького, Старицького і инш. Як можна догадуватись по змісту виложеному М. Чорноморцем, то драма ся не що друге як переклад московської книжки „За батьковскій грѣхъ, повѣсть изъ украинскихъ преданій И. К—го“, (надрукованої у Москві в 1890 році), на українську мову з розділом на дії і сцени з малими відмінами, без котрих неможливо обійтись як з оповідання робити драму. Книжка ся є лубочне видання і так підходить змістом до драми Боярської, що як її читаєш, то наче бачиш на сценї драму Боярської. **М. Оленин.**

Памятник Т. Шевченка у Львові. На памятник обіцяли прислати свої роботи далї [гл. Ч° 14 на стор. 278] пп.: 58) Софія Подолинська з Деревнї; 59) Олена Породко з Глинська; 60) Мария Підлисецька з Добрян; 61) Кльотильда Вариводівна з Кального; 62) Мария Соболевська з Шупарки; 63) Софія Мосєвичівна з Будинина; 64) Мария Мосєвичівна з Будинина; 65) Зиновія Пясецька з Вишенки; 66) Наталія Тишкевичівна з Желдця; 67) Мария Тишкевичівна з Желдця; 68) Олена Кисїлевська з Лятача; 69) М. Пеленська з Журова; 70) Олена Лаврівська з Одрехови; 71) Софія Лаврівська з Одрехови; 72) Люцина Чемеринська, 73) Мария Чемеринська і 74) Олександра Чемеринська — всї з Будзанова; 75) Мария Пелюх, дочка дяка з Будзанова; 76) Софія Поповичівна зі Стрия; 77) Ольга Бачинська зі Стрия; 78) Олена Гафтуняк; 79) Мария Беца; 80) Мария Дзьомбак; 81) Іванна Бігун; 82) Олена Маркевичівна; 83) Мария Маркевичівна; 84) Доця Дзьомбаківна; 85) Савина Каєтановичівна; 86) Мария Бойчуківна; 87) Мария Грималюківна; 88) Мария Скіцко; 89) Мария Паращуківна і 90) Параска Парійчуківна — всї дівчата селянки з Тишковець. Заходом п-нї Теодори Анастазієвської надіслали вже свої працї а то вишивки і ґердани ось які дівчата-селянки з Іванкова: Мелянія Гайдамахівна, дочка бувшого посла; Ганна Процківна, дочка стельмаха; Софія Пакуляківна, служниця; Ганна Пакуляківна, служниця; Кароліна Мілєр, сирота по дяку; Анастазия Деревенко, окінчена школярка; Ганна Беньковська, дочка ґосподаря і Катерина Солтусівна, дочка ґосподаря. Дальші зголошеня приймає *Ірина Герасимовичівна* в Янові під Львовом [Галичина, почта в місци].

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. З великим жалем мусимо поділитись з нашими читачами сумною звісткою, що одеський український збірник „Запомога“, про котрий ми оповіщали в 9 числї (стор. 178) „Зорі“, задля причин, цілком незалежних від впорядчика того збірника, не буде друковатись. — Ц. к. краєва буковинська Рада шкільна розпорядком з 1. нов. ст. вересня 1892 до Ч. 2144 завела уже з початком сего року шкільного для шкіл народних в Буковинї „Буквар“ Омеляна Поповича, окружного інспектора, затверджений ц. к. міністерством просьвіти і виданий в ц. к. накладі шкільних книжок у Відні. „Буквар“ Ом. Поповича уложений зреформованою фонетичною правописию Свг. Желехівського [такою самою, якою видає ся „Зоря“ і инші наші виданя]. — Проф. Ів. Верхратський зладив і видав окремою брошурою „Списъ важнѣйшихъ выразівъ з руської ботанічної термінольоґії і номенклятури з оглядом на шкільну науку в висших клясах ґімназиї“. Головною основою до руської ботанічної виразні і назовнї служили шан. Авторови знадоби поміщені в его ділї „Початки до уложеня номенклятури і термінольоґії природописної народної“, виданім в рр. 1864—1878 (Вип. I—VI), а також і другі одвітні материяли, збирані ним межи людом в ріжних сторонах в Галичинї і на Українї. Окрім сего проф. Ів. Верхратський помістив в „Archiv für slavische Philologie“ студию під заг. „Über die Mundart der galizischen Lemken von I. Verchratskij“. — Товариство імени Шевченка у Львові одержало сими днями концесию на свою книгарню. Друга руська книгарня у Львові то річ немаловажна і сьвідчить о культурнім поступі Русинів. Сподіватись треба, що нова книгарня, віддана в добрі руки, причинить ся чимало до зросту нашої словесности і розширена кругів читаючої публїки як серед інтелїґенциї, так і серед простолюдя. **Василь Лукич.**

ТОВАРИСТВА.

„Днїстер“. На се перше руське товариство взаїмних убезпечень від огню зложили виключно самі Русини галицькі і буковинські основний капітал в сумі 50.000 злр. Всїх членів основателїв має нинї „Днїстер“ 350, між тими: інтелїґенциї сьвітської 148, сьвящеників 137, міщан і селян 65. На загальних зборах 29. н. ст. червня вибрано раду надзираючу і почесного президента в особі Его Ексц. Митрополїта Сильвестра Сембратовича. Президентом товариства є радця висшого Суду краєвого Теофіль Бережницький, его заступцем о. Ол. Торонський, директорами др Д. Савчак і адвокат др Ст. Федак, технїчним директором адвокат др А. Горбачевський, а его заступцем Осип Ярембецький. Виконуючи поручене Ради надзираючої, дирекция „Днїстра“ покінчила в двох місяцях широкі вступні роботи орґанїзацийні, іменувала по судових повітах делеґатів, назначила аґентів товариства і, підготовивши ділo обезпечень, починає его дня 15. н. ст. вересня сего року.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Против холєри, написав Др Е. Крижанівський, ординар шпиталю повітового, лїкар ц. к. желїзниці державної в Бучачи. [Видавництво людове. Рік XI. Томик 8. Місяць: Серпень]. — Львів 1892 р. 15 + 1 нен стор. 16°. Ціна 6 кр.

Нові арстрийскі гроші (або нова валюта). Відчит посла Ол. Барвінського при нагоді відкриття філії „Просьвіти“ в Камінцї Струмиловій дня 18. н. ст. червня с. р. — Львів 1892 р. 14 стор. 16°.

Австро-Руські споминки М. Драгоманова. Частина пята. [Літературно-наукова бібліотека. Книжка 15]. Накладом Івана Франка. — Львів 1892 р. 331—456 стор. 32°. Ціна 10 кр.

Финляндія и Сахара. Написавъ В. Чайченко. [Вид. товариства „Просьвіта“ Ч° 147. Рік 1892. Книжочка 8]. — Львів 1892 р. 47 + 1 нен. стор. мал. 8°. Ціна 12 кр.

Списъ важнѣйшихъ выразовъ зъ руской ботанічнои термінольоґіѣ и номенклятуры зъ оглядомъ на школьну науку въ высшихъ клясахъ ґімназіѣ, зладивъ Иванъ Верхратскій. — Львів 1892 р. 48 стор. вел. 8°. Ціна 30 кр.

Галицко-русская библіографія XIX столѣтія дополненная русскими изданіями вышедшими въ Венґріи и Буковинѣ (1801—1886), составилъ Иванъ Ем. Левицкій. Выпускъ XXVI. — Львів 1892 р. 433—456 стор. 4°. Ціна 1 злр. = 1 руб.

Przewodnik po Galicji i Bukowinie — Ad. Tad. Nowakowskiego, — Краків 1892 р. Ціна 60 кр.

б) періодичні виданя.

Учитель [1892. Ч-а 1—15]. Вірші: Павла Кирчова — Просьвітителям (1). Розвідки: Коротка істория педаґоґії, з нїмецького пісьля Л. Кельнера (1—4, 6, 7, 9, — 15). Л. С. — Має і винен (Habet i debet) в ґосподарстві перв чоловіка (1 і 2). Стефана Ковальова — Екзамін або попис річний молодїжи в народній школї (2). А. Торонського — Ґімнастика шведска (3). І. Зелича — Про воду (4, 6 і 7). В. Коцовського — Огляд українсько-руської літератури (4—12, 14 і 15). Ст. Ковальова — Рахунок проценту (4, 8—13). Як Миколаєвича — О карности шкільній (5). К-о — Справа правописна (5), Вечерок в 31-ліtні роковини смерти Т. Шевченка, устроєний учениками руської ґімназиї у Львові (6 і 7). Л. С. — Як заховати здоровле і жите дітий (8). Д. Дмитерка — Практична ґіґієна шкільна (9—12). В. Вільхівського — Народня школа на Українї (13—15). Управильненє правописи (13). Л. С. — Про вихованє наших дівчат (14 і 15).

СПРОСТОВАНЄ ПОХИБОК.

В повісти В. Чайченка **„На роспуттї“** в Ч-ї 13. всюди де надруковано „Ганя“ треба читати „Галя“. — В статї О. Колесси **„Дві мало знані поезиї Т. Шевченка“** на стор 276 стовп. 1 вірш 8 з долини — замість: „панів і богачів“ має бути: „панів-богачів“; стовп. 2 вірш 43 з гори — замість: „Уступ сей, цїла“ має бути: „Уступ сей і цїла“, — а вірш 53 з гори — замість „але“ має бути „аж“; на стор. 295 стовп. 1 вірш 23 з долини — замість „несячи“ має бути „носячи“, а стовп. 2 вірш 18 з гори — замість „Уступ“ має бути „уступ“; на стор. 296 стовп. 1 вірш 26 з долини — замість „наведелій“ має бути „наведеній“, а стовп. 2 вірш 4 з долини — замість „ригали“ має бути „ржали“.

Впорядчик части літературно-наукової **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIII.

Виходить у Львові -ого і 15-ого кождого місяця в обємі півтретя аркуша.
Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. [для заграниці 6 руб., або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Одно число коштує 30 кр.

1892.
У Львові
15 (27) вересня.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциєю непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин.

Ч. 18.

НА РОСПУТТЇ.

Повість В. Чайченка.

(Далї.)

Ось через віщо стало ся так, що економія та Радівська громада були довгий час запеклими ворогами, що ніколи не покидали чигати один на одного. Галушківський мав силу [він звав її „правом“] і гнітив мужика тією силою; мужик її не мав і дошкуляв Галушківського тим, що де міг, там користував ся з економічного добра, кажучи:

— Все це наше, бо з нашої крови та поту.

Чи по правдї він робив — про се не будемо балакати, бо незручно питати ся про правду там, де панують Галушківські, — але тільки він так робив. Галушківський ненавидів його, а він Галушківського. Галушківський де міг латав його нагаєм — без сьвідків — і мужик одного разу спробував це зробити. З того повстав позов про луку і позов той не міг, звісно, зробити кращими відносини промiждо мужиком та економією, і запекле, роками вироблене, застаріле, таке, що́ вже вкоренило ся в душу, ворогування тільки побільшало.

Пара Гуцулів.

В такому становищу стояла справа, як Гордій сам став ґосподарювати. Нічого й казать, що відносини одразу одмінити ся не могли і треба було на це довшого часу та лагідного поводіння з селянами. З самим Гордієм Радівці мало діла мали, а більш з Олійниченком, тим і знали Гордія мало. Ту річ, що Гордій не займав їх за луку, вони, знаючи, як досї економія з їми поводилась, вияснили тим, що „мабуть панови не пощастило“. Що-ж до Олійниченка та конторника, то хоча вони й вигнали Галушківського, але самі поводились з людьми ні трохи не краще, коли не гірше, роблючи це звісно, так, щоб про його Гордій не знав. Олійниченко, так саме, як і Галушківський, мав завсїгди при собі нагая і не минув дурно випадку попобити кого з найманих робітників чи з таких людий, що худоба їх була у шкодї. Опріч того, він мав звичай завсїгди нахваляти ся:

— Стрівайте ви! уберемо ми вас у шори, мужлани!

Останнє слово він позичив у Галушківського і себе за мужика не вважав, а думав, що він уже „на управительській лінії“ і задля того скинув чумарку і ходив у „жакетцї“.

Конторник-же користував ся з усякої змоги обдурити людий, записуючи днї або рахуючи плату, і вмів так робити, що бариш од цього йшов до його у кишеню. Правда, все це Гордій міг-би помітити, як-би пильнійше придивляв ся. Але його досї заціkавлювала сама хліборобська робота, — він залюбки їздив на поле і ходив дивити ся на инші економічні роботи, але клопіт з найманими людьми і таке инше він кидав на Олійниченка та на конторника, бо не мав у тому нічого цікавого і думав, що досить буде, як що він переглядати ме їх рахунки. А тим часом все це була така річ, що не могла ні трохи одмінити у Радівців погляди на економію. Вони поводились

з нею так, як і за Галушківського, і „шкоди“ на полі, в лісі, на баштані були досить часто. Спокійнійший та практичнійший, ніж Гордій, ґосподар, дав-би раду швидче і запевне знайшовби — хоч може й не зараз — якого способу впевняти селян, що він зовсім не бажає воювати ся з ними, — але непрактичний та палкий Гордій не знаходив його. Спершу він терпів такі шкоди, але один випадок обурив його.

Одного разу, пісьля декількох уже шкод, Гордій пішов сам на поле і вздрів у молодій пшениці пару коний. То був час сїножатній; сумежно з цим Гордієвим полем починала ся мужича земля, а на їй якийсь добродій з Радівців косив сїно. Недалечко стояв якийсь порожний віз. Гордій підійшов до добродія і сказав:

— Чи то ваші коні?

Добродій — великий рябий чоловік з понурим поглядом, — повернувсь до Гордія, глянув і вздрів одразу своїх коний у шкоді.

— Ах, ви-ж прокляті! — закричав він і побіг до їх.

Гордій швидко пішов за їм. Рябий мужик добіг до коний і хотів їх ухопити. Але коні злякались, що він так на їх наскочив та й кинулись на бік, без жалю толочучи гарну пшеницю. Це ще більш уразило Гордія. Рябий мужик почав ганяти ся по пшениці за кіньми, кленучи їх на всї заставки, але вони не давали ся. Добра частина лану була вже змережана стежками од кінської та од людської біганини. Нарештї мужик піймав спершу одну, а тодї другу коняку і повів їх до воза. Але Гордій, не спускаючи його з пшениці, переняв його.

— Нї, так не можна робити, — сказав він, беручись рукою за поводи. — Ви в день тут косите і не бачите, що ваші коні у шкодї, а тодї ще витолочуєте стільки пшениці. Я не дам вам коний, поки ви заплатите мінї за спаш.

— Одчепіть ся, пане! — одмовив рябий мужик, одкидаючи Гордієву руку. — Хіба я їм велів туди йти, чи що, що ви до мене причепились?

— Я того не знаю, я знаю тільки те, що ви не маєте права мінї пшеницю витолочувати. Я не пущу.

І Гордій знов міцно вхопив ся за повіз. Мужик сїпнув його з рук. Гордій не подавався. Мужик зненацька пустив зовсім повід, скинув шапку і почав прохати:

— Пустїть, пане, — їй бо не доглядів. Вона проклята личина така, що її й не вздриш, куди втече. Пустїть, спасибі вам!

Мужик почав кланяти ся, хитро поглядаючи на Гордія. Але той дуже вже був роздратований з усього того, що досї було і не хотів пустити.

— Нї! — сказав він.

— Пустїть, — поклонюсь вам!

— Нї!

— Так геть-же к чортам! — скрикнув несподївано мужик і штовхнув Гордія так, що той поточивсь і випустив поводи з рук. Ту-ж мить мужик ухопив коні, смикнув їх і за хвилину був уже коло свого воза.

Навкруги не було видко нїкого. Сам Гордій не міг нїчого зробити. Він повернувсь і пішов до дому.

Цей випадок страшенно його обурив і він зважив ся першого-ж, кого застукають у шкодї, потягти до суду. Дожидати цього довелось не довго. Через кільки день Олійниченко зайняв волів. Пішло дїло до суду. Опріч Олійниченка, сьвідками було ще кільки Радівців, що робили на полї тодї, як Олійниченко займав воли. Олійниченко казав, що зайняв їх на Гордієвому, а Радівцї, що нї, що воли тільки коло межі були. Суддя не міг дорозумувати ся правди, але бачучи, що таких сьвідків, що обстають за обвинованими більш — виправив їх. Страшенно сердитий повернувсь Гордій до дому і знов таки через кільки часу, піймавши двох у своєму лісї, як вони там чубали, подав до суду. Цього разу сьвідками були наймити з економії і мусїли обстати за Гордієм. Суддя, маючи на увазї те, що обвинованчені ще й одбивали ся, присудив їх обох — Семена Голованя та Петра Кавченка — до тюрми. Гордій не сподївавсь такого суворого присуду і сам не радий був йому. Але другого-ж дня він міг знову обуритись, бо, помщаючись за цей присуд, Кавченкові та Голованеві парубки, вкупі з иншими, загнали більш десяти пар волів до Гордія в хлїб на всю нїч і витолочили не одну десятину.

Таким побитом відносини проміждо громадою та економією зробили ся гострі. Гордія це все страшенно дошкуляло, і він звичайно обурювавсь на Демида, як той казав, що цього могло-б і не бути.

— Та як-же-ж могло-б і не бути? — сперечавсь одного разу Гордій, сидячи у-двох з Демидом у його в садку. — Адже не я їх займаю, а вони мене.

— Не знаю, — казав замисленний Демид, — але я маю таку думку, що нї з того, нї з сього людина не полїзе гризти ся. А коли вона се робить, то се запевне тим, що відносини ваші ненормальні.

— Ат! це все ідеалїзм твій! Нї, я бачу, що треба дуже й дуже переглянути свої погляди на народ, на мужика. Тепер тільки бачу, що одна річ — читати наших белєтристів-мужикофілів, а друга зовсім — жити з тими-ж таки мужиками.

— Запевне, що инша річ жити, нїж читати, але-ж чим винні наші ті белєтристи?

— Тим, що вони мене одурюють. Тим, що вони описують мінї мужика не такого, який він є справдї, а иншого, повитого поезиєю. Такого мужика тільки й знаєш, такого тільки й любиш, а як взнаєш справжнього!...

Рордій махнув рукою і хотів устати, але Демид припинив його питанням:

— Ну, та що-ж справжнїй?

— Що? Ти ось кажеш, що моя з їм гризня — це послїдок економічньої борнї і не можна за це мужика обвиновачувати. Нехай і так! Але-ж візьмемо инші речі, візьмемо цей народ хоч з погляду українського национального питання. Народ твій пхаєть ся в пани, нївечить свою мову, нївечить одежу, звичаї. Хіба це не правда, що балакаючи з „паном“, мужик силкуєть ся ламати язика на московський кшталт? Не знаю вже, як вони там проміж себе балакають, а що з інтелїґенциєю!...

— Не таке, може, воно й страшне, як ти кажеш, — одмовив Демид. — Бачить народ, що московською мовою балакають осьвічені люди і собі хоче засягти тієї осьвіти. Він думає, що тільки московською мовою і може її засягти, думає, що московська мова прикмета у осьвіченої людини, бачить потім, що й з практичнього боку московську мову користно знати — от тобі те через віщо мужик ламає мову і таке инше. Дай-же йому українську осьвіту і він цього не робити ме.

— Українську осьвіту? — перепитавсь Гордій. — А якже йому даси українську осьвіту, коли він сахаєть ся української книжки?

— Відкіля це ти взяв?

— Хіба не правда, що письменний вкраїнський мужик не хоче вкраїнської книжки читати?

— Але-ж ти забуваєш, що він у росийській школї вчив ся. А друге: і він тільки с п е р ш у сахаєть ся вкраїнської книжки, бо звик до того, що є самі московські, „панською“, як селяни кажуть, мовою писані книжки.

— Панською! — скрикнув Гордій. — Це дуже характерно! Вони не вважають свою мову й за мову, вони вважають росийську мову не за мову иншого народу, а тільки за мову п а н с ь к у і, пхаючись у пани, кидають свою, а її беруть. Нї, тут вкраїнські книжечки не пособлять! Треба виробити вкраїнську інтелїґенцию велику, щоб вона балакала по вкраїнському, щоб мужик почув українську мову і з панських уст і побачив-би, що й пя мова може бути „панською“.

— Цїлком згожуюсь з тим, що ти кажеш і тільки роблю один додаток до твоїх слів: а щоб народ міг почути, як балака по вкраїнському інтелїґенция, треба, щоб інтелїґенция жила по селах та заходила ся коло осьвіти народньої, — тодї тільки й зникнуть усї оті несимпатичні з-явища. А поки я не можу так дуже обвинувачувати наш народ. Він справдї часом у цїлковитій темряві блукає. Треба повсякчасньої упертої культурної працї, треба...

— Ат, треба! — перепинив його одразу Гордій, затого скрикнувши, — а на що треба?

— Як, на що треба? — хотів був сказати Демид, але Гордієви не треба було одмови:

— Еге, на що треба? — ще раз запитавсь він. — Адже, правду кажучи, все це брехня. Я сиджу оце з тобою і балакаю про народ, про просьвіту, про вкраїнську інтелїґенцию,

а там в душі невідступне питання: а на що? Це все нїсенїтниця! Нї, ти мене не розумієш. Я бачу. Але-ж ти не можеш мене розуміти тим, що не знаєш, що щоб я нї робив, щоб я нї балакав, але думки в мене завсїгди про одно: на що це все? Бачиш: не просьвітна чи яка инша дїяльність нїсенїтниця, а нїсенїтниця єсть все те, що ми робимо. Усе, і твоє теж! Ну, ти сидиш у школї, лїчиш, осьвічуєш народ, — ну, а на що це все?

Гордїй скочив і нервово заходив по стежцї.

— На те, — одмовив Демид, — що я бажаю цьому народови добра, що я хочу, щоб цї люди були щасливїйші — більш любили та менш злували. І ще на те, що я люблю свій край і хочу, щоб прокинулось його национальне самопізнання і щоб він зробився дужий та могутний. На те, що я люблю Україну.

Гордїй одразу повернувсь назад і став перед Демидом коло столика.

— Україна! — скрикнув він. — І я колись любив її, молився на неї! Але-ж слухай: ти вмреш, і що тобі тодї Україна? Хіба ти її понесеш з собою в труну? Не кажи менї, що вмирають одиницї, а народ живе! Я це знаю! Але що-ж менї, тій одиницї, з того, що народ жити ме і тодї, як мене їсти ме хробаччя? Та й чи жити ме? Хай Україна зробить ся дужа, могутня, — що з того? Чи не могутний був Рим? Або Картаґен? А де вони? Що од їх зостало ся? І що зостанеть ся од України? І що зостанеть ся од усїх людських Україн? І що зостанеть ся од усїх людий, од усієї землї?

— Ну, ти зазираєш на мілїйони років наперед.

— Так инакше-ж я не можу! Зрозумій-же ти, що я у всьому цьому не бачу мети. Зрозумій-же ти таку річ. Людина робить і бідкаєть ся і силкуєть ся придбати собі найбільше щастя, але-ж це щастя скінчить ся смертю і все повернеть ся в нїщо. Народ дбає про свою культуру, силу — про своє щастя, але-ж він умре і все повернеть ся в нїщо. Людськість колотить ся, відколи сьвіт стоїть, геж за своїм щастям, але-ж і вона вмре і все повернеть ся в нїщо. І навіть земля, що на їй людськість живе, — вмре і навіть, кажуть, уся сьвітова система завалить ся. Що менї до того, що це зробить ся через мілїйони років, коли я знаю, що все, цїлком усе, що я почав-би робити, повернеть ся в нїщо, бо його присуджено до знищення, до смерти? Як я можу що робити, коли я знаю, що все, що я зроблю, веде до самої смерти, до знищення? Скажи!

Гордієве обличчя збліднло, губи нервово тїпались ся, очи палали.

— А почому ти знаєш, — спитавсь Демид, — що все це справдї так, що вся людська дїяльність кінчаєть ся тим актом, що ми звемо смертю?

— Бо я не бачу нїчого, опріч цього акту!

— То що? Коли так, людина, бачучи, що сонце зайшло і стала нїч, могла-б сказати: я не бачу нїчого, опріч ночи і тим все кінчаєть ся нїччю.

— Так чим-же воно кінчаєть ся?

— А ти знаєш, чим воно починаєть ся?

— Я не знаю нїчого, усї ми нїчого не знаємо.

Was man nicht weiss, das eben brauchte man,
Und was man weiss, kann man nicht brauchen.

Демид похитав головою.

— Як-же ти можеш так безапеляцийно рішати питання, коли ти нїчого не знаєш?

— Але-ж нїхто нїчого і не може знати?

— Тепер — еге! Але почому ти знаєш, що минуть віки і становище не одмінить ся? І невже ти думаєш, що те, що повстало, повстало без нїякої причини? Все, що ми бачимо круг себе, доводить нам, що без причини нїчого не повстає. І коли такий закон панує в частинах, то невже льоґічно буде думати, що цїле, сьвіт могло-б повстати без причини?

— Се-б то: істнїє Бог? — зло спитавсь Гордїй.

— Істнїє Бог! — одмовив Демид устаючи і очи йому заблищали. — Істнїє причина, істнїє Бог!

— Покажи менї Його! — скрикнув Гордїй, ставши проти Демида з стисненими кулаками.

— Я не можу тобі показати Його самого, — я тільки тобі показую, що Він істнїє.

Демид теж вимовив це палко. Обом їм перехоплювало дух.

— Істнїє! Коли Він істнїє, так нехай Він скаже, на віщо Він присудив усе до смерти! Хай покаже менї свою мету!

— Коли істнїє причина, істнїє й послїдок, істнїє й мета!

— Яка?

— Я не знаю, яка саме, але я певен, що мета ця добро — і що прийде час, коли люди зрозуміють її, але зрозуміють не самими міркуваннями, а шляхом невтомної упертої працї.

— Ха-ха-ха! Істнїє мета! Що-ж менї до того, що вона істнїє. Менї треба знати її — тодї я тільки й можу спокійно жити, тодї тільки я можу що-небудь робити. А поки — все це іграшки, нїсенїтниця, всї цї школи, лїки, книжки! Все це нїчого не варте!

Гордїй зупинивсь і змовк на хвилину, а далї почав знову:

— Еге, не варте! Хоча, звісно, ти можеш сказати, що нї трохи не вартнїйше гризти ся з мужиками... Але-ж зло моє гризеть ся, зло! Ат, ну його к чорту! — скрикнув зненацька Гордїй з невимовною лютістю і кинувсь геть. Демид не спиняв його. Вибух цей і здивував, і не здивував Демида. Він уже давно помічав, що з Гордїєм робить ся щось неневне, але не думав, щоб ті безвідрадісні думки так опанували його. Демид думав, що Гордїй верне ть ся, але як проминуло кільки часу, то побачив, що той утїк зовсїм до дому. Демид зостав ся в саду і сидїв тихо і непорушно на тому-ж місци, де й був, аж поки сонце, сїдаючи за обрій, не вдарило йому в обличчя своїм вогняним промінем. Він підвів ся. Великим вогняним колом заходило сонце, цїлуючи на прощання своїм золотим промінням і землю, і воду, дерева, і квіти, людий всїх і Демида.

— Але-ж воно встане і засяє знову! — думав Демид. — І хто-ж пісьля цього мене впевнить, що ми не встанемо знову пісьля того, як зайдемо за обрій свого тутешнього життя?

І, заспокоєний з цієї думки, він вернувсь у хату.

Але Гордїй не міг заспокоїти ся. Лїто з своїм клопотом та кологом щоденним притлумило було такі думки в його, але тепер в осени, він мав досить вільного часу, щоб думати, і стара мука знов запанувала у його в серцї з нечуваною ще силою. Він нїколи не міг спокійно жити навмання, жити, не знаючи на що, а тепер таке життя було йому важке особливо. Вага була така велика, що він навіть добирав усякого способу, щоб хоч як одурити себе. Він починав наприклад впевняти себе, що важливе не тїло, а дух і що тільки там треба шукати безсмертя. Він впевняв себе, що добрі дїла людскі стають безсмертними, бо до віку вливають так чи інак на людськість. Або доводив він собі, що безсмертя можливе тільки в довішній перемінї індівідуумів і що він, Гордїй, безсмертний у своєму потомстві. Але таких упевнень ставало хіба на кільки день. Дуже легко було Гордієви зрозуміти облудність у таких розвагах, помисливши про те, що добрі дїла, до віку невмирущі, — се тільки абстракция, а він хоче невмирущости яко справдї жива реальна істота, та що й добрі дїла до віку жити не можуть, бо коли й живуть поки людськість, то все-ж умруть вкупі з нею; так саме і син його буде зовсїм не те, що він сам, і що він, Гордїй, хоче безсмертя не яко син його, а яко він сам є; та хоч-би навіть вдовольнити ся і життям в потомстві, то все-ж і воно живе, поки людськість і вкупі з нею вмре. Таким побитом доходило до того-ж таки знов кінця — до загальної смерти і всяка розумна мета в життї зникала; усяке дїло, за яке узявсь-би, було цїлком непотрібним, бо на що його робити, коли він умре і все умре? І знов безнадїйна, ще лютїйша, ще гірша туга обхоплювала Гордія.

Ця туга ще тим була лютїйша, що Гордїй знав, що своєю невпевненістю, безпідставністю та безметністю в життї своєму — він не самого себе мучить, а мучить і другу людину — Ганну.

Ганна!... Колись його укоханий у мріях ідеал!... Що од його тепер зостало ся?

Розбираючи довгими безсонними ночами [він дуже часто се робив] самого себе і свої відносини до людий та до Ганни, Гордїй не міг не признати, що Ганна не одурила його — з формального боку. Його ідеал був — жінка вродлива, щира, розумна та осьвічена, талановита і щоб палко його кохала. Все це було у Ганни... Але чому-ж він холодний до Ганни, чому

тепер вона зовсім не на ідеальному пєдесталї? Гордій мусів побачити, що не вона в цьому винна. Правда, в неї були свої вади, — наприклад вона була дуже горда і не йшла перша на згоду; але хто-ж без вад на сьвітї? Сила була не в тому. Сила була в тому, що Гордій знав, що і ця врода, і цей розум, і це кохання — вмруть, зникнуть зо сьвіту зовсім, але поки ще зникнуть зовсім, істнїти муть на сьвітї старою руїною. Гордій не знав, на віщо він має кохати Ганну, жити як чоловік з жінкою, коли всьому кінець — смерть. Гордій не бачив мети в сїмйовому життї, але бачив, що сїмйове життя накидає на його деякі обовязки, і воно йому огидло. Так було з Гордієм духовним, але був ще і Гордій — тїло. Се тїло казало: коли я мушу вмерти, то принаймнї хоч поки живу, бажаю зазнати вдовольнення всїм своїм потребам і найбільшій — коханню. Кохання тут розуміло ся яко вдовольнення з живучого тїла, з його краси, вроди, з його роскішних форм. Гордій, як стародавнїй Грек, любив красу в людському тїлї і розумів Ренанову думку, що найдосконалїйша форма краси людської — се жіноче тїло. І він хотїв мати це тїло, хотїв упити ся втїхою з їм — він хотїв мати в Ганнї коханку, а не жінку. А її тиха, спокійна, трохи бліда може, натура, зовсім не підходила до цього. Вона могла кохати і бути гарною жінкою, але коханкою мала силу бути тільки місяць чи два. Далї їй вже хотїло ся щоденно тихого, лагідного життя, хотїло ся з заколисною піснею на устах звивати тепле, але тїсне кубелечко на сїмйове життя. А Гордій і досї поривавсь укупі з такими образами, як Гатерас, до якої далекої мети і йому хотїло ся коханки, що йшла-б поруч в їм до бою, а потім пянила-б його своїм коханням. Або йому хотїло ся такої коханки, щоб і день і ніч воркувати з нею, щоб вона не могла на сьвітї прожити без його помочі, без його повсякчасньої оборони, щоб він її носив як дитинку на руках — от як Дора у „Давидї Копперфільдї“, але тільки не така дурна та вередлива. А Ганна не була нї тим, нї тим і не могла бути нїчим, тільки вірною дружиною в тихому сїмйовому кубелечку. І Гордієви надокучила Гална і він не знаходив з нею навіть того щастя дочасного, земного, про яке він думав.

Ось через віщо Гордій та Ганна жили вкупі, стрівали ся й балакали, навіть здебільшого як чоловік з жінкою жили, але все це була сама декорация, що́ ховала за собою без ладдя. Тим і не диво було, що Гордій часом по кільки день не балакав з Ганною, не казав їй тих навіть нїчого не вартих фраз, про синів ніс удрапнутий або про чай, — що їх ще він казав. Що-ж до иншихъ розмов, то вони зато́го вже не балакали про лїтературу чи про полїтику, чи про яку иншу річ, таку саме далеку од їх особистого життя. Хіба як хто чужий заходив до їх, то тоді при йому вони балакали охочійше, як добрі друзї, але не на самотї... Те, що вони могли одне одному казати, здавалось їм не вартим того, щоб його казати; а те, що варте було і що треба його було сказати, того вони вимовить не мали слова. І вони мовчали...

Важко було так жити. Ганна часто плакала, мучилась, не сплючи ночі, але пособити не могла. Вона мало розуміла, через віщо це все так стало ся. А зрозуміти вона хотїла і вся її гордість обурювала ся проти такого життя. Спершу вона думала, що тут якесь непорозуміння і що досить виясннти те непорозуміння і життя у їх тоді одмінить ся. І вона збирала усю силу і становила Гордієви питання: через віщо се так? Що вона йому зробила, що він став до неї такий? Такі питання вона становила кільки разів, і що разу з їх нїчого путнього не виходило.

— Що я тобі зробила, що ти став такий?— питала ся Ганна.

— Нїчого ти мінї не зробила, — одмовив Гордій.

— Але-ж ти сумний і похмурий і од тебе слова не почуєш. Чого ти сумуєш чи сердиш ся?

— Та нїчого нема, — просто мінї щось погано — голова болить, — одмовить Гордій і на тому розмова кінчаєть ся. Але часом і не кінчала ся. Часом Гордій кидав Ганнї який докір — що-небудь не так вона зробила, яку дурницю. Наприклад на питання про те, чого ти сумний чи сердитий, скаже:

— А чого-ж ти не звертаєш уваги на мої слова?

— Як?

— Я-ж казав тобі, щоб ти не держала більш цїєї наймички.

— Але-ж, Гордію, вона гарна дівчина і працьовита.

— Та розумієш-же ти, що її батько своїм ходїнням та своїми випрохуваннями увірив ся мінї. Ну, та я вже про це багато балакав і балакати більш не хочу, бо завсїгди так буває, що тебе не впевниш.

— Завсїгди? — дивуєть ся Ганна. — А коли-ж то так?

— Та ось наприклад хоч-би... — і Гордій каже приклад один, другий. Ганна одмовляє, повстають обопільні докори, а тоді сльози Ганнині. Слїз Гордій страшенно не любив і часто обурювавсь проти їх, хоча йому й шкода було Ганни. Він починав її розважати і вся спірка кінчала ся згодою, — не довгою, звісно. Зараз-же з другого-ж чи з третього дня стара холодність потроху запановувала і панувала до нової такої сварки.

Ганна сама помічала, що одмінила ся до Гордія і вона. Перше палке кохання зникло десь на віки, нове, тихе сїмйове почування Гордій одкидав, не хотїв його. Це мучило Ганну, але і вбивало з тим укупі її почування до Гордія. Та вона цього не помічаля ще поки...

Душевна Гордієва борня їй була мало відома: вони один од одного ховали свою душу. Але все-ж про дещо Ганна догадувалась, бачивши, як Гордій часом мучить ся. В такі хвилини їй було невимовно жалко його, хотїло ся підійти до його, приголубити, розважити, але першого холодного погляду Гордієвого було досить, щоб вона не зважилась це зробити. Вона знову замикала ся сама в собі і так жила. На віщо? Вона про се не питала ся так, як Гордій, бо хоча не була дуже релїґійна, але нїколи не губила віри, прищепленої до неї змалку. А ця віра в те, що єсть Щось вище і од Його залежить все, пособляла їй в її тяжкому життї. Вона не бачила, яким способом могла порадити собі, але вірила, що Бог може все зробити і вона сподївала ся... Але вона силкувала ся менш думати про се і тим залюбки вкидала ся у роботу, панькала ся з дитиною, коло хатнього ґосподарства, ходила до знайомих селян пособляти хворим і таке инше. Але все це, звісно, тільки трохи і тільки на деякий час затуляло од неї справжнє важке її становище.

Гордієви-ж ця зима особливо дала ся в знаки: нїколи ще так тяжко йому не було. Вага була така велика, що в його з-являли ся думки зняти з стїни револьвер і скінчити все це відразу. Але мов якась таємна рука ще спиняла його. Це була надія, маленька надія. А може?... А може я ще знайду, чого шукаю, може я ще мати му одмову? Ця надія та жива життьова́ сила, що́ нїколи не покидає незбожеволїлої людини, спиняла йому руку. Але все-ж инша сила так тягла Гордія до цього, що одного разу воно за малим і не стало ся. Подумавши потім про те, що було-б з Ганною пісьля цього, він багато плакав. Плакав не тим, щоб думав, що Ганна без його нещаслива буде [хоча, як що правду казати, була в його й ця думка, та через лад уже йому самому жаль було покидати все це життя, хоч яке воно йому огидне було, і Ганну...

Послїдком усього цього було те, що Гордій, боячись, щоб і справдї коли чого не стало ся, поїхав у місто і зробив формальний акт, віддаючи ним все, що мав, Ганнї. Він не хотїв записати на сина, бо йому здавало ся, що це було-б образою Ганнї, матері того сина. Але зробивши це і приготувавши ся [так йому здавало ся] до смерти, Гордій зненацька почув, що він якось заспокоївсь неначе. Тоді була вже весна, — зійшов сьнїг, зазеленїла перша травиця, зазвенїв перший жайворонок і живущим повітрям повіяло на Гордія. Під впливом усього того в його знов прокинулось бажання жити, що було примерло холодною зимою. Йому знов схотїло ся життя, щастя, втїхи... Але щастя, втїхи не було, і Гордій знов починав мучитись, злувати і казати самому собі свою стару думку:

— Нехай так, нехай я не знаю, на віщо істнїю на сьвітї, але-ж я істнїю і не маю сили не істнїти. І принаймнї на цей час, поки істнїю, я бажаю щастя, бажаю впити ся цим життям. Чом-же й тут мінї перешкода?

Нїколи так як тепер не бажало ся йому щастя недовішнього, нї, — він на те вже не мав надії, — а хоч дочасного, але такого, щоб голова палала й крутила ся, щоб у сьому горіти й згоряти, не помічаючи того, не помічаючи, як живеш, не чуючи, що з ран, здобутих у борнї з життям, ллять ся кров. Якісь нові о́брази, нові пра́гнення зароїли ся у його в душі. Йому схотїло ся знову кохання.

Кохання? А Ганна? Невже...

На що брехати? Йому її жалко, він часто мучить ся думаючи про її горе, але не вона може дати йому те щастя, те палке щастя, таке, щоб у обіймах у його Гордієве серце спопеліло, і Гордій не став істніти на сьвіті. Не вона!

Могутним по́тягом тягло Гордія до такого щастя. Прагнення обхопило його цілком. І потім знов якась надія, маненька, ледві помітна — а може? А може як справжнього щастя зазнає [бо він справді не був досі щасливий], то якось воно й та одмова наблизить ся до його. А може? — казав він сам собі, добре розуміючи, що се та приказкова соломина, що за неї хапаєть ся людина втопаючи.

Але й цієї соломини не було: щастя не йшло... За те вкупі з весною почав ся і той ґосподарський клопіт, що́ так дошкуляв Гордія. Знов почали ся „шкоди“ в лісї та на полї, почала ся гризня з Радівцями. Гордій знов уже двічі їздив до суду і вигравав справу. Але за те Радівці мстились йому ще дужче. Це все роздрато́вувало Гордія, і він казав:

— От воно, те щастя!

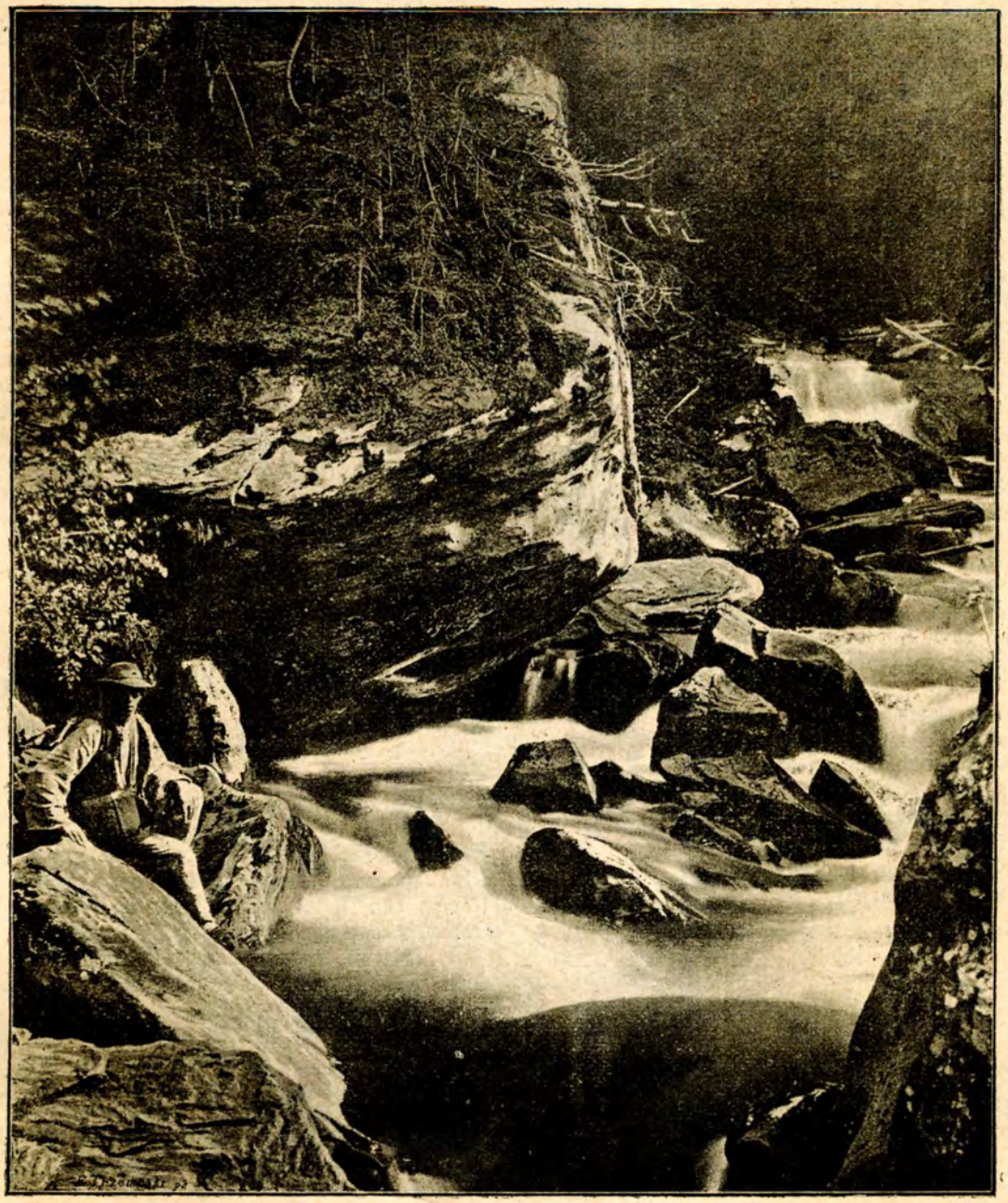
Але він не кидав свого і таки боровсь і таки гриз ся з мужиками.

(Далї буде).

ГУСИ.

(БАЙКА).

День за горою погасав;
Затихло все в гаю густому;
Гусятник-хлопець заганяв
Від берега Гусий до дому;
Гукав їм „гайда!“ — і свистав
Лозиною лїнивих підгоняв.
„Оттак ми дожились з дурною головою!
Оттак нас стали шановать!“
Ґелґочуть Гуси між собою:
„Нам тілько й сьвіта — мандровать
Від хлїву до болота
Та ще к то́му така голо́та
Лозиною тебе жене, —
Я, мов, ота́ман — бійсь мене!
Де-ж вона в сьвітї правда тая,
Коли такеє дїєть ся з Гусьми?
Забула, мабуть, доля злая,
Відкіль наш рід і що за птиці ми?
Учені та розумні люди
Усюди славу рознесли,

Водопад граніїтний в Карпатах.

Що наші прадіди, — нехай їм легко буде, —
Великий город Рим від ворога спасли...“
А хлопець слуха і сьміється ся:
„Тривайте, прийдуть празники —
І ваша славонька минеть ся;
Хазайка побере за вас коповики;
Поопадають ваші роги
На перекір старовині
Лежати мете ви на чирині,
Між стравою задравши ноги.“
* * *
Сказав-би байку ще не так,
Та мій язик примовкнуть мусить:
Буває, вискочить Гусак,
Почне сичать та ще й укусить.

Леонід Глібів.

З ПОЕЗИЙ К. УСТИЯНОВИЧА.

II.

Повернув Іван із війська
Тай сів спочиває —
Хата райським миром дише —
А мати зітхає:
„Ой тяжко-ж нам, тяжко було
Як тебе узяли.
Ми з холоду та голоду
Нераз умирали.
Розкажи-ж бо: як тобі там
Жилось, сину милий?
Чи згадав ти коли маму? —
Очи мої з-їли
Сльози — з ближними дїлилась
Послїдним-послїдним,
Щоб тя в Бога випросити,
Синоньку мій рідний.
* * *
Не питяй ся! Дякуй Богу
Що він повернув ся,
Що душі єще не стратив,
Серця не позбув ся.
Ти з ближними дїлила ся
А їх, бідна мати,
Вчили: як по християньски
Ближних мордувати.

Бутини 10. вересня 1892.

Г—лї.

Обоє ми, серце, з тобою
Мужицького чесного роду
І панської крови не має
У нас анї краплї й заводу.
Нїхто з наших предків безвісних
Не жив за чужими руками,
Нїхто земляками своїми
Не їздив, неначе волами...
Усї вони з плугом і цїпом
На себе самі працювали,
Самі собі дбали насущний
Та ще: панів годували.
А іноді, кинувши плуга,
З мечем і сокирою в полї,
Як лицарі славні, боролись
І кров проливали за волю.
Тепер вони сплять, потомившись,
На вічному ліжку могили...
Нїхто не посьміє збудить їх
Вони собі сон заробили.

А. Бобенко.

ПІСЬНЯ.

Спи, моя доню, спи, засипай!
Я засьпіваю про дивний край:
Любо та тихо там всї живуть,
Пташки сьпівають, квіти цьвітуть,
Річка, мов срібло, в лузї біжить,
Хмара захо́дить — грім не гремить,
Дїти не плачуть, бідних нема,
Там усе лїто, а в нас зима...
„Мамо, вже годї, більш не сьпівай,
Краще поїдем зараз в той край!“
— Очи закриєш, міцно засне́ш —
Зараз, мов пташка, туди полине́ш...

Одарка Романова.

СОНЦЕ І ХМАРА.

Питало ся сонце у хмари:
„Чого ти мене застилаєш,
Часами на землю мій промінь
Сьвітити і гріть не пускаєш?“
— Того, що порою там люди
Не гарні дїла виробляють,
Від того і темнії хмари
Тебе від землї затуляють:
Щоб ти свого ясного виду
Від жаху тих дїл не змінило,
Щоб ти зоставало ясним,
Одно-б тілько знало: сьвітило.

18. грудня 1889. **В. Степняк.**

ЛИМЕРІВНА.

ДРАМА В 5 СПРАВАХ І 6 ПОСТАНОВАХ НАНАСА МИРНОГО.

СПРАВЛЯЮТЬ:

Лимериха, козача вдова; не молода вже, але ще брава; на обличчі сьлїди давньої краси.
Наталя, дочка її, 18 лїт; дуже вродлива.
Шкандибиха, багата міщанка; суха, згорблена і сердита.
Карпо, син її, 22 лїт. Забитий на голову і боязький.
Остап, хрещений батько Наталин, заможний козак, лїт до 50; низький, натоптуваний. Вигляда трохи з-лукава.
Оришка, його жінка, лїт 45; висока, суха молодиця. Вигляда якось суворо.
Маруся, дочка їх, 18 лїт, подруга Наталина. Не погана тай не красива з себе; скидаєть ся на матїр.
Василь Безрідний, годувальник Остапів. Красивий парубок, 22 лїт.
Чоловіки, жінки, парубки й дївчата.
Коїть ся в другій половинї XVIII віку.

СПРАВА ПЕРША.

[Гай, з переду левада. На левадї попід деревом порозсїдались дївчата; другі, забравшись за руки, гуляють і тихо перешіптують ся. Убіга запасавшись дївчина].

Вихід І.

Дївчина. Дївчата! дївчата! Ви тут сидите, шушукаєтесь, а там таке диво, таке диво!
Декільки голосів разом. Де диво? Яке диво?
Дївчина. Ось постійте, воно зараз появить ся.
Голоси. Де? Звідки?... Та кажи вже, що там таке?
Дївчина (хапаючись). Там дївчата... Іде, дївчата, Лимериха, та пяна-пяна! Очіпок на бік, коси розпатлались... а вона, непотураючи на те, танцює та висьпівує... За нею Шкандибенко, без шапки; в одній руцї пляшка, у другій чарка... То вона халясує-халясує, та повернеть ся до його... „Частуй мене, зятю! Нехай я таки з твоїх рук випю...

Хай я буду знати, кого зятем звати!“ Випє, та знову у боки, та вскоки! А Шкандибенко чарку об пляшку бє, та приграє... Кумедия, тай годї! (Чутно сьпіви за коном. З-за дерева виходить Лимериха і Шкандибенко).

Вихід 2.

Лимериха (бє в долóшки, танцює й присьпівує).

Ой, дай погуляю,
Бо хорошу дочку маю...
Гоп! Гоп! Гоп-гоп!
Поки не брав, то й до дїла,
А узяв — осточортїла...
Ой, гоп! Гоп-гоп!
Поки не брав — порадниця,
А як узяв — ледащиця!
Ой, гоп! Гоп-гоп!...
Коли-б було, та се знав,
То й до віку-б не брав...

Чи так, зятю? Так? (Дївчата регочуть ся).

Карпо. Матусю! Матусю! Он дївчата...

Лимериха. То що, що дївчата.

Карпо. Сьміють ся.

Лимериха. О, матері їх дуля з мотузкою!... (До дївчат). Чого ви, сороки, скрегочете? (Дївчата ще дужче регочуть). Де ви мою дочку, Наталку, дїли? (Дївчата сходять ся у гурт, дають ознаку буцім кого переховують).

Дївчина (з гурту). Я ось де, мамо!

Лимериха. Де ти, моя дитино? Де, моя дочко?... Іди-ж сюди, я на тебе хоч подивлю ся... на твоє личенько біле, на твої очиці ясні, на твою вроду красну!

Карпо. Її тут немає.

Голос (з серед дївчат). Ось-ось, мамо!

Лимериха (привро удивляєть ся). Де? (Грізно). Ви, сороки, розступіть ся. Пустїть мою дочку до мене.

Моя дочка, Наталочка,
Пишна, мов та паняночка!
До схід сонця вмивала ся,
До зеркальця чесала ся.

А ви що?... Сороки, тай годї!... Розступіть ся! (Кидаєть ся між гурт; дївчата розскакують ся і, відбігши, знову збирають ся у купу).

Голос (з серед дївчат). Я, мамо, ось де!

Лимериха. Трясця вашій матері, як вона там! Брешете!

Карпо. Матусю! Її немає між дївчатами. Вона десь инде гуляє... Ходїмо далї.

Лимериха. Куди далї? Де далї? Кажеш гуляє?... Брешеш, зятю; моя дочка не такая...

Моя дочка не такая,
Щоб із хлопцями гуляла!

Брешеш, брешеш, хоч ти й зять; а брешеш, як руда собака! (Дївчата заливають ся з реготу)... Чого ви, бісові сороки, заливаєтесь? Чого вам сьмішно? Сховали мою дочку тай регочете.

Дївчата. Де-ж ми її, тїтко, заховали? Ідїть трусїть, шукайте!...

Лимериха. А де-ж ви її дїли? Де ви її, гадючі дочки, затасували? Га, де? (Наскіпуєть ся на дївчат).

Дївчина (з гурту). Я, тїтко, бачила Наталку біля ставка; з Марусию гуляла.

Лимериха. З якою Марусию? Біля якого ставка.

Дївчина. З Остаповою... біля вишневого.

Лимериха (перекривляє). З Остаповою! Біля вишневого!... Брешеш!

Дївчина. Чого-ж менї брехати?... Хай я на сьому місци не встою, коли неправда.

Карпо. Матусю, ходїмо туди... Ходїмо пошукаємо. (Бере її за рукав і веде).

Лимериха (до дївчини). Брешеш, брешеш, сучко! (Виходячи).

Ой дай погуляю,
Бо хорошу дочку маю! (Скривають ся з Шкандибенком за деревом).

Вихід 3.

1-а Дївчина. Чого се вона з Шкандибенком водить ся і зятем зове? Хіба справдї заручила Наталю за Карпа? Не чутно-ж було. А Василь-же тепер як? Наталя-ж його, либонь, давно кохає?

2-а Дївчина. Та це він не знає, з якого боку до Наталї підступити, та вже до матері лащеть ся.

3-я Дївчина. Нехай лащеть ся... То все по-дурному!

2-а Дївчина. Чого по-дурному? А як мати віддасть?

3-я Дївчина. Того нїколи не буде, а буде так, як Наталя схоче.

1-а Дївчина. Та ну, годї! Стане її мати слухати? Що вона придбає, як за Василя піде?... У його-ж — ні за плечима, ні перед очима... приймак — тай годї!... А Шкандибенко — дука; худоби скілько, гроший... давнього заможного роду.

3-я Дївчина. А мати його? Та вона-ж її цїлком проковтне, не соливши з-їсть! (Шкандибиха витикаєть ся з-за дерева). Та ось і вона. Дивіть ся, дивіть ся, яка страшна!... Іч, як похнюпила ся. Чи не сина бува шукає, щоб йому доброї моркви вскребти? От злюка, Господи!... Як справдї піде Наталя за Карпа, то випє чималу, та ще й повну від такої свекрухи!

Вихід 4.

Шкандибиха (про себе). О-о зібрались!... Чого вони зібрались?... До хлопців, бісові сучки, аж іржуть!... На шию серед дня-б вішали ся! Нї стиду їм, ні сорому! (Плює). Який тепер сьвіт настав? Господи! (Хрестить ся). Колись дївчина зглянути парубкови соромилась, а тепер сама на шию скаче! Тьфу! Поганки! Нетїпанки!

3-я Дївчина. О, дивіть ся; бурмоче, бурмоче. То, певне, нас лає. (Дївчата сьміють ся).

Шкандибиха. Чого ви зуби скалите, сучки? Чого ви на мене витріщили ся?

3-я Дївчина. Їй Богу, вона, мабуть, відьма... (Дївчата ще дужче заливають ся з реготу).

Шкандибиха. Сьміють ся, регочуть!... Гі-гі-гі! Го-го-го! Тьфу, поганки! І мору на вас немає, і згуби! Хоч-би Москалї найшли на ваші дурні голови, та сучі очи!... От їм що: хі-хі та сьміхи... А дома сидїти! А дїжі місити! (Плює й виходить).

Вихід 5.

3-я Дївчина. От баталія буде, як вона де Карпа з Лимерихою зустріне. А ходїмо дївчата за нею навзирцї.

Дївчата. Ходїмо, ходїмо! (Розбігають ся по кущах. Як вони скривають ся, з противного боку виходить Наталя з Марусию).

Вихід 6.

Наталя. Ну, та ще що він казав? Розказуй-бо далї, сестрице.

Маруся. Та що-ж він казав? Як-би, каже, я хоч трохи що-небудь мав за собою, зараз-би післав старостів до тебе... А то каже: і вона убога, і в мене нема нїчого!

Наталя. Та це ти вже розказувала. А ще опріч сього?

Маруся. Та більш і нїчого.

Наталя. Так таки — нїчого?

Маруся. Та, Бог його знає, він якийсь чудний: оце тобі веселий і говіркий, такого накаже — не переслухаєш, а це зразу немов на його що нападе! Похнюпить голову, настобурчить очи, аж потемніє, як ніч та... Тодї вже й не підступай до його! Самі батько боять ся його займати... І в такі часи завжди зіходить з двору.

Наталя. Куди-ж він зіходить?

Маруся. Господь його знає! Сьвіт за очи...

Наталя (задумано). Коли-б я знала, від чого то у його сум такий, та туга тяжка?!

Маруся. То що-б було?

Наталя (не слухаючи). Коли-б можна чоловікови заглянути у чужу душу, подивити ся у другого серце! (Важко зітхає).

Маруся. Хіба ти його так уже тяжко любиш, Наталко?

Наталя. Мати сина, а сестра брата нїколи не полюблять так, як я його люблю!... Чи у день я сижу одна, самотою — він менї перед очима так і стоїть! Чи опівночі спати ляжу — і сонний він менї привижуєть ся, не дає спокою!

Маруся. Ото вже ти його так укохала!... А гріх, Наталочко, так хлопця кохати, за те тебе колись Бог скарає.

Наталя. За що-ж він мене буде карати? Хіба я що лихе затїяла, кохаючи його?

Маруся. Он моя мати розказують, що одна дївка покохала парубка, та як він її зрадив, вона взяла і втопила ся.

Наталя. Та що-ж що втопила ся? Коли, може краще було утопити ся, ніж на сім сьвіті жити!

Маруся (гаряче). А душа як? Хай без покути пропадає?!... Хіба ти думаєш, вона сама топила ся, по своїй волі йшла? То він — не при нас згадуючи — нею водив: він привід давав!... Запопаде душу християнську, та тоді з нею що хоче, те й робить, як знає — так і водить!... Через те то і гріх так гаряче кохати, бо через те кохання чоловік спізнаєть ся з ним!

Наталя. Ні, Марусю... Сам Господь заповідав усіх любити; і ворога, навіть, свого... злодія... розбишаку!

Маруся. То-ж любити, а то кохати... Любиш — батька, матір, людий; а кохаєш — милого.

Наталя. Що-ж менї робити, Марусю? Що казати?... Скажи, порай мене, моя сестрице!

Маруся. Моли ся, Наталю.

Наталя. Хіба я не молю ся?... Я колїна відстояла, поклони бючи; серце сльозами попалила, молитви засилаючи. Що-ж, як не помага.

Маруся. Ото-ж то, бач, і є. Ото-ж то він до тебе і підходить, душею твоєю заволодіти хоче... А ти на те не потурай, та все молись, усе молись.

Наталя. Не поможе вже молитва, Марусю... Господи! Чим я перед Тобою переступила, що я таке учинила, — що менї мука така?!.. Хоч-би він прийшов, хоч-би я побачила його, розказала, та розпитала-б, що се діеть ся зо мною?... Може-б він порадив мене... Другі-ж ходять, вештають ся, і на гулянки виходять, а він... ні! (Закриваючи очи руками, збираючись плакати. З-за дерева показуєть ся Василь).

Маруся. Наталю! Наталю! А то хто такий?

Наталя (озираючись). Де?

Маруся (указуе). Он! Між деревом.

Наталя (угляд'ївши). Він! Він!... Марусю, голубонько, зайди куди небудь, хай я з ним на самотї побалакаю... Заховай ся в кущах; постережи нас, щоб хто бува не зійшов, та не побачив..., бо вже за нас і так є гомону на все містечко!... Уволь мою волю, голубко, — постережи... Та як хто іти ме, то подай звістку; кахикни, або що... Іди-ж, голубко, іди...

Дїд з київської Лаври.

Маруся. Та йду, йду... А ти не дуже перед ним падай; не давай йому знати, що кохаєш; а то знаєш, які вони! (У бік). Шкода менї її; нещасна, як то побиваєть ся! Ох, та й моє серце чогось то бєть ся, коли я побачу його... Жаль менї її, та й себе шкода... Як там кажуть: і туди пече, і сюди боляче... Василю! Василю! (Сварить ся на його і ховаєть ся за кущами).

Наталя (сама). Господи! У мене серце від щастя мре і розум мінить ся!

Вихід 7.

(Василь іде похнюпившись, не примічаючи Наталї).

Наталя. Здоров був, Василю!

Василь (угляд'ївши, усьміхаєть ся). Наталя!... Здорова, здорова!

Наталя. Куди се ти йдеш, так замисливши, та загадавши?

Василь. Вийшов погуляти, тугу розносити... Думав: тут хлопці-дівчата сьпівають, аж і не чутно нікого.

Наталя (хоче жартовливо). То ти так слухав... Скільки їх тут було, та сьпівало, — аж обридло, слухаючи.

Василь (прикро дивить ся на неї). Такій молоденькій, та й обридло?

Наталя. Справдї обридло... Гуляють, жартують, регочуть...

Василь. А тобі, хіба, жарти та регіт немилі?

Наталя (журливо). Немилі, Василю!

Василь. Чого-ж се так?

Наталя. Так... Коли на душі важко та нерадісно, то жарти і сьпіви немилі.

Василь. Чого-ж воно так важко, та нерадісно?... Ходїмо он на тому бугорочку посїдаємо.

Наталя. Ходїмо! (Ідуть, сїдають).

Василь (зазираючи їй у вічи). Чого-ж се ти, моя горличко, журиш ся?

Наталя (тихо). Через тебе, мій голубе!

Василь. Оттак!

Наталя. Ти все щось думаєш-гадаєш... Мабуть мене покинути хочеш. Може знайшов де другу, багатчу від мене?

Василь. Господь з тобою, Наталю! Що се ти кажеш? Хіба менї, приймакови безрідному, та про багатство дбати? Якого менї багатства?... Як твої очи, та чорні брови, та твоя ласка щира, — от і все моє багатство!

Наталя (важко). Не один такої сьпівав, Василю, і не одна дівчина від зради сохла.

Василь (понуро). Не знаю за других; я про себе кажу.

Наталя. Чого-ж ти завжди такий сумний, та задуманий... тїкаєш від людий, мене цураєш ся?

Василь. Я не цураюсь тебе, Наталю; а від людий тїкаю, бо сумно між ними.

Наталя. Чого-ж воно сумно?... Скажи, Бога ради!

Василь (подумавши). Того, що все не до ладу... Один одного їсть; один одного насїдає... Гірко, противно робить ся на те дивитись!... Іноді сьвітби за очи зайшов, щоб тільки того не бачити.

Наталя. Що тобі до людий? Ти сам себе знай, сам себе бережи.

Василь (гаряче). А я де живу? Не між ними валандаю? Не їх вчинки що-дня бачу? Не вони зачіпають мене?... І приймацька доля їм на завадї?! І вона їм руба у горлї стає, очи дере!... Їм заздро, що приймак, не маючи нічого, ні об чім не жалкує; завжди, бач, спокійний, веселий... то украдьмо у його спокій, засмутїмо його радощі!... На що вони йому?... Та що? Багато казати, а мало слухати!

Наталя. Кажи, кажи, мій голубе!... Цїлий-би день... вік тебе слухала, не наслухалась!

Василь (понуро). Що я був для їх? Щеня, котре добрі люди у рові знайшли, та з жалости узяли до себе... вигодували-виростили... А чим став тепер? Богачем, що дере їх ненажерливі очи..., щасливим, що будить їх заздрість неситу!... Чуєш: я — богач, я — щасливий?! Я — приймак безрідний! А лопніть ваші очи, зсуши ваше серце ненажерливість люта!

Наталя. Ось годї, Василю, їх клясти. Господь з ними! Вони — сами собі; ми — сами собі... Коли-б усї були такі щасливі, як я тепер! (Схиляєть ся до його головою і любо зазирає у вічи).

Василь (весело). То що-б було?

Наталя. Що-б було?... Ось-би що було!... (Міцно обхоплює його шию руками і тулить ся до його обличчя щокою).

Василь (обійма її). Горличко моя! Сизая моя!... Здаєть ся, якби само зло вискорило на сьвіт свої гострі зуби, щоб

його пожерти, — ти-б і його зупинила, і його заговорила! (Цілує її).

Наталя (палко). Бо я люблю тебе, мій голубе!... Більш матері, себе... всего на сьвітї люблю тебе!... Як-би ти зміг заглянути у моє серце та подивити ся, що в йому коїть ся, як я побачу тебе... Щастя моє і доле моя! Я тобі всего того не вимовлю словами... не зумію, не зможу... Я, здаєть ся, здурію від щастя!

Маруся (за кущами). Кахі! Кахі!

Василь (обнімаючи Наталю). Зірочко моя! Ясная моя! Ти кажеш: щаслива зо мною. А я тілько тодї і сьвіт бачу, як з тобою зустріну ся. Все менї не миле, все менї обридло; все не так робить ся, одно з одним гризеть ся, кожне кожному добра анї крихти не жадає... А найгірші ті заможні: не могли — сьвіт-би увесь зажерли!... Оттут вони у мене сидять! У самі печінки уросли-уїли ся!

Маруся (з-за кущів). Кахі, кахі! Та ка-а-хі! (Вибігає й гукає). Наталочко! Василю! Ідуть!... Усї ідуть; і твоя мати іде. (Чуеть ся там сварки).

Наталя (схопившись). І нанесе їх лиха година!... Ходімо далі, Василю.

Василь. Чого? Хай собі йдуть, — не з-їдять-же!

Вихід 8.

Шкандибиха, Лимериха і Карпо увіходять; за ними дівчата.

Шкандибиха (до сина). Ти подумай таки своєю дурною головою: на цілий день піти! Кинути домівку, худобу... на кого? На наймитів, що за ними і очий не спускай, дивись? На мене стару, що ледве ноги волочу?... І куди зняв ся? Куди пішов? Старців напувати.

Карпо. Хіба-ж менї, мамо, цілий вік у чотирьох стінах сидїти і сьвіта білого не бачити?

Шкандибиха. Хіба я тобі бороню ходити? Хіба я тебе держу на привязї? Уже-ж, здаєть ся, можна за такий час і находити ся і нагуляти ся, можна і про домівку згадати? А він, як пішов, як скрив ся очима й плечима, то забув про все на сьвітї! А куди пішов? Де швендяє?... Нема того, щоб піти, та чесно, та поважно погуляти, як подоба синови старого Шкандиби, а не як волоцюзі якому?... Що люди скажуть? Що вони тілько подумають? Син Шкандибихи гуляє з старою Лимерихою, пяницею непросипною, що прогуляла всю свою худобу, все своє добро!... Боже мій, Боже, як йому на тому сьвітї лежати меть ся? Та його й кісточки під землею зворохнуть ся!... Що як-би він устав, та подивив ся на свого сина, глянув на його, — від нестямки-б знову вмер.

Лимериха. Ой гоп, погуляю,
Бо хорошу дочку маю!

Карпо. Та годї вам, мамо. Он люди дивлять ся, та сьміють ся.

Шкандибиха. Що менї твої люди? Плювати я хотїла на твоїх людий! Тьфу! Тьфу! Тьфу! Трясця їм! Що вони менї таке? Ти тілько і дивиш ся на людий, тілько й слухаєш їх; а що мати каже — не чуєш... оглух.

Лимериха (танцює і присьпівує).

Ой, гоп, погуляю,
Бо хорошу дочку маю...
Гоп-гоп! Гоп-гоп!

Карпе! Карпе! дуля твоїй матері з мотузкою? Чому ти не граєш? (До Шкандибихи). Свахо, свахо! Нумо потанцюємо, свашечко!

Ой гоп, гоп, гоп!

Шкандибиха. Геть к бісу, пянице! Хай тому руба у роті язик стане, хто мене назове твоєю свахою!

Наталя (усьміхаючись). Василю, подиви ся бо, подиви ся...

Василь (понуро). Не сьмій ся, Наталю, не сьмій ся... Гляди лишень, щоб сї гулянки на твоїй голові не окошили ся.

Наталя. Чого на моїй голові?

Василь. Он, бач, сваха... зять.

Наталя (махнувши рукою). Нэй собі балакають... Потурай їм!

Василь. Тодї скажеш гоц, як вискочиш.

Наталя (з серцем). Щоб я за Шкандибенка пішла? Щоб я за ним була? Та скоріще ніж обкипить кровю у моїм серцї, ніж я за ним буду!

1-а Дівчина (угляділши Наталю, біжить до неї). Наталко, Наталко! Тебе мати шитала... увесь лїс сходила шукаючи.

Наталя. На що я їй здала ся?

2-а Дівчина. Їй Богу шукала... Ми тут гуляли; до нас наскіпала ся: де тай де мою дочку дїли?

Лимериха (до Шкандибихи).

Ой, гоп, погуляю,
Бо хорошу дочку маю!

Шкандибиха (турнувши). Геть пянице, волоцюго!

Наталя (зобачивши, що Шкандибиха турнула її матїр, мерщій побігла до неї). Мамо! ходїмо до дому!

Лимериха. Наталочко, моя дочко! Де-ж се ти була — забарила ся? Я-ж тебе давно шукаю, моя голубонько! (Обнїма її).

Наталя. Ходїмо до дому, мамо!

Лимериха. Чого до дому? Що ми там забули? Погуляймо, дочко, на радощах... Я ось тобі жениха знайшла, хорошого та багатого. Де-ж той у гаспіда жених дів ся? Карпе! Карпе!

Шкандибиха (до сина). Так, бач, чого ти, сучий сину, стару гаргару напуваєш? Дочку її сватаєш? Нї, не буде сього! не буде!... Умру — не попущу! Хіба тобі таку жінку треба? На батьківську худобу злиднї накидаєш, пяниць та волоцюг напустити маєш? Нї, не буде сього!

Наталя (образливо до Шкандибихи). Тїтко, нїчого нас злиднями дорікати. Хоч злиднї, та свої. На чуже не зїхаємо, чужого не заїдаємо і на ваше добро не ремствуємо ся. От і знайте! Ходїмо, мамо! (Узявши матїр під руку, виходить з нею).

Шкандибиха (у слїд їй). Чи бач? Погане! Ще й воно брикає! Материне молоко коло губів не обсохло, а скаче, як звінське щеня, у гору! (Зривається іти. До сина): Іди менї зараз, пришелепуватий, до дому!

Карпо (дивить ся неперемінно то на Наталю, що так гордо пішла, то боязко на свою матїр; чуха потилицю). А-а, Господи! (Виходить за матїрю).

1-а Дівчина (регоче). От тобі посватали, да й розсватали!

3-я Дівчина. А Наталя? От козир-дівка! А що, може, не відрубала? Так їй, старій відьмі, і треба. Вона дума, як богачка, то так за її сина усї й учеплють ся. Куди-ж пак, яка цяця її син! Давно в його не ставало клепки в голові, а тепер і останнї розгубить...

2-а Дівчина. Усї пішли, ходїмо і ми до дому! (Виходить, за нею другі).

Василь (сам собі). Оттаке бачили? Оттаке чули?... Підкидай ще дров у огнище, прикладай огню до печеного!... Василю, весело тобі? Там людська неправда твоє серце пиляє, та точить; а тут, ще новина — Шкандибенко розставляє тенета на Наталю... І мати туди... багатий, бач, зять буде: буде на що жінку содержати, тещу напувати... А ти що таке? Приймак безрідний, з голими руками, — червиві злиднї з голодним ротом! На що тобі щастя? Хай воно багатим служить, можним допомагає, бо за ними сила, бо у їх достатки... А де вони взяли ся? Як вони взяли ся? Чесною працию добуті? Мозолячі руки їх добували? Всї ще й досї не забули, як колись старий Шкандиба шахрав, добуваючи свої достатки; склілько людий по миру пустив та на той сьвіт загнав, ганяючись за чужим добром!... Усї добре знають, як Шкандибиха, ще й тепер, даючи грошї під заставу, відхоплює нивку по нивцї від бідноти, що не спроможеть ся у строк позички віддати... Та що? Даремно розказувати! Аби було багатство, аби достаток, — то буде і щастя, служити ме й доля!... Якого-ж ти добра хотїв знайти між сими божевільними? Про яке щастя гадав своєю дурною головою? Тьфу! (Плює і швидко виходить).

Заслона пада.

СПРАВА ДРУГА.

[У хатї Остапа. На задній стїнї по серединї двері на двір; на праву руч у кутку піч, на лїво вікно; біля вікна стоїть стіл, далї лава].

Вихід 1.

Маруся (сидить на лаві біля столу, шиє). Та й надолужило менї оце шитво, Боже! І на що я його шию, кому вишиваю?

(Задумується). Ох, важко як!... Чого се менї так важко? Коло серця — мов гадина вється ся, а на душі — наче пугач стогне... Все менї з думки не сходить те чудне Шкандибенкове сватання... Його мати й слухати про те не хоче; її мати з дорогою душею Наталю-б віддала, а Наталя Василя кохає... От і розбери, розплутай сю плутанину, що наплутало житя!... Хоч воно і те сказати: чим Шкандибенко не під пару Наталї? Дука, багатир... і вона у роскошах зросла, у достатках викохала ся... То тепер вони з-убожіли, а колись про Лимереві достатки слава на все містечко стояла... Що в Шкандибенка мати сердита? Та хіба-ж Наталї з нею жити? А Карпо її так кохає, не дав-би в образу матері... Нїт-же! запав їй ув око той Василь... А Василь що? — Приймак! У Василя, що є? — Нїчого... І в його нїчого і в неї нїчого... Що-ж воно буде?... Нї, не під стать Наталя Василеви: її краса пишна, її врода красна змарнїє у злиднях, та недостачах, у тяжкій нагальній роботї... І Василеви не такої жінки треба. Йому треба жінки хоч некрасивої, та щоб було шо за нею; щоб було об віщо руки зачепити, на ноги стати... От якої йому жінки треба... І я не знаю, куди його очи дивлять ся, що нїчого не бачуть. Батько його добре знає, мати ще змалку пестила та тїшила, я його — як сестра поважаю... Одно тілько слово скажи він батькови і... були-б ми до віку вічнього щасливі!... Та що се я, дурна, вигадала? Оце так! Дївчина сама парубка сватає! От сором, так сором!... Добре, що нїхто не чує, не бачить; а то-б сказали: Отто дївка! (Задумується). Нї, краще не думати, щоб не було того, що з Наталею, котра не знає, де себе дїти, що з собою поробити. Краще шити.

(Береть ся за шитво і стиха заводить пісьню):

Ой горе, горе,
Та чорні брови;
Ще більше лихо,
Та карі очи!

Що чорні брови
Не до розмови,
А карі очи
Не сплять сред ночи...

Вихід 2.

Увіходить Шкандибенко.

Карпо. Здорова, Марусю. Чи батько дома?

Маруся. Немає... На що тобі?

Карпо. Та до його менї дїло. (Задумується ся).

Маруся. Вони пішли на хрестини до сусїди.

Карпо. Шкода.

Маруся. Що-ж там таке?

Карпо (понуро). Нїчого... А це що ти шиєш?

Маруся. Сорочку вишиваю.

Карпо. Кому?

Маруся. Парубкови.

Карпо. Якому?

Маруся. Та вже-ж не тобі!

Карпо. А як-би й менї?

Маруся. У тебе є та, що́ пошиє.

Карпо. Хто-ж менї пошиє?

Маруся. А Наталя?

Карпо (весело). Наталя?... Як-би то вона пошила!

Маруся. Попроси, то й пошиє.

Карпо (сумно). Нї, не пошиє... Просив уже.

Маруся. То ти казна як просив. А як-би таки гарненько, та любенько попросив, то й пошила-б... Не тілько сорочку, а ще, може, і хустку.

Карпо (зітхнувши). І-і... вже!

Маруся. Чого вже?

Карпо (гірко). Та вона на мене і дивити ся не хоче! Слово скажу — то вона й відверпеть ся.

Маруся. То тобі так здаєть ся... Як то ти хочеш, щоб дївчина та перша парубка зачепила? Яка-б то була і дївчина! Що-б про неї люди сказали?

Карпо. Коли-б-же то воно так було, як ти кажеш.

Маруся (у бік). Стій, я з його поглузую. (До його). Воно так і є. То ти тілько не примічаєш нїчого.

Карпо. Нїчого й примічати, коли воно і так видно!

Маруся. Що-ж видно?

Карпо. Що видно? Те, що Наталя другого кохає!

Маруся. Кого?

Карпо. Ще й питаєш — кого? Мов сама не знаєш!

Маруся. А вже-ж не знаю.

Карпо. О, ти не знаєш!... Всї ви, бачу, однакові.

Маруся. Та кажи-ж: кого? Далебі не знаю.

Карпо. Ще й далебі! А Василя не знаєш?

Маруся. Якого Василя?

Карпо. Вашого!... Приймака... Щоб йому...

Маруся. Тю-тю! Що се ти верзеш? Щоб Наталя та покохала нашого Василя? Оце вигадав півтора людського!

Карпо (неймовірно дивить ся на Марусю). А то скажеш нї!

Маруся. Вже, як я бачу, то в тебе таки клепки недостає! Що Наталя, а що Василь? Наталя — давного, значного роду, а Василь — приймак безрідний, та й годї!

Карпо. Так то, так. Та коли він запав Наталї ув око.

Маруся. Хто тобі наплїв таке? Плюй ти тому у вічи!

Карпо. Усї люди кажуть... все містечко знає... Моя мати каже.

Маруся. То твоя мати незнарошне, щоб тебе відвернути від Наталї.

Карпо. А Наталя не кохає Василя?

Маруся. А вже-ж нї.

Карпо. Кого-ж вона кохає?

Маруся. О-о, який хитрий! Хоче, щоб усе йому сказала.

Карпо (чуло). Марусю, моя пораднице! Порадь мене, як сестра рідна... Скажи менї по правдї... Ти з нею зросла, товаришуєш, вона від тебе нїчого не криє. Не вже-ж Наталя не кохає Василя? Я оце й прибіг до твого батька та матері... Вони у ладу з Лимерихою живуть; Наталя їх слухає... Хотїв, бач, попрохати їх... може-б вони уговорили Наталю.

Маруся. Ото то й є, що ти як той цуцик позагуменню бігаєш! Все коли-б чужі та другі; а нема того, щоб самому Наталї сказати.

Карпо. Та менї страшно стає, коли вона на мене гляне! Що-ж менї робити, коли я несьмілий такий, коли я її так щиро кохаю, що не насьмію сказати...

Маруся. Ото парубок! Не насьміє сказати? Що-ж у тебе язик на привязї? Адже ти говориш зо мною?

Карпо (зітхнувши). То-ж з тобою!

Маруся. Що-ж я таке?

Карпо. Ти — друга річ... Ти — доступна..., а Наталя — Бог його знає! Як не бачу, думка є: і не вгавав-би, та все говорив; а побачу — таке мене візьме, язика не повернеш, мов весь опух у мене, або хто придержує його у ротї.

Маруся. Ото все дурниця! То ти на себе такий напуск напустив. А я тобі ось що скажу: викинь ти з голови, що Наталя така недоступна. Вона така, як і всї, або ще й доступнїйша, нїж другі. У других гордощі є, — Наталя нїколи нїким не гордує; у других серце зле, — у Наталї воно добрійше доброго... Ти таки, як стрінеш її, прямісенько до неї підійди, любесенько з нею поговори, то й побачиш, що все гаразд буде.

Карпо. (радо). Е-е... їй Богу?

Маруся. Що-ж я тобі брехати буду?

Карпо. Господи, що-б я тому дав, хто-б мене звів з Наталею!

Маруся. Ти знову на других вернеш. А я тобі все таки одно: не надїй ся, парубче, на других, надїй ся сам на себе. Другі не те скажуть, не так повернуть; а як сам, то слухай тілько свого доброго розуму.

Карпо. Розуму, розуму!... Коли-б-же він був у мене добрий! А то він у мене помутив ся, як і сам я мучу ся... А-а. гірке моє безталання! (Задумується ся). Слухай, Марусю... Зведи мене з Наталею. Поможи менї, як сестра рідна,

Маруся. Як-же я тобі поможу?

Карпо. Зведи мене з нею... До себе її, чи що, попроси... Скажи коли, я прийду. Я вже і матїр укоськав. Оце вигнала з хати. Іди, каже, і жени ся, і бери кого хоч, тілько не дури сьвітом! Я оце, правду кажучи, вийшов та й здумав... Піду, думаю, до твого батька, пораю ся... хотїв... хотїв, бач... попрохати твого батька, чи... не прогнав-би він Василя від себе... Що він твоєму батькови? Що батько йому?... Звідкіль узяв ся — хай туди й іде!... А його не буде — може й Наталя инча стане.

Маруся (прикро на його дивить ся). Бач, який ти! Я й не думала, щоб ти був такий недобрий... Що-ж тобі Василь заподіяв, що ти так женеш на його?

Карпо. Прости мене, прости Марусю. Я, бач, перед тобою, як перед Богом, з нічим не таю ся, нічого не крию... Менї нічого Василь не заподіяв... І я знаю, що це я гріх проти його замишляю... Та що-ж менї робити. Менї все таки здаєть ся, що Наталя кохає його.

Вихід 3.

Василь (увіходить, увесь у поту, вимурений і, не примічаючи Карпа, повертаєть ся до Марусї). Чи ти, Марусю, не знаєш, де батько свердли поховав?

Маруся. Які свердли?... Там-же у комірчинї.

Василь. Нема там того, що менї треба. (Запримітивши Карпа, до його): А-а, здоров, Карпе. Я тебе й не примічаю.

Карпо (понуро). Здоров!

Василь. Що се ти до нас завитав?

Карпо (заминаючись). Та се... он, до неї... то бач, мати післали до її батька... а його немає дома.

Василь (усьміхаючись). А може й до матері?

Карпо (несьміло). Нї... тілько до батька.

Василь. Ну, гаразд... бувай-же здоров... Підожди, може швидко прийде батько, а менї нїколи. (Виходить).

Вихід 4.

Карпо. Бач, бач... він сьмієть ся... Чого-ж він з мене сьмієть ся?

Маруся. Хто там сьмієть ся. То в його натура така весела.

Карпо. Нї-нї... Я бачу, я чую... Мене ти не проведеш... То він сьмієть ся з мого кохання... Я знаю-знаю... Нї, він — ворог мій. Менї серце каже, що він — ворог. От так і заколотило ся все, як його уздріло! Так і заходило в йому все зле та лихе... (Сидять скілько хвиль мовчки). Ох, прощай, Марусю!

Маруся. Куди-ж ти? Хіба не будеш батька дожидати?

Карпо. Діждав уже... Прощай! (Виходить).

Вихід 5.

Маруся. От ще один скнїв, пропадає з кохання... Зовсім йому Бог розум відібрав... І що воно таке, те кохання? Подумаєш: чого-б його побиватись? Не все одно, що Гриць-ко, що Іван? Нїт-же! (Задумуєть ся). А воно цей Карпо хоч дурний, та хитрий... бач, куди верне: Василя прогнати, то тодї, може, і Наталя инча стане. Воно справдї, як-би Василь на який час де дів ся..., може-б тодї Наталя пішла за Карпа. А там, щоб Василь знову прийшов... побачив, що немає Наталї... може-б і на другого кого задивив ся. Може-б... Та що се я, дурна, своїм дурним розумом розвожу! (Задумуєть ся, потім заводить пісню):

Ой, Боже, Боже, що та любов може!
Та пішли того, Боже, кого я люблю дуже!

Вихід 6.

Василь (увіходить жартовливо). А ось і я.

Маруся. Ну, то що, що ти?

Василь. Як що? Прохала Бога, щоб післав, та вже й забула.

Маруся. (розчовпавши). Тьфу!... Про себе, бач, і річ!

Василь. А про кого-ж? Про того може, що́ наче пяний покивав з двору?

Маруся. А хоч-би й про того... Чим не парубок?

Василь. Усїм узяв, тілько Бог розумом поскупив ся.

Маруся. У тебе все дурні, тілько ти й розумний.

Василь. Ага-а! Значить у саме серце вцїлив!... Та Господь з ним, я прийшов не за тим. Шукав-шукав свердла — кат-ма, а їсти хочеть ся... Чи не дала-б ти менї хоч шматочок хлїба поки що.

Маруся. Он-же на столї лежить... Не бач? (Василь підходить до столу, лама шматочок хлїба і, посоливши, відходить; їда на порозї і їсть. Скілько хвиль мовчать обоє).

Василь (понуро). Чого се він, справдї, приходив?

Маруся. Хто?

Василь (прикро глянувши на неї). Що се ти, наче курчат розгубила?

Маруся (образливо). Розгубила... А що?

Василь. Чи не Шкандибенко розполохав?

Маруся. Шкандибенко.

Василь. Ну, жди, поки прийде позбирати.

Маруся (кинувши очима на його). Та й ядучий ти, Василю! Господи, який ядучий!

Василь (жартуючи). Який-же я ядучий, коли ось узяв невеличкий шматочок хлїба, та й досї половини не зївь? А їсти — аж шкура болить!

Маруся (скрутнувши головою). Крути вже, та верти! Звертай на хлїб сьвятий!

Василь. А то-ж про що ти?

Маруся. Про твоє слово гірке та палке! Про твої речі гострі-уїдливі!

Василь. Бач, куди вона гне... Звісно: правда в вічи коле.

Маруся. Не про те я, Василю, кажу, не про правду сьвяту. А про твоє серце зле та недобре.

Василь (зітхнувши). Ну, ще його, Марусю, нїхто не коштував, щоб довідав ся, чи добре воно, чи нї.

Маруся. Видно й так, чим воно дише.

Василь. Дише воно тим, чим другі надишуть. Цибулию надишуть — цибулию дихати ме, а часником — то й часником; а часом буває й стрюковатим перцем.

Маруся. Та мабуть там у тебе у грудех не серце, а стрючина з перцю!

Василь. Поздоров Боже можних та заможних, вони таки вигріли ту стрючину, що́ вся, мов кровю обкипіла, так почервонїла.

Маруся. У тебе все можні та заможні!

Василь. Кому тепло, то не кричати ме, що холодно.

Маруся. А тобі чого недостало?

Василь (глянувши на неї). Менї? (Усьміхаєть ся). Менї їсти хочеть ся.

Маруся. То не їси, хіба?

Василь. Їм-же, бач; і зараз їм. Тілько ситий голодному не товариш!

Маруся. Тобі-б уже, Василю, гріх таке й казати. Як, тобі у нас недобре?

Василь (нохнюпивши голову). Оце то те й є, що — базїкала стара до смерти, поти й словом подавила ся!

Маруся. А що-ж, може неправда?

Василь. Та правда-ж, правда. Чи не в Шкандибенка її позичила? Он у його матері ще теплїйша.

Маруся. Ту чого ти у їх уїв ся? Чого ти у їх узлив ся? Що вони тебе чим зачіпають?

Василь (хитро зареготавшись). А-га! І в тебе обізвала ся ґосподарська кров! Е-ге, воно, бач, так: яблучко від яблуньки недалеко відкотить ся.

Маруся. Ти все одно та одно плещеш: Можні та заможні! Ґосподарі та дуки! Вони, може, про тебе і не чули нїколи, а ти все одно: вороги та напасники.

Василь (махнувши рукою). Мовчи, глуха, — менче гріха!

Маруся. А я тобі другу приказку скажу: Як вовка не годуй, а він все в лїс дивить ся.

Василь. Сьвята правда! Такий з неї холодному кожух теплий, що аж мороз поза спиною ходить.

Маруся. Тебе не переговориш.

Василь. Не шкодуй за ним, небого: то було голодне, та вбоге! (Перехрестившись виходить).

Вихід 7.

Маруся. Чудний та дивний менї оцей Василь! Все тих можних та заможних лає, на свою долю нарікає... І все йому не так, все не по його... Чого йому хочеть ся? Чого недостає? Щастя йому бажаєть ся? Воно за ним само гонить ся; хто-ж винуватий, що він не бачить, де його шукати? Хіба навести його на його?... Як-же йому скасати, як навести, коли він зо мною завжди отак, як сьогоднї, говорить?... Гріх сказати, щоб він недобрий був до мене... Недуговала раз я; так хвороба якась напала ся... Рідна мати не ходила так біля мене, як він падав! І вкриє мене, і розкриє; сьвіжої води біля мене постановить, на двір виведе, проти сонечка ясного посадить... Розговорює та втїшає мене... З того безталанного часу я сама не знаю, що зо мною стало ся... Не любила я його змалку за те, що був такий шустрий, та насьміш-

куватий, а з того разу він став менї такий любий!... Тілько всего то раз і було! Вичуняла я, знову він став давним Василем... А я вже думала... Господи! Чого я тілько не передумала?... Та все по-дурному; все те, як сон, розіходить ся... Думала, може він хоч Наталю кохає.. Нераз підслухувала їх розмову... Вона йому як у вічи не вскочить; а він — все однаково, от як зо мною: більш веде насьмішкувату та ущіпливу розмову... А щось непевне у його на душі; щось у серці його коїть ся... не даром і Наталя так турбуєть ся об тому... Та скритний-же який! Нїкому того не покаже, не признаєть ся...

Вихід 8.

Остап, Оришка і Лимериха увіходять, Лимериха трохи випивши).

Остап. А що, діждала ся нас, дочко? Забарили ми тебе? Еге, буває... буває, що й ти нас підожди. Сумуєш одна?

Маруся. Нї, тату. Чого менї сумувати? Я ось шию.

Лимериха (до Оришки). І така, я вам скажу, самохітня, та самовільна! Така устряла та упряма, — хоч ти їй кіл на голові теши, а вона — все одно: не піду, та й не піду.

Оришка. А ви на неї не дуже і налягайте. Ви таки їй попустіть; уважте на її молоді лїта, та серце гаряче. Знаєте: хто не був молодим-дурним?

Маруся (до Лимерихи). Здрастуйте, тїтко!

Лимериха (уздрівши Марусю, до неї). Здорова, моя галочко! Здорова, Марусечко! Я тебе й не примічаю. Заклопотала ся з твоєю матїрю, та й не туди.

Маруся. Все ви про Наталю клопочетесь?

Лимериха. А про кого-ж менї більше клопотати? Про неї, моя дитино; про її долю щасну. (Повертаєть ся до Оришки). Та така-ж, кажу, сестрице, самохітня та самовільна, як і її мати, каторжна, була.

Остап. Отак матері подякуй!

Лимериха. Правда, куме, правда; що правда, то не гріх! І я така за молоду була... огонь була!

Остап. То чого-ж його і на дочку ремствувати?

Лимериха. Хіба я на неї ремствую? Я-ж тілько прошу її: уваж ти на мене, стару; послухай ся матері своєї, що́ тебе на своїх руках виносила-виняньчила, он яку виростила!

Остап. Ну, вже, коли-б мене дочка моя та не послухала ся!...

Оришка. То що-б було?

Остап. Що-б було? (Суворо). Кланяв ся-б у ноги, та просив...

Оришка. Всї ви одним миром мазані, — знаємо ми вас... Вам аби все було по вашому.

Остап. А то, щоб яйця та курий учили?

Лимериха. Правда, куме, правда, твоя... А менї-ж, нещасній, виходить тепер таке.

Остап. Бо сама й винувата. На що сповадила дочку так? На що їй волї багато давала?

Лимериха. Як-же менї було їй волї не давати? Одна-ж вона у мене, як те зернятко! Тілько-ж у мене поради, тілько й утїхи.

Остап. Ну і тїш ся тепер! А як-би змалку повадки не давала, от-би тепер і не скаржилась. Знаєш: учи дитину тоді, як у поперек лави лежить, а не тоді, як у подовж ляже!

Оришка. Та хіба в неї Наталя що? Дай, Боже, кожній матері таку дочку!

Лимериха. Гріх слова сказати, — добра вона у мене. Чи пяненька я прийду до дому — вона і пригляне, і спати положить; і так, ласкава до мене, поважає... Одно тілько: усяке бачить наші достатки, що́ з року на рік все зменшають ся та зменшають ся; та як їм і не меншати, коли тілько тим і живемо, що зостало ся від покійного. Все-ж воно не прибуває, а убуває... Тепер і я стара; на мій вік ще стане; то сим, то тим боком проживу. А як згадаю, як то їй, молодій, у сьвітї прийдеть ся жити та бідувати, — то так біля серця й запече... От-би і хотїло ся її за свого житя пристроїти... і лучаєть ся добрий чоловік... Та ви знаєте — Шкандибихи син.

Маруся. Я пак і забула, тату, вам похвалити ся. Карпо приходив до вас.

Остап. До мене? Чого?

Маруся. Хотїв вас прохати...

Лимериха (перебиває). Знаю, знаю... Я вам усе розкажу, все; постїйте тілько трохи... Так ото, кажу, Шкандибенко молодий свата. Чого-ж їй? Такої пари і по сьвіту пошукати: і не поганий, і багатий, і її так кохає... Одже підіть! Не піду, та й не піду за Шкандибенка.

Оришка. Ну, вже, правду кажучи, я-б своєї дочки нїколи не віддала за його. Там одна стара що за цяця! Цїлком-же проглине невістку. Знаю я її.

Остап. Та він, либонь, і на голову трохи шкандибає. Справжній Шкандибенко!

Лимериха. Але не вірте тому. Я-ж його, як своїх пять пальцїв, знаю. Що в його серце добре та покірливе, що він матері своєї слуха, то люди й наказали таке.

Остап. То що люди, то люди; а то таки у його десятої клепки недостає.

Лимериха. Та хай у його і недостає; за те у моєї Наталї лишня. От-би і порівняли ся!

Остап. Ну, та гаразд. Так об чім-же дїло стало?

Лимериха. Та об тім-же, що Наталя не хоче.

Оришка. А як не хоче, то й не силуй. Не тобі-ж з ним жити, а твоїй дочцї!

Лимериха. Та вона молода-дурна! Не знає свого щастя, через те і не хоче... Оце я й зайшла до вас поради попрохати.

Остап. Якої ж тобі поради від нас треба?

Лимериха. Вона, тебе, куме, за рідного батька почитає, і тебе, кумо, поважає; а з вашою Марусею душа в душу живе, — такі вже вірні, та щирі подруги!... То тепер я вас і буду прохати та благати: уговоріте ви мою Наталю! Хай вона викине дурну думку з голови, хай послухаєть ся матері своєї... Ото і Шкандибенко за тим приходив.

Оришка. Отаке вигадай: тебе не слуха — чужих послуха! Та й не приходить ся нам, кумо, у се встрявати. Бог знає, яке то щастя Наталине буде за Шкандибенком, А коли ми її умовимо, та вона буде нещасна, — нї на кого ремствувати ме, як на нас. І нам гріх від Бога.

Остап. Та чого-ж вона не хоче? Другий на підставі є, чи що?

Лимериха. Не що-ж то й що!

Остап. Хто-ж такий?

Лимериха. Я вже не знаю, як і хвалить ся вам... Василь ваш...

Остап. Василь?

Лимериха. Еге-ж, він. Я його не ганю: він хлопець моторний, тілько що-ж у його є?

Остап. Василь? Хм! (До Марусї). Іди, лишень, дочко відсїль: тобі не пристало такої розмови слухати.

Маруся. Я, тату, піду до Наталї.

Лимериха. Іди, моя дитино! Іди, моя рідна! Іди, розговори, та розвесели її. Не давай їй плакати, та побивати ся! (Маруся виходить).

Остап. Василь... Відкіля-ж ти знаєш, що він? Хіба хвалила ся вона?

Лимериха. Вона то не хвалила ся; та я добре знаю, що він.

Остап. Добре. Я на самотї з ним побалакаю.

Лимериха. Поговори, куме, побалакай, голубе. Умов його, хай відкинеть ся від неї. Чого йому до Наталї приставати? Він собі другу знайде, з більшими достатками... Знаєш, щоб не гаяти часу, то хоч і зараз побалакай. Ми з кумою підемо... Ходїмо, кумо, до мене; ходїмо до моєї Наталї; там-же і Маруся.

Остап. Ідїть, а я побалакаю. (Лимериха і Оришка виходять).

Вихід 9.

Остап (ходячи по хатї). Василь... не вже правда?... Василь... Я-ж його малим до себе взяв, ростив, годував, на добру путь наставляв... І вийшов з його парубок на все містечко: чесний, розумний. Кращої пари моїй Марусї не треба, кращого сина менї не шукати... Хм... А тепер?... Та не вже цьому правда? (Виходить на поріг і гукає): Василю! Василю!

Василь (з-надвору). Чого?

Остап. Іди, лишень, сюди на час.

Василь. Та хотїло ся-б воза домайструвати.

Остап. Віз і підожде, а тебе треба.

Василь. Зараз. (Поти Василь увіходить, Остап задуманий ходить по хатї).

Вихід 10.

Василь (увійшовши). А що тут таке треба?

Остап (стає, дивить ся неспокійно йому у вічи). Слухай, Василю!... (Затинаєть ся).

Василь. Слухаю.

Остап. Кажуть, либонь... Та сядь, сядь... бо я довго буду тебе питати.

Василь. Та я й постою.

Остап. Нї, сядь. Ти дивись менї у вічи прямо, та кажи по правдї.

Василь (усьміхаючись). Що це ви, батьку, наче мене сповідати збираєтесь.

Остап. Сповідати, сповідати... Я хочу тебе дещо розпитати, та й тобі розказати. (Василь сїдає). Двадцять років тому минуло, як до мене прибували сїчові гості. Не самі вони приїхали, а привезли з собою малого хлопця. Я вже тодї був жонатий та своїх дїтий не було... От вони й напали ся на мене: візьми та й візьми собі за сина... Той хлопець, Василю, був ти.

Василь. Знаю, батьку. Менї про се мати розказували.

Остап. Не перебивай!... Намогли ся вони на мене: бери та й бери. Пораяв ся я з Оришкою. І вона каже: чому не взяти? Пішле нам Бог дїтий — буде годувальником, а не пішле — візьмемо за сина. — Ну, добре. Питаємо у Сїчовиків: Хто-ж ти, відкіля, щоб знати, бач, кого будемо годувати... Так і Сїчовики не знають. Кажуть, либонь, одна ватага ходила у Польщу, та звернувшись і тебе з собою до Сїчи привезла. От і все... Ну, ми взяли. Годували тебе, ростили, за сина видавали... Уже пятий рік тобі пішов, як у Оришки знайшла ся Маруся. От, як вона родила ся, Оришка й каже, та й я сам собі розкладаю: може оце вже, коли Оришка привела дочку, то, Бог дасть, приведе і сина. Чого-ж нам чужого за свого приймати? А чи не приведе, то невелика утрата, коли ми тебе і за чужого приймемо... Все одно, як свою дитину, кохати мемо... І Маруся, виростаючи, щоб знала, що ти нерідний їй... щоб, бач, дивила ся і бачила... з ким, може, Бог судить їй і віку дожити.

Василь. Спасибі вам, батьку, за вашу ласку. Одно вам скажу: що я Марусю, як рідну сестру почитаю. Одже навряд, чи Бог судить так, як ви кажете.

Остап. Як саме? Хіба ти тее... Хіба правда тому, що Лимериха хвалила ся?

Василь. Що-ж вона хвалила ся?

Остап. Та, бач, що її Наталка до тебе дуже пада; та й ти, либонь, до неї.

Василь. Я Наталку люблю, як свою душу.

Остап. То се правда?

Василь. Правда. І то правда, що стара нехоче, щоб Наталка йшла за мене, а хоче віддати за Шкандибенка; а Шкандибенко усяк крутить, як-би то мене з містечка вижити. Чув я — до старшини лазив, чи не можна мене у пікінєри записати... щось велику суму сулив... І записали, либонь.

Остап (боязко). Тебе? У пікінєри?

Василь. Мене-ж. Писарів родич хвалив ся.

Остап (спокійнїйше). Ну, а ти-ж як?

Василь. Я?... Я так рішив: коли мене у пікінєри, то я втечу за Днїпро — у гайдамаки.

Остап (подумавши). Не йди ти, сину, у гайдамаки. Піймають — голову відотнуть. Краще я тобі ось що пораю: зійди ти, парубче, на півроку, чи на рік зовсім від мене... Подай ся у степи, або що; переховай ся, поти набор пройде. А потім знову приходь до мене. Як сина, тебе прийму; як рідному буду радий.

Василь (гаряче). Батьку! Тату! Хоч не рідний, то названий! Я не знаю, як вам і дякувати за вашу раду. Я, як почув, що мене у пікінєри записали, то таке на мене найшло, таке зло взяло за серце, що я того Шкандибенка убити наміряв ся.

Остап. Що ти, сину? Такий гріх на душу брати? Хай його, краще, побє лиха та нещасна година.

Василь. Одного тілько буду у вас прохати, одного благаю: як піду я, — відговорюйте ви Наталю від того Шкандибенка. Розкажіть їй усе, що ще було між нами; розкрийте їй очи. Стара хоче силоміць її за його віддати. Побережіть її, сироту, як і мене поберегли; я вам, поти і віку мого дяковати буду.

Остап. Добре, добре. Не турбуй ся, козаче. Іди тепер коло роботи прав ся, а на завтра, сину, і в дорогу збирай ся. Я тебе виряжу так, що нїхто не знати ме. Хай тодї шукають вітра в полї.

Василь. Спасибі вам, батьку! (кланяєть ся і виходить).

Вихід 11.

Остап. Отаке склало ся!... Бач, Шкандибенко дурний, а хитрий; що вигадав! У пікінєри!... Ну, хай-же, хай їде... Молода кров гаряча, як окріп на огнї кипить... Хотїв, каже, убити... га? Ну, хай прохолоне... Рік мине — багато води утече. А тим часом треба Наталку за Шкандибенка зіпхнути, щоб, як вернеть ся Василь, не було замішки... Гарний він хлопець, чесна душа — і моїй Марусї, як раз до пари... Хоч вона і буде вбивати ся, як оглядить ся, що його немає, та їй можна буде й похвалити ся... підожде... А то — у пікінєри! Ог, сучий син! Дурний, а розумне вигадав. Піти, лишень, до Лимерихи... Що там вона з Наталкою возькаєть ся? Піти, доброю звісткою утїшити... у пікінєри, мов... Хоч вона і хрещениця моя, та що? Все-ж — своя сорочка до тїла ближче, своя кров рідпїйша. (Бере шапку й виходить).

Заслона пада.

(Далї буде).

Невідомі творцї.

Історія кожної лїтератури являє ся покажчиком творчости виголошеної і не може бути іншою; коли ми що знаємо про словесність устну, то лиш наскільки вона стала здобутком книжним, — не більше. Одже є твори, а переважно у нас, на Українї, ні історикам лїтератури, ні громадї читачів невідомі, як рівно і самі творцї. З усїх верств нашої зубоженої суспільности виринають якимсь характерським побутом оті творцї бідолашні, виринають часто без найменшого сторонного впливу чи приводу, спонукані єдино потребою власного одареного духа; гірка доля звичайно подибує їх в життї: вони гинуть, за небогацькими випадками, у поглинаючій прірві безвідрадних обставин, не мавши куди ткнутись, не потрапивши на щасливий шлях природного призначіння. В подаваній замітцї маю спогадати дещо про таких творців з власного досьвіду, уривочні спогади мої викличуть може з боку читачів оповідання більш докладні та цїкавійші.

Перший, про кого я хочу зняти мову, був селянином охтирського повіту, харківської ґубернії, — чоловік вельми хімерної вдачі: до працї не дуже то беркий, по ґосподарству не кукібний, все було сновигає, мов який благий марівник, та про вищось думає — Бог його сьвятий знає й про що. Устряне до роботи: де-б там косою до гурту гнати, чи помахувать доладу цїпом, нїкого не забаряючи, — він тобі саме під гарячу руч і втне: „А тривайте, хлопцї, що я згадав...“, — цїп йому виприсне з рук, — очи затопить куди на бік і таке витїе, що всї за животи хапають ся, — шкода чисто. Мав жінку й дїтий, а вдачі все якось не кидав ся. Ото-ж його обрали громадським старостою. Часу дозвільного старості чимало: хоч — малюй паличкою ґанок у росправі та базїкай, коли хто навернеть ся; або вештай ся та жартуй по слободї, або сядь коло шинку на призобцї та дивись, що навкруги тебе дїеть ся. І частесенько було сидить він на отій призобцї посеред базарю [вживав таки потроху горілочки] та прикладує мення, чи вичванки всякому, тільки кого очима накинув. Приїде становий, наробить колоту на всю слободу, — а він і тут гигашки справля з поза спини, та до жартів береть ся, що інший раз і в холодній вичухуватись доводилось. Була в слободї баба, — Оленою звали, — мале й старе знало, що то за лиха та злиденна баба була, — от на зразок тїеї, котрій буцїм-би то на махових вилах чоботи віддавано. Пропали

в Олени кожухи з комори, — якого-ж то клекоту налоїла, коли-б ви знали! До старости, — а староста, замісць того, що-б іти зробить труску та мерщій розшукати пропажу, — ходить собі та кепкує, — і зложив, кепкуючи, цілу віршовану поему про оту пригоду; в поемі тій, повній безпосереднього гумору, легко і плавно утвореній (в памяті, а не на папері), росказувалось про те, як у баби Олени — „під самого Митра“ покрадено кожухи „з-хитра“. Дуже сподобала ся селянам ота дотепна вигадка; де було зберуть ся, — давай прохати, що-б вичитав, — і добродушний автор вволяв цікаві бажання громади — вдатнійш і з лекшою охотою, як приписи станового чи справника. Поема почала навіть ходити з уст в уста; нарешті почув її і я; враження було досить гарне: безперечно виявляла ся природна талановитість творця, котрий ледве вміє читати і ніколи не писав того, що складав, а складав підхожі річи не при одній такій нагоді. Вельми потішало селян також віршоване гумористичне оповідання, до котрого причинком було дещо з місцевих справ: від скрутного життя сільські бідарі почали мандрувати на нові землі прикавказькі; услід за ними почав зрякуватись і дехто з дуків-глитаїв, що-б іще дужче розбагатіти; от одного такого загнибіду, що помандрував до Катеринодару з усім добром, а вернув ся з одним батіжком, і змалював та осьмішив у своїй вірші-сатирі наш поет-староста. Довелось менї прослухати і сей твір, — живий, дотепний, уложений, як і перший, щиро-народньою мовою, — але який жаль бере, що тим разом саме я не списав його, а оставив на інший час. Бувати в тому кутку менї уже не лучало ся; яка доля спіткала хімерного поета-старосту з його несподіваними творами — не знаю.

За сим пригадуєть ся менї 17—18-літній хлопець, син титаря, богодухівського повіту, харківської-ж губернії. Змалку ходив він до сільської школи, вивчив ся сяк-так читати та писати, — на тім і покінчила ся наука. Але він не кидав книжки, перечитував кожну стрічку, де тільки траплялось, записував собі до зшитку всяку цікаву річ, а найбільше про письменство українське (списав, наприклад, відкись біографію Квітки з розповідком про його твори); читання віршів навинуло йому думку і самому взятись до пера. І от він, нікуди з села не виїжавши, ні з ким з осьвічених людий не бачучись, самостійно почав складувати вірші — на пів-українською, на пів-церковною мовою (читав бач переважно книжки церковні, то й гадав, буцім мова книжна мусить бути відмінною від простої); я бачив згадані спробунки; трудно сказати, що-б вийшло з отого незвичайного хлопця... дальша доля його менї невідома.

В охтирському упять таки повіті стрів я, в кінці 70-их років, цікавійшу людину — старого маляра. Чоловік той разом звертав на себе спільну увагу своєю поставою, природним гумором, що пробивав ся в кожному реченні, широкою веселістю і враз якимсь затаєним сумом; свою мову (балакав тільки по-українськи) пересипав безупинними жартами та віршами, — де вони, Боже ти мій, у його й брались завсігди, — під час то були його власні вірші, експромтом виголошені, струмочком дзюркотячі; скрізь його знали, як душу громади, незрівнаного бесідника. То був колись кріпак князя Голіцина; з малих літ пан відвіз його до Петербурга, як спосібного хлопця, учитись малярству за-ради панських потреб. Подробиці петербурського життя менї невідомі; знаю тільки, що він бував в Академії художництв, водив знакомство з малярами-худогами і знав ся з нашим славним Шевченком. На спогад тих взаємин у нього осталась навіть парусова жілєтка Шевченкова, — я власне бачив її, бачив на ній невеличку печатку незабутнього Тараса: червоний обідець, а в середині — ініціяли: Т. Ш. Він займав ся по селах малюванням іконостасів та образів і з того жив. А що найцікавійше для нас — він складав українські пісьні, під час доволі гарні. Декотрі з тих пісень сьпівають ся дівчатами й хлопцями середніх верств по селах охтирського та богодухівського повітів. Найбільше розпросторонена його пісьня „Прощання“, почата такими словами:

Прощай, Славгород*) рідненький,
Прощай, дівчинонько, —
Прощай, сад мій зелененький,
Прощай голубонько!...

*) село харьк. губернії.

і невідомо — ким (мабуть — самими дівчатами, коли не автором) переложена на музичний лад. Її однієї з своїх пісень старий маляр, скільки тямлю, до печатї не подавав.

1880—81-ого року один з товаришів-семінаристів дав менї прочитати рукописний збірник українських творів, споруженний його батьком, сільським сьвящеником. Там були — памятаю — вірші лірічні, байки та поеми з хуторського життя, — все те становило тільки часть написаного автором. Збірник здав ся менї вельми коштовним, — я читав його з великою відрадою; мова — щиро-народня українська; стих — плавний, гнучкий як ліщина, притока — добірна; звороти — короткі й виразні; мисли — гідні уваги; чуття — правдиві, спільно-чоловічі, — отаке було враження. Я ніде не стрічав потім в печатї отих творів, а шкода, коли вони пропали, не справивши ніякої користи громадї. Поет, крім того, — дотепний музика і взагалї — артистична натура, що з традициї мусїла одягати ся в рясу, затушкуватись у глушинї, приборкати крила своїх замірів поетичних. Він писав в часописях московських (духовних і сьвіцьких), але куди міг подати ся з творами українськими? Коли-б було яке видавництво в Росиї, як наприклад „Основа“, або який письменницький гурт, з котрим він би мав звязки, — йому нічого було-б і клопотатись; нічого того на превеликий жаль не має, — твори мусять ходити по руках, поки десь не загинуть, або не понівечать миши, — поет врешті махне рукою на всякі заходи, з журбою закине перо українське... То — звичайна доля письменників-селян; хто має спромогу бувати хоч коли-неколи по великих городах, або злучайно заведе зносини з яким українським городським гуртом, — ще має невеличку надію з-явити ся на божий сьвіт зі своїми працями; в противнім разї — мусить гинути „невідомим творцем“, — і хто зна, скільки кращих може сил отак загинуло! Та не забезпечують напевно — ніде правди дїти — і звязки з українськими кружками, де вони є, бо багацько ще між нами і безладдя, і ляку, і байдужести, і вузкости, і позадівщини, коли можно так висловитись, всього того, що спиняє й досі, побіч тяжких умовин зовнішних, правильний розвій нашого письменства і нашої справи. Згаданий поет-сьвященик — повторяю — справжня утрата по моїй думці для рідного слова, — одна з тих утрат, котрі являють ся не малою причиною нашого убожества літературного. От саме встає передо мною образ ще оного сільського поета-Українця; то був чоловік середньої осьвіти, вельми тямущий в народному життї, непохитний прихильник рідного краю; він мав просторий збірник творів, посилав навіть кудись до цензури, а що з тим збірником стало ся, — я не знаю і в печатї не стрічав. Чи той поет пише й досі, чи кинув, не бачучи ніякої цілі в такому писаннї, — не доводилось чути.

Роскажу нарешті про 13-літнього поета-бурсака, що з-явив ся серед нас, в кінці 70-их років. В бурсї, як і всюди, наука подаєть ся московською мовою, але в тих вправах язикових ми, правду сказати, мало появляли самостійности. „Краще з книжки не вигадаєш!“ — було правилом наших учителїв, — і ми торохтїли від стрічки до стрічки; переказувати власними словами доводилось мало, то й наша рідна мова, хоч і попсована змалку московщиною, не так швидко забувала ся; поза клясами ми балакали не інше, як мовою українською; може який панич і здивляв дома батьків своєю великою осьвітою та здобутками московськими, але у нас, поміж товариством, він був-би дивовижним явищем, — його-б засїпали та засьміяли відразу, як навіженого Пилипа з конопель. Скільки реготу було — памятаю, — коли до нас приїхав один хлопець і почав замісць „оцей“ провадити: „етат“ — то що. Чимсь неприродним здавало ся нам слухати московську мову поза клясами, та ніхто й не знав тієї мови з усієї бурси. Крім учебників, ми не читали майже ніяких книжок, а коли й брали що з бурсацької бібліотеки, так найбільше затим, щоб подивитись на малюнки; учителї не дуже піклували ся, щоб заохотити школярів до читання, — а котрий і візьметь ся, то відібє уже всяку охоту читати, бо учителїв ми, дїти, страшенно бояли ся. Дасть книжку, потім заставить оповісти читане... ще затнеш ся, або помилиш ся... несподівано одиницю схопиш... що то батько скаже? — такі думки перебігали не в одній дитячій голові, — то мало хто й брав їх. Охотнійше читали ми всяку нісенітницю, що попадала до нас випадком

з волї, або сами купували на ринку; за весь пятилїтній мій тривок у бурсї, ні однієї української книжки до нас, скільки я памятаю, не заходило. За те трохи не кожен бурсак двох останніх кляс мав у себе товсті зшитки, куди заносив — відки лиш траплялось — усякі українські твори: пісьні, байки, вірші сатиричні, то що; були крім того в бурсї деякі дуже дотепні оповідачі, що навозили до нас із сїл у памятку багацько устного українського материялу; наш бурсацький хор сьпівав переважно пісьні українські і сьпівав їх чимало; знали ми навіть сьпіванку про мудрого Гриця, котра в уживаній редакції починалась словами: „Був Грицько мудрий родом з Коломиї, Добре він учив ся на фільозофії"...; а про те, учивши ґеоґрафію, ніхто з нас і не чував, що то за Коломия, де вона й як; не чували ми ніколи і того, що Русини галицькі — не що інше, як рівні-ж нам Українці; та цього — я певний — не тнув і наш горопашний учитель, що колись викладував бурсакам із псалтиря, а потім став подавати ґеоґрафію. Крім учебників, ми нїчогісїньки, повторяю, не знали, жадного розвитку спільного, жадних сьвідомостий книжкових ніхто не мав, — аж згадувати гірко! Справі шкільній хибувало навіть первістних істинних підстав, — де вже там гадати про що інше! При таких то безвідрадних обставинах з проміж нас явив ся поет, що 13 лїт від роду понаписував цїлий збірник українських поем та віршів сатиричних; всї теми — от що цїкаво — брав з дійсного життя, а зображав переважно з боку темного, або сьмішного, скільки те сьмішне міг збагнути своїм хлопячим розумінням. Одним із перших та кращих творів була поема „Бурсак", а починала ся такими словами:

Тільки зірка стала мрїти,
Бурсак почав бубонїти,
Бо бояв ся довго спати,
Щоб снїдання не взївати...

В поемі цій автор зобразив у подробицях життя бурсака-бідолахи, пересипавши гумором своє невеселе оповідання; не проминув навіть бурсацької їжі, кажучи:

В понедїлок дають юшки,
Три днї зряду все — галушки,*)
Потім два днї все — лапшу,
А в недїлю — кулїшу...

Нема чого й казати, що ця поема читалась та переписувала ся бурсаками, виходила за стїни школи, попадала в села, розповсюднювалась межи батьками і духовенством взагалї. Другим широким і найбільше розпросторопеним твором була поема, в котрій автор описує в таких-же подробицях сїльский ярмарок. Ось наприклад деякі рядки з цього опису. Виводить ся мужик, що —

Коло возу віддихає,
Та селедець уминає..
Як схотїлось йому пити, —
Що ти станеш тут робити? —
Нїкуди йому дївать ся, —
З грішми треба розставать ся;
Витягає дві копійки,
Купив квасу пів бодїйки,
Сїв собі тай попиває...
. . . . . .

Про крам автор каже:

Чого тільки тут немає?
На шаг місця не гуляє:
Все заставлено лавками,
Невеличкими шинками....
. . . . . .
Того красного товару —
Цїлкових мо сот на пару....
. . . . . .
Деревяної посуди —
Карбованців на сїм буде:
Ночви, сита, боклажки,
Підрешітки та дїжки...
. . . . . .
дьоготь нї за-що,
Аби брать було у-що,
То вже-б певно поживив ся —
На рік цїлий не журив ся...
. . . . . .

і багацько перелїчує чого іншого. А ось смертна бійка, заподїяна сїромасї-злодїєви, що підчепив з голоду якусь гич у крамаря; отже справляє — правда — огидливе вражінне, мало сьвідчить о поетичнім смаку автора, але по моїй думцї указує на безперечну талановитість чи кебету в 13-лїтньому хлопцеви.

...Тут його образ схопили,
На долївку повалили:
Один сїв йому на спину,
Бив безбожно як скотину;
Той — у пузо кулаком;
Інший в очи каблуком;
Крівю з рота цебенїло;
Пупом лице посинїло.
Яломок той весь порвали,
В клоччя свиту розметали...
. . . . . .
Встав він тута, обтрусив ся,
Чуть живий звідсїль поплїв ся...
. . . . . .
На другий день, як кінчав ся,
Попу тільки і признав ся,
Чого марно умирає,
Бабу й дїток покидає...
. . . . . .

Памятаю гумористичну автобіоґрафію, зложену 13-лїтнім поетом. Повідаючи, відки родом. Як прізвище, він каже:

А зовуть мене Степан,
Невеличкий я і пан:
Тепер в бурсї находжу ся, —
Бач ся — грамоти учу ся,
Котру трохи понімаю:
По складах уже читаю,
Пишу — трошки да не так,
Як писав соборський дяк..
. . . . . .
Рід то мій не овсї знатний:
Батько в мене — дякон штатний;
Звуть-же його — Ілия,
Такий саме, як і я...
. . . . . .

Перелїчивши далї, що знає й що вжива, автор каже:

Чого-ж іншого не знаю, —
І спектора поспитаю:
Все до капельки роскаже,
Мов-би пальцем те розмаже...

Так і встає передо мною постать нашого „спектора", розмазуючого яку-небудь річ бурсакови.

Склав якось наш поет і кличу до товариства, щоб усїма силами брало ся до науки; цїль науки звичайно являють ся геть то не високою — материяльна користь та значний стан, — але де-б 13-лїтнїй бурсак і встиг виробити собі інший погляд? Се річ впрочім написана уже пізнїйше, коли авторови було лїт 14. Памятаю такі стрічки:

Напримір — оцї дяки;
Ить вони не дураки,
Коли грамоти навчились,
Шматка хлїба всї добились,
Та почий не досипають,
По парафиї махають.

Змісту останніх творів не тямлю добре.

З бурси перейшли ми до семінарії; обставини осьвітної справи тривали там трохи лїпші, але взагалї далеко ще було до правильної постанови наукової. З погляду мови, ми оставали ся Українцями поза школою, хоч ні словечка не чули про своє письменство; учивши однак „Исторію русской литературы", наш ректор-протоєрей, нижегородець родом, часто було видавав словесні прикази — не вживати української мови в бесїдах поміж собою, — не раз кричав, що виновані будуть карані без попуску, та нічогісїнько з того не виходило: балакали ми по прежньому своєю рідною мовою, а коли забагали яке високе начальство, разом замовкали. В семінарії ми уже читали і Шевченка, і Квітку, і Стороженка, і Левіцького, і всяких інших писателів наших; дехто понисував ся по-українськи — віршами й пробою; сьвідомість про те, що ми — Українці, була досить живою. Наш бурсак-поет, ставши семінаристом, визначав ся переважно, як добрий читач на музично-декляматорських вечорах, що ми потай уладжували в салях семінарії (подавали ся бач у нас і лекції музики з відповідними вправами). Раз, тямлю, розпочали ми вечорок; зібрало ся більше ста чоловік народу; знаний читач сидів уже на довгім столику поперед публіки, з розкритою книжкою, збира-

*) Галушки були найсмачнїйшою бурсацькою стравою; нас усї так і звали — „галушниками", з чого часом походили цїлі боїщі між нами, бурсою, і гімназистами, котрих ми дратували прізвищем — „ракові шийки", а також — міщанським парубоцтвом, котрому ми віддячували за образу назвою — „челядники" і котре не могло стерпіти тієї назви, як якої лайки.

чись вичитувати. Як ось — двері рип, — і ректор лїзе непрохано до гурту. Поблагословив усїх спільним хрестом, сїв осторонь: — „Продовжайте!“ — каже. Куди дїнеть ся? — книжки іншої під руками не було, — треба читати, от і почав:

Кохайте ся, чорнобриві,
Та не з Москалями,
Бо Москалї чужі люди,
Роблять лихо з вами...

Тільки-ж то й удало ся виголосити. Ректор зупинив читання, — як почне, як хопить ся роспікати нас за Москалїв! І замість музично-декляматорського вечора були ми пошановані надто гнївною промовою о. ректора, що́ вибивав із наших голів український дух. Поет-бурсак тепер мабуть десь сьвященіком; чи пише що, чи нї, не можу сказати; нї його менння, нї творів нїде в печатї не бачив.

На цїм я кінчаю свої спогади про „невідомих творцїв“; не привожу багацько других осіб, що́ запитували ся на моїх очах писати по-українськи, а десь поділи ся без вісти. Від своїх товаришів та знакомих чував я також подібні спогади. Один, наприклад, оповідав менї, що знав молодого Українця, который вельми артистично переклав — „Кому на Руси добре жити?“ — Некрасова, а до того писав і власні вірші. Нї того перекладу, нї тих віршів однак в печатї не трапляєть ся. Скільки таким робом сил зниївечено на колючому лану письменства українського, дякуючи гірким умовам нашого национального життя і суспільности; скільки в початковім зародї спинило ся! Для мови московської, з зачепленого погляду, — шлях вільний; всякий, хто має найменшу талановитість, чи просто охоту писати, причиняєть ся до збогачення лїтератури; мало цього: той утоптаний шлях звертає до себе і наші власні сили, котрим часто не остаєть ся іншого виходу; а шкода, велика шкода, бо не всякий, хто може з-явитись істинним поетом у своєму рідному краю, буде вим на чужиньї; прикладів нема чого вишукувати. Згадаймо-же, читачі, хоч добрим словом оті безслїдно потрачені, тяжкою долею приборкані сили!

Червень 1892 року. **Павло Граб.**

Два великани нашої мотильнї.

Хто не згадає лїт молодечих, коли то жвавим хлопцем ганяв за пестрокрилими мотилями, а посіданє м е р т в о г о л о в ц я або що більше великої п а в и ц ї вважав найвисшим сповненєм своїх бажанїй? Але-ж бо і дїйстно оба ті роди мотилї — хоть і не так дуже рідкі — незвичайностию цїлої своєї прояви, а іменно знаменитою великостию і примітним начертом тїла і крил звертають увагу кождого природолюбця.

Із взгляду на т у ш безперечно межи всїми европейськими мотилями перве містце занимає М о р о ш м е р т в о г о л о в е ц ь (Acherontia Atropos L., der Todtenkopfschwärmer), бо єго тїло буває 6·5 центіметр. довге, а майже два центіметри широке. Правда, суть крила розмірно узкі, як у всїх в е ч е р н и к і в (сумрачників, Sphingidae), передні сильні і протягнені, задні далеко коротші і менші. Розкрилє значне, бо розпнений держить сей вечерник 112—122 міліметрів. Передні крила чорнавобрунатні з білаво жовтою крапкою в серединї і двома остро зубатими двоїстими поперечками, котрі по части жовто і ржаво оболочковані. Охровожовті крила задні украшені двома чорними стяжками, з котрих внїшна ширша на реберцях зубасто випливає. Голова сильна, з особливо великими, кулястими очима, ссавце (язик) кріпке, але коротке. Короткі, грубі ріжки чорні, перед тонким, загненим кінцем білаві. Відворот охровожовтий з чорними примазаними начертами. На хребтї грудника находить ся ославлене, до мертвої голови ударяючо подібне начертанє, від котрого сей сумарчник одержав назву. Кадовб мов футро густо волохатий єсть охровий, чорно обручкований, з синьосїрим пругом здовжь хребта серединою. До того незвичайного украшеня прибуває ще і та обстанова, що сей мотиль непокоєний видає примітний, півкотячий, жалїсливий голос, що́ з одної сторони забобонних людий не раз трівожило і давало повід до розличних дивних повісток, з другої же сторони уми висше одарені, а для краси природи внятливі розпламеняло до виливів поетичних. Приміром згадаєм тут хороші слова Жана Павля (Jean Paul): „Тьма була то так званий мертвоголовець: погладивши єї крила мов у супа звисаючі сказав я: родом она з Єгипту, краю мумій і гробів і в неї самої на хребтї *memento mori* — а *maestoso* і *miserere* в голосї квилячім“.

Морош мертвоголовець находить ся кромі в Европї — де в полудневих краях лучає ся частїйше, нїж в північних — також в Сирії, на острові Джава (Java), в Альґирі, на островах Канарийських, в Вінеї, на Пригірю доброї надії і в Мексику. — У нас в Галичинї не єсть рідкий, хоть яко мотиль лучає ся лише поєдиниці. Я находив єго ві Львові, Дрогобичи, Тернополи, Станїславові, Залїщиках... в городах, садах містських або на полях бараболями засаджених, завсегда в близи людських селенїй. Многі примірники одержав я також з околиць Одеси, де той рід часто, декотрими лїтами навіть дуже численно, має появляти ся. Мотиль радо летить до осьвітлених кімнат і, буває, часто загашує сьвітло, коли лопнувши своїм необоротним, утяглим тїлом о лямпу трепотить крилами, причім видає примітний голос подібний до писку лелика. — Слаба дитина лежала в дому́ — в тім прилетїв вечером мертвоголовець до запаленої лямпи: знак недобрий! в семії тяжко зажурились — і дійсно дитя змерло на другий день... Стара жінка сидїла пізно вечером при ясно горящій лямпї прядучи пильно — аж ту диви! — крізь відчинене вікно зафуркотїв великий мотиль і зленувши прямо на лямпу затушив поломінь. Лямпу скоро зажегли на ново, мотиля пискотячого без великого труда зловлено — та який жах завладїв всїми: мотиль був то мертвоголовець! Серце в матери зацїпенїло, бо згадала сина-одинчика, що́ пробував на чужинї. І справдї через кілька днїв приїшов лист чорними печатками осмотрений, котрий безвідрадній матери принїс сумну вість о смерти улюбленого сина. „Не даром тогди прилетїв мотиль з мертвою головою до мене до хати, бо саме тогди помер мій син — думає бідна жінка, а сльози котять ся по єї лицю — він п о д а в з в і с т к у в послїднє“. — Тї і тим подібні злучаї можуть чувствительному лірикови дати основу до нових порушаючих пісень, суть також не без ваги для психольоґа уважаючого всї прояви дїйствованя людської душі — слїдителя природи однакожь не займають. Віи бо знає, що мертвоголовець, рівно як і другі мотилї в ночи лїтаючі, радо летить до сьвітла, і що злетївши на горящу лямпу, більше або менше попече ся і тому — як загалом подразнений — видає оттой голос пискотячий. Що рівночасно можуть лучити ся випадки смутні як слабість, смерть і пр. — те натурально в жадній не єсть звязи з проявою того зовсїм невинного сумрачника. Та уява простого люду аж надто наклонна ковтанє червотоки (Anobium pertinax), прояву мертвоголовця або вонючки (Blaps mortisaga), чудне накликуванє нічне сів і многі инші явища природні зводити з ріжними злучаями людського житя і уважати прояви природні яко знамена завічаючі нещастя, хоть здоровий розсудок бачить лише иногди злучайне стеченє випадків в людськім житю і прояв в природї, але не находить в тім жадної внутренної звязи.

Мертвоголовець летить в пізних годинах вечерних, коли вже зовсїм потемнїє; за дня сидить спокійно склавши крила дашковато на кадовбі по ріжних закаулках. В Галичинї появляють ся мотилї найчастїйше в вересню і жовтни — дуже рідко при кінци червня і в липни. Примірники в осени являчі ся гинуть вскорі неспарувавшись; найчастїйше находимо мотилї замерзлї т. є. раніїшними приморозками умертвлені, хоть впрочім зовсїм не обтерті. В дуже рідких злучаях, при обстановах особливо вигідних декотрі зимують і може бути — сьлїдуючої весни плодять ся. Перед лїтами найдено в Мокротинї живий, хоть зовсїм обтертий примірник в порожнім улию в первих днях цьвітня. Усїльниці, котрі від липня до половини вересня находимо, походять від мотилїв в лїтї проявляючих ся, котрі, як сказано, о тім часї у нас дуже рідко виступають. Кукли бо не розвивши ся в осени найчастїйше при зимованю гинуть. З численних кукол мертвоголовця зимовавших у мене в особній скринцї (куклярни) — не удало ся менї а н і о д н о г о в и в е с т и м о т и л я. В червни доселї найшов єм лише о д н і с е н ь к и й с ь в і ж о в и л я г л и й примірник в городї

в Станїславові 17/29 червня 1883 р. З достовірних уст чув єм, що сьвіжий примірник найдено в Голоску коло Львова в половинї липня. В кождім злучаю єсть мертвоголовець яко мотиль в лїтї у нас явищем вельми рідким.

Лет мертвоголовця в книжках звичайно подають яко дуже сильний і витревалий. По моїм помічанням ледви чи найде ся межи мотилями — самочки декотрих родів пр. шуриці недопарки Ocneria dispar винявши — неповоротнїйший і утяглїйший ствір, як Acherontia Atropos. По крайній мірі всї примірники, котрі живі впали в мої руки (звиш пятьдесять штук!) були і в дни доволї теплі дуже гнилими (утяглими) і в летї зовсїм не оказували тої зручности, проворности і швидкости, якими одличають ся інші сумрачники пр. дюк повійковець, калиновець, сосновець (Sphinx convolvuli, ligustri, pinastri) тир псярниковець, дївунковець (Deilephila euphorbiae, galii) і пр. А і надто летячого мертвоголовця можна капелюхом на землю збити і потом легко зловити руками. Зловлений дає ся мов мяч (бальон) до гори підкидовати і падає на землю не знимаючись до лету. Я запримітив заразом, що він не спроміжний сей час злетїти, тілько що потребує до злету довшого приготовленя: крилами махає довший час вдимаючи воздух в велике своє тїло, при чім в певній мірі пригадує поведенє хруща маєвого до лету знимаючого ся і доперва по добрій хвилинї злїтає. Злинувши робить вправдї досить великі круги, та в поворотах єсть незручний і незначне стрясенє може того сумрачника привести до упадку, подібно як хруща маєвого. В криївках за дня зловлені примірники дають ся імати руками; коли їм дати лїзти по руцї, то пробують вскорі, як може глубоко залїзти під рукави сорочки, що, коли їм тое вдасть ся, для діткненого становить ся вельми неприятно, бо під час лаженя вбиваючи сильні свої пазури глубоко в шкіру дрипають і колять діткливо.

Що тикає ся чудного голосу мертвоголовця — то о приладї служачім до видаваня того звука і доселї не зовсїм ясно і точно знають, хоть в тім взглядї писано чимало. Д-р Е. Л. Ташенберґ говорить: „Що той звук повстає через потиранє певних частий переднього тїла мертвоголовця, від часу помічаний Ревміра загально принято, і так мало тертє язика о насад осязків (Taster) внутр листовками знадоблений тиї по части жалостні тони виводити. Анатомічні досьлїди Р. Ваґнера викрили дуже великій, воздухом розширений міхур ссущий (Saugblase), котрий, маючи устє туж за так званим жолудком, при кінци проволока кормового цїлу передну часть кадовба виповняє і при єго отвореню з сторони хребта до разу висуває ся. Також і проволок кормовий найдено все наповнений воздухом. Ваґнер уважає імовірним, а трохи що не певним, що голос повстає через взіванє, а именно визіванє воздуха з великого міхиря ссущого через узкий проволок кормовий, а особливо через язик; сли язик обрізуємо, то чим коротшим стає, тим більше слабшає голос... Однакож єст також можливим, що часть воздуха щелинкою уходить, котра на передї в серединї находить ся там, де обі половини язика не зовсїм пристають до себе.“

Ляндоа думає найсьвіжшими своїми помічанями, котрі єго попереднім противлять ся, скріпляти постереженя Ваґнера і по своїм досьлїдам принимає, що мертвоголовець півкотячи воздух видуває з жолудка ссущого через згадану щелину в язиці; бо коли єму через язик воздух взянемо, то видимо тїло єго набреняє, а онїмляєм мотиля утявши єго язик або усторонивши згадану щелину чи то через залїпленє, чи через розігненє обох половин язикових“. В декотрих новійших книжках находимо знов примітку: голос мертвоголовця походить від потираня зложеного язика і сей час устає, коли шпилькою язик витягнемо прямо. — Два великі і сильні примірники, котрим я для досьлїдів язик урізав, зовсїм не онїміли, но довгий час єще по зувіченю, особливо, коли їх було діткнутись, видавали оттой примітний голос, пригадаючий півкотанє лелика.*)

Декотрі ентомольоґи припускають, що усїльниці мертвоголовця у нас лучаючі ся походять з яєць знесених самочками залетївшими до нас з полудневих країв, именно з Італії. Те мнінє здає ми ся бути неімовірним. Що мертвоголовець містцево являє ся, в декотрих роках єсть частий, в декотрих же зовсїм майже счезає, тут рішати не може, бо стрічаєм тоє також і у богато других комах, а зовсїм не в моготу нам причину тих явищ подати. З другої знов сторони здає ми ся подорож так далека для лїнивого, утяглого і зле лїтаючого мертвоголовця задачию за тяжкою, коли зовсїм не розрішимою — хоть гадка о мандрівцї декотрих полудневих, з стріловою швидкостию і витревало лїтаючих вечерників як пр. Тира олеандровця (Deilephila nevii), Тира чертанця (D. livorniса)... видаєсь правдоподібною.*) Я думаю, що тяжкотїлий, зле лїтаючий, но так грубими і сильними ногами упосажений мертвоголовець більше лазить, нїж лїтає, і оттак не дуже віддалює ся від містця свого уродженя. Тут єще згадаєм, що пісьля сьвідоцтва многих помічателїв мертвоголовець часом залазить до улиїв, щоби полосувати на солодкім меду, при чім єго звичайно пчоли жалами заколюють на смерть. Уваги гідним єсть тоє, що груботїлий сей мотиль перетискати ся може через щелини і дїри розмірно узкі. Так утїк менї раз в кабінетї натуральнім один примірник, котрого досьвідчав що до сили лету, шугнувши межи шафки з мінералами. Я глядав за ним даремно. Доперва по кількох місяцях найшов єго мертвого в шафцї на мінерали не добре примикаючій. Через узку щелину межи фальцом (затином) а дверю втиснув ся мотиль до середини шафки, щоби тут скритись.

Хороша 10—13 центіметрів довга усїльниця має на переднослїдній обручцї ріжок в видї латинської букви S вигнений, шерехатий, мов хвостик звисаючий. Що до убарвленя буває кілька відмін. Звичайно єсть зеленавожовта, від 4—11 обручки впридоблена широкими, на хребтї угловато стикаючими ся ускісними смугами, котрі з переду голубо, під сподом по боках чорнаво отїнені; межи смугами красують ся численні темносині крапочки. Руський люд називає ії, рівно як і другі усїльниці більших вечерників як Sphinx convolvuli, Deilephila euphorbiae... „дюком“ — а несьвідомі боять ся ії, думаючи що єсть вельми їдкою. Находимо ії від липня до вересня (рослі ловив я від 15/27 липня до 8/20 вересня) найчастїйше на патинї бараболь. Яко ростини живностні подають єще дивдерев (Datura stramonium), дикий ясмин (Philadelphus coronarius), деречу (Lycium barbarum), морков (Daucus cavata) і бріч красильний (Rubia tinctorum). Я находив усїльницю кромі на бараболи, також кілька разів і на гарбузах, а в неволи кормив їх гарбузинєм. Оттак приходить єще нова ростина *Cucurbita pepo* до спису поживи тої усїльниці. Усїльниці найдені мною на гарбузах мали тло більше жовте, до краски цьвіту гарбузового подібне. Усїльниці суть лїниві і мало рухаві; доперва перед кукленєм стають живійшими, лазять неспокійно через якийсь час, аж наконець заривають ся в землю, де переображають ся в заглубцї в куклу о тонкій шкаралущі, лоснячо червонобрунатну, на передї за головою сїдловато затиснену.

Відвернїм наш зір від чудного велич-мотиля з мертвою головою на хребтї, а леличим голосом в горлї — а склоньмо увагу на другого великана краєвої мотильні.

Як Морошь Мертвоголовець, що до маси тїла, занимає перве містце межи краєвими мотилями, то із взгляду на великість крил безперечно всї переходить Пávиця Грушівка (Saturnia pyri W. V., das grosse Nachtpfauenauge), також великою або віденською пávицию звана.

*) Малокотрі мотилї згожі видавати голос. Самчик Притрути Боярки (Pleretes matronula L.), котрого зловив єм в лету 18/30 червня 1868 р. в Лісеничах коло Львова, видав схвачений звук примітний, високий, мов-би походячий від струни мєтальної, смиком потертої. — Раз з-імав я в ночи самчика Червицї верботоки (Cossus cossus L.) лїтаючого біля старої верби, котрий видавав під час лїтаня від часу до часу властиве торкотанє значно відмінне від звичайного фуркоту мотилїв через скоре тріпотанє крил повстаючого. — *Ів. В.*

*) Deilephila nevii L. замешкує властиво побережя моря середземного, залїтує однакож в декотрих роках до Німеччини, а може навіть і до Галичини. В серпни 1883 р. найшов один з моїх знакомих дві великі „бридкі і дуже пожарливі усїльниці з рогом“ в Межигірцях, коло Калуша, на великім олєандрі в городї виставленім. Одну з усїльниць здавив, другу призначив для мене. Та за кілька днїв зникнула усїльниця (імовірно для закукленя полїзла в землю). Понеже тих усїльниць не бачив власними очима, згадую лише про тоє, щоб наших збирачів на сю обстанову зробити уважними бо можливість прояви D. nevii і в нашім краю не єсть виключена. — О Deilephila lineata Fabr. (livornica Esp.) згадую, що той хороший рід також у нас в Галичинї (Львів) і на Буковинї (Чернївцї) яко перелетник находить ся. — *Ів. В.*

Па́виця Грушівка належить до семе́йства Saturnidae, которе величиною, зарівно як краскою і начертом своїх родів примітно визначає ся межи всіми Прядками. Рідня Saturnia має свою руську назву „Па́виця“ від великої, пестрої, оковатої плями, украшаючої середину кождого крила. Велика па́виця розкрилєм держить 120—145 міліметрів, притім суть крила так широчезні, що в супочивку мотиль їх цілком зложити не може. Тіло розмірно мале, у самочки 4 центіметри довге, а до 14 міліметрів широке, у самчика о много стрімше. Самчик одмічає ся сильними, задвійно гребенястими ріжками; у самочки впридоблені они слабшими зубами гребеневими і суть менше красиві, хоть не много довші. Самчик однакож — як се водить ся у більшої части мотилів — єсть менший, тому самочки з своїми ширшими, більшими крилами в цілости визирають красше, ніж самчики. Злив красок і начерт крил великої па́виці дають не лише природолюбцеви, но також естетикови і артистови предмет, на котрім не мож до сита напасти ся очима; єст то мов живий ковр, дуже ніжно і іскусно тканий. Великі крила суть брунатні, з ніжним, білавосивим припорошенєм і білою, з тилу бруняво отіненою обвідною стягою. Двоїстий пруг зубатий звичайно в горішній половині сильнійше виражений, коли в середині майже гасне; к паховому же берегови знову значнійше виступає; наса́д темнобрунатний. Передний пруг не сягає раменного берега густо білаво опиленого. На задних крилах оба пруги зубаті часом ледви що намічені. Середину кождого крила занимає велика пляма оковата, так зване па́вине око (бо подобає на оковаті плями пер в хвості павуна́). Єсть оно тьмавочорне, в середині перерізане луком просьвітчатим, з переду живо червонобрунатне, з заду сивавоналожене і обведене перстенем темночорним, дуже значно виступаючим. Відворот подібно убарвлений, як горішна сторона, та більше білавоприпорошений, також суть знаки більше замазані, тусклі і невиразні. Грудник темнобрунятний, з переду по над головою білий; кадовб сїробурий, сподом одностайно брунатний, все тїло густим волосєм вкрите. Бачимо проте, що мати-природа, украшаючи свою улюблену дитину, досить скудною була в наділеню красок — а предсї сотворила, що до зіставленя і тїньованя барв, дійстно виборовий взорець красоти, так що справді Па́вицю Грушівку зачисляєм не лише до найбільших, але і до найкрасших мотилів нашої вітчини.

Оказала 9—10 центіметрів довга усільниця єсть жовтозелена з ясносиними або рожевими бородавками, котрі суть поросли волосками звіздковато відстаючими. З кождої сторони здовж боків має жовтавобілий смуг; продихи (stigmata, Luftlöcher) білі, чорно обведені; понад гузновою кляпою і кождою посовкою (Nachschieber) находить ся червонобрунатна пляма. Стрічає ся її в липни і первій половині серпня на ріжних деревах овощних. Для кукленя робить собі опряд 6—7 центіметрів довгий, грушковатий, чоколяднобрунатний, де переміняє ся в куклу брунатну, рудообручковану, а впридоблену чорними покривами крильними. Мотиль розвиває ся по перезимованю кукли при кінци мая, часом і пізнійше в червни аж до первих дней липня; мотиль передирає при вилягу свій засклен на тоншім кінци, котрий в середині на передї має мов покришку з рідшої пряжи, а окрім того єще на причілку властивими пружистими нитками, мов кольцями затворений.

Па́виця Грушівка єсть властивою полудневій Европі, а особливо в романтичній околици віденській, так богатій в красні роди мотилів лучає ся досить часто. — В Галичині найшов я Saturnia ругі в полудневовсхідній части так званого австрийського Поділя, де той рід вправді поєдинци лучає ся, але в цілости також не єсть рідким.

Р. 1861 один ушкоджений примірник віднято іграючій кітці в Залїщиках і менї прислано.

4/16 червня 1878 р. зловлено один примірник на винограді сидячий в Милівцях, коло Залїщик.

5/17 липня 1880 р. з-імано три примірники трохи вже злїтані, на плотї сидячі в Стецеві, коло Снятина.

В серпни 1882 р. дістав я куклу з Королївки (коло Чорткова). Понеже куклу взяв єм при кінци марта 1883 року до отепленої кімнати, то розвив ся мотиль вже 5/17 цьвітня.

29. липня (10. серпня) 1884 р. найшов я сам в Залїщиках в городї на морели (Prunus armeniaca)*) дорослу усільницю, котра 6/18 серпня оскленила ся і (при кінци марта 1885 р. взята до отепленого покою) вже 25. марта (6. цьвітня) дала мотиля

В осени р. 1887 дістав я дві кукли з Скали над Збручем (в повіті Борщівськім), котрі одержано з усільниць на вишни найдених. З тих кукол через зиму в покою нарочно неотепленім держаних розвинулись мотилї 9/21 і 17/29 мая 1888.

Кілька кукол одержав я з Ботушан в Румунії, де усільниці на грушах і других деревах овощних часто находять ся. Впрочім Saturnia ругі має також лучати ся на Буковині (Чернівці, Радівці).

Право обивательства великої па́вицї (Saturnia ругі) в Галичині оттак не підлягає сомнїню, хотя пробуток того красного рода — о скільки менї звістно — обмежає ся лише на часть полудневовсхідну Буковині приляглу именно межи Заліщиками, Чортковом, Борщевом, Снятином.

В кінци єще згадаєм, що Acherontia Atropos і Saturnia ругі, рівно як і другі показнійші роди як Косатець Ластовець (Papilio Machaon), Косатець Плавач (Papilio Podalivius), Мінник Дугач (Apatura iris), Застяж Тополець (Limenitis populi), Дюк Калиновець (Sphinx ligustri) і инші уважають ся яко останки тих видів, котрі нашу вітчину заселяли в той час, коли то єще скрізь панувала рівна температура споводована близостию огнистоплавного ядра нашої землї, коли то наша вітчина посїдала великолїпні, що до блестности красок ексотичним мотилям теперішности рівняючі ся роди.

З того периода декотрі роди удержали ся до днешного дня, примінились кліматови і відношеням тепе́рішним, а оттак і доселї суть окрасою фавни комашої нашої вітчини.

І. Верхратський

Нові твори драматичні.

Червоні черевики.

Оперета в 3 дїях, а в 4 картинах Захаренка.

Персонажі сеї нової оперети не типічні, не представляють ні одного нового характеру і не дають якої небудь хоч трохи нової ситуації. І справді — погляньте хоч на деякі з дієвих осіб. Пилип Заноза, богатий удовець, розпустний замолоду, задумав на старости лїт женити ся з своєю наймичкою, котра закохалась в его сині. Наколи вказати, що з огляду на суспільне становище Заноза — старшина, і нагадати читачеви „Голову“ з опери „Утоплена“, то легко можна зрозуміти, що в змальованю піддопганого льовеляса молодий автор далеко уступає творцеви лїбретта до опери по Гоголю. Далї — Андрій, син Занози, що для батька полишає свою кохану і збирає ся женитись з другою дівчиною, котру єму вказує батько. Слабохарактерний Андрій нарисований знов таки менше вдатно, ніж его прототип Василь Лобода, в драмі М. Кропивницького „Зайди-голова“. Чайка у автора і Прокіп Шкурат в „Сватанні на Гончарівці“ досить подібні; обидва намітно віддають ся піянству, і мало клопочуть ся своїми домашними справами. Два молоді парубки [Степан і Гордій], виведені в оперетї — звичайні любовники з наміетними монольоґами. Відповідаючі їм в любві дві дівчині [Стеха і Одарка] нарисовані доволї вдатно і обидві виявляють і сильну любов, і рішучі характери. Мати — Хотина клопоче ся як-би ту видати свою дочку заміж після рахунку і наперекір еї чувствам — також не нова особа в українськім репертуарі. Трохи хіба оріґінальна Джагуниха — вдова, що́ приймає ся за гроші урядити сватанне. Не задержуючись ні на подробицях змісту, ні на розвою дії, додамо, що остання сцена зовсім таки не оброблена у автора. Сумна постанова Одарки втопитись і се, що еї, видобуту з води, приносять на сцену, нагадує трохи конець „Наймички“. Різниця в тім, що Одарку ту приводять до житя і се дає можність авторови таки, біля шинка, де тілько що лежала Одарка, урядити благословенство на по-

*) Мореля (Prunus armeniaca, априкоз) удає ся в Заліщиках хорошо — і для сочистих овощий часто тамки в городах управляє ся. *Із. В.*

дружє двох пар, що́ так щиро кохають ся. А се іменно і єсть прямою етноґрафічною похибкою, не згадуючи вже що воно з огляду артистичного навмисне натягнене. Ми Русини взагалї придаємо незвичайну важність всїм обрядам, і благословенство на порозї шинку майже неможливе в дїйстности.

Наколи приглянутись нарізним епізодичним вставкам і детайлям оперети, то годї не завважати, що автор добре знає побут і володїє вправно чистою українською мовою; він вводить нові мотиви пісень, очевидно, беручи їх не з одної херсонської ґубернії, як то до сего часу велось, а з якихсь инших куточків поетичної України. Останні замітки можуть пояснити нашу думку, що ся оперета може сподобатись, або хоч задовольнити більшість публїки українських театрів, що́ бажає бачити і бачить на українській сцені головно вдатних виконавців високо комічних пєс. Для меншости, що́ не вдовольняє ся комічними епізодами а ставить до українського репертуару вимоги ідейної творчости, можна найти в сій пєсї дуже небагато. Симпатичний парубок Степан Неволенко змальований глубоко честним і постійним. Відказуючись від своїх найкрасших надій, він все таки не рішає ся втїкати з Одаркою. Степан терпить страшно, але ославити кохану дївчину не в силах, не в силах він нарушити і моральні пересьвідченя та погляди, що́ глубоко утвердились.

Годї не піднести дуже добре написані автором сцени, де юрба насильно спонукує Хотину благословити свою дочку на подруже, де та юрба з сьміхом і грізними криками проганяє, очевидно, ненавистного їй, старого розпустника Занозу. Сї сцени викликують сильне вражінє і виявляють симпатичні риси простолюдя; але удержовати, що автор своїм твором думав визначити позитивні сторони житя села і симпатичні риси нарізних характерів з простолюдя, ми не беремо ся. Скорше всього пєса, як нам здає ся, виказує, що автор хибно держав ся такого погляду, пісьля котрого цїле завданє артистичного твору лежить в представленю ряду побутових подробиць, звязаних лише розвоєм сюжету, без участи провідної ідеї. Наколи студіюючи твори штуки доходить ся до сего висліду, що всї подробиці житя мають в них місце і що по їх кількости судить ся про значінє кождого твору, то сей погляд зовсїм справедливий. Але треба також взяти на увагу, що все представлюване штукою, найде ся в житю в виді значно лїпшім і повнїйшім зі всїми живими подробицями, котрі вичерпують правдивий змисл дїла. При таких условинах житє не дає нам нїяких вияснень своїх появ а все таки воно повнїйше, реальнїйше і більше артистичне нїж всї твори чоловіка. В творах же штуки виводи і виясненя появ житя конечні. Се нїчо, що вони будуть неповні і односторонні в порівнаню з тим, що дає житє; вони все таки будуть потрібні і користні, наколи їх зробить правдивий талановитий артист. Тому то давно вже прямо і ясно установлено, що цїль штуки — нагородити чоловіка в злучаю браку повного естетичного вдоволеня, котре дає дійстність, утворити, в міру сил, ту дорогоцїнну дїйстність і на пожиток чоловіка ёї пояснити".

Орест Гр—ів.

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Товариство „Просьвіта" надруковало для своїх членів за місяць вересень книжочку „Про новий грошѣ" адв. д-ра Костя Левіцького. Календар товариства кінчить ся друковати і незабаром вже вийде в сьвіт. — В збірнику „Русскимъ матерямъ", що́ вийшов у Москві, побіч московських поміщено і українські твори Т. Шевченка, Днїпрової Чайки, Д. Марковича і В. Чайченка. — Цензура дозволила друковати рукописи: „Русско-Украинскій словарь" Е. Тимченка [випуск I, слова на букви А—Б], „На сьвятий вечір" оповіданє Г. Чулая, „Княгиня-Кобзар" балляда М. С. Кононенка і „Бурсак" жарт в 1 дії з сьпівами І. Шостаковського. — Як вже згадовали ми в ч-ї 17 почав проф. Ів. Верхратський друковати в Ягичевім „Archiv für slavische Philologie [14. Band. IV Heft. 1892] обширну студию „Ueber die Mundart der galizischen Lemken. Ein Beitrag zur slavischen Dialektologie". [Стор. 587—612]. В сім випуску містить ся частина першої части студиї, то є части „о самозвуках" [Vocalismus]. Ся студия проф. Ів. Верхратського дуже цїкава для кождого, хто хоче слїдити розвиток нашого язика. Лемківське нарічіє доховало багато форм старих. В переднім слові проф. В-ий познакомляє читача з загальними признаками того нарічия.

Василь Лукич.

НАУКА.

Нові здобутки Русинів галицьких на полї шкільництва. З сим 1892/93 роком шкільним вийшли в житє три руські школи вправ при учительських семінариях [дві школи хлопців в Тернополї і Станїславі і одна для дївчат у Львові], котрі будуть постепенно доповнені на школи 4-клясові. В Самборі основано мужеську семінарию [сего року кляса приготовляюча і I. рік], котра має мати при утраквістичнім устрою руський характер, се значить: як дотепер істнуючі семінарії утраквістичні є переважно польські, так ся має бути переважно руська. Додати треба, що й в істнуючих семінариях утраквістичних мужеських переведено утраквізм що до руської мови викладової на всїх 4-х роках, а в женських семінариях у Львові і Перемишлї положено початок до зутраквізованя їх на 4-їм роцї. Окрема руська ґімназия в Коломиї введена в житє найвисшою постановою цїсарською з 4-ого н. ст. вересня с. р. і наслїдком того заведено там першу клясу [щорічно має доповняти ся одною висшою клясою]. Урочисте отворенє сеї нової ґімназиї відбулось 21 с. м. в присутности старости, маршалка повітового, голови міста, підполковника, двох послів руських і чимало видніїйших Русинів з Коломиї і з околиці, при чім виголошено рїжні бесїди; найзамітнїйша одначе була бесїда Русина проф. Л. Саля, ґосподаря і управителя руської кляси, до котрої вписалось 40 школярів — число з огляду на спізнене отворенє ґімназиї поважне [Тепер мають Русини три ґімназиї з мовою викладовою українсько-руською: у Львові, в Перемишлї і в Коломиї]. Рівночасно з отворенєм ґімназиї позволив Ц. Вел. Цїсар установити другу звичайну катедру всесьвітної істориї в львівськім університеті. Професор, що́ займе сю катедру, має викладати в руській (українсько-руській) мові і увзглядняти особливо історию східної Европи. Сею постановою зазначено наново, що на львівськім університеті, постепенно мають побіч катедр з польською мовою викладовою повставати катедри руські і тим способом можуть Русини з часом діждати ся руського університету а тим самим і міцної підвалини для розвитку науки в українсько-руській мові. Постановою, що професор, котрий займе сю катедру, має викладати в руській мові і увзглядняти особливо історию східної Европи, зазначено, що він викладати ме також історию України-Руси і її відносин до инших держав східної Европи: Польщі, Литви, Московщини, Туреччини і ін. держав східноевропейських. Всї повисші здобутки суть для культурного розвитку українсько-руського народу великої ваги; особливо-ж ново утворена катедра має велике значінє. Передовсїм подана сим нашій молодежи спроможність слухати викладів істориї України-Руси у відносинах до инших держав східної Европи, а відтак і складати екзамени історичні в рідній своїй мові. Утворенє сеї катедри дасть нагоду і привід до наукових і критичних дослїдів на полї нашої бувальщини, котрі пояснять нам не оден епізод затемнюваної минувшини України-Руси. Ся катедра буде доповнювати задачу одинокої досї руської катедри на виділї фільософічнім [українсько-руської мови і літератури] і підпирати її в змаганях виховуваня нашої молодежи на национальних основах.

О. Б.

ТЕАТР.

Конкурс театрального товариства „Руська Бесїда" у Львові. Ч. 25/92. Товариство „Руська Бесїда" у Львові, маючи в своїм зарядї „Львівский Народний Руський Театр", розписує сим конкурс на дирекцию того-ж театру на час трох лїт: від 1 сїчня 1893 до 31. грудня 1894 року. З своєї сто-

рони підіймає ся товариство давати директорови театру титулом підмоги річно квоту 5.400 зр. з побираної товариством субвенції Сойму краєвого, як довго тую субвенцию з каси краєвої товариство само в тій самій або иншій квоті як доси і на будуче побирати буде; дальше передасть єму товариство часть — близше в контрактї умовлену — театрального інвентаря і доселїтного свого репертоару сценічного.

До компетентів же о дирекцию того-ж театру ставить товариство такі услівя:

I. Убігателї мають виказати по змозї достовірно своє дотеперішне занятє (curriculum vitae) і личну кваліфікацию до веденя народної руської сцени, доказуючи чи-то, що посїдають довголїтну, успішну практику артистично-сценічну яко актори або режісери, — а первеньство тут мають артисти істнуючих сцен українсько-руських, — чи-то що самі держали або держать самостійні трупи театральні, — подаючи їх стан і веденє, евентуально минувшість і причини розвязаня.

II. Компетенти мають зложити при заключеню контракту на руки Виділу тов. „Руська Бесїда у Львові“ кавцию в квоті 1.000 зр. а. в., при вношеню-ж оферти готівкою 250 зр. Близші услівя сеї кавциї будуть означені в контрактї.

III. Беручи за основу контракт дотеперішний з директором того театру, стан народної сцени і єї розвій на будуче, вимагає товариство від оферентів дальше, щоби зобовязались: 1) дати в часї контрактовім що-найменше 120 українсько-руських представлень сценічних річно в довільно обраних місцевостях Галичини, а з того що-найменше 12 вистав таких річно у Львові; 2) удержувати без перерви через цїлий час контрактовий трупу артистичну, зложену з відповідних сил драматичних і оперетових, котрі би були в можности бездоганно виставляти твори драматичні і оперетові.

В склад тої трупи артистичної мали би входити що найменше: а) рутиновані артисти для партій любовних і красних характерів; б) два рутиновані артисти для партий комічних; в) шість рутинованих артистів для ріль характеристичних і чорних характерів; г) три рутиновані артистки для любовних партий і красних характерів; д) шість рутинованих артисток для ріль характеристичних, жінок старших, молодиць і наївних дївчат.

Межи тими силами мусять бути ось-такі сили сьпівочі: один сьпівак для партий тенорових, один для басових, два для барітонових, дві артистки для партий сопранових і дві артистки для партий альтових.

Кромі того удержувати належить хор мужеский, зложений найменше з 8 сьпіваків та хор жіночий зложений з 6 сьпівачок, відповідне число статистів а вкінци орхестру театральну зложену з 10 музикантів і капельмайстра.

IV. Компетенти зволять дальше подати, який власний посїдають сценічний інвентар і репертоар театральний і якими творами питомими або перекладними думають вони дотеперішний репертоар театру нашого збільшити чи обновити.

V. Оферти вносити належить до Виділу „Руської Бесїди у Львові“ [улиця Вірменська ч. 27 I. поверх] найдальше до 30 ст. ст. жовтня с. р.

VI. Оферентами можуть бути як поодинокі лиця так і спілки людий уквалїфікованих, де би межи спільників ресорт артистичного веденя сцени, і адмінїстрациї могли бути розділені.

VII. Вкінци зволять Вп. оференти подавати відповідно до повисших точок I—IV найокладнійші дані, щоби внесена оферта наглядно могла вказувати, як дотичний убігатель, яко директор сеї народної інституциї, задумує нею управляти до дальшого єї двигненя.

У Львові дня 16 н. ст. вересня 1892.

Від Виділу „Руської Бесїди у Львові“.

Д-р Дамян Савчак, голова товариства.

Д-р Олександер Кулачковський, секретар товариства.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Титарівна. Драма в 5 дїях і 6 відмінах Марка Кропивницького. [Сюжет позичений у Тараса Шевченка]. Виданнє Василя Лукича. Коштом товариства „Руська Бесїда у Львові“. — Львів, 1892 р. 63 стор. мал. 8°. [З портретом автора]. Цїна 20 кр.

Іван Вишенський, руський писатель XVI віку, написав Іван Франко. [Передрук з „Хлїбороба“. Бібліотека „Хлїбороба“ Ч. 2]. — Коломия 1892 р. 26 стор 16°. Цїна 6 кр.

Віра а громадскі справи. Написав М. Драгоманов. [Бібліотека „Хлїбороба“ Ч. 3]. — Коломия 1892 р. 14 стор. 16°. Цїна 2 кр.

Гостинець для католицкои рускои молодежи, списали ОО. Іеремія и Платонидъ Іеромонахи Ч. С. В. В. — Львів 1892 р. Накладом ОО. Василиян. 602 + V стор. 32°. [З образком: Божа Мати].

Молитвы зъ вѣдпустами, зѣбравъ О. Теодоръ Цегельскій, парохъ въ Струсовѣ. — Львів 1892 р. Накладом ОО. Василиян. 30 стор. 32°.

Инструкція для агентѣвъ товариства взаимныхъ обезпечень „Днѣстеръ“ во Львовѣ. — Накладом Тов. „Двїстер“. Львів 1892 р. 45 + 3 нен. стор. мал. 8°.

Инструкція для П. Т. делеґатѣвъ товариства взаимныхъ обезпечень „Днѣстеръ“ во Львовѣ. — Накладом Тов. „Днїстер“. Львів 1892 р. 24 стор. мал. 8°.

Метелица. Малорссійскій пѣсенникъ. — Виданє І. Ситина. Москва 1892 р. 138 + V стор. 16°.

Оце галушки! що въ ротъ — то спасибо! Разсказъ изъ малороссійской старины. — Виданє. Е. Губанова. Москва 1892 р. 70 стор. 16°.

Н. В. Гоголь. **Тарасъ Бульба**, повѣсть (въ сокращенномъ видѣ). Приспособлена для чтенія въ народ. аудиторіяхъ. — Вид. 2-ге. Петербург 1892 р. 58 стор. 8°. Цїна 5 коп.

В. Е. Ермиловъ. **Великій артистъ-крестянинъ Михаилъ Семеновичь Щепкинъ.** Біографическій очеркъ съ портретомъ. — Москва 1892 р. 60 стор. 8°. Цїна 40 коп..

А. Кочубинскій. **Рецензія** на книгу г. Житецкаго „Очеркъ литературной исторіи малорусскаго ѣарѣчія“. — Петербург 1892 р. 97 стор. 8°.

Е. С. Крымскій. **Охота на птицъ и звѣрей въ Малороссіи, Украйнѣ и Волыни.** Съ приложеніемъ статьи о ружьяхъ и охотничьихъ собакахъ: лягавыхъ и гончихъ. — Звенигородка 1892 р. XII + 64 стор. 8°. Цїна 50 коп.

Черноморецъ. Сборникъ малороссійскихъ пѣсенъ. — Виданє Е. Губанова. Москва 1892 р. 144 стор. 16°.

б) періодичні виданя.

Правда. [Том XIV. Випуск 43. За місяць вересень 1892. Стор. 529—592 в 8°]. Зміст: На віру, повість М. Коцюбинського. Літопись про земських начальників в Росиї. Павло Полуботок, історична трагедия Осипа Барвінського. Українське письменство і М. І. Костомарів (відповідь М. П. Драгоманову) Чернигівця. Журба голос з України, вірш Деркача. Материяли до істориї українсько-руського життя і письменства. Листи Волод. Барвінського до п-и Ольги Гузарівни (Володимирової Левіцької). Нова руська катедра в львівськім університетї. Дїяльність руських товариств і інститутів. Безвиглядність социяльної демократиї, статя з німецького Дра Е. А. Шефлє. Два роки самостійної политики Русинів-народовців. Сучасна хроніка. Переписка Редакциї і оповіщеня на окладці.

Кіевская Старина. [Сентябрь 1892. Том 38. Стор. 293—472 +I—III+273—288 в 8°]. Зміст: Гольштинскіе наборы въ Малороссіи, Д. Мілєра. Малорусскія вирши историческаго содержанія, П. Житецького. Современная малорусская этнографія, проф. М. Т. Сумцова. По поводу 900-лѣтія черниговской архіерейской каѳедры. Помѣщики и духовенство въ юго-западномъ краѣ въ концѣ прошлаго столѣтія, В. Храневича. Отрывки изъ записокъ Автонома Акимовича Солтановскаго. Памяти А. В. Марковича. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Приложеніе: Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. Захар Козуб. Досї відповіди не одержали. — **Вп. М. Оленин і Яків Овч.** Радимо зачинатя від прози. Надіслані поезиї не будуть друковані — **Вп. Ф. Р—ко.** Обіцяної фотографії артистки Л. Лїницької ми досї не дістали. — **Вп. Крушевський.** Передплату просимо присилати тільки під адресою Адмінїстрациї „Зорі“ (у Львові, ул. Академічна Ч° 8), — а то велика морока. — **Вп. Карпенко-Карий.** Просимо присилати хоч частинами. — **Вп. М. Школиченко.** Одержали, Спасибі Вам. Казка надрукована в Ч-ї 17. „Бобиля“ переслав редактор „Батьківщини“ редакциї черновецької „Буковини“. Просимо не забувати на нас. — **Вп. Іван Степовик.** Просимо обізватись. На Ваше бажанє годимо ся.

Впорядчик части літературно-наукової Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.